

YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SAOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI

**XV-XVI. ASIRLARDA
KÖPRÜLÜ KAZASI (1453-1544)**
(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

DANIŞMAN
Yrd. Doç. Dr. Mustafa OFLAZ

HAZIRLAYAN
Ömer KUL

T 94456

VAN 2000

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu çalışma, jürimiz tarafından Tarih Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Yeterlilik Tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Başkan: Yard. Doç. Dr. Mustafa OFLAZ

Üye (Danışman): Yard. Doç. Dr. Mustafa OFLAZ

Üye: Doç. Dr. Muhsin MACİT

Üye: Yard. Doç. Dr. Zeki TEKİN

(Handwritten signatures of Mustafa OFLAZ, Muhsin MACİT, and Zeki TEKİN)

Onay: Yukarıda imzaları bulunanların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğu onaylarım.

...../...../2000

Doç. Dr. Recai KARAHAN
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	4
KISALTMALAR.....	7
GİRİŞ.....	9

BİRİNCİ BÖLÜM - KÖPRÜLÜ KAZASI VE OSMANLI İDARİ TEŞKİLATINDAKİ YERİ

A. TARİHİ.....	20
1. TÜRK HAKİMİYETİNDEN ÖNCE KÖPRÜLÜNÜN TARİHÇESİ.....	20
2. KÖPRÜLÜ'NÜN OSMANLILAR TARAFINDAN FETHİ VE İSKÂNI.....	22
a. Fethi.....	22
b. İskânı.....	28
B. İDARİ TEŞKİLÂT.....	35
1. OSMANLI İDARİ TEŞKİLÂTI VE RUMELİ BEYLERBEYLİĞİ.....	35
2. KÖPRÜLÜ KAZÂSI.....	44

İKİNCİ BÖLÜM - KÖPRÜLÜ ŞEHİRİ

A. ŞEHRİN FİZİKİ YAPISI, MAHALLELERİ VE NÜFUS DURUMU.....	48
1. KÖPRÜLÜ KALESİ.....	49
2. MAHALLELER.....	51
a. Müslüman Mahalleleri.....	52
b. Gayrimüslim Mahalleleri.....	54
3. NÜFUS DURUMU.....	56
B. SOSYAL YAPI VE İDARECİ SINIF.....	59
1. SOSYAL YAPI.....	59
2. KADILAR.....	66
3. SUBAŞI, DİZDAR VE KETHÜDALAR.....	64
a. Subaşı.....	64
b. Dizdar.....	65
c. Kethüdâ.....	65

4. DİNİ GÖREVLİLER	67
C. DİNİ VE SOSYAL ESERLER	69
1. CAMİ, MEDRESE VE MEKTEPLER	70
2. KÖPRÜ, HAN, HAMAM VE SAAT KULESİ.....	72
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM - KIR-İSKÂN BİRİMLERİ VE NÜFUS DURUMU	
A. KIR-İSKÂN BİRİMLERİ	74
B. NÜFUS DURUMU VE TAHMİNİ NÜFUS	80
C. TÂBİ KÖY VE MEZRAALAR	83
1. KÖYLER	84
2. MEZRAALAR.....	140
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM - İKTİSADÎ HAYAT VE TOPRAK İDARESİ	
A. SANAYİ, TİCARÎ VE ZİRAÎ FALİYETLER	145
1. ŞEHİR.....	145
2. KAZÂ.....	152
a. Çiftçi Sınıfı ve Çeltikçiler.....	152
b. Yetiştirilen Mahsûller.....	160
c. Hayvancılık, Balıkçılık ve Arıcılık	167
d. Küçük Sanaî İşletmeleri	171
B. TOPRAK İDARESİ.....	172
1. TOPRAĞIN TASARRUF ŞEKİLLERİ.....	172
2. HAS, ZEÂMET VE TIMARLAR	175
a. Haslar.....	175
b. Zeâmetler.....	178
c. Tımarlar	180
ABSTRACT.....	188
ÖZET.....	189
SONUÇ.....	190
BİBLİYOGRAFYA.....	193

EKLER.....	209
A. PAŞA SANCAĞI, MANASTIR, SELANİK, ÜSKÜB VE GÜMÜLCİNE SANCAKLARI KANUNNÂMESİ MUKADDİMESİ.....	209
B. RESİMLER.....	211
C. HARİTALAR.....	213

ÖNSÖZ

Türk Tarihi'nin en uzun ve en mükemmel devrini teşkil eden Osmanlı Devleti Tarihi'ne karşı ilgi her geçen gün artmaktadır. Bu durumun en mühim sebepleri arasında devletin idarî teşkilâtının mükemmelliği, çağını aşan bir devlet teşkilâtına sahip oluşu, çok çeşitli kültürleri, ırkları, dinleri ve mezhepleri bir çatı altında huzur ve sukûn içerisinde yaşatması ve toplumlar arasındaki problemlere orijinal çözümler getirmesi sayılabilir.

Osmanlı Devleti Arşivleri'nden devrimize intikal eden onbinlerce defter arasında Tapu-Tahrir Defterleri'nin, devletin hakiki yapısını, sosyal bünyesini ve müesseselerini meydana çıkarmak bakımından olduğu kadar, bu muazzam Türk Devleti'nin yayıldığı ülkelerin de mahalli tahrirlerini, kültürel, ekonomik ve sosyal durumlarını aydınlatmak bakımından büyük önem taşıdıkları bilinen bir gerçektir. Defterlerin bu önemleri yanında onların neşrindeki sıkıntı, yer ve şahıs isimleri gibi özel isimlerin ve bazı vergi terimlerinin okunmasında rastlanılan büyük güçlüklerden kaynaklanmaktadır. Üstelik bu nevî büyük çabalar ve sabırlı bir çalışmanın sonucunda meydana getirilecek eserlerden daha sonraki araştırmacılar yararlanma imkânı bulacaklardır.

Osmanlı Devleti'nin teşkilât ve bünyesini iyice anlayabilmek için çeşitli bölgelerin evvele ziraî, malî, ekonomik bunları takiben de idarî sosyal durumlarını ortaya çıkaracak olan çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Buradan hareketle yapılan çalışmalar çoğaldıkça asırlar boyunca vuku bulan değişiklikler görüldükten sonra yapılacak olan değerlendirmeler sayesinde Osmanlı Devleti'nin genel teşkilât ve karakteri hakkında bir kanaate varılabilir. Biz de bu amaç doğrultusunda hareket ederek böyle bir çalışma yapma lüzumunu hissettik.

Çalışmamızın konusunu Köprülü ve çevresinin XV. ve XVI. yüzyıldaki siyasî, iktisadî ve içtimai yapısı oluşturmaktadır. Her ne kadar 1453-1544 tarihleri esas alınarak çalışmanın sınırları belirlenmiş ise de, Köprülü'nün fetih tarihi olan 1386 yılından 1544 yılındaki son tahrir kadar meydana gelen olaylar, tahrir

defterleri yanında diğ er araştırma eserlerinden de faydalanmak suretiyle ele alınıp, incelenmiştir.

K opr l  ile ilgili olarak günümüze kadar bazı araştırmalar da yapılmıştır. Bunlardan M. Stojanovski ve A. Sokoloski gibi araştırmacılar tahrir defterlerini esas alarak bilgiler vermişlerdir. Bu çalışmayı yapmamızdaki amacımız ise M. Tayyib Gökbilgin'in Edirne ile başlattığı, Arvanid, Selanik, Sofya, Üsküb ve Delvine ile devam ettirilen Rumeli'deki Osmanlı şehirleri halkasına bir yenisini eklemektir.

XV. ve XVI. yüzyıl arşiv belgeleriyle, kaynaklar, yerli ve yabancı yayınlara dayanılarak hazırlanmış olan bu çalışma, bir giriş kısmı ile dört bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında, genel bir siyasî tarih ve araştırmamızın ana kaynaklarını oluşturan Tapu-Tahrir defterleri tanıtılarak bunların değerlendirilmesi yapılmıştır.

Birinci Bölümde, K opr l 'n n tarihçesi, Türk fethinden önceki durumu, şehrin Osmanlılar tarafından fethi ve iskânı hakkında bilgi verildikten sonra K opr l 'n n Rumeli Beylerbeyliği bünyesindeki konumu tespit edilmiştir.

 kinci Bölümde, K opr l  şehri'nin kalesi, mahalleleri, nüfus durumu tahrirleri esas alınarak belirtildikten sonra şehrin idarecileri ve sosyal yapısı hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca şehirdeki cami, mescid, medrese, han, hamam, gibi dinî ve sosyal müesseseler hakkında E. Hakkı Ayverdi'nin eserinden de faydalanmak suretiyle bölüm tamamlanmıştır.

   nc  Bölümde ise, kır-iskân birimleri olarak adlandırdığımız K opr l 'ye tâbi köy ve mezraların durumları, yine tahrir defterleri esas alınarak incelenmiştir.

Dördüncü Bölümde ise, şehrin ve kaz nın iktisadî durumu, yetiştirilen mahsuller, reayanın ödediği vergiler, küçük sanay  işletmeleri incelenerek bunlar hakkında istatistikî bilgiler verilmiştir.

Ayrıca çalışmanın sonuna haritalar kısmında diğer haritalarla birlikte Kosova Vilayeti'nin bir haritası koulmuştur. Burada şunu da ifade etmek gerekirse, bilhassa siyasî tarih bölümlerinde genel bir bilgi olarak aktarılan ifadeler internetten www.altavista.com. veles adresinden alınmıştır.

Çalışmalarım sırasında maddî ve manevî desteğini gördüğüm değerli hocam Yrd. Doç. Dr. Mustafa OFLAZ'a teşekkürü borç bilirim. Ayrıca Sırpça metinlerin çevirisinde yardımlarını esirgemeyen kıymetli hocam Prof. Dr. Hasanbala SADIKOV'a, teşvik ve tenkitleriyle bana yol gösteren ve kaynaklara ulaşmamda yardımcı olan muhterem hocam AÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi Yrd. Doç Dr. Mehmet İNBAŞI'ya müteşekkirim.

Ömer KUL

VAN-2000

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı Geçen Eser
a.g.m.	Adı Geçen Makale
AİD	Amme İdaresi Dergisi
AÜSBFD	Ankara Üniversitesi Sosyal Bilgiler fakültesi dergisi
Aynı mll.	Aynı Müellif
bkz.	Bakınız
BOA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi
BTDD	Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
CBÜFEFSBD	Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
çev.	Çeviren
der.	Derleyen
DGBİT	Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi
DTCFD	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi
EA	Encyclopedia Of Americana
Edt.	Editör
Eİ ²	Encyclopedia Of Islam
GDAAD	İstanbul Üniversitesi güneydoğu Avrupa Araştırmaları Dergisi
haz.	Hazırlayan
IJTS	International Journal Of Turkish Studies
IRCICA	İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
İA	Milli Eğitim Bakanlığı İslâm Ansiklopedisi
İFM	İstanbul üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası
KKT	Kamil Kepeci Tasnifi
MAD	Maliyeden Müdevver Defterler
MD	Mühimme Defteri
Muh. syf.	Muhtelif Sayfalar
neş.	Neşreden

OTAM	Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Osmanlı Tarihi Araştırma Merkezi Dergisi
POF	Prilozi Za Orijentalnu Filologiju (Sarajeva)
TTK	Türk Tarih Kurumu
TAD	Tarih Araştırmaları Dergisi
TİD	Tarih İncelemeleri Dergisi
TD	İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi
TD	Tapu-Tahrir Defteri
TDAD	Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
TED	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi
TKD	Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Türk Kültürü Dergisi
TM	Türkiyât Mecmuası
TSMA	Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi
TT. Kongresi	Türk Tarih Kongresi
VD	Vakıflar Dergisi
vd.	ve devamı
Yay.	Yayınlayan

GİRİŞ

İlk Makedonya kuzeyden Trakya, doğudan Ege Denizi, güneyden Teselya ve kısmen de Epiros ile çevrili olup, sabit bir sınırı olmamıştır. Son dönem coğrafyacılarına göre Makedonya'nın sınırları kuzeyden Sırbistan ve Bulgaristan'a, doğudan Romanya, güneyden Livadya, batıdan da Albania'ya uzanır. Makedonya Büyük İskender zamanına kadar Yunanistan ve eski Trakya arasında ayrı bir krallık iken zamanla sınırlarını genişletmiştir. Bu gelişme, Büyük İskender'in babası zamanında başlamış, Büyük İskender döneminde ise o zamana kadar bütün Avrupa'nın görmediği bir krallık haline gelmiştir. Fakat İskender'in ölümünden sonra Makedonya gittikçe zayıflayarak güçlenen Romalıların hakimiyetine girmiştir¹. Köprülü bu dönemde ve II. Philip'in hakimiyetleri döneminde modern bir kasaba görünümündeydi².

Makedonya, II. Yüzyılda Romalıların, VI. ve VII. yüzyılda ise bölgeyi istila eden Slav ve Bulgar kabilelerinin daha sonra da Bizans İmparatorluğu'nun hakimiyeti altına girmiştir. Fakat bu dönemde de Slav ve Bulgar kabileleri ile, bölgeye akınlarda bulunan Türkler arasında vuku bulan mücadeleler neticesinde bölgenin sıkça el değiştirdiği görülmektedir³. 1282 yılında Sırp kralı II. Milutin (1282-1321) tarafından Üsküb Şehri'nin alınmasından sonra⁴, bir asırdan fazla Sırp Devleti'nin hakimiyetinde kalan bölge, başlangıçta sosyal ve ekonomik yönden gelişmiş ise de burada meydana gelen savaş ve istilalar neticesinde bu gelişmişliğini kaybetmiştir⁵. II. Milutin'in oğlu Duşan (1321-1331) zamanında Veljbud-Köstendil-İştib ve Veles (Köprülü) şehirleri zapt edilmiştir. Yerine geçen Stefan Duşan (1331-1355) zamanında ise Sırp İmparatorluğu en geniş sınırlarına ulaşmıştır. Ölümü üzerine devlet kısa bir sürede çözülmüştür. Yerine geçen oğlu Stefan Uroş (1355-1371) zamanında ise devlet, çıkan ayaklanmalara karşı

¹ P.L. İnciciyan-H.D. Andreasyan, "Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası", GDAAD 2-3, (1973-1974), 37-38.

² M.L. Sakellariou, *Greek Lands In History Macedonia 4000 Years Of Greek History and Civilization*, Ekdotike, Athenon S.A. 1983, 15.

³ I. Demirkent, "14. Yüzyıla Kadar Balkan Yarımadası'nda Bizans Hakimiyeti", I. Kosova Zaferinin 600. Yıldönümü Sempozyumu, (26 Nisan 1989), Ankara 1992, 1-3.

⁴ M. İnbaşı, *Osmanlı İdaresinde Üsküb Kazâsı (1455-1569)*, (A.Ü. Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 1995, 1.

⁵ G. Castellan, *Balkanların Tarihi 14-20. Yüzyıl* (çev. Ayşegül Yaraman-Başbuğu), İstanbul 1995.

koyamayacak kadar zayıflamıştır. Bu ayaklanmalar ise Balkanlardaki Türk ilerleyişini kolaylaştırmıştır⁶.

1352 yılı sonlarında Osmanlıların Kankale’ne yardım ederek elde ettikleri zafer Rumeli’de yerleşmenin dönüm noktasını oluşturur. Bu tarihe doğru Rumeli artık Anadolu gazileri için dâimi bir faaliyet sahası haline gelmiştir⁷. Osmanlı Devleti’nin Balkanlarda ilerlemesini engellemek üzere harekete geçen müttefik haçlı kuvvetlerinin 1364’te Sırp Sındığı ve 1371’de II. Meriç Muharebeleri’nde yenilgiye uğratan Sultan I. Murat, Balkanlarda Osmanlı ilerleyişini sürdürerek buradaki hakimiyetini genişletmiştir⁸. 1361 yılında Edirne, 1363’te Plovdiv, 1382’de Manastır, 1385’te Sofya ve 1386’da da Niş fethedildi⁹. Köprülü ise h. 786 / m.1386 yılında yine Sultan I. Murad zamanında Timurtaş Paşa tarafından fethedilmiştir¹⁰. Bunun üzerine Türk tehlikesine karşı birlikte hareket eden Sırp ve Boşnaklar 1388 tarihinde Ploşnik’te önemli bir Türk kuvvetini mağlup ettiler. Bu sonuçtan cesaret alarak Türklere karşı bir Haçlı Seferi düzenlemeye muvaffak olan Sırp, meydana getirdikleri müttefik kuvvetlerle birlikte 1389 yılında Sultan I. Murad tarafından Kosova Savaşı’nda mağlup edilmişlerdir. Bu zafer neticesinde Balkanlar ve Makedonya Türk nüfuzu altına girmiştir¹¹.

Köprülü Kazâsı’nın fethini müteakip diğer şehirlerde olduğu gibi burada da sistemli bir iskân hareketine girişilmiş, Anadolu’dan nakledilen pek çok Türkmen fethedilen bu bölgelere yerleştirilmişlerdir¹².

Balkanlarda yapılan fetihleri müteakiben Osmanlı idarî teşkilatına uygun olarak Rumeli Beylerbeyliği ve Paşa Sancağı teşkil edilerek tımar sistemi ihdas edilmiştir. Bundan sonra fethedilen yerlerde bulunan nüfus miktarı ile bunların

⁶ D. M. Nicol, *Bizans’ın Son Yılları (1261-1543)*, (çev. Bilge Umar), İstanbul 1999, 273; A. Hajek, “Sırbistan”, *İA* X, 559-560.

⁷ H. İnalcık, “Rumeli” *İA* IX, 767.

⁸ F. Ç. Derin, “Osmanlı Devleti’nin Siyasi Tarihi” *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara 1976, 992.

⁹ M. T. Gökbilgin, “Edirne”, *İA* IV, 110; S. Eyice, “Edirne”, *DİA*, X, 426; Ş. Baştav, *a.g.m.*, 831-832; A. C. Eren, “Niş”, *İA* IX, 295; G. Marcais, “Manastır”, *İA* VII, 274.

¹⁰ E. Çelebi, *Seyahatnâme*, İstanbul 1315, 570.

¹¹ H. Saadeddin, *Tacü’t-Tevarih*, (Yay. İsmet Parmaksızoğlu), Ankara 1992, 237 vd.; V. A. Fine John, *The Late Medieval Balkans, A Critical Survey From The Late Twelfth Century To The Ottoman Conquest*, Michigan 1987, 412

edilmiştir. Bundan sonra fethedilen yerlerde bulunan nüfus miktarı ile bunların tasarruf ettikleri toprakların tespiti amacıyla tahrirler yapılmıştır. Yapılan bu tahrirler neticesinde de incelediğimiz Köprülü Kazâsı'nın nüfusunu, köylerini, yetiştirilen mahsûlleri tespit etmemiz mümkün olmaktadır.

Arşivlerimizin en kıymetli hazinesini teşkil eden nüfus ve arazi (Tapu-Tahrir) defterleri idarî, iktisadî ve içtimaî tarihimiz bakımından büyük önem taşımaktadır. Tahrir defterleri, Osmanlı Devleti'nin klasik döneminde, bilhassa XV. ve XVI. yüzyıllar boyunca gerçekleştirilmiş umumî sayımların sonuçlarını içermektedir. Bu özellikleri sebebiyle XV. ve XVI. yüzyıllara **Tahrir Defterleri Çağı** denilmiştir. Bu defterler XV. ve XVI. yüzyıl Osmanlı toplumunun demografik ve içtimaî yapısı, tabakalaşması geçim vasıtaları, ekonomik kapasiteleri ve hususiyetleri hakkında çok değerli bilgiler ihtivâ etmektedir. Tapu-Tahrir Defterlerinin her biri diğerinden önemli olduğu gibi Osmanlı Devleti'nin nüfusunu tespit etmede başvurulabilecek en gerekli kaynaklardır. Araştırmamızın temel kaynağını Tapu-Tahrir Defterleri oluşturmaktadır. Bu defterler Osmanlı Devletinin nüfus ve arazi tahrirleriyle bu tahrirlerin sonucunu tespit ve hülâsâ eden bir nevi istatistiki defterlerdir. Bu defterler sayesinde tam teşekküllü bir bütün halinde işleyen Osmanlı Devleti'nin rakamlarla desteklenmiş canlı bir tablosu göz önüne serilmektedir. Devlet-i Âliye'nin idarî, iktisadî ve malî yapısını bu defterlerden yararlanarak büyük ölçüde ortaya çıkarmak mümkün olabilmektedir¹³.

Osmanlı Devleti'nde yeni fethedilen memleketlerin umumî vaziyeti, önceki Türk-İslâm Devletleri'nden intikal eden usul ve kâidelere göre uygulanacak idarî teşkilât esasları dahilinde tespit edilirdi ki buna **tahrir**

¹³ Tahrirler hakkında geniş bilgi için bkz; Ö. L. Barkan, "Tahrir Defterlerinin İstatistik Verileri Hakkında Bir Araştırma" IV. T Kongresi, 10-14 Kasım 1948, Ankara 1952, 290-294.; Aynı mll., "Türkiye'de İmparatorluk Devirlerinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri", İFM II / 1-2 (1940-41), 20-59; 214-247; Aynı mll., "Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi", TM X, (1953), 1-26 ; Aynı mll., Hüdavendigâr Livâsı Tahrir Defterleri I, Ankara 1988; İ. Miroğlu, **Kemah Sancağı ve Erzincan Kazâsı (1520-1566)**, Ankara 1990, 9 ; M. F. Emecen, "Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri", Tarih ve Sosyoloji Semineri, Bildiriler, (28-29 Mayıs 1990), İstanbul 1991, 143 vd. M. M. İlhan, "Tapu-Tahrir Defterlerinin Tarihsel Demografi İçin Önemi Hakkında Bazı Notlar", Erdem VII / 19, (1991), Haziran 1993 263-264. L. Fekete, "Türk Vergi Tahrirleri", (Çev. Sadrettin Karatay), Belleten XI / 42, (1942), 299-328; H. İnalçık, Hicrî 835 Tarihli Suret-i Defter-i Sancak-ı Arvanîd, Ankara 1987; A. Bizirlik, "Tahrir Defterlerinden Yaralanma Açısından Yeni Bir Metot ve Örnek Bir Uygulama", CBÜFEFSBD 1, Manisa 1997, 27-32; M. M. İlhan, a.g.m, 263-270 .

denirdi¹⁴. Selçuklularda varlığını bildiğimiz tahririn¹⁵, Osmanlı Devletinde Orhan Bey zamanından beri yapıldığı kaydedilmekte birlikte, elimizde bu dönemlere âit bir kaynak yoktur. Elde mevcut olan en eski defterler Sultan II. Murad dönemine âit olduğu gibi, Fatih Sultan Mehmed devrine âit defterler de fazla değildir¹⁶.

Tahrir işleri, divanı hümayun azalarından olan ve kanunlara vâkıf tevkii denilen nişancı tarafından yürütülmekteydi¹⁷. Arazi tahrirleri genelde 30-40 senede bir yapılmakla beraber saltanat değişikliği, vergi gelirlerinin her hangi bir sebeple çoğalması ya da eksilmesi gibi durumlarda daha kısa sürede yapılabilirdi¹⁸. Yeni bir tahririn yapılması için gerekli sebepler şunlardır;

1-Fetihler ve yeni toprakların ele geçirilmesidir.

2-Yeni bir padişahın tahta çıkması: çünkü padişah değişiklikleriyle beraber dirlik beratları, vakıfname ve mülk nâmelerinin de yenilenmesi esastır.

3-Zamanla meydana gelen değişikliklerinin tespiti .

4-Vakıflardaki suiistimallerinin önüne geçilmesi.

5-Mali sahadaki değişiklikler.

6-Tımar sisteminin düzenlenmesi.

7-Vergilerdeki artma ya da azalmalar gibi sebepler yeni bir tahririn yapılmasını gerekli kılmaktaydı.

8-Tahrir işlerinde usulsüzlük yapıldığının tespit edilmesi

9-Halkın vergi ağırlığından şikayet etmesi

10-Göçler ve salgın hastalıklar sebebiyle ortaya çıkan nüfus değişiklikleri

11-Defter harici kalan yerlerin defterlere kaydedilmesi gibi sebepler tahrirlerin yapılmasını veya yenilenmesini gerektiren sebepler arasındaydı¹⁹.

¹⁴ M. A. Ünal, *XVI Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)*, Ankara 1989, 2; Y. Koç, *XVI Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağının İskân ve Nüfus Yapısı*, Ankara 1989, 2-3.

¹⁵ O. Turan, "*Türkiye Selçuklulukları'nda Toprak Hukuku Mirî Topraklar ve Hususi Mülkiyet Şekilleri*", *Belleten* XII/47, (1948), 552.

¹⁶ M. Oflaz, *16. Yüzyılda Niğde Sancağı*, (Ankara Üniv. Basılmamış Doktora Tezi) Ankara 1992, 1.

¹⁷ H. İncalcık , *Arvanid* , XIX-XX; Aynı mll. "*Osmanlı Hukukuna Giriş Örfi-Sultanî Hukuk ve Fatih'in Kanunları*", *AÜSBFD*, XIII/2, (Haziran 1958), 113; İ. Miroğlu, *Kemah*, 11.

¹⁸ Ö. L. Barkan, "*İstatistik Defterleri*", 23; L. Fekete, "*Türk Vergi Tahrirleri*", 99.

¹⁹ Ö. L. Barkan, *Hüdavendigâr*, 14-20; D. Günday , "*Tahrir Defterleriyle Mukataa Defterleri Arasında Bir Mukayese*", *Prilozi (POF)*, 27 (1977), 277; M. Akdağ, "*Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar*", 1, *DTCFD*, XIII/1-2, (1955), 43-44; H. İncalcık, *Arvanid*, XVIII ; N. Göyünç , *XVI yüzyılda Mardin Sancağı*, Ankara 1989, IX; Z. Arıkan, "*Tapu Tahrir Defterlerinin Önemi*", 144.

Tahrir işi tamamlandıktan sonra emin, bu müsveddeleri temize çekerdi. Bu yeni defter atik defterlerle karşılaştırıldıktan sonra padişahın onayına sunulurdu. Defter padişahın onaylamasından sonra tuğralanır ve bu yeni deftere göre vazifelendirilme başlatılırdı. Tuğralanan defter ilgili eyalete gönderilirken, tuğrasız nüsha ise icmal defteriyle beraber defter haneye konur ve burada muhafaza edilirdi²⁰.

Bir yerde tahrir yapılacağı zaman evvela son derece dürüst ve güvenilir bir **emin** ile bir **katip** seçilirdi. Tahrir eminlerinin genellikle defter-i hakani dairesinde çalışan, defterdarlıkta uzun müddet hizmette bulunmuş, devlet teşkilatının işleyişini çok iyi bilen kişiler olmasına dikkat edilirdi²¹. Emin olan kişiye **muharrir-i memalik**, **muharrir** ya da **il yazıcı** denirdi. Tahrir işine verilen ehemmiyetin ne kadar önemli olduğu Umur Bey, Halil Bey, Mevlana Vildan, Mevlana Kirmasti, Ebussuud Efendi, Ömer Bey gibi devlet ricali ve ulemânın görevlendirilmesinden anlaşılmaktadır. Eminin yanında bir de katip kadrosu bulunurdu. Tahriri yapılacak olan bölgenin idari ve mülki amirleri tahrir komisyonuna her türlü yardımı yapmakla mükellef oldukları gibi tahrir heyetinde de yer aldıkları olurdu²².

Tahrir edilecek yer, eğer yeni fethedilmiş ise tahrir emini ilk iş olarak idarî teşkilatı kurar, araziye kendisine verilen emre göre; padişah hasları, vezir, beylerbeyi, sancak beyi hasları, zeamet ve tımar, padişahlara mahsus vakıflar, amme vakıfları ve mülkler olarak muhtelif sınıflara ayırır ve bundan sonra en ince ayrıntısı bile dikkate alınarak tahriri yapardı²³.

Nüfus ve vergi sayılarına âit veriler ihtiva eden bu defterler sayesinde, devlet dahilindeki herhangi bir bölgede yaşamakta olan vergi yükümlüsü yetişkin

²⁰ H. İnalcık, *Arvanid*, XXI, h. 100; İ. Miroğlu, *Kemah*, 12; İ. Şahin, "XV.XVI. Yüzyılda Sofya-Filibe-Eski Zağra ve Tatar Pazarı'nın Nüfus ve İskân Durumu", *TDAD*, (Mehmet Eröz'e Armağan), 48, (Haziran 1987), 250.

²¹ M. Oflaz, *Niğde*, 2.

²² Ö. L. Barkan, *Hüdavendigâr*, 21; H. İnalcık, *Arvanid*, XIX-XX; Aynı mll, "V. Beynelmilel Onomastik İlimler Kongresi", *Belleten XX* (1956), 228; Aynı mll, "Ottoman Methods Of Conquest", *Studia Islamica II*, (1952), 110-111; D. Aydın, *Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilâtı Kuruluş ve Genişleme Devri (1535-1566)*, 178.

²³ İ. Miroğlu, *Kemah*, 12.

erkek nüfusun, tasarruflarındaki toprak miktarını (çift, nim-çift, baştina, bennak, imam, müezzin, pırfani, âmâ, sipahi, derviş, şeyh vb.) gösteren işaretler bulunmaktaydı. Ayrıca bu defterlerdeki bilgiler ışığında bu kişilerin tabii tutuldukları vergi yükümlülüklerini, bazı muafiyetlerine âit açıklamalar ve rakamları da tespit etmek imkan dahilindedir. Buna ilaveten bu defterler sayesinde **raiyyet** tabir edilen halkın isimlerini ve babalarının adlarını da öğrenebilmekteyiz²⁴. Defter tanzim edilirken ilk olarak şehir, kasaba ya da köyün ismi yazıldıktan sonra eğer varsa hakkında bilgi verilirdi. Yani köyün geliri nereye tahsil edilmiş, yerleşim yerinin özel bir statüsünün olup olmadığı (ortakçı, müselleme, derbentçi vb.) belirtilirdi. Bunu takiben ise burada ikamet eden vergi mükellefi veya mücerred, bive ve vergiden muaf olan kişiler teker teker kaydedilirdi. Reayanın yazılmasından sonra eğer varsa köye âit mezra, zemin, yaylak, kışlaklar ve buraların hâsılı kaydedilirdi. Burada ise köyden toplanması gereken resim ve öşürler yazılarak toplam hâsıl kaydedilirdi²⁵. Ayrıca eyalet, sancak, kazâ ve nahiyelerde bulunan sipahi, zâim gibi dirlik sahiplerini, çeşitli meslek gruplarını, dini ve sosyal müesseselerde görev almış kişileri bu defterler sayesinde tespit etmemiz mümkün olmaktadır²⁶.

Tahrir defterlerine yerleşim yerlerinin ve buralarda yaşayan kişilerin (şehir, kasaba, köy, mezra, yaylak, kışlak) isimleri kaydedildiğinden, bu veriler sayesinde Osmanlı devletinin idari taksimatı, tarihi coğrafyası ile demografik yapısı hakkında çok değerli bilgiler bulunmaktadır. Çünkü, tahrirler sırasında yerleşim yerlerinde yaşayanların veya yarı göçebe bir hayat tarzı olan grupların vergi yükümlüsü hane reisleri ile bunların ergin yaşa gelmiş bekar oğulları tek tek isim olarak belirtilirdi²⁷.

²⁴ Ö. L. Barkan, *Hüdavendigar*, 3; İ. Miroğlu, *Kemah*, 10; Y. Halacoğlu, *XIV-XVII. Yüzyıllarda Osmanlı Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı*, Ankara 1995, 108; Aynı mll., “*Tahrir Defterlerine Göre XVI. yüzyılda Bazı Anadolu Şehirlerinde Demografik Yapı*”, *Yakın Tarihimizde Van Uluslar arası Sempozyumu*, 100. Yıl Üniversitesi Yay., 1990, 217; M. İnbaşı, *16. Yüzyıl Başlarında Kayseri*, Kayseri 1992, 3; B. Keser, *XVI. Yüzyılda Delvine Sancağı (1551-1583)*, (A.Ü. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 1998, 3.

²⁵ Ö. L. Barkan, “*Tarihi Demografi Araştırmaları*”, 11; Aynı mll., “*İstatistik Defterleri*”, 20.

²⁶ Ö. Ergenç, “*Osmanlı Dönemi Şehir Tarihi Araştırmaları Hakkında Düşünceler*”, *Kent Tarihçiliği Sempozyumu*, (5-6 Mart 1994), Tarih Vakfı Yay., 128.

²⁷ H. İnalçık, “*Osmanlı Hukukuna Giriş*”, 108-109; M. F. Emecen, “*Osmanlı Tahrir Defterleri*”, 145-146, 154-155; A. Bizbirlik, *a.g.m.*, 29.

Tahrir heyeti kendilerine verilen emirler ve bölgenin idarecileri tarafından verilen bilgilere göre has, zeâmet, tımar, vakıf ve mülk olarak toprakları bir ayırıma tâbi tutardı. Yapılan tahrir sonucunda yetiştirilen mahsûller ile bunların nakdî değerleri, reayanın isimleri ve yerleşim birimlerinin adlarının kaydedildiği defterlere **Mufassal Defter** adı verilmektedir. Bunun yanında bir de yalnız idari teşkilat göz önüne alınarak köy isimleri ile yıllık hâsılları ve kimin tasarrufunda olduğunu gösteren özet şeklinde defterler vardır ki bunlara da **İcmal Defterleri** denilmektedir²⁸.

Tahririn zamanı oldukça önemli bir mesele olmasına rağmen ne kadar fasıllarla yapıldığına dair açık bir delil yoktur. Çeşitli kaynaklarda tahririn 30 yılda bir yapıldığı kaydedilmiş olsa da, bu husus kesin değildir²⁹. Fethi müteakip yapılan ilk tahrirden sonra zaman zaman yeni bir padişahın tahta çıkması, vergi gelirlerinde meydana gelen değişiklikler vb. sebeplerle 10, 20, 30 hatta 40 senelik aralıklarla söz konusu tahrirler yenilenirdi. En son yazılan deftere **cedid**, ondan bir evvelkine **atik**, daha önceki yazılana da **köhne** adı verilmekteydi³⁰. Macaristan'da ise bu sayımlar daha ziyade 10 yılda bir yapıldı³¹.

Osmanlı Devleti'nde tahrir Sultan III. Murat devrine kadar devam etmiştir. XVII. yüzyıldan sonra devlet teşkilatındaki bozulmalar ve diğer bazı sebeplerden dolayı tahrir geleneği bozulmuş, eski tahrirler tüm geçerliliğini yitirmesine rağmen, kayıtları tutulan bu defterler uzun yıllar kullanılmaya devam etmiştir. Bu sebeptendir ki defterlere birçok **derkenar**, ve **şerhler** eklenmiştir³². Tahrir Defterlerinin gerçek nüfusu yansıtmakta yetersiz kaldıkları belirtilerek, bunlara dayalı nüfus tahminlerinin pek sıhhatli olamayacağı genel bir kanaat olarak bazı araştırmacılar tarafından o dönem için kullanılabilecek yegane kaynak olarak

²⁸ Ö. L. Barkan, "İstatistik Defterleri", 20-21; D. Günday, *a.g.m.*, 277-278; H. İnalçık, Arvanid, XVII, XX, h.93; XXI, h. 98; M. İnbaşı, Üsküb, 23; Ü. Bulduk, "Çorum Sancağı- II", 39; Z. Arıkan, "Tapu-Tahrir Defterlerinin Önemi", 116-117; Osman Ergenç, "Osmanlı Dönemi Şehir Tarihi", 29; İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı Devleti'nde Merkez ve Bahriye Teşkilatı, Ankara 1984, 103-104; Bruce McGowan, Sirem Sancağı Mufassal Tahrir Defteri, Ankara 1983, XIX.

²⁹ Ö. L. Barkan, "İstatistik Defterleri", I, 37-38; Aynı mll. "Osmanlı İmparatorluğu'nda Çiftçi Sınıfların Hukukî Statüleri, Toplu Eserler, İstanbul 1980, 773.

³⁰ Ö. L. Barkan, Hüdavendigâr, 3-4; Aynı mll., "İstatistik Defterleri", 42; L. Fekete, "Türk Vergi Tahrirleri", 301; B. Yediyıldız, Ordu Kazası Sosyal Tarihi, Ankara 1985, 6.

³¹ G. David, Osmanlı Macaristan'ında Toplum, Ekonomi ve Yönetim 16. Yüzyılda Simentornya Sancağı, (çev. Hilmi Ortaç), İstanbul 1997, 7.

³² Ö. L. Barkan, "Tımar", Toplu Eserler, 809.

dikkate alınmaktadır³³. Köprülü Kazâsı'yla ilgili olarak XV. ve XVI. yüzyıllara âit olan ve araştırmamızın temel kaynaklarını teşkil eden tahrir defterleriyle alakalı geniş bilgi aşağıda verilmiştir.

MAD 237; Başbakanlık Osmanlı Arşivi Maliyeden Müdevver Defterler Katoloğu'nda 237 numaralı mufassal tahrir defteridir. 189 sayfa olan defter, Köprülü, Kosturye ve Kolniye vilayetlerini kapsamaktadır. Köprülü bu defterde 1-66. sayfalar arasında yer almaktadır. Defterde bulunan kasabalardaki Müslüman, Hristiyan, ve Yahudi mahalle ve karyeleri ile buralarda mütemekkin olan şahısların adlarını, çeşitli tımarları, vergi ve resimler ile mahsûllerin miktar ve yekunlarını, evkaf ve emlak nevilerini ihtiva etmektedir. Defterin içerisinde her hangi bir tarih kaydına rastlanmamıştır. Yapmış olduğumuz tetkikler sonucunda, Üsküb ve Mad 12 numaralı defterlerle mukayese ile diğer tahrir defterleriyle karşılaştırmalar neticesinde bu defterin 1453 tarihinde bölgede yapılan tahririn sonuçlarını ihtiva eden defter olduğu ifade edilebilir.

TD 4 : Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 4 numarada kayıtlı bulunan mufassal tahrir defteridir. Defterin mukaddimesi olmadığından hangi tarihte yazıldığına dair herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Defterin tamamı 914 sayfadır. Ayrıca defterin kimin tarafından düzenlendiği de tespit edilememiştir. Bu defterin düzenlenme tarihi ile ilgili iki farklı görüş bulunmaktadır. Bu görüşler 303 ve 316. sayfalardaki kenar kayıtlarında verilen tarihlerden kaynaklanmaktadır. 303. sayfadaki kenar kaydında h. 877 / m. 1472, 316. sayfada ise H. 17 Zi'l-ka'de 881/M. 6 Şubat 1477 tarihi bulunmaktadır. Bu kayıtlardan hareketle defterin 1476-1477 tarihli olduğu düşünülebilir. Ancak bu şekilde ki kenar kayıtları MAD 544 numaralı defterde de bulunmaktadır. 1455 tarihini taşıyan bu defterde verilen tımar tevcihleriyle ilgili bilgiler ile 4 numaralı defterde ki tımar tevcihlerine âit bilgiler karşılaştırılınca defterin düzenlenmesinin Haziran 1467-Kasım 1468 tarihleri arasında olduğu anlaşılmaktadır³⁴. Bu mufassal defter, Pirlepe vilayeti ile başlamakta (1-142), Köprülü Vilayeti (143-245) ile devam eden kayıtlar da

³³ M. F. Emecen, "Osmanlı Tahrir Defterleri", 146.

³⁴ M. Sokoloski – A. Stajanovski, *Turski Dokumenti Za İstorijata Na Makedonskiot Narod Opsiren Popisen Defter No:4(1467-1468) Godine*, Skopje 1971, 25-28 vd.; M. İnbaşı , Üsküb, 4.

Nahiye-i Kırçova (245-418) , Nahiye-i Kalkandelen (421-629) , daha sonra vilayet-i Üsküb (631-847) ve bunu takiben de Üsküb Vilayetinde bulunan beylerbeyi ve padişah hasları(848-913) kayıtları yer almıştır.

TD 149: Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 149 numarada kayıtlı bulunan mufassal tahriri defteridir. Defter Arapça bir dua ile başlamaktadır. Duadan sonra ise , **“..... varis-i memalik-i Süleyman Sultan b. Sultan, Sultan Süleyman han b. Sultan Selim Han halledallahu saltanatuhu ilâ ebedi'd-deveran muharrir keşt be-ma'rifet-i Nizameddin ve bi-kitabet-i Hasan el-Gufran ve teslim-i şud be-dergâh-ı divan-ı âli Evâil-i Ramazanü'l-mübarek sene hams ve selâsin ve tis'a mie”** ibaresi yer almaktadır³⁵. Bu kayıttan anlaşılacağı üzere TD 149 numaralı mufassal defter, Kanunî Sultan Süleyman zamanında muharrir Nizameddin ile kâtip Hasan tarafından tertip edilmiş olup Evail-i Ramazan 935/ 1-10 Mayıs 1529'da divân-ı âliye teslim edilmiştir³⁶. Tamamı 759 sayfa olan bu defterde Nahiye-i Üsküb (1-146), Nahiye-i Kalkandelen (147-256), Nahiye-i Kırçova (257-352), Nahiye-i Manastır (353-515), Nahiye-i Pirlepe (517-6729, Nahiye-i Köprülü (675-758) yer almaktadır.

TD 217; Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde 217 numarada kayıtlı bulunan tımar icmal defteridir. Bu defter, besmele ile başlamaktadır. Bundan sonra **“İcmâl-i defter-i Nahiye-i Üsküb hemehallahu azze'l-afât ve'l-kurup, ma'a tevâbiha , tabi liva-i Paşa cânib-i yemin , hurrira ba-emri'l-hazret-i sultanü'l – a'zam , ve'l-hakanü'l mükerrerem-mâlik-i merkabü'l-emr, Sultanü'l- arab ve ve'l- acem a'zamü'l – mülûk ve's-selatin kahramanü'l-ma'î ve't-tîn”,** şeklinde devan etmekte olup bunu takiben de **“Es-sultan İbnü's-sultan Sultan Süleyman Şah b. Sultan Selim Şah b. Sultan Bâyezid Han b. Sultan Mehmed Han halladellahu te'ala mülkehu ve saltanatuhu ilâ inkirazi'd-dumur ve'l- ezman, bi-emanet-i Yusuf b. İskender el-Evrenosiyyü'l-Gazi, bi-kalemi ez'afü'l-ibad Ebubekir el-muharrirü'l-fakirin, ve arz-ı ahvalü'd-defter ile'l- paye-i serisü's-sultan zillü'l-arşi'l-melikü'l-müste'an, fi salisi 'işrin Şehr-i Ramazanü'l-mübarek min şuhur-ı sene seman ve erba'in ve tis'a mie , ve**

³⁵ BOA, TD 149 , 1.

³⁶ M. İnbaşı, Üsküb, 6.

def'i teslim'l-icmal ilâ divanü'l-aliyyü's-sultan fî erba'in min şuhur-ı sene tis'a ve erba'in ve tis'a mie" şeklinde bir mukaddime bulunmaktadır³⁷. Buradan hareketle tahririn Kanuni Sultan Süleyman döneminde Evrenos Gazi'nin soyundan gelen Yakub b. İskender'in emin, Ebubekir'in de kâtip olarak tahriri yaptıkları anlaşılmaktadır. Bu tahrir heyeti 26 Ramazan 945 / 15 Şubat 1539'da tahrir işine başlamış, 949 / 1542 tarihinde hazırlanan defter divan-i âliye teslim edilmiştir. Buna göre tahrir üçyıl kadar sürmüştür. Paşa Livası'nın sağ kolunu ihtiva etmekte olan bu defterde, Nahiye-i Üsküb (1-28), Nahiye-i Kalkandelen (29-43), Nahiye-i Kırçova (45-70), Nahiye-i Manastır (71-110), Nahiye-i Pirlepe (111-135), Nahiye-i Köprülü (135-156) yer almaktadır.

TD 232: Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde Tapu-Tahrir Defterleri Kataloğu'nda 232 numarada kayıtlı mufassal tahrir defteridir. Defterin girişinde "Fihrist-i Nevahi-i Üsküb" başlığı altında Nahiye-i Üsküb (6-159) , Nahiye-i Kalkandelen (160-281), Nahiye-i Kırçova (282-395), Nahiye-i Manastır (396-530) , Nahiye-i Pirlepe (532-697) ve Nahiye-i Köprülü (698-805) kaydedilmiştir³⁸. Daha sonra besmele ve Arapça bir mukaddimeden sonra defterin Kanunî Sultan Süleyman zamanında Emin Yusuf b. İskender ile Katip Ebu Bekir b. İbrahim tarafından tertip edildiği ve Evâil-i Receb 951/ Eylül 1544 tarihinde divân-ı âliye teslim edildiği belirtilmektedir³⁹. Bu mufassal tahrir defteri 860 sayfadır. Bu defterin 806-843. Sayfaları arasında Üsküb, Manastır ve Kalkandelen nahiyelerinde bulunan vakıflar kaydedilmiştir.

K.Kepeci 6270; Defterin baş tarafına konulan ibareden sayımın ne zaman ve kimler vasıtasıyla yapıldığı belirtilmiştir. Bu mukaddimede; "Bahis-i defter-i oldur ki Köprülü Kasabası ve Kazâsında ehl-i İslâmdan mütereffi' ve milel-i seniyyede ... olundu ki tarihleriyle sicil-i mahfudadan terakki ve mütevellid olan evvela zükûrlarının dahi isimlerini babası isminin tahtına kayd vech-i şerif ve asakiri mansure de iltihak ve belde-i ahireyi sâla ve musakiret tarikiyle nakl edilen bilcümle esamilerini yerlü yerine kayd veya altımahda

³⁷ BOA, TD 217, 1.

³⁸ BOA, TD 232, 4.

³⁹ BOA, TD 232, 6.

mufassal defterini der-i devlet-i medare takdim olunması irade-i seniyye müktezasından olduğuna mebni ber-muceb-i irade-i ma'rifet şerh ve defter nazırı Mahmud Efendi ma'rifetiyle tahrir olunan defter-i mezkuredir ki ber-vech-i 'âti zikr ve beyan olunur. Hürria fi'l-yevmü's-selâsin min şuhûr-ı recebü'l mürecceb seb'â ve erbâ'in ve mieteyn ve elf sene". Bu kayıttan hareketle defterin m. 1831 tarihli olduğu ortaya konulabilir ki bu da Osmanlı Devleti'n de yapılmış olan ilk resmî sayımdır. Defterin sonunda bir tatbik mührü veya nüfus sayımını yapan heyetin mührü vardır.

BİRİNCİ BÖLÜM-KÖPRÜLÜ KAZASI VE OSMANLI İDARİ TEŞKİLATINDAKİ YERİ

A. TARİHİ

1. TÜRK HAKİMİYETİNDEN ÖNCE KÖPRÜLÜNÜN TARİHÇESİ

Köprülü hemen hemen 2500 yıllık zengin bir tarihe sahiptir. Ege ile orta Avrupa'yı birleştiren anayol hattı üzerinde, Makedonya'nın merkezinde kurulmuş olan Köprülü, kayıtlarda ilk defa M.Ö. 216'da görülmektedir. Şehrin en eski dönemdeki ismi **Köprüler Şehri** manasına gelen **Beylezora**¹ olup, daha sonraları **Veles** olarak adlandırılmış², Grekçe'deki adı ise **Velesos**'dur³. Osmanlı döneminde ise şehir en eski dönemdeki isminin karşılığı olarak **Köprülü** adı ile şöhret bulmuştur⁴.

Köprülü'nün 20 km kadar güneyinde Pirlepe-Köprülü otobanının karşısında Makedonya'nın en meşhur aynı zamanda en eski arkeolojik kalıntıları olan **Stobi** klasik kenti vardır. M.Ö. 197'ye kadar tarihlenen bu kent Roma'nın Makedonya Eyaleti'nin merkezi idi. M.S. 518'de meydana gelen çok büyük bir depremde – ki bu deprem tarihte **Dardania Zelzelesi** olarak adlandırılmıştır.- sosyal ve kültürel yönden çok gelişmiş olan bölge ile Stobi şehri yerle bir olmuştur⁵. Daha sonra yeniden imar edilen bölge, Roma İmparatoru Justinien zamanında (527-569) büyük bir gelişme kaydetmiştir. VII. yüzyıl sonlarına doğru 696'da Güney Slavların eline geçen bölge bundan sonra Doğu Roma İmparatorluğu ile Slavların ve bölgeye akınlarda bulunan Türkler arasında sık sık el değiştirmiştir⁶. Stobi şehri daha sonra ise en son anıldığı XIV. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüştür. Ayrıca günümüzde **Veles** olarak adlandırılan Köprülü'nün 518 yılındaki depremden sonra yıkılan Stobi Şehri'nin yerine, onun 20 km kuzeyinde kurulduğu anlaşılmaktadır.

¹ M. L. Sakellariou, a.g.e., 15.

² M. T. Acaroğlu, "Eski Osmanlı Belgelerine Göre: XV. yy. Başlarında Balkanlarda Türkçe Yer Adları (1490-91/1520-30)", XI. TT. Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, III, (5-9 Eylül 1990), Ankara 1994, 1286; S. Öngör, Coğrafya Sözlüğü, İstanbul, 1961, 881; Meydan Larouse, "Veles", XII, 552.

³ Ş. Sami, Kamusu'l-Â'lâm, V, (Kaşgar Neşri), Ankara 1996, 3906; P.L. İnciciyan-H.D. Andreasyan, "a.g.m", 26.

⁴ S. Rızaj, "Tapu-Tahrir Defterlerinin Osmanlıcası", XI. TT. Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, III, (5-9 Eylül 1990), Ankara 1994, 1189.

⁵ M. İnbaşı, Üsküb, 9.

⁶ Nazif Hoca "Üsküb", 122.

Çar Samoil (976-1014) zamanında Makedonya Devleti kurulmuş ve bölgenin hakimiyetini eline geçirmiştir. Bu dönemde önemli bir gelişme gösteren şehir Üsküb ile beraber Balkanların başta gelen şehirleri haline gelmiştir. Çar Samoil'in son zamanlarında bölgenin hakimiyeti Bizans İmparatoru II. Basileios'un (976-1025) eline geçmişse de ölümünden sonra bölgede büyük ölçüde karışıklıklar meydana gelmiştir⁷. 1051 yılından itibaren Tuna'yı geçip Bizans'ın müttefiki olarak Balkanlara yayılan Peçeneklerle, 1065'e doğru Balkanlar üzerine büyük bir taarruza geçmiş bulunan Uzlar, bölge üzerinde büyük bir baskı unsuru haline gelmişlerdir. Bizans İmparatorluğu tarafından Makedonya ve Bulgar topraklarına yerleştirilen bu kuvvetler, daha sonra çıkarmış oldukları isyanlarla Bizans'ı tehdit eder duruma gelmişlerdir⁸. Bunun üzerine Türklerin yardımını temin eden Bizans İmparatoru bölgede hakim duruma geçmiş ise de, 1180'de İmparator Manuel'in ölümünden sonra bölgede yeniden karışıklıklar başlamıştır⁹.

XII. yüzyılın sonunda bağımsızlığını kazanan Sırbistan bölgenin yeni hakimi olmuştur. Sırp Devleti'nin kurucusu olan Stephan Nemanja (1167-1196) topraklarını güneye ve batıya doğru genişletmeye başlamıştı. Fakat onun zamanında Bizans'a karşı başarılı bir harekete girişilemedi¹⁰. Stephan'ın ölümünden sonra bir müddet duraklama geçiren devlet, I. Uroş (1243-1276) zamanında yeniden güçlenmiş ve Kuzey Makedonya'ya hakim olmuştur. Bizans'a karşı büyük bir taarruz harekâtına girişen Sırp kralı II. Milutin (1282-1321) Üsküb şehrini ele geçirerek devletin merkezi yaptı. Böylece bölgede bir asıdan fazla sürecek olan Sırp hakimiyeti kurulmuş oldu¹¹.

Stephan Uroş III (1321-1331) zamanında Makedonya'da pek çok toprağı ele geçiren Sırp, 28 Temmuz 1330 tarihindeki **Köstendil Savaşı** ile bölgedeki hakimiyetlerini daha da kuvvetlendirmişlerdir¹². Bu Köstendil veya Veljbud

⁷ I. Demirkent, *a.g.m.*, 4-5.

⁸ M. İnbaşı, *Üsküb*, 10.

⁹ M. T. Gökbilgin, *Rumeli'de Yörükler, Tatarlar ve Evlad-ı Fatihan*, İstanbul 1957, 9-10; F. Bajraktareviç, "*Üsküb*", *EI*² IV, 1110; I. Demirkent, *a.g.m.*, 43.

¹⁰ M. İnbaşı, *Üsküb*, 10.

¹¹ I. Demirkent, *a.g.m.*, 9-11.

¹² M. İnbaşı, *Üsküb*, 10.

Muharebesi Sırlara Köprülü ile Prosek ve İştib'i kazandırmıştı. Bu galibiyetten kısa bir süre sonra Uroş'un oğlu Stefan Duşan (1331-1355) babasını boğdurtarak yerine kral olmuştur¹³. Stefan Duşan zamanında en muhteşem devrini yaşayan Sırp Devleti'nin toprakları Balkan yarımadasında oldukça genişlemiştir. Duşan'ın ölümünden sonra Sırp Devleti, büyük bir krize girmiş ve buna paralel olarak bölge de önemini kaybetmiştir. 1382'de Bosna Kralı Tvertkos, Sırp topraklarının bir kısmını ele geçirmiştir¹⁴. Bu arada bölgeye akınlarını sıklaştıran ve bir çok şehri ele geçiren Türkler, bölgenin yeni hâkimi durumuna gelmişlerdir. Bu arada Köprülü de tehditlere maruz kalmaya başlamıştır.

2. KÖPRÜLÜ'NÜN OSMANLILAR TARAFINDAN FETHİ VE İSKÂNI

a. Fethi

Osmanlıların Balkanlarda bulunan devletler ile ilişkilerini 1302'lere kadar indirmek mümkündür. Nitekim bu tarihte Bizans İmparatoru'na rakip olarak ortaya çıkan Sırp Kralı Stefan Duşan, Makedonya'yı elde ettikten sonra, İstanbul'u da ele geçirmek için Osmanlı Devleti'nin başında bulunan Orhan Bey'e bir heyet göndererek anlaşma teklifinde bulunmuştu¹⁵. Fakat Orhan Bey zaten kendisi Bizans'ın içişlerine sıkça karıştığından bu teklife sıcak bakmamıştır. Bizans'taki taht mücadeleleri sırasında Stefan Duşan, çıkarları doğrultusunda hareket ederek Bizans imparatoru V. Paleilogos'u Osmanlılar ise –yine kendi menfaatleri doğrultusunda– tahtı elde etmek isteyen Kantakuzen'i desteklemişlerdir. Osmanlılar'ın ve Sırlar'ın desteğini temin eden iki taraf, 1352 tarihinde Dimetoko yakınlarında karşılaşmışlardı. Bunun neticesinden Osmanlıların desteklemiş olduğu Kantakuzen, mücadeleyi kazânarak tahtı elde etmeye muktedir olmuştur. Bu olaydan sonra Sırlar, Osmanlılara karşı bir haçlı seferi teşebbüsüne girişmişlerdi. Lakin 1355 tarihinde Kral Duşan'ın ani ölümü bu faaliyetin sekteye uğramasına neden olmuştur¹⁶. Sultan Orhan Gazi'nin yardımcılarıyla 1353 tarihinde İmparator Yuannis'i tahtan indirerek Bozcaada'ya

¹³ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, Ankara 1984, 195; M. N. Donald, *Bizans'ın Son Yılları (1261-1453)*, (çev. Bilge Umar), İstanbul 1999, 187-188.

¹⁴ M. İnbaşı, *Üsküb*, 10.

¹⁵ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, 133.

¹⁶ I. Demirkent, *a.g.m.*, 9-11.

süren Kantakuzen, Bizans İmparatoru olmuştur¹⁷. Makedonya ve bununla beraber Köprülü'nün Osmanlı idaresine ve kontrolüne geçmesi bir anda olmamış, bu olay zaman içerisinde gerçekleşmiştir. Bu da 1354-1402 tarihleri arasında vuku' bulmuştur¹⁸.

Orhan Gazi bu yardımlara karşılık Rumeli'de bir üs olarak kullanmak amacıyla Çimpe Kalesi'ni Kantakuzen'den almıştır¹⁹. Bu suretle 1352 tarihinde Kantakuzen'in müttefiki olarak Çimpe Kalesi'ne yerleşen Orhan Gazi'nin oğlu Süleyman Paşa, burasını Balkanlar'da yayılmak için önemli bir üs olarak teşkilatlandırdı. Bu olaydan kısa bir süre sonra 1-2 Mart 1354 gecesi meydana gelen depremde Gelibolu ve çevresindeki kalelerin surları yıkılınca, Süleyman Paşa çok seri bir şekilde hareket ederek Anadolu'dan getirdiği kuvvetleri yıkılan bu yerlere yerleştirmek suretiyle Osmanlı Rumeli'sinin çekirdeğini oluşturmuş oldu²⁰. Süleyman Paşa bu şekilde Rumeli'ye yerleşince, eski Türk ananesine göre sağ, sol ve orta kolda uçlar teşkil etti. Sağ kola yerleşen Evrenos Bey önce İpsala bunu takibinde Gümölcine ve Serez'e yerleşti. Orta kolda ise Süleyman Paşa, Edirne, Sofya ve Filibe istikametinde ilerleyecekti²¹. Sağ kol ise Zağra, Karın ovası, Dobruca ve Silistre olarak belirlenmişti²². Böylece 1352'de Rumeli'ye geçen Osmanlılar, Bizans'ın içinde bulunduğu durumdan da istifade ederek kısa sürede bölgedeki faaliyetlerini genişlettiler²³. Osmanlılar Rumeli'de ilk fetihlerini yaparken, yerli halka kendilerine meylettirecek şekilde muamele eylemişlerdir. Derebeyler dahî karşı koymadıkları takdirde Osmanlı askerî kadrolarına alınıyorlardı²⁴. 1371 yılında kazânilan Çirmen Savaşından sonra daha da hızlanan fetih hareketleri neticesinde, Osmanlılar'ın Avrupa'ya ayak basması üzerinden yirmi yıl geçmeden Bizans ve Bulgarlar Türklerin vasalı durumuna gelmiştir.

¹⁷ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi I*, 137.

¹⁸ H. İnalcık, "Rumeli", *İA XII / 2*, 769-770.

¹⁹ H. Saadeddin Efendi, *Tacü't-Tevarih, I*, (haz. İsmet Parmaksızoglu), Ankara 1992, 89-90; M. M. Aktepe, "Osmanlılar'ın Rumeli'de İlk Fethettileri Çimpe Kalesi", *TD 1-2*, (1949-1950), 283-285.

²⁰ F. Dirimtekin, "Muasır Bizans Kaynaklarına Göre Osmanlıların Rumeli'ye Geçiş ve Yerleşimleri", *VII. TT. Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, II*, (25-29 Eylül 1970), Ankara 1973, 580.

²¹ H. İnalcık, "Rumeli", 769-770.

²² H. İnalcık, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kültür ve Teşkilat", *Türk Dünyası El Kitabı*, Ankara 1976, 975.

²³ Y. Yücel, "Balkanlarda Türk Yerleşmesi ve Sonuçları", *Bulgaristan'da Türk Varlığı*, Ankara 1985, 69 ; M. İnbaşı, *Üsküb*, 11.

²⁴ H. İnalcık, "Rumeli", 769-770.

Balkan fetihlerine devam eden Osmanlılar, önce Sırp sonra da Arnavud topraklarına girerek Adriyatik sahillerine ulaşıyordu²⁵.

Osmanlı kuvvetlerinin 1373-1389 tarihleri arasında Makedonya'da büyük bir ilerleme yaptığını ve Adriyatik'e kadar vardığını görüyoruz²⁶. Evranos Beyin kendisine merkez yaptığı Serez'i imparatorun oğlu Selanik valisi Manuel ele geçirmek için harekete geçmiş, bunun üzerine Vezir Halil Hayreddin Paşa, 1374'te meydana gelen bu hareketi bertaraf etmiştir. Bu başarıdan sonra Vardar Nehri vadileri Osmanlı kuvvetlerine açılmış ve Vardar'ın doğusu Osmanlı hakimiyetine geçmiştir. 1372'de Köstendil, 1380'de Vardar'ın sol sahilindeki İştib, 1382'de Manastır ve Pirlepe²⁷ ve 1385'te de Ohri fethedildi²⁸. Bulgaristan taraflarında da 1385'te Sofya²⁹, 1386'da Niş'in³⁰ fethinden sonra Köprülü h. 788/m.1386 tarihinde Sultan I. Murad zamanında Timurtaş Paşa tarafından fethedilmiştir³¹. Artan Türk baskısını önlemek için bu dönemde Sırp Devleti'ni yeniden canlandıran Lazar, Ploşnik'te önemli bir Türk kuvvetini yenilgiye uğratmıştır. Bu galibiyet Balkan Devletlerini cesaretlendirmişti. Bunun üzerine Sırp, Hırvat, Arnavut ve Bulgarlardan oluşan bir Haçlı İttifakı kurmuşlardı³². Sultan I. Murat ise Ploşnik mağlubiyetinden sonra Ali Paşa'yı Kosova'ya göndermiş, Ali Paşa da Kosova'da Osmanlı hakimiyetini tesis etmeye çalışmıştır³³.

Sultan I. Murat bundan sonra ordusunun başında İhtiman, Sofya, Köstendil, Kratova yoluyla Köprülü güzergahında Priştine'ye hareketle öncü kuvvetlerin komutanlığında Gazi Evranos Bey ile Paşa Yiğit ve Timurtaş Paşa'yı

²⁵ Ş. Başstav, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Yeniden Kuruluşunda Rumeli'nin Katkısı", XI TT. Kongresi, (5-9 Eylül 1990) Kongreye Sunulan Bildiriler, III, Ankara 1994, 830-831.

²⁶ O. Koloğlu, "Osmanlı Döneminde Balkanlar (1391-1918)", Balkanlar, İstanbul 1993, 53.

²⁷ H. Saadeddin, Tacü't-Tevârih, I, 154-155.

²⁸ İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi I, 171-176; Y. Ercan, Osmanlı İmparatorluğu'nda Bulgarlar ve Voynuklar, Ankara 1989, 5.

²⁹ H. Saadeddin, Tacü't-Tevârih, I, 158-159.

³⁰ H. A. Gibbons, Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluşu, Ankara 1998, 133-134.

³¹ E. Çelebi, Seyahatnâme, 570.

³² M. Nuri Paşa, Netayic ül-Vukuat, Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi I-II, 7-8; İ. H. Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, I, 200, 249-250; M. Söylemez, "The Türk Palace In Europe; A Historic Cultural And Diplomatic Overview", V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Tebliğler, Ankara 1990, 682; I. Demirkent, a.g.m., 10-11; M. M. Aktepe, "Kosova", İA VI, 870.

³³ M. M. Aktepe, "Kosova", 870.

tain etmiştir³⁴. Öncü kuvvetlerini müteakiben esas Osmanlı ordusu da Kosova'ya gelerek tertibatını aldı³⁵. Tarihe I. Kosova Savaşı olarak geçen bu harpte, Osmanlı ordusu büyük bir zafer kazânarak Sırp Kralı ile müttefiklerini mağlûp etmiştir³⁶. Sultan I. Murat, savaş sonunda muharebe alanını gezerken yaralı bir Sırp asilzadesi olan Miloş Obiliç tarafından şehid edilmiştir³⁷.

Sultan I. Murad'ın şehadetinden sonra Osmanlı tahtına oğlu Yıldırım Bayezid geçmiştir. Kazânilan bu savaştan sonra ve Güney Balkanlarda genişleyen Türk fetihleri Makedonya, Sırbistan, Arnavutluk ve Bosna'ya kadar uzanmıştır. Sultan Yıldırım Bayezid Han, 1390 yılı baharında Timurtaş Paşa'yı Sırbistan'ın zaptına gönderdi. Bu sırada Evrenos ve Paşa Yiğit Beyler de bölgede fetih yapmakla görevlendirildi³⁸.

1391-1393 yılları arasında Sultan Yıldırım Bayezid Balkanların büyük bir kısmını ele geçirdi. 1393'ten sonra Macar Kralı Sigismund, yeni bir Haçlı Seferi düzenleyerek Türkleri Balkanlardan çıkarmak istemişse de, 25 Eylül 1396 tarihinde bu haçlı kuvvetleri Niğbolu'da ağır bir yenilgiye uğratılmışlardır³⁹.

28 Temmuz 1402'de vuku bulan Ankara Savaşı'ndan sonra Bizans yeniden dirilmiş, Rumeli'deki Osmanlı toprakları daralmıştı. Taht mücalelerinin meydana geldiği bu dönemde Musa Çelebi Vidin ve Provadi'yi almış, hareketlerine devam ederek Sırbistan'a girmiş, bunu takiben de Köprülü ve Akcabolu şehirlerinde tekrar Osmanlı hakimiyetini tesis etmiştir⁴⁰. İşte bu sırada Köprülü şehriyle beraber kalesi de tekrar fethedilmişti⁴¹. Osmanlılar korkunç

³⁴ H. Saadeddin, *Tacü't-Tevârih*, I, 176; M. Hemdemi Solakzâde, *Solakzâde Tarihi I*, (haz. Vahit Çubuk), Ankara 1989, 61; H. İnalcık, *The Ottoman Empire The Clasical Age (1300-1600)*, London 1973, 15.

³⁵ Y. Halacoğlu, "Kosova Savaşı", I. Kosova Zaferinin 600. Yıldönümü Sempozyumu, 26 Nisan 1989, Ankara 1992, 31.

³⁶ H. Saadeddin, *Tacü't-Tevârih*, I, 175 vd.; S. Bin Şemdenizâde, *Mer'ût-Tevârih*, 400; H. A. Gibbons, a.g.e., 142 vd.; Ş. Başta, a.g.m., 830-831; John R. Walsh, "History: The Ottoman Empire", EA XXVII, (Canada 1978), 254.

³⁷ K. Çelebi, *Cihannümâ*, İstanbul 1115, 683; Feridun Bey, *Mecmua-i Münşââtü's-Selâtin I*, İstanbul 1264, 115; İ. H. Uzunçarşılı, "Murad I", İA IV, 595; M. M. Aktepe, "Kosova, Kosova", Eİ IV, 276.

³⁸ H. Saadeddin, *Tacü't-Tevârih*, II, 69; Aşıkpaşaoğlu, *Tarih*, (haz. Nihal Atsız), Ankara 1985, 66; M. Neşri, *Kitab-ı Cihannümâ (Neşri Tarihi) I*, (Yay. F. Rıfık Unat-M. Altay Köymen), Ankara 1998, 267; M. H. Solakzade, *Solakzâde Tarihi I*, 71; Hadidi, *Tevârih-i Âli Osman (1299-1523)*, (haz. Necdet Öztürk), İstanbul 1991, 108.

³⁹ İ. Yardımcı, *Tarihe Mührünü Basan Bursa'da Saltanat Süren Osmanlı Sultanları*, İstanbul 1987, 182.

⁴⁰ Anonim *Tevârih-i Âl-i Osman*, (F. Giez Neşri), (haz. Nihat Azamat), İstanbul 1992, 55.

⁴¹ E. Çelebi, *Seyhatnâme*, V, İstanbul 1315, 83.

sayılabilecek bir buhranı hristiyan devletlerinin de yardımıyla kısa zamanda atlatarak ilerlemeye ve Bizans'ın artıklarını temizlemeye başlamıştı⁴². Bölgede faaliyet gösteren bu uç beyleri Çelebi Mehmed'in kardeşlerini bertaraf edip Rumeli'ye geçmesinden sonra Sultan'a tâbiyetlerini arz etmişlerdir⁴³.

Sultan II. Murat ise uç bölgelerini, buralarda bulunan beyler arasında paylaştırmış, Sırbistan taraflarını ise İshak Beye vermişti⁴⁴. 1430'da Selanik'in fethinden sonra Mora ve Epir taraflarına harekete karar veren Sultan, Arnavutların Epir'e saldırması üzerine bundan vazgeçmişti⁴⁵. Bu olaydan kısa bir süre sonra 1439'da Novabordo'nun fethini müteakip İshak Bey ve Şehabeddin Paşa bölgede bir çok fetihlerde bulunmuşlardı⁴⁶.

4 Şaban 852/ 3 Ekim 1448'de meydana gelen ve tarihte **II. Kosova Savaşı** olarak bilinen harpte Macarların mağlûp edilmesiyle Türkleri Balkanlardan atma düşüncesi sekteye uğramıştı. Bunun neticesi olarak da Makedonya'nın bağımsızlık ümitleri tamamen ortadan kalkmıştı⁴⁷. Sultan II. Murad (1421-1451) devrinde Bizans, Osmanlıların buhranlı zamanlarında elde ettiği yerleri geri vermek zorunda bırakıldı. Ankara felâketinden ders alan Osmanlı idaresi bu defa hareketlerinde daha temkinli ve daha ihtiyatlı davranmasını bilmiş, bu suretle Sultan II. Mehmet (1451-1481) devrinde meydana gelecek olan Büyük Türk Devleti'nin temelleri bu suretle yeniden atılmıştı⁴⁸.

Fatih Sultan Mehmed zamanında ise Üsküb Uç Beyliği görevinde bulunan İsa Bey, 1454'ten sonra Sırp ülkelerini fetihle görevlendirilmiş, O da yaptığı akınlarda bir çok ganimet ile geri dönmüştür. Bundan sonra da Novoborda kalesi ikinci defa feth edilerek içine İslâm askeri konulmuştur. Fatih Sultan Mehmed, 1463 yılında Bosna üzerine gittiğinde yine Köprülü üzerinde Üsküb'de askerin

⁴² Ş. Baştav, *a.g.m.*, ", 835-836.

⁴³ İ. Miroğlu, "Fetret Devrinden II. Bayezid'e Kadar Osmanlı Siyasi Tarihi", *DGBİT X*, 171-172.

⁴⁴ Aşıkpaşaoğlu, *Tarih*, 111; İ. H. Uzunçarşılı, "Evrano", *İA IV*, 414-415.

⁴⁵ H. Saadeddin, *Tacü't-Tevârih*, II, 170 vd.

⁴⁶ H. Saadeddin, *Tacü't-Tevârih*, II, 195; Hadidi, *Tevarih-i Âl-i Osman*, 193-194.

⁴⁷ M. Nuri Paşa, *a.g.e.*, I-II, 42-43; M. İnbaşı, *Üsküb*, 38.

⁴⁸ Ş. Baştav, *a.g.m.*, 839.

toplanması sağlanmıştı. Buradan Padişah Arnavutluk'a giderken, Mahmud Paşa'yı da ileriye sevk etmiştir⁴⁹.

Sultan II. Bayezid 1492'de Macaristan seferine hazırlanırken Davud Paşa'yı da Makedonya üzerine göndermişti⁵⁰. Padişahın İnebahtı seferi dönüşünde de Çayhisar, Sarıgöl, Manastır ve Köprülü yoluyla Üsküb'e gelmiş ve burada 4 gün kaldıktan sonra kışı geçirmek üzere Edirne'ye hareket etmiştir⁵¹.

XVI. yüzyılda ise yapılan iskanlar neticesinde bölgede tam olarak Osmanlı hakimiyeti gerçekleşmiştir. XVII. yüzyıl ortalarına doğru şehre gelen E. Çelebi'nin eserinde şehir hakkında çok önemli bilgiler mevcuttur⁵². XVII. yüzyıl sonlarında Osmanlı Devleti büyük ümitlerle girdiği harpte mağlûp olmuştur. İhtilalci Sırların da desteğini alan Avusturyalı'lar bölgede işgal, yağma ve tahrip faaliyetlerine girişmişlerdir⁵³. Avusturya kuvvetlerinin bölgedeki bu işgali sebebiyle burada bulunan pek çok Müslim ve Gayrimüslim ahali Sofya ile Belgrad yönünde göçe başlamışlardır. Bunu neticesinde Belgrad'da 40.000 göçmen toplanmıştı⁵⁴. Fazıl Mustafa Paşa'nın sadareti zamanında ise 1690'da Mora canibi seraskeri Halil Paşa ile Kırım Hanı Selim Giray Han Kosova'da Avusturyalıları mağlûp ederek bölgede Osmanlı hakimiyetini yeniden tesis etmişlerdi⁵⁵.

XX. yüzyıl başlarına kadar Osmanlı hakimiyetinde kalan bölge 1912'de Sırlar tarafından işgale uğramıştır. 10 Ağustos 1913'te yapılan Bükreş antlaşması ile de Üsküb, Manastır, Köprülü ve İştib gibi Türk şehirleri Sırbistan'a verilmiştir. Sırp hakimiyetine geçen bölgedeki Müslüman Türk ahali üzerinde büyük bir baskı ve zulüm uygulanmış ve bunun neticesinde bölgeden göçler artmıştır⁵⁶. Daha sonraları ise Yugoslavya Devleti'nin önemli şehirlerinden birisi haline gelen

⁴⁹ İ. Kemal, *Tevârih-i Âl-i Osman*, VII. Defter, (yay. Şerafeddin Turan), Ankara 1991, 99, 116-118.

⁵⁰ M. İnbaşı, *Üsküb*, 16.

⁵¹ H. Saadeddin, *Tacü't-Tevârih*, II, 306.; M. H. Solakzâde, *Solakzâde Tarihi I*, 419.

⁵² E. Çelebi, *Seyahatnâme*, 570.

⁵³ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi III*, Ankara 1989, 521.

⁵⁴ C. Orhonlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Aşiretlerin İskânı*, İstanbul 1987, 33; Y. Halacoğlu, *XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi*, Ankara 1997, 41.

⁵⁵ M. M. Aktepe, "*Kosova, Kosova*", 276; M. İlgürel, "*Süleyman II*", *DGBİT XI*, 87-92.

⁵⁶ M. İnbaşı, *Üsküb*, 17.

Köprülü, günümüzde bağımsız Makedonya Devleti'nde bulunan, ekonomik, sosyal ve kültürel yönden çok gelişmiş ve Doğu Avrupa'yı Orta ve Batı Avrupa'ya bağlayan ticaret şehri haline gelmiştir.

b. İskânı

İskân geniş manasıyla bir beşeri yerleşmedir. Konar-göçer halde bulunan grupların bir müddet için yerleşmeleri münferit meskenler çiftlik, köy, kasaba ve şehir; geçici veya devamlı, toplu veya dağınık; küçük veya büyük bütün yerleşmeler iskân birimleri olarak kabul edilmiştir. İskân toplum ve toplumun muhtelif kesimlerinin sosyal-ekonomik organizasyonuna bağlı olarak bu yapıya kendi menfaati doğrultusunda müdahale ettiği için devleti de yakından ilgilendirmektedir⁵⁷.

Aslında Türklerin Balkanlara gelmesi Osmanlı fetihlerinden daha önceye dayanmaktadır. Ortaçağın ikinci yarısında bu bölgeye çeşitli sebeplerle dalgalar halinde gelmişlerdi. Bunun neticesinde Bizans Devleti tarafından buralara yerleştirilmiş olan pek çok Türk kavminin bulunduğu kaynaklarda zikredilmektedir. Bunlar içerisinde IX. Asır Bizans kaynaklarında **Vardarlı Türkler** olarak zikredilen bazı Türk kavimlerinin Selanik ve çevresine yerleştirildikleri kayıtlarda geçmektedir⁵⁸.

Osmanlıların Rumeli'ye geçtikleri 1352'den itibaren ortaya koydukları iskân faaliyetinden⁵⁹, bölgede ehemmiyetli bir yerde bulunan Köprülü Şehri de etkilenmiş, bunun neticesinde fethi müteakip şehir sistemli bir iskâna tâbi tutulmuştur. Esasında Osmanlı kuvvetleri Gelibolu'ya geçtikten sonra süratle büyümeye başladı. Osmanlılar Rumeli'de ki fetihleri esnasında girdikleri yerlere Anadolu'dan naklettikleri Türk halkını yerleştiriyor ve fethedilen ülkelerin halkını Anadolu'da iskân ediyordu. Böylece fethedilen ülkelerde bir Türk nüfus

yoğunluğu meydana geliyordu⁶⁰. Yörük tâifesinin Rumeli'ye geçirilmeleri Osmanlıların Balkanlarda fetih ve yerleşmeleriyle hayata geçirilmişti. Bu fetih hareketlerinin genişlemesi Yörük tâifesinin sayı ve ehemmiyetini de artırmaktaydı. Zamanla bu tâife mensuplarını bir askerî teşkilâta bağlamak üzere onlara mahsus bir kanun ve nizam oluşturulmuştu⁶¹.

Osmanlıların bu iskân hareketlerinde dikkat ettikleri hususiyetlerden en önemlisi, bir taraftan Anadolu'dan Rumeli'ye gönüllü cengaver yiğitler ile bazı aşiretleri geçirme işi devam ederken, diğer yandan yeni fethedilmiş olan memleketlerde bulunan bir kısım halkı da Anadolu'ya getirmek şeklinde ters yönde bir insan nakline önem vermiş olmalarıdır. Zaten eskiden beri fethedilen yerlerdeki bir kısım halkı o yer dahilindeki başka kasaba ve köylere dağıtmak işgal edilen ülkelerde halka gösterilen dini müsamaha Türk sivil idaresinin ve özellikle maliyesinin tebaâyâ fazla yük olmayan sistemi idarecilerin halka iyi muamelesi Bizans'ın ve Balkanların emniyet ve huzurundan yoksun idaresine tercih edilmek hususunda yeterli bir üstünlük oluşturuyordu⁶².

Osmanlıların Balkanlar'da yaptıkları fetihlerin ilk mimarları tarikat şeyhleriydi. Tarikat şeyhleri Türk-İslâm tarihi açısından büyük ehemmiyete sahip Balkan memleketlerinin fethinde önemli roller almışlardı. Bir anlamda bu tarikat şeyhleri Osmanlı ordusunun Balkanlara gelmesinden daha evvel buraların fethini tamamlamışlardı. Diğer bir tabirle, Osmanlı kuvvetleri bölgeye geldiklerinde yerli halk psikolojik olarak fethetme hazır hale getirilmişti⁶³.

Balkanlarda halkın Türk idaresini benimsemesi, bölgede Türk nüfusunun süratle çoğalmasına sebep oldu. Bu iskân politikasının önemli bir özelliği de Osmanlıların Ortodoks Kilisesi'ni ve manastırlarını himaye etmeleri ve bu kurumlara vergi muafiyeti tanımalarıydı⁶⁴. Buna mukabil bölgeye gelen

⁶⁰ Ş. Baştav, a.g.m., 829 – 830.

⁶¹ Ö. L. Barkan, "Balkan Memleketlerinin Toprak Meseleleri", 483.

⁶² Ş. Baştav, a.g.m., 839.

⁶³ M. İbrahim, "Eski Yugoslav Sınırları Dahilinde Tarikat Hareketlerinin Tarih İçindeki Gelişimi ve Önemi", VD XXIV, (1994), 293.

⁶⁴ M. İlgürel, "XIV. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nin Siyasi Durumu", I. Kosova Zaferinin 600. Yıldönümü Sempozyumu, (26 Nisan 1989), Ankara 1992, 19.

Türkmenler de Rumeli'ye dillerini ve kültürlerini getirmişlerdi. Bu grupların bir çoğu yeni yeni isimler altında yerleşim yerleri vücuda getirdiler⁶⁵. Bu açıdan bakıldığında Osmanlı fetihleri geçici bir heves veya çapulcu bir hareket değil, kesin bir yerleşme ve yurt edinme amacını taşımaktadır. Bu sebeptendir ki Balkanların fethi sırasında bölgedeki bazı yerler kesif bir göç ve iskân hareketine maruz kalmış, bu şekilde boşalmış olan yerler kurulan iskân birimleri sayesinde yeniden şenlendirilerek işletilmeye başlanmıştır⁶⁶. Özellikle Osmanlı fetihlerinin devam ettiği sıralarda köy ve kasabalarını terk ederek başka yerlere gidenlerin yerine nakledilen Türkmen unsuru buralara kısa sürede han, hamam, cami ve mescid gibi Türk-İslâm eserleri yaparak şehirlerin görünümünün değişmesine, bir nevî Türk-İslâm şehri olmasına neden olmuştu⁶⁷.

Osmanlı idarecileri idarî yönden üstünlüklerini kabul ettirdikleri Gayr-i Müslimlere siyasî, bilhassa nüfus yönünden üstünlüklerini kabul ettirebilmek ve fethedilen yerlerde Türk-İslâm hakimiyetini kalıcı kılabilmek için bir takım faaliyetlere girişmişlerdi. Bilhassa nüfus yönünden giriştikleri fethedilen bölgeyi Türkleştirmek ve İslâmlaştırmak faaliyetleri iskân hareketine dahil edilmektedir. Çeşitli milletlere mensup gruplardan teşkil edilmiş bir toplumda merkezî idarenin kuvveti takip edilecek planlı bir iskân siyasetine bağlıdır. Siyasi ve askeri sebeplerin yanı sıra nüfus yoğunluğu ve hareketliliği gibi sebepler devletlerin kuruluş ve yıkılışında önemli rol oynarlar. Nitekim Osmanlı Devleti kurulurken bölgede bulunan Türk nüfusundan büyük ölçüde yararlanılmıştı. Devletin gelişmesinde ise fethedilen yerlerde nüfusun iskânı, boş alanların şenlendirilmesi, ekonomik bir hareketliliğin sağlanması kasaba ve köylerin kurulması gibi hususlar önemli rol oynamıştır. Böylece devlet bir yandan ekonomik yönden güçlenirken diğer taraftan da mahallî idaresini güçlendirmiş oluyordu⁶⁸.

Yukarıda şartlarını ve özelliklerini belirtmiş olduğumuz bu iskân tiplerine

⁶⁵ İ. Şahin-M. F. Emecen- Yusuf Hallaçoğlu, "Turkish Settlements In Rumelia (Bulgaria) In 15th And 16th Centuries: Town And Village Population", *IJTS IV / 2* (1988), 25-26.

⁶⁶ M. F. Emecen, "XVI. Asırda Balkanların Kuzey Doğu Kesininde İskân Tipleri ve Özellikleri Hakkında Bazı Notlar", V. Milletler Arası Türkiye'nin Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler, Ankara 1990, 543-550.

⁶⁷ Y. Halacoğlu, "Kuruluştan Günümüze Bulgaristan'da Türk Nüfusu", V. Milletler Arası Türkiye'nin Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler, Ankara 1990, 505 vd.

⁶⁸ M. Ofiaz, Niğde, 69.

uygun olarak Anadolu'dan birçok Türkmen Balkanlara nakledilmişti. Bu faaliyetlerin ilki Sultan I. Murad zamanında Lala şahin Paşa'nın Kavala, Serez, Drama ve Karaferye havalisini fethetmesini müteakip 1374-1375 tarihlerinde Saruhan bölgesinden Serez taraflarına nakledilen Yörükleri sayabiliriz⁶⁹. Aynı şekilde Yıldırım Bayezid zamanında da bu Saruhanlı Türkmenleri Filibe yöresine nakledilmişlerdi⁷⁰.

Osmanlı Devleti'nin Anadolu ve Rumeli de uygulamış olduğu iskân siyasetinde farklılıklar görülmektedir. Rumeli'de hem Türkleşme hem İslâmlaşma vardır. Türkleşmenin temel sebebi Türk göçleri ve devletin sürgün adı altında planlı olarak yaptığı iskandır⁷¹. Burada Türkleşme ve İslâmlaşma tabirlerini birbirinden ayırmak gerekir. Osmanlı Devleti döneminde **Türkleşme** demek aynı zamanda **İslâmlaşma** demektir. Fakat özellikle Balkanlarda **İslâmlaşma** demek **Türkleşmek** demek değildi. Arnavutlar, Boşnaklar ve Pomaklar İslâmlaşmış fakat Türkleşmemişlerdir⁷². Osmanlı Devleti'nde yeni fethedilen memleketlerin Türkleştirilmesi, iskân ve kolonize edilmesi için son derece farklı metotlar uygulanmıştır⁷³. Bu metotların ilki vakıf ve temlik, ikincisi ise sürgündü.

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde yeni fethedilen topraklara konar göçerlerin iskân edilmesi şeklinde dışa dönük bir siyaset izlenmiştir. Bu siyasette hususiyetle Moğol baskısı sebebiyle Anadolu'ya gelerek yerleşen çeşitli tarikat ve tasavvuf akımlarına mensup şeyhlerin ve onların inşa ettikleri tekke ve zâviyelerin mühim rolü olmuştur⁷⁴. Fetih siyaseti doğrultusunda ilk dönemlerden itibaren Rumeli'ye geçen ve fütuhata şu veya bu suretle iştirak ettikleri tahmin edilen şeyh, derviş ve fâkihler kurdukları tekke ve zâviyeler vasıtasıyla yeni yerleşim birimlerinin oluşmasına ya da var olan yerleşim merkezlerinin Türkleşip-

⁶⁹ M. T. Gökbilgin, *Rumeli'de Yörükler*, 14, h. 2; M. M. Aktepe, "XIV-XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dâir", *TM X* (1953), 300-301; S. Çetintürk, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Yörük Sınıfı ve Hukukî Statüleri", *DTCFD II/1*, (Ankara 1943), 107 vd.

⁷⁰ Aşıkpaşaoğlu, *Tarih*, 74-75.

⁷¹ Y. Ercan, "Türkiye'de XV. Ve XVI. Yüzyıllarda Gayrimüslimlerin Hukukî, İctimai ve İktisadî Durumu", *Belleten XLVII/186*, (1983), 1136.

⁷² Y. Ercan, "Devşirme Sorunu, Devşirmenin Anadolu ve Balkanlardaki Türkleşme ve İslâmlaşmaya Etkisi", *Belleten L/198*, 679.

⁷³ Ö. L. Barkan, "Çiftçi Sınıflarının", 744.

⁷⁴ Y. Halıoğlu, *İskan Siyaseti*, 3.

İslâmlaşmasına vesile olmuşlardır⁷⁵. Sosyal, kültürel ve ekonomik yönden elverişli yerlere tekke ve zâviyeler inşa eden bu şeyh ve dervişler bölgeyi şenlendirmiş ve bu şekilde iskâna başlamışlardır. İşte bu tekke ve zâviyeler ilk iskân nüvelerini teşkil etmişlerdir⁷⁶. Devlet de bu türlü faaliyetlere vergi muafiyetleri tanımak hatta vakıflar tesis etmek suretiyle iskânı teşvik ediyor, dolaylı yollardan katkıda bulunuyordu⁷⁷. Bu grup mensupları kendilerine tanınan muafiyetler neticesinde birer kurucu olarak meydana çıktıkları mahallelere adlarını verecek derecede önem kazânmışlardır. Çok defa padişah ve saraya mensup kimseler de bu gibi şeyh ve dervişlerin birer kolonizatör olmalarına yardım ederlerdi⁷⁸.

İlk Osmanlı padişahları dervişlerin yanı sıra büyük kumandanlara da yeni feth edilen arazi üzerinde geniş muafiyetlerle temlik yapabilme hakkı vermişlerdi. Bu suretle fütuhat teşvik edildiği gibi memleketin iskan ve şenlendirilmesi de hız kazânmış oluyordu. İdarî bakımdan olduğu kadar vergi yönünden de tam bir bağımsızlık içinde bulunan bu mal sahiplerinin hariçten adam bulup getirmek, yeni köyler tesis etmek hususlarında da salahiyetleri vardır⁷⁹. Devletin ilk dönemlerde yeni alınan bölgeleri Türkleştirmek ve İslâmlaştırmak amacıyla konar-göçerler aktif bir şekilde kullanılmıştır⁸⁰. Bu durum Osmanlı'da bir **Devlet Politikası** şeklinde uygulanmıştır.

Sürgün genellikle yeni feth edilen yerlerdeki sanatkar, tüccar ve bilim adamlarının aileleriyle birlikte İstanbul'a iskân edilmesi⁸¹, bunun yanında devletin resmen sürgün adı altında belirli bölgelerden belirli hanelerin seçilerek yeni yerlere mecburî iskâna tâbi tutmasıdır. Ayrıca müstakil derbentler kurarak buralara ahalinin yerleştirilmesi de Osmanlı Devleti'nin uyguladığı iskan usulleri arasında yer almaktadır. Osmanlı Devletinin kuruluş döneminde yapılan iskan

⁷⁵ M. T. Gökbilgin, *XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı Vakıfla-Mülkler-Mukataalar*, İstanbul 1952, 21-22; Ü. Bulduk, "Çorum Sancağının" I, 136-137.

⁷⁶ Y. Halacoğlu, *İskan Siyaseti*, 3.

⁷⁷ Ö. L. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler", *VD 2*, (1942), 119-120.

⁷⁸ M. T. Gökbilgin, *Edirne*, 21-22; Ü. Bulduk, "Çorum Sancağı", I, 136-137.

⁷⁹ Ö. L. Barkan, "Vakıflar ve Temlikler" 119-120.*

⁸⁰ Bu konuda geniş bir bilgi için bkz. Ö. L. Barkan "Osmanlı İmparatorluğu'nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler", *İFM XIII / 1-4*, (1951-1952), 56-78.

⁸¹ Y. Ercan, "Devşirme Sorunu", 692-693

siyasetinin uygulanmasında ilgili taşra idaresi yetkilileri ile iskan edilecek konar-göçer grupların beyleri ve Voyvodalar bu işten mesul tutulmuşlardır⁸².

Balkanlarda yeni bölgeler feth edildikçe bir kısım topraklar özellikle boş ve sahihsiz olanlar has, zeâmet ve tımar olarak dağıtılmış, böylece Osmanlı Avrupa'sına bu yoldan da Türk halkı iskân edilmişti. XV. ve XVI. yüzyıl tapu-tahrir defterlerinde bu gruptan olan Türk halkının ne zaman ve nereden gelip Balkanların nerelerine yerleştikleri açıkça görülür. Ayrıca Rumeli'ye âit tahrir defterlerinde kayıtlı olan köy ve diğer yerleşim merkezleri ile coğrafi adlar da bu konuyu aydınlatmak bakımından çok önemlidir⁸³.

Osmanlı Devleti ilk fütuhata başladığı andan itibaren hızla gelişmesinin nedenlerinde en önemlisi o dönemlerde doğudan gelen göçlerle Anadolu'daki nüfusun yoğunluk ve dinamizminin artması, coğrafi koşullar ile ele geçen şehir ve köylerin sistemli bir iskâna tâbi tutulmasıdır⁸⁴. Bu politika belirli bir zaman sürecinde vuku bulmayıp devletin sevk ve idaresinde sistemli bir şekilde senelerce devam etmiştir. Halkın verimli sahalarda çalışması, harap yerlerin imarı ve boş sahaların iskâna açılması yanında yabancı unsurların bulunduğu yerlerde bir bakıma o bölgenin siyasi ve askeri emniyetini sağlamak gibi gayelerle yapılan bu yerleştirmelerin Osmanlı Devleti'nin kuruluş yıllarından itibaren yapıldığı vekâ-i nâmelerdeki kayıtlardan anlaşılmaktadır⁸⁵. Özellikle fütihat esnasında köy ve kasabalarını terk ederek başka bölgelere gidenlerin yerine Anadolu'dan büyük ölçüde Türk unsur nakledilmiş ve zamanla buralar han, hamam, köprü, medrese, zaviye imaret, tekke, cami gibi İslâm kültür varlıkları ile süslenmiştir⁸⁶. Bu iskân siyaseti uygulanırken konar-göçer Türk aşiretlerinden⁸⁷ ve Anadolu'nun yerli halkından da oldukça fazla istifade edilmişti. Rumeli'de her yeni şehir ve kasaba feth olundukça Anadolu eşrafı adet ve gelenekleriyle gidip oralara yerleşiyorlardı.

⁸² Ö. I. Barkan "Sürgünler", 62 vd.

⁸³ Y. İrcan, "Devşirme Sorunu", 697.

⁸⁴ Y. Halacoğlu, "XVI.Yüzyılda Sosyal, Ekonomik ve Demografik bakımdan Balkanlarda Bazı Osmanlı Şehirleri", *Belleten* LIII/207-208, (1989), 637; F. Kocacık, "Bulgaristan'daki Türklerin Kökeni", *TKD, Bulgaristan Türkleri Sayısı*, 263, (Mart 1982), 156.

⁸⁵ İ. Şahin, "Sofya-Filibe-Eski Zağra...", 249.

⁸⁶ Y. Halacoğlu, "Balkanlarda Bazı Osmanlı Şehirleri", 637.

⁸⁷ İ. Şahin, "Sofya, Filibe, Eski Zağra...", 249.

Bu yeni oluşum Rumeli Şehirleri'nin de Anadolu şehirlerine benzemelerine neden oluyordu⁸⁸.

Bu siyasetin bir sonucu olarak iskan edilen arazilerin imar ve asâyişi temin edilmiş ve bu vecihle Balkanlar eskisine nazaran daha meskûn ve mamûr bir hale gelmiştir. Gerek sürgün suretiyle gerek kendi arzusuyla Rumeli'ye gelen Türkler, sadece siyasî bakımdan buranın Osmanlı Devleti'ne bağlı kalmasını temine memur edilmemişler, aynı zaman içtimaî sahada da Balkanları Türkleştirmeye; Türklüğü buralarda bâki kılacak müesseseler kurmaya çalışmışlardı⁸⁹. Bunun neticesinde Balkan yarımadasındaki Müslüman-Türk nüfusu artmış⁹⁰ ve Balkanlar bugün bile hala izi silinemeyecek kadar Türkleşmiştir⁹¹. Osmanlı Devleti tarafından uygulan iskân siyasetinin bir devlet politikası halinde uygulanması neticesinde devlet toprağı denilen miri topraklarda bir artış gözlenmiştir⁹².

Bilhassa Sultan Yıldırım Bayezid, Rumeli'nin Türkleşmesine çok ehemmiyet vermiştir. Gibbons'un kaydına göre Bayezid, Köprülü Kazâsı'nın da içinde bulunduğu Üsküb ve Niş arasındaki araziye Müslüman Türkleri yerleştirmişti. Serez-Filiba ve Üsküb havalisinde dağınık bir halde bulunan Yörüklerin bölgeye ilk gelişlerini XIV. Yüzyılın sonlarına doğru görmekteyiz. Buna mukabil diğer bölgeler de hemen hemen aynı zamanda iskân edilmiş olmalıdır⁹³. Bu şekilde Rumeli'de iskâna tâbi tutulan Yörüklerin isimleri Bulgaristan'da Naldöken, Tanrıdağ ve Vize Türkmenleri; Üsküb ile İştib arasında Ofcabolu Türkmenleri ve Doğu Rumeli'de ise Kocacık Türkmenleri olarak bilinmekte olup, bu bölgelerde yoğun olarak bulunmaktaydılar⁹⁴. Bunun bir sonucu olarak bölgede bulunan Katoliklerin birçoğu İslâm dinine girmişlerdir. Ayrıca Kırçova, Gostivar, Kalkandelen civarında da ihtida hareketleri

⁸⁸ M. Akdağ, a.g.e., II, 341; Y. Halacoğlu, "Balkanlarda Bazı Osmanlı Şehirleri", 637-638; F. Kocacık, a.g.m., 156.

⁸⁹ M. M. Aktepe, "Rumeli'nin Türkler Tarafından İskanına Dair", 812.

⁹⁰ F. Kocacık, a.g.m., 157.

⁹¹ Ö. L. Barkan, "Çiftçi Sınıflarının", 744.

⁹² Ö. L. Barkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kuruluş Devrinin Toprak Meseleleri", Toplu Eserler, 288-289.

⁹³ Gökbilgin, Rumeli'de Yörükler, 15-16; T. Temelkuran, "Makedonya Meselesine Dâir Bir Layiha", GDAAD I, (1972), 147.

⁹⁴ Y. Halacoğlu, "Balkanlar'da Bazı Osmanlı Şehirleri", 638-639; Y. Yücel, "Balkanlarda Türk Yerleşmesi", 74

gerçekleşmiştir⁹⁵. Bu durum incelemiş olduğumuz Köprülü defterlerinde de açıkça görülmektedir⁹⁶. Bu nüfus artışı XV. ve XVI. yüzyıl süresince devam etmiş ve XVI. asırda Rumeli'deki Müslüman nüfusun sayısı 194.958'e yükselmiştir. Bu suretle şehirlerdeki nüfusun %80'ini Müslüman nüfus oluşturmaktaydı. Nitekim XVI. yüzyıl başlarında Rumeli'ye 37.435 Türkmen geçirilip, iskân edilmişti⁹⁷.

B. İDARÎ TEŞKİLÂT

1. OSMANLI İDARÎ TEŞKİLÂTI VE RUMELİ BEYLERBEYLİĞİ

Bilindiği üzere Osmanlılar yeni idarelerine aldıkları topraklarda tedricî olarak hakimiyet kuruyorlardı. Evvela sosyal yapı ve ekonomik özellikleri de dikkate alarak eski kanun ve uygulamaları bir süre daha devam ettiriyorlardı. Zamanla klasik Osmanlı kanun ve nizamları eskilerin yerini alıyordu⁹⁸.

Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarında yayılmış bulunan Osmanlı Devleti'nin Avrupa kıtasındaki topraklarına Rumeli, Asya kıtasındakilere de Anadolu denilmekteydi. Bu topraklardan her biri bir beylerbeyinin idaresi altındaydı. Bu beylerbeyiler de üç tuğlu paşaların idaresinde Liva veya Sancaklara ayrılmıştı. Livâlar da ulemâ sınıfından Kadıların idâresinde bulunan Kadılık veya Kazâlara, Kazâlar da nahiyelere ayrılmıştı⁹⁹. Osmanlı İdarî Teşkilâtında sancakların birleşmesiyle Eyaletler teşekkül ederdi¹⁰⁰. Eyaletin her sancağına merkezden bir Sancakbeyi gönderilirdi¹⁰¹. Buna ilaveten Beylerbeyiler eyaletlerde hükümdarın mutlak vekili konumunda olup, otoritesini temsil eden en yüksek idarecidir¹⁰². Sancaklar ise en küçük idarî ve mülkî bir ünite olan vilâyet ve nahiyelerden müteşekkildi¹⁰³. Derece itibariyle en yüksek beylerbeyi **Rumeli Beylerbeyi** idi.

⁹⁵ H. İnalcık, "Ottoman Methods Of Conquest", *Studia Islamica*, II, (1952), 125-127; H. Kaleshi, "Türklerin Balkanlara Girişi ve İslâmlaştırma", *TED* 10-11 (1981), 190-192.

⁹⁶ BOA, MAD 237, 1; BOA, TD 4, 143; BOA, TD 149, 775; BOA, TD 232, 703 muh. syf.

⁹⁷ M. İnbaşı, *Üsküb*, 20.

⁹⁸ Y. Koç, *XVI. Yüzyılda Bir Osmanlı Sancağının İskân ve Nüfus Yapısı*, Ankara 1989, 17.

⁹⁹ P. L. İnciciyan, *a.g.m.*, 11.

¹⁰⁰ Y. Halacoğlu, "Osmanlı Devlet Deşkilâtı", *DGBİT XII*, İstanbul 1989, 397; M. T. Gökbilgin, "Kanun-i Sultan Süleyman'ın Tımar ve Zeâmet Tevcihi İle İlgili Fermanları", *TD* 22, İstanbul 1978, 35 vd.

¹⁰¹ Y. Yücel, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Desantralizasyon", 665.

¹⁰² H. İnalcık, *The Ottoman Empire* 117; R. Özdemir, *XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara (Fizikî, Demografik, İdarî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı) 1785-1840*, Ankara 1986, 136.

¹⁰³ A. Stoyanovski, "XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar Makedonya'nın Osmanlı Hakimiyeti Devrinde İdarî Taksimâtı", *TED* 4-5, (İstanbul 1974), 225.

Ondan sonra ise **Anadolu Beylerbeyi** gelirdi. Beylerbeylere 800.000 ile 1.200.000 akçelik haslar tahsis edilirdi. Emekli olduklarında ise 100.000 akçe maaş alırlardı¹⁰⁴.

Osmanlı Devleti idarî yönden bir takım ünitelere ayrılmıştı. Devletin en üst idarî birimini eyalet (beylerbeylik) oluşturmaktaydı. Beylerbeylikler zamanla devletin sınırlarındaki büyümeye paralel olarak çoğalmışlardır. Bu idarî birim için ilk dönemler **Beylerbeyilik** veya **Vilayet** tabirleri kullanılırken, XVI. yüzyıl sonlarına doğru idarecileri için **emîr-i emirân** kelimesinin hafifletilmiş olan **mir-i mirân** tabirleri kullanılmıştır¹⁰⁵.

Beylerbeyilerin başlıca görevleri bölgelerindeki bütün **umur-u siyaseti** halletmek, güvenliği sağlamak, tımar tevcih etmek vb. olarak belirlenmişti. Beylerbeyi kendi bölgesindeki bütün sancakbeyi, kadı ve diğer vazifelilerin ve halkın amiri idi¹⁰⁶. Fakat bu konuda sancak beylerinin bazı ayrıcalıkları vardı. Mesela doğrudan merkezden atanmaları ve sefere çağrılmaları gibi. Bu durumda beylerbeyinin sancakbeyi üzerindeki otoritesi sadece kontrolden ibaretti. Eyaletlerin sayısı Rumeli'nin fethine kadar bir, buranın fethinden sonra ise iki idi. XVI. yüzyıldan itibaren ise yayılmaya paralel olarak beylerbeyilerin sayısında büyük artış meydana gelmiştir¹⁰⁷.

Beylerbeylerinin kalabalık birer maiyetleri vardı. Vilayetle ilgili işlerin görüşüldüğü ve beylerbeyinin başkanlık ettiği bir de divanları mevcuttu¹⁰⁸. Osmanlı Devleti'nde eyaletler salyaneli (yıllıklı) ve salyanesiz olarak iki kısma ayrılmıştı. Çoğu salyanesiz olan eyaletlerde vâridatlar has, zeâmet ve tımarlara tevcih edilmişti. Salyaneli eyaletlerde ise iltizam usulü uygulanmaktaydı. Mal Defterdarları, beylik ile nişancı olanlar beş yüz akçelik kadılar ve dört yüz bin akçe hassı olan sancakbeyleri ancak beylerbeyleri olabilirdi. Beylerbeyilere yazılacak elkâblar ise; "**Emirü'l-ümerâi'l-kirâm kebîrü'l-küberâi'l-fiham zü'l-**

kadri ve'l-ihtirân sâhibü'l izzi ve'l- ihtîşâm el-muhtass bî-mezîdi inayeti'l-melikü'l-âlâ ..." şeklinde kaleme alınırdı¹⁰⁹.

Rumeli, Osmanlılar'ın Balkan yarımadasına verdikleri isim olup, aynı zamanda bu bölgeyi içine alan Osmanlı Eyaletinin adıdır. Osmanlılar, bu bölge için kullandıkları Rumeli terimini Yunanlıların Romania'sından almışlar ve bu terimi Anadolu'ya karşı denizin öte yakasında Bizanslılar'dan fethettikleri bölgeler için, ayrıca Rumeli adını umumiyetle Avrupa anlamında kullanmaya başlamışlardır¹¹⁰.

1352 yılında Rumeli'ye geçen Sultan Orhan Gazi'nin büyük oğlu Süleyman Paşa, Osmanlı Beyliği'nin esas kuvvetlerinin başkomutanı sıfatıyla beylerbeyi konumunda idi. Sultan I. Murat 1362 tarihinde Edirne'yi fetih edince lalası Şahin Paşa'yı Eski Zağra ve Filibe istikametindeki orta uçta fetihlerde bulunmak üzere görevlendirdi. Daha sonra da Lala Şahin'i Anadolu kuvvetlerinin başına beylerbeyi olarak atadı¹¹¹.

İlk dönemlerde Rumeli için eyalet, liva veya sancak tabirlerinin kullanılmadığı görülmektedir. Fethedildiğinden itibaren jeopolitik, ekonomik, siyasi vb. özelliklerinden dolayı Rumeli'nin idaresine deneyimli, bilgili ve kabiliyetli kişiler getirilmişti. Mesela Timurtaş, Bâyezid, Sinan ve Şehabeddin Paşalar gibi devlet idaresinde birinci derecede rol oynayan kişilerin getirildikleri görülmektedir. Bu kişiler ilk zapt edilen yerleri kendi kontrollerine aldıktan sonra diğer stratejik öneme sahip yerleri de yine yararlılıkları bilinen ümera, emir veya kumandanlarına birer liva olarak vermekteydiler. Bunun neticesinde de Gelibolu, Çirmen, Vize, Sofya ve Niğbolu gibi livâlar oluşturulmuş, bunlar da Rumeli Beylerbeyliği'ne bağlanmıştır. Bu bölge fetihlerin onca çokluğuna karşın XVI. yüzyıl ortalarına hatta Kanuni devri sonlarına kadar -Macaristan hariç- bir tek

¹⁰⁹ A. Özcan, "Fatih'in Teşkilât kanunnâmesi ve Nizam-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi", TD 33, (Mart 1980 / 1981), İstanbul 1982, 49.

¹¹⁰ H. İnalcık, "Rumeli", F. Babinger, "Rumeli, Roumeli" EI² III, 1259; P.L. İnciciyan, a.g.m., 13.

¹¹¹ M. T. Gökbilgin, "Edirne 6-7"; Aynı mll., "Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livalar, Şehir ve Kasabala", Belleten XX, (1956), 247-248.

beylerbeylik olarak idare edilmiş, diğer fethedilen yerler idarî ve stratejik önemlerine göre birer livâ olarak idare edilmişlerdir¹¹².

Osmanlı Devletinde Sancak Teşkilatı'nın üzerinde, askeri ve idarî bir birim olarak, ilk defa 1362'de, zamanla Rumeli'de fetih ve sınırların genişlemesi ve beylerbeyinin sadece Rumeli'deki beylerin kumandanı durumuna yükselmesi Rumeli Beylerbeyliğini ortaya çıkardı¹¹³. 1393 tarihinde ise Anadolu Beylerbeyliği kurulmuştur¹¹⁴. Bu iki beylerbeyliği takiben de 1413 yılında Rum Eyaleti¹¹⁵, 1466 yılında Eyalet-i Karaman¹¹⁶, 1515 yılında Diyarbakır¹¹⁷ ile Alauddevle¹¹⁸ ve Suriye ile Mısır'ın fethiyle 1517'de Arap Eyaleti kurulmuştur¹¹⁹.

Rumeli Beylerbeyliği XVI. asır başlarında sağ ve sol kol olmak üzere **canib-i yemin** ve **canib-i yesâr** olarak ikiye ayrılmıştı. Bu durum Anadolu Beylerbeyliği için de geçerli olan bir hadiseydi. Bu nevi taksimâtlar daha eski devirlere –mesela Selçukluların muhtelif Türkmen boylarını sağ ve sol kol gibi ayırarak idare etmesi– dayanmaktadır. Zaten Osmanlıların Rumeli Beylerbeyliğini ihdâs etmeleri de yine bu ananenin bir devamı niteliğindeydi¹²⁰.

Osmanlıların Balkanlara geçmesi ve 1361'de Edirne'yi fetih etmesinden sonra 1453 tarihinde İstanbul'un fethine kadar burası payitaht olmuştu. Bu süre zarfında Rumeli Beylerbeyliği'ne Edirne ve sırasıyla Gelibolu, Plovdiv ve Manastır şehirlerinin merkezlik yaptığı görülmektedir¹²¹. 1453'ten itibaren ise Filibe'nin ve nihayet XVI. yüzyılda da Sofya'nın Rumeli Beylerbeyliği'nin

¹¹² M. T. Gökbilgin, “Rumeli Eyaleti”, 247-248.

¹¹³ M. T. Gökbilgin, *Edirne*, 6-7.

¹¹⁴ H. İnalcık, “Eyalet” *DİA IX*, 349-550; M. Ç. Varlık, “Anadolu Eyaleti” *DİA III*, 143-144; M. İpşirli, “Beylerbeyi” *DİA VI*, 6974.

¹¹⁵ M. T. Gökbilgin, “XV.-XVI. Yüzyıllarda Eyalet-i Rum”, *VI. TT. Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler*, II, (20-26 Ekim 1961), Ankara 1967, 358; A. Şimşirgil, *Osmanlı Taşra Teşkilâtında Tokat (1455-1574)*, 28.

¹¹⁶ A. Kadir Özcan, *a.g.m.*, 49.

¹¹⁷ N. Göyünç, *a.g.e.*, 35.

¹¹⁸ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi II*, 272; İ. Şahin, “Dulkadir Eyaleti”, *DİA IX*, 552-553; Y. Halaçoğlu, “Adıyaman” *DİA I*, 377; H. Yımanç, “Elbistan”, *İA IV*, 223-230; A. Yılmaz, XVI. Yüzyılda Birecik Sancağı, (İ.Ü. Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1996, 40.

¹¹⁹ Geniş bilgi için bkz. H. İnalcık, “Eyalet”, 549-550.

¹²⁰ F. Köprülü, *Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri*, İstanbul 1981, 193; M. T. Gökbilgin, *Edirne*, 9.

¹²¹ M. İbâşi, *Üsküp*, 22.

merkezi olduğu bilinmektedir¹²². Beylerbeylerin ikamet ettikleri bu yerlere de **Paşa Sancağı** adı verilmekteydi¹²³.

Edirne Sancağı veya Paşa Livası, Osmanlıların Balkanlardaki ilk futuhât devrinde kurdukları en eski Rumeli Sancakları'ndandı. Daima Paşa rütbesine sahip beylerbeyi tarafından idare edildiğinden dolayı bu sancağın diğer bir adı **Paşa Sancağı**, nadir olarak da **Rumeli Mirmiranı Livası** adıyla zikredilmekteydi¹²⁴.

XV. asır başlarında bazen bu Beylerbeyiliğin doğrudan doğruya Vezir-i Âzam'lık makamı ile birleştirildiği görülmektedir. Sultan II. Murat devrinde Bayezid Paşa, Fatih Sultan Mehmet devrinde Mahmut Paşa, Kanuni Sultan Süleyman devrinde ise İbrahim Paşa hem Vezir-i Âzamlık hem de Rumeli Beylerbeyliği görevlerini beraber yürütmüşlerdi¹²⁵. Zamanla gelişen bu sancak XVI. yüzyılın başlangıcında sağ ve sol kol olmak üzere bir taksime tabii tutulmuştur¹²⁶.

XV. yüzyılın ilk yarısından itibaren Rumeli Eyaleti sancak beyleri tarafından idare edilen ve daha küçük mülkî, askerî ve idarî bir birim olan sancaklara ayrıldı. Balkanlardaki fetihlere muvazî olarak da bu sancakların sayılarında artışlar oldu. Buna paralel olarak XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yeni eyaletler kuruldu¹²⁷.

1490-1491 tarihli Cizye Defterine göre, Rumeli Eyaletinde; Paşa, Gelibolu, Vize, Silistre, Niğbolu, Vidin, Sofya, Köstendil, Alacahisar, Vulçitrin, Prizren, Bosna, Hersek, Semendire, İşkodra, Dukakin, Ohri, Elbasan, Avlanyo, Yanya, Tırhala, Argiri, Kasri, Mora, Preveze, Midilli ve Kefe olmak üzere 26 vilayet bulunduğu görülmektedir.

¹²² N. Genç, *XVI. Yüzyıl Sofya Mufassal Tahrir Defterinde Sofya Kazâsı*, Eskişehir 1988, 15; A. Stoyanovsk , *a.g.m.*, 214-215.

¹²³ M. İnbaşı, *Üsküb*, 22.

¹²⁴ A. Stoyonovski , *a.g.m.*, 218.

¹²⁵ M. T. Gökbiçgin, "*Rumeli Eyaleti*" 248.

¹²⁶ A. Stoyonovski , *a.g.m.*, 218.

¹²⁷ A. Stoyonovski , *a.g.m.*, 215

1521-1522 tarihli Vilayet ve Sancak listelerinin bulunduğu TSMA. D 9772 nolu defterde Rumeli Beylerbeyliği'nin 33 sancağı olduğu kayıtlıdır. Bunlar; Paşa, Gelibolu, Vize, Silistre, Niğbolu, Vidin, Sofya, Köstendil, Alacahisar, Vulçitrin, Prizren, Bosna, Hersek, Semendire, İşkodra, Dukakin, Ohri, Elbasan, Avlanyo, Yanya, Tırhala, Argiri, Kasrı, Mora, Preveze, Midilli, Kefe, İskenderiye, İnebahtı, Karlı, Ağrıboz, Çirmen, İzvornik, Florine, İlbasan, Çingane, Voynuk, Karadağ ve Müsellemân-ı Kırkkilise Sancaklarıdır¹²⁸.

Kanuni Sultan Süleyman'ın ilk zamanlarında ise, Rumeli Sancakları ve hâsılları şöyleydi; Paşa, Bosna (sancakbeyi hâsılı 739.000), Mora (606.000), Semendire (622.000), Vidin (580.000), Hersek (560.000), Silistre (560.000), İskenderiye (512.000), Yanina (515.000), Gelibolu (500.000), Köstendil (500.000), Niğbolu (457.000), Sofya (430.000), İnebahtı (400.000), Tırhala (372.000), Alacahisar (360.000), Vulçetrin (350.000), Kefe (300.000), Prizren (263.000), Karlı (250.000), Ağrıboz (250.000), Çirmen (250.000), Vize (230.000), Florina (200.000), İlbasan (200.000), Çingane (190.000), Midilli (170.000), Karadağ (100.000), Müsellemân-ı Kırkkilise (81.000), Voynuk (52.000). Bunlardan Çingane, Müsellem ve Voynuk Sancakları muayyen bir mahalle âit sancaklar değildir. Dağınık olan bu zümrelerden her bir bir sancakbeyi idaresine konulmuştu¹²⁹. Voynuklar ile ilgili incelediğimiz dönemde kayıtlar bulunmakta olup, bunlarla alakalı olarak yukarıda ifade edilen bilgileri doğrulayıcı kayıtlar vardır¹³⁰.

Tahmini olarak 1526 tarihine âit olduğu belirlenen TSMA. D. 10057 nolu defterde Rumeli Beylerbeyliğine bağlı sancaklar ile sancakbeylerinin isimleri ve bunların tasarruf ettikleri has miktarları belirtilmiştir. Paşa Livâsı için kullanılan “Sadriü'l-vüzerâ'i'l-i'zam ve vezir-i azam ve emirü'l -ümerâ Hazret-i İbrahim Paşa” ibaresinden sonra Rumeli Eyaletine bağlı sancakların isimleri zikredilmiştir¹³¹.

¹²⁸ M. İnbaşı, *Üsküb*, 22-23.

¹²⁹ H. İnalçık, “*Rumeli*”, 771-772.

¹³⁰ BOA, TD 232, 805.

¹³¹ M. T. Gökbilgin, “*Rumeli Eyaleti*”, 249-253.

Tablo I: 1526 Tarihli Deftere Göre Rumeli Beylerbeyliği

Sancağın Adı	Kimin Tasarrufunda Olduğu	Hâsılatı- Akçe
Paşa	Vezir-i azam Hazret-i İbrahim Paşa	-----
Semendire	Mehmet Bey v. Yahya Paşa	500 000
Bosna	Hüsrev v. Ferhat Ağâ	605.000
Gelibolu	Mustafa Bey	603.000
Niğbolu	Mehmed Bey	606.000
Mora	Zeynel Paşa	375.000
Hersek	Ahmet Bey Biraderi Mustafa Bey	375 000
Ohri	Hüseyin Bey	300 000
İskenderiye	Bali Bey	605 000
Silistre	Mehmed Ağa Ağây-ı Bevaban	540 000
Avlonya	Süleyman Bey	473 000
Vulçitrin	Pirî Bey	406 380
Alacahisar	Mahlul	335 000
Vidin	Bahşi Bey	400 000
Yanya	Mehmed Ağa	600 000
Tırhala	Hasan Bey v. Ömer Bey	512 000
Prizrin	Küçük Bali Bey	200 000
Ağrıboz	Ahmed Bey v. Kasım Paşa	320 000
İlbasan	Hüseyin Bey v. Evronos	200 000
Vize	Zağarcı Ahmed Bey	230 000
Köstendil	Mehmed Bey v. Ahmed Ağa	314 000
İzvornik	Sinan Bey	256 000
Karlı-ili	Kayıtbay Bey el-Hersekî	200 000
Çirmen	Ali Bey	152 000
Kızılca Müsellem	Mehmed Bey	140 000
Çingane	Ali Bey ve İskender Paşa	170 000
Voynuk	Nebi Bey	80 000
Karadağ	İskender Bey	100 000
Kefe	Mahlul(Amasya Beyi İskender Beye verildi)	400 000
Selanik	Ber-vech-i tekâüd	-----

1527 tarihli Beylerbeyi ve sancak beylerinin isimleri kaydedildiği diğer bir defterde ise Rumeli Eyaletinde bulunan 31 sancağın isimleri belirtilmiştir¹³². 23 R. ahir 940 / 8 Kasım 1533 tarihli Rumeli'deki züemâ ve sipahilerin isimlerinin kaydedildiği defterde ise Rumeli Beylerbeyliğini bağlı 29 sancağın ismi zikredilmiştir. Bunlar; Paşa, Sofya, Vize, Gelibolu, Çirmen, Silistre, Niğbolu,

¹³² İ. M. Kunt, a.g.e, 125-127.

Vidin, Köstendil, Tırhala, İskenderiye, Yanya, Vulçitrin, Ağrıboz, Avlonya, Ohri, Prizren, Alacahisar, Hersek, İlbasan, Bosna, Kırkkilise, Semendire, Mora, İzvornik, Karlı, İskenderiye ve Çingane Sancaklarıdır. Burada dikkati çeken husus 29 sancak yerine 28 sancağın isminin kaydedilmesidir.

1551-1553 tarihli Cizye defterine göre, Rumeli Beylerbeyliği'ne bağlı sancak sayısı yirmi altıdır. Bunlar; Paşa, Silistre, Vidin, Köstendil, Vulçitrin, Prizren, Alacahisar, Semendire, İzvornik, Sirem, Pojega, Bosna, Kilis, Hersek, Tırhala, Ağrıboz, Karlı-ili, İnebahtı, Yanya, Avlonya, Delvine, İşkodra, Elbasan, Ohri, Dukakin ve Mora Sancakları'dır.

1574-1584 tarihleri arasındaki Osmanlı Devleti'nin idarî taksimâtını gösteren Rûus Defteri'nde Rumeli Beylerbeyliği'ne bağlı sancaklar şu şekilde sıralandırılmıştı; Paşa, Silistre, Köstendil, Vulçitrin, Prizren, Semendire, Bosna, Kilis, Hersek, Tırhala, Yanya, Avlanyo, Delvine, Ohri, Dukakin, Mora, Vize, Çirmen, Selanik, Kefe, Üsküb, Azak, Kırkkilise, Voynuk, Çingane, Akkırman, Zacesne, Kurupa ve Mizistre, Niğbolu, İskenderiye, İlbasan olmak üzere 32 sancağın ismi verilmiştir¹³³.

Ayn Ali Efendi'nin kaydına göre 1609 tarihinde Rumeli Beylerbeyliği'ne tâbi sancaklarının sayısı yirmi dördtür. Bu dönemde Akkırman'ı Paşa Sancağı olarak görmekteyiz. Diğer sancaklar ise şunlardı; Köstendil, Mora, İlbasan, Harman, Selanik, Vize, Delvine, Üsküb, Kırkkilise, Dukakin, İskenderiye, Tırhala, Silistre, Niğbolu, Ohri, Avlonya, Yanya, Vidin, Alacahisar, Vulçitrin, Prizren ve Bender sancaklarıdır¹³⁴. Ancak Rumeli Eyaletine bu dönemde 24 sancağın bağlı olduğunu belirten Ayn Ali bunlardan 23 tanesinin ismini zikretmiştir. Ayn Ali Efendi'nin Risalesini kullanan Şerafettin Turan ise 23 sancağın olduğunu kaydetmiştir¹³⁵.

Osmanlı hudutları dahilindeki eyaletlerin ve sancakların sayısı umumiyetle sınırların genişlemesine paralel olarak artmıştı. Fakat bazen de çeşitli idarî

¹³³ M. İnbaşı, Üsküb, 24-25.

¹³⁴ A. Ali Efendi, Kavânin-i Âl-i Osman Der-Hülâsa-i Mezamin-i Defter-i Divan, İstanbul 1280, 4-5.

zaruretler sebebiyle bunların adetleri artmış veya azalmıştır. J. V. Hammer aşağı yukarı devlet sınırlarının en geniş olduğu Sultan III. Murad'ın vefatından sonra yani 1595'te sekizi Avrupa'da, dördü Afrika'da ve yirmi sekizi de Asya'da olmak üzere 40 eyaletin mevcut olduğundan bahseder. Bu tarihten kısa bir süre sonra h. 1018 / m. 1609'da Ayn Âli Efendi eyaletlerin sayısını 23'ü has ve 9'u salyaneli olmak üzere 32 olarak göstermektedir.

1631-1632 tarihli bir idarî taksimât defterine göre Rumeli Eyaleti'ne bağlı 15 sancağın ismi zikredilmiştir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta eyaletlerin sancak adedi hesaplanırken daima paşa sancağını yekûna ilave etmek gerekmektedir. Çünkü genel itibariyle paşa sancakları listeler içinde gösterilmemiştir¹³⁶.

1653 tarihli Sofyalı Ali Çavuş Kanunnâmesine göre Rumeli Eyaletine bağlı 24 sancak bulunmaktadır. Bunlar; Paşa (Sofya), Köstendil, Vize, Çirmen, Kırkkilise, Vidin, Silistre, Niğbolu, Alacahisar, Vulçitrin, Prizren, İskenderiye, Dukakin, Avlonya, Ohri, Delvine, Yanya, Elbasan, Mora, Tırhala, Selanik, Üsküb, Bender ve Akkirman sancaklarıdır. Ş. Turan ise sancak sayısının 23 olduğunu belirtmektedir¹³⁷. Köprülü Kadılığı, XVII. yüzyılın ortalarında Üsküb Sancağı'na muvakkaten bağlıydı¹³⁸.

Resmî kayıtlara göre XVIII. yüzyıl başlarında Köprülü Kazâsının Üsküb Sancağına bağlı olduğunu görüyoruz. 1804 tarihinde Üsküb Sancağı, Köprülü'den başka Kalkandelen, Kırçova, Pirlepe, Kırnık ve Kocacık Kadılıklarına ayrılmıştı ki bunların her birinde birer kadı veya nâib oturmaktaydı¹³⁹.

1831 tarihine geldiğimizde Rumeli Eyaleti'ne bağlı Sofya, Üsküb, Manastır, Selanik, Köstendil, Ohri, Tırhala, Avlonya, Delvine, Vulçitrin,

¹³⁵ Ş. Turan, "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İdarî Taksimâtı", A.Ü 1961 Erzurum İl Yıllığı, Erzurum 1963, 204.

¹³⁶ Ş. Turan, *a.g.m.*, 201, 210-211, 228.

¹³⁷ Ş. Turan, *a.g.m.*, 204.

¹³⁸ A. Stoyanovski, *a.g.m.*, 255.

¹³⁹ P. L. İnciciyan, *a.g.m.*, 53.

İskenderiye, Yanya, Dukakin, Prizren ve Alacahisar sancakları olmak üzere 15 sancaktan bahsedilir¹⁴⁰.

1843 yılında Osmanlı Devleti 39 eyalete bölünmüştür. Makedonya, Rumeli Eyaleti'ne bağlı Selanik, Yanya, Niş ve Üsküb Vilâyetleri içerisinde kalmıştır¹⁴¹. 1867'de ise yeni bir idarî taksimâta gidilmiş, bunun neticesinde Osmanlı Devleti 55 vilâyet ile 123 sancağa ayrılmıştır. Bunlardan 10 vilâyet ile 44 sancak Rumeli'de yer alıyordu. Bu dönemde Makedonya'nın büyük bir kısmı Manastır Vilayeti dahilinde bulunuyordu¹⁴². XIX. yüzyıl ortalarında ise Kosova Vilayeti'nin kurulmasından sonra Makedonya'da bulunan sancaklar bu vilâyete bağlanmışlardır. 1877'de 5, 1878'de 7 ve 1896'da 9 sancağı bulunan Kosova Vilayeti, Makedonya'nın tamamını kapsamaktaydı¹⁴³.

2. KÖPRÜLÜ KAZÂSI

Osmanlı kuvvetleri 1352 tarihinden itibaren Rumeli'ye ayak basmış ve kısa sürede büyük bir ilerleme kaydetmişlerdi. Bu suretle fethedilen bölgelerde kendi idarî teşkilâtlarını kurmuşlardır. XIV. Yüzyılın ikinci yarısına tekabül eden bu dönemde Rumeli fetihlerinin süratle gelişmesi üzerine burası **beylerbeylik** yapılarak¹⁴⁴, başına da Lala Şahin Paşa getirildi¹⁴⁵. Uç bölgeleri olarak telakki olunan bu yerler, stratejik bakımdan büyük bir ehemmiyet arz ettiğinden buralarda görev yapanlar devlet ricalinin **ekabir** kimselerinden seçilmiştir. Bu kişiler ilk fethedilen yerleri **Paşa Sancağı** olarak, idarelerinde bizzat kendileri idare ettikleri gibi, stratejik bakımdan ehemmiyetli gördükleri yerleri de **sancak** (liva)¹⁴⁶ olarak en fazla yararlılığı görülen ümeraya vermek üzere emir ve kumandaları altında bulunduruyorlardı¹⁴⁷.

¹⁴⁰ F. Akbal, "1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nda idarî Taksimat ve Nüfus", *Belleten* XV, (1951), 619.

¹⁴¹ E. Öznel, *Makedonya Yunan Değildir*, Ankara 1993, 8-9.

¹⁴² M. İnbaşı, *Üsküb*, 25.

¹⁴³ H. İnalçık, "Rumeli", 772-773; İS. Rızaj, "Kosova Vilayeti Teşkilâtı", VII. TT. Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, II, (25-29 Eylül 1970), Ankara 1973, 668.

¹⁴⁴ M. Z. Pakalın, a.g.e, I, 216; D. Aydın, a.g.e, 165; M. A. Ünal, *Osmanlı Müesseseleri Tarihi*, Isparta 1997, 217; M. T. Gökbilgin, "Eyalet-i Rum", 52.

¹⁴⁵ S. Oğuz, *Osmanlı Vilayet İdaresi ve Doğu Rumeli Vilayeti (1878-1895)*, Ankara 1986, 8.

¹⁴⁶ Geniş bilgi için bkz. İ. M. Kunt, a.g.e, İstanbul 1978; J. Deny, "Sancak", *İA* X, 186-189.

¹⁴⁷ M. T. Gökbilgin, "Rumeli Eyaleti", 247-248; M. İnbaşı, *Üsküb*, 26.

Köprülü Kazâsı'nın, 1386'da Timurtaş Paşa tarafından fethedilmesinden sonra¹⁴⁸, kimin idaresine bırakıldığına dâir, her hangi bir kayda rastlanmamıştır. Ayrıca bu dönemde Köprülü'den sancak, kazâ veya nahiye olarak bahsedildiği hakkında da herhangi bir kayıt yoktur. Timurtaş Paşa buraya yukarıda da ifade ettiğimiz gibi yararlılığı görülen birisini, emir ve kumandası altında olmak kaydıyla, idareci olarak atamış olabilir. Köprülü'nün bu istisnâi durumu 1453 yılına kadar devam etmiş olmalıdır. Bu tarihte bölgede yapılan geniş çaplı tahrirlerde Köprülü Kazâsı'nın **Vilayet** adı altında şehrin subaşısı olan Şeyh Beyin tasarrufuna verildiğini görüyoruz¹⁴⁹.

Merkezi Edirne olan **Paşa Sancağı**, Balkanlarda Osmanlı fetihlerinin daha ilk devirlerinde kurulmuştu. Zamanla gelişerek Rumeli Beylerbeyliği'nin de en büyük sancağı haline gelen Edirne, bu sebepten dolayı XVI. yüzyıl başlarında sağ ve sol kol olmak üzere bir taksime tâbi tutulmuştur. Köprülü'nün de içinde bulunduğu Makedonya'nın büyük çoğunluğu Paşa Sancağı'na dahildi¹⁵⁰. İncelemiş olduğumuz dönemde yani XV. ve XVI. yüzyıllarda Balkanlarda 26 tane önemli şehir vardı. Bunlardan Köprülü, Üsküb, Manastır, Kalkandelen, Pirlepe, İştib, Ohri, Kırçova, Debre ve Usturumca şehirleri Makedonya topraklarında; Selanik, Serez, Drama, Kavala, Florina, Yenice-i Vardar, Kostoriya, Serfice, Karaferya, Sidrekapsi Yunanistan'da ve Köstendil, Dobrice, Refnic, Nevrekob ve Demirhisar şehirleri de Bulgaristan'da yer almaktaydı. Başlangıçta bu şehirlerin hepsi Paşa Sancağı'na tâbi idi¹⁵¹. Yine Köprülü Kazâsı XVIII. yüzyıl başlarında Sofya Vilayeti'ne bağlı kazâlar arasındaydı¹⁵². Köprülü'nün idarî teşkilâtı hakkında sadece bu eserlerde değil tahrir defterlerinde de önemli bilgiler yer almaktadır. Köprülü 1453 ve 1468 tarihli defterlerde **Vilayet-i Köprülü** şeklinde ifade edilmiştir¹⁵³. Bu dönemde bir Bey tarafından idâre edilen ve muhakkak

¹⁴⁸ E. Çelebi, *Seyahatnâme*, 570.

¹⁴⁹ BOA, MAD 237, 1.

¹⁵⁰ A. Stojanovski, *a.g.m.*, 218.

¹⁵¹ M. İnbaşı, *Üsküb*, 27.

¹⁵² P. L. İnciciyan, *a.g.m.*, 16-17.

¹⁵³ BOA, MAD 237, 1; BOA, TD 4, 1-13.

surette bir Kadı'nın da bulunduğu bu idarî birimler **vilayet** adı altında kaydedilmiştir¹⁵⁴.

1468 tarihli defterde de **Vilayet-i Köprülü**¹⁵⁵ şeklinde ifade edilen bu yerleşim yerinden başka kayıtlı bulunan idarî birimler ise şunlardır; Vilayet-i Üsküb¹⁵⁶, Vilayet-i Pirlepe¹⁵⁷, Nahiye-i Kırçova¹⁵⁸, Nahiye-i Kalkandelen¹⁵⁹. Burada da görüldüğü gibi 1455 tarihli bir defterde vilayet olarak kaydedilen Kalkandelen, **nahiye**¹⁶⁰ statüsünde gösterilmiştir¹⁶¹. Bununla beraber vilayet tabiri olunan bu yerlerin hepsinin de kazâ statüsünde olduğu anlaşılmaktadır. Rumeli eyaletinde görülen bu uygulamaya Anadolu Eyaleti'nde de rastlanmıştır. Nitekim 1455 ve 1485 tarihlerinde bir kazâ statüsünde bulunan Tokat Şehri'nden **Vilayet** olarak bahsedilmektedir¹⁶².

1481 tarihli defterde ise idarî birimler bu defa **nahiye** adı altında kaydedilmişlerdir. Buna göre; Köprülü, Üsküb, Kalkandelen Kırçova, Pirlepe ve Manastır şehirleri nahiye olarak kayıtlıydı¹⁶³. 1488-1489 tarihli cizye defterinde ise Köprülü yine **Vilayet** olarak tâbir olunmaktaydı¹⁶⁴. Köprülü'nün de içinde bulunduğu Rumeli Eyaleti'nde XV. yüzyılın sonuna kadar **Kazâ** tabirine rastlanmamaktadır. Bu durum, burada kadı bulunmamasından değil kullanılan vilâyet ve nahiye tabirlerinin bir bölgeyi ifade etmesinden kaynaklanmaktadır. 925 /1519 Tarihli Tımar İcmal Defteri'nde Paşa Livâsı'na tâbi olarak gösterilen Köprülü'nün yine nahiye statüsünü taşıdığı görülmektedir. Bu tarihte, Edirne,

¹⁵⁴ M. İnbaşı, Üsküb, 27.

¹⁵⁵ BOA, TD 4 143-245; M. Sokoloski- A. Stajanovski, *Turski Documenti Za Istoriyata Na Makedonskiot Narod Opsiren Popisen Defter No: 4 (1467-1468)*, Godine Skopje 1971, 25-26.

¹⁵⁶ BOA, TD 4 631-847.

¹⁵⁷ BOA, TD 4 1-142.

¹⁵⁸ BOA, TD 4 245-418.

¹⁵⁹ BOA, TD 4 421-629.

¹⁶⁰ Burada idarî bir statü olarak belirtilen ve cihet, yön ya da taraf manalarına gelen nahiye (M. T. Gökbilgin, "Nahiye" İA IX, 37-39), tahrir defterlerine göre meskûn bir yer havalisi, küçük bir idarî bölge hatta zaman zaman kazâ ve sancak gibi idarî üniteleri göstermektedir (M. İnbaşı, Üsküb, 28-29). Nitekim metinde de belirtildiği gibi kazâ statüsünde olan yerler önce vilayet daha sonra da nahiye olarak kaydedilmiştir. Bu durumun XV. yüzyıl başlarında da devam ettiği görülmektedir. Diğer tarafları kuruluş aşamasında olan Osmanlı taşra teşkilâtında eyalet, vilayet, liva ve nahiye tabirlerinin genel olarak bir bölge anlamında olmak kaydıyla birbiri yerine kullanıldığı görülmektedir (M. T. Gökbilgin, Edirne, 8).

¹⁶¹ M. İnbaşı, Üsküb, 28.

¹⁶² A. Şimşirgil, Tokat, 38-40.

¹⁶³ BOA, TD 16M, 180, 155, 270, 440, 574, 721.

¹⁶⁴ Ö. L. Barkan, "894 (1488-1489) Yılı Cizyesinin Tahsilâtına âit Muhasabe Bilançoları" Belgeler I/1, (Ocak 1964), Ankara 1964, 81.

Voynuk, İpsala, Keşan, Firecik, Kırkağaç, Filibe, Üsküb, Kalkandelen, Kırçova, Köprülü, Pirlepe ve Manastır gibi kazâ durumunda olan yerler de nahiye olarak kaydedilmiştir¹⁶⁵.

1529 tarihli mufassal tahrir defterinde **nahiye** şeklinde kaydedilen Köprülü Kazâsı'nın¹⁶⁶, 949/1542 tarihli defterde de yine **nahiye** adı altında kaydedildiği görülmektedir¹⁶⁷. Aynı zamanda 1544 tarihli mufassal tahrir defterinde bu idarî birimler yine nahiye adı altında kaydedilmişlerdir. Bunlar; Nahiye-i Üsküb, Nahiye-i Kalkandelen, Nahiye-i Kırçova, Nahiye-i Pirlepe, Nahiye-i Köprülü ve Nahiye-i Manastır şeklinde kaydedilmişlerdir¹⁶⁸. Bu defterde “livâ-i paşa cânib-i yemîn” şeklinde bir kayıt bulunmaktadır ki buradan Köprülü Kazâsı'nın Paşa Livâsına tâbi ve sağ kolunda yer aldığı anlaşılmaktadır¹⁶⁹.

Osmanlı taşra teşkilâtının en gelişmiş olduğu dönemde bile sancaklara bağlı kazâların XV. yüzyılda olduğu gibi yine **nahiye** adı altında kaydedildiği görülmektedir. Dolayısıyla bu idarî birimlerin hepsinde birer kadı'nın bulunduğu tespit edilmiş olup, nahiye adı altında kaydedilmesi, kazâ ve nahiye tabirlerinin birbiri yerine kullanılmasından ileri gelmektedir¹⁷⁰. Köprülü Kazâsı 1632 ve 1653 tarihlerinde sancak durumunda bulunan Üsküb'e bağlanmış¹⁷¹, fakat kısa bir süre sonra tekrar Köstendil Sancağı'na dahil edilmiştir¹⁷². XIX. yüzyıla geldiğimizde Köprülü Kazâsının tekrar Üsküb Sancağı'na bağlandığı görülmektedir¹⁷³.

¹⁶⁵ M. İnbaşı, *Üsküb*, 29.

¹⁶⁶ BOA, TD 149, 675.

¹⁶⁷ BOA, TD 217, 137.

¹⁶⁸ BOA, TD 232, 4.

¹⁶⁹ BOA, TD 232, 700.

¹⁷⁰ M. T. Gökbilgin, *Edirne*, 8; M. İnbaşı, *Üsküb*, 30.

¹⁷¹ Ş. Turan, *a.g.m.*, 294.

¹⁷² A. Stojanovski, *a.g.m.*, 229.

¹⁷³ P.L. İnciciyan, *a.g.m.*, 53.

İKİNCİ BÖLÜM-KÖPRÜLÜ ŞEHİRİ

A. ŞEHRİN FİZİKİ YAPISI, MAHALLELERİ VE NÜFUS DURUMU

Anadolu ve Balkanlarda Osmanlı hakimiyetinden sonra şehirlerde hızlı bir büyümenin meydana geldiği görülmektedir¹⁷⁴. Bu hızlı büyümeye uğrayan şehirlerden bir tanesi de Köprülü'dür.

Köprülü Kazâsı, Selanik Vilayeti'nin kuzey batısında olup, güney-doğusundan Kosova, batı ve güney batısında Manastır Vilayetleriyle çevrilidir. Arazisi dağlık olup, kuzeyinde Goljameçe ve güney batısında Babuna dağları bulunur¹⁷⁵. Üsküb'ün 40 km. güneyinde yerleşik durumda bulunan Köprülü şehrinin tam ortasından Vardar Nehri geçer. Şehrin bu noktasında Vardar üzerinde bir adası vardır¹⁷⁶. İncelediğimiz dönemde Selanik Vilayeti'ne bağlı Köprülü Kazâsı'nın merkezi olan şehir, Selanik'in 145 km. kuzey batısında yer almaktaydı¹⁷⁷. Evliya Çelebi şehrin h.788 /m.1386 tarihinde Sultan I. Murad (1361-1389) zamanında Timurtaş Paşa tarafından fethedildiğini kaydeder. Ayrıca fetihten sonra Köprülü'nün tam ortasından geçen Vardar Nehri üzerinde bir köprü yaptırıldığını, bu suretle şehrin bu köprüden dolayı **Köprülü** adıyla anıldığını bildirmektedir. Şehre yarım saat mesafede ve güney kısmında küçük bir kalesi vardır. Ama şehir kalenin etrafında değil daha kuzeyde Vardar'ın iki yakasına kurulmuştu¹⁷⁸. Eski şehir Vardar'ın sol tarafında bulunmaktaydı¹⁷⁹. Şehrin genişliği, evlerin biçimi ve saat kulesi varlığı şehrin gelişmişliğine işarettir. P. L. İnciciyan şehri tarif ederken Üsküb ile İştib arasında bulunduğunu kaydeder¹⁸⁰. Evliya Çelebi şehrin dört mahallesi, adet belirtmeden camileri, mescid, medrese ve sübyan mektebi ile küçük bir hanı ve elli adet dükkanının bulunduğunu belirtirken¹⁸¹, bundan yaklaşık olarak 250 yıl sonra kaleme alınan Kamûsul

¹⁷⁴ M. M. Cerasi, *Osmanlı Kenti, Osmanlı İmparatorluğu'nda 18. Ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi*, (çev. Aslı Ataöv), İstanbul 1999, 51.

¹⁷⁵ Ş. Sami, *Kamus'l-Â'lâm*, V, (Kaşgar neşri), Ankara 1996, 3906.

¹⁷⁶ E. H. Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Eserleri, Yugoslavya*, III/3, İstanbul 1981, 90; S. Öngör, a.g.e., 881.

¹⁷⁷ Ş. Sami, *Kamus'l-Â'lâm*, V, 3906.

¹⁷⁸ E. Çelebi, *Seyahatnâme*, 570.

¹⁷⁹ E. H. Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Eserleri*, 90.

¹⁸⁰ P. L. İnciciyan, a.g.m., 54.

¹⁸¹ E. Çelebi, *Seyahatnâme*, 570.

A'lam'da ise, vardar nehri üzerinde bulunan Köprülü'nün kazâ merkezi olduğu ve 16.279 ahalisi, 9 camii, 2 mescidi, 7 tekkesi, saat kulesi, bir manastırı, 1 rüşdü, 3 ibtidâî ve 2 sibyan İslâm mektebiyle, 3 Bulgar ve 2 iptidâî Rum mektebi, 32 hanı, 1 hamamı, 20 değirmeni ve 9 fabrikasıyla işlek bir ticaret şehri görünümündedir. Ayrıca kasabada üretilen pastırmanın ihrac edildiği bilgisi de mevcuttur¹⁸². H. 1325/M. 1907 tarihli bir eserde ise Köprülü Kazâsı, Kosova Vilayeti'nde Üsküb Sancağı'na bağlı olarak gösterilmiş olup, birinci derecede ehemmiyetli ve gelişmiş yerlerden kabul edilmiştir. İncelemiş olduğumuz dönemdeki tapu-tahrir defterlerinde Köprülü'ye tâbi hiçbir nahiye kaydı bulunmadığı halde bu eserde, tapu-tahrir defterlerinde köy olarak geçen Pogomil ve Negodim köyleri nahiye olarak kaydedilmiştir¹⁸³. Kosova Vilayet Salnâmesi'nde ise Köprülü Kazâsı 19 Redif Livâsı olarak kaydedilmiş olup, 38. alayın burada bulunduğu belirtilmiştir¹⁸⁴. Günümüzde ise Köprülü, Makedonya'nın önemli şehirlerinden biridir¹⁸⁵.

İncelemekte olduğumuz 1453-1544 tarihleri arasında şehrin kalesi, mahalleleri, demografik durumu ve tarihi eserler Tapu-Tahrir Defterlerine dayanılarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. Burada ayrıntılarının tapu-tahrir defterlerinde kayıtlı olmaması sebebiyle cami, han, mektep ve köprüler hakkındaki bilgileri E. Hakkı Ayverdi'nin eserinden faydalanarak ve defterlerde kayıtlarının bulunduğu kadarıyla izah edilmeye çalışılmıştır¹⁸⁶.

1. KÖPRÜLÜ KALESİ

İncelemiş olduğumuz Tapu-Tahrir Defterlerinde şehirde bulunan kale hakkında açıklayıcı mahiyette bir bilgi mevcut değildir. Kalenin ne zaman yapıldığına dâir tek kayıt Evliya Çelebi'nin eserinde bulunmakta olup, o da

¹⁸² Ş. Sarni, *Kamus'ı-l-Â'lam*, V, 3906.

¹⁸³ M. Nasrullah-M. Rüşdü-M. Eşref, *Memalik-i Mahruse-i Şahaneye Mahsus Mükemmel ve Mufasssal Atlas*, İstanbul 1325, 22.

¹⁸⁴ *Salnâme-i Vilayet-i Kosova*, 1314, 141-142.

¹⁸⁵ M. T. Acaroğlu, *a.g.m.*, 1286.

¹⁸⁶ E. H. Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Eserleri*, 90.

yukarıda da ifade ettiğimiz gibi şehirden yarım saat mesafede şehrin güney kısmında bulunmakta olup, yüksek bir dağın tepesinde yer almaktaydı. Yıkılmaya yüz tutan kalenin küçük bir hisar olduğu kaydı da Seyahatnâme’de yer almaktadır. Ayrıca az bir masraf ile tamir edilebileceği kayıtlıdır¹⁸⁸.

Tapu-Tahrir Defterlerinde ve incelediğimiz tetkik eserlerde Köprülü Kalesinin tamir edilip-edilmediğine dâir bir kayda rastlamadık. Genel olarak şunu belirtmek gerekirse Köprülü Şehri’nin etrafında yerleşik durumda bulunan Üsküb, Manastır, Köstendil gibi sancak merkezlerindeki kale ve surların savunma tertibatının iyi durumda olması ve buraların birer sevkıyat merkezi ile uç bölgelerini oluşturmasından dolayı, bu şehirlerin kaleleri daha müstahkem durumdaydı. Köprülü Kalesi ise ikinci derece ehemmiyete sahip bir kale durumuna düşmüştü. Bunun neticesi olarak da kale, şehri ziyarete gelen E. Çelebi zamanında viran bir durumdaydı¹⁸⁹. Bununla birlikte klasik Osmanlı şehirlerinde mevcut kalelerde bulunan görevlilerden bir kısmının var olduğu Tahrir Defterleri’nden anlaşılmaktadır. Köprülü Kalesi hakkındaki bilgiler defterlerde ayrı bir başlık altında incelenmemiş olduğundan aşağıda verdiğimiz bilgileri defterlerden çıkarabildiğimiz ölçüde işlemeye çalıştık. 1453 tarihli defterde Köprülü kalesi muhafız olarak kaydedilen Ali ismindeki kişi kalede bulunan en büyük amir olan **dizdarlık** görevini yerine getirmekteydi. Yine bu defterde İlyas adında bir kişinin **bevvab** olarak görev yaptığını, Saruca ve Yadigar isimlerinde iki kişinin de **bevvab** işiyle meşgul oldukları kayıtlıdır¹⁹⁰. 1468 tarihli defterde ise Bayram adında bir kişinin **sekban** olarak görev yaptığı kayıtlı olup, bunun dışında kale görevlileriyle ilgili her hangi bir kayıt bulunmamaktadır¹⁹¹. 1529 tarihli defterde ise, bir sekban, bir sarrac kaydı vardı¹⁹². 1544 tarihli defterde ise, birer tane **bayraktar**, sekban ve sarrac kaydı bulunmaktaydı¹⁹³.

¹⁸⁸ E. Çelebi, *Seyahatnâme*, 570.

¹⁸⁹ E. Çelebi, *Seyahatnâme*, 570.

¹⁹⁰ BOA, MAD 237, 22, 59, 64.

¹⁹¹ BOA, TD 4, 208.

¹⁹² BOA, TD 149, 702, 723,

¹⁹³ BOA, TD 232, 770, 737, 779

2. MAHALLELER

Bilindiği gibi mahalleler, şehirleri meydana getiren en küçük yerleşim yerleridir. Osmanlı şehirlerinde, genellikle her mahallede bir cami veya mescid ile bir mektep bulunması bir gelenektir¹⁹⁴. Klasik Osmanlı şehirlerinin yapısında ana yerleşim birimi mahallelerdir. Her mahalle farklı farklı gelenek, görenek ve yaşam tarzlarına sahip değişik cemaatlerden oluşmaktaydı. İbadet yerleri, mahallelerde meskûn halkın ortak faaliyetleri için açılan, gerektiğinde de genişletilen cemaat merkezlerini oluşturmuyordu. Bu nedenle mahalle, şehir hayatının fiziksel bir merkezi olduğu kadar, orada meskûn olan kişilerin tamamının katıldığı bir tarikatın, bir loncanın ya da bir milletin yerel birimi olarak düşünülebilir¹⁹⁵. Mahalleler, ya dinî bir yapının etrafında toplanma veya aynı din, mezhep ve ırktan olanların bir arada yaşama arzuları sonucunda meydana gelmiştir¹⁹⁶. Diğer bir ifade ile mahalle, Türk-İslâm şehirlerinin içtimaî ve fizikî unsuru olup, genellikle bir mescid veya imaretin etrafında yer alan birçok evden oluşmaktaydı¹⁹⁷. Bilindiği üzere şehir ve kasabalar ziraî faaliyetlerin yanı sıra, başka üretim faaliyetlerinin de yapıldığı hukukî bakımdan belirli bir statüye sahip toplanma merkezleridir¹⁹⁸.

İncelemiş olduğumuz dönemde kale, han, hamam, çarşı, cami, mescid ve medreseleri; kadısı, subaşı, dizdarı, askerî, mülkî ve dinî görevlileri ile Balkanlarda ehemmiyetli bir şehir olan Köprülü'nün büyük bir çoğunluğunu Gayrimüslim nüfustan ibaret olup, bunun yanında Müslim nüfus da şehirde az olmakla beraber mevcuttu. Bu sebeptendir ki Müslüman mahalleleri Gayrimüslim mahallelerinden daha azdır. Defterlerde kaydı bulunan mahallelerde ilgi çeken bir husus 1453 tarihli ilk tahrirde mahalle kaydının olmamasıdır. 1468 tarihli defterde ise sadece 7 adet Gayrimüslim mahallesi varken, 1529 tarihli defterde 3

¹⁹⁴ H. Taşkömür, "Osmanlı Mahallesinde Beşerî Münasebetler", Mesken ve Mesken Mimarimiz, Ensar Neşriyat, İstanbul 1995, 43; R. Özdemir, Ankara, 173.

¹⁹⁵ O. Ergenç, "Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fiziki Yapıya Etkileri", Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920), Ankara 1980, 103-104.

¹⁹⁶ R. Özdemir, Ankara, 75.

¹⁹⁷ Ö. L. Barkan, "İmarat Sitelerinin Kuruluşu ve İşleyişine Ait Araştırmalar", İFM XXIII, İstanbul 1963, 238-240; Y. Halacoğlu, "Kuruluşun Günümüze Bulgaristan'da Türk Nüfusu", V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi Tebliğler, Ankara 1990, 505 vd.

¹⁹⁸ M. F. Eneccen, XVI. Asırda Manisa Kazâsı, Ankara 1989, 46.

Müslim ve 8 Gayrimüslim mahallesi, 1544 tarihli defterde de 4 Müslim ve 7 tane de Gayrimüslim mahallesi mevcuttu. Burada dikkati çeken husus 1544 tarihli defterde Müslim mahallesi bir artmışken, Gayrimüslim mahallesi bir eksilmiştir. 1847 Tarihli nüfus defterinde ise mahalle sayıları 4 adet Müslim ve 12 adet Gayrimüslim olmak üzere toplam 16 adetti. Bu da bize XIX. yüzyıl ortalarında Köprülü Kazâsı'nda Müslim mahallelerinde bir artışın olmadığını, buna mukabil Gayrimüslim mahallelerinde ise % 50'lik bir artışın meydana geldiğini göstermektedir. Köprülü Kazâsı'nda mahalleler genellikle bir sosyal eserin bulunmasından dolayı o isimle adlandırılmışlardı. Mesela Mahalle-i Cami, Mahalle-i Yeni Köprü ve benzeri. 1453-1544 tarihleri arasında Köprülü'de bulunan Müslim ve Gayrimüslim nüfus tahrir defterlerine dayanmak suretiyle aşağıda tek tek ele aldık.

a. Müslüman Mahalleleri

İncelemiş olduğumuz dönem içerisinde Köprülü Kazâsı'nda üç tane Müslüman mahallesi tespit edilmiştir. Fakat 1544 tarihli defterde Köprü Mahallesi de meskûn reayasından ve idarecilerinden dolayı Müslim mahalleler arasında zikredilmiştir. Bu mahallede meskûn halk aslında Müslim ve Gayrimüslim karışıktı. Burada dikkati çeken bir husus mahallelerin son iki tahrirde olmasıdır. Bu da bize Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) devri ile birlikte bölgede iskân hareketinin hızlandığını göstermektedir.

*Mahalle-i Cami*¹⁹⁹; Mahallede 1529'da 1 imam, 1 müezzin, 1 kethüda, 1 kasab, 1 sabuncu, 2 boyacı ile 16 hane ve 8 mücerred vergi nüfusu bulunmaktaydı. Mahallede bu tarihte 3 tane de bin Abdullah vardı. Bu tarihte mahalle sakinlerinin ziraat yapacak yerleri olmadığı ve çok fakir durumda bulundukları sebebiyle padişah tarafından verilen izin ile avârız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyyeden muaf kılındıklarına dair bir kayıt bulunmaktaydı²⁰⁰. 1544

¹⁹⁹ BOA, TD 149, 675; BOA, TD 232, 700.

²⁰⁰ “.... mezbur mahalle cami' kurbunda.sakin olub karib bulunan yerde yerleri olub ve ziraate kabil yerleri olmadığı sebepten ve ehl-i mahalle-i mezbure fukara olmasını padişah-ı alim penah e'azzallâhu ensarehû hazretleri kâbelinden mezid-i inayet olunub avarız-ı divaniye ve cem'i resm-i raiyyet virmemek üzere muaf kılındı”, BOA, TD 149, 675.

tarihinde ise böyle bir muafiyetin bulunduğuna dâir bir kayıt bulunmamakla beraber mahallede 1 imam, 1 müezzin, 5 nalbant, 1 matbah-ı kebir, 2 divane, 1 eşici, 1 mu'tak, 1 celeb, 1 derkira ile 13 h. ve 2 m. vergi nüfusu kayıtlıydı.

Mahalle-i Havlulu²⁰¹; Mahallede 1529'da 1 imam, 1 kazâncı ile 3 tane bin Abdullah, 3 tane bennak ve 3 tane de çift tasarruf eden hane vardı. Mahallede ayrıca 9 h. ve 3 m. vergi nüfusu bulunmaktaydı. 1544'de ise 1 imam, 1 müezzin, 2 pabuççu, 2 yapucu, 1 bostancı, 2 hayyat, 1 nalbant, 1 farraş, 3 sipahi-zâde, 1 muhassıl, 1 çullah, 1 akıncı ile 3 tane de çift tasarruf eden hane vardı. Mahallenin vergi nüfusu ise 8 h. ve 1 m. idi. 1847 tarihli nüfus defterinde de kaydı bulunan mahallede toplam 361 kişi vardı²⁰².

Mahalle-i Yeni Köprü²⁰³; 1453 ve 1468 tarihli defterlerde kaydı bulunmayan mahallede 1529'da 3 hayyat, 1 kethüda, 1 muallim, 1 nalband-ı pirî ile 2 bennak bulunmaktaydı. Mahallenin vergi nüfusu ise 8 h. ve 2 m. idi. 1544'de ise mahallede 1 imam, 1 müezzin, 1 sabuncu, 1 pazarlu, 1 yapucu, 1 hayyat, 1 nalbant, 1 çullah ile yine bu mahallede meskûn fakat ismini belirleyemediğimiz bir mahallede imamlık yapan bir kişi vardı. Ayrıca Köprülü Muhtesib'i olan Mustafa adındaki bir kişide bu mahallede oturmaktaydı. Mahallenin vergi nüfusu ise 11 h. ve 1 m. idi.

Mahalle-i Köprü²⁰⁴; İlk iki tahrirde kaydına rastlayamadığımız mahalle ismini burada bulunan ve meskûn Gayrimüslim ahalinin derbent olarak beklediği köprüden almıştır. Her iki tahrir defterinde de ismi belirtilmeyen köprünün muhafaza ve hizmeti için 30 nefer kefare avâz-ı divâniye ve tekâlif-i örfiyyeden muaf olmak kaydıyla derbentçi tayin edilmiştir.²⁰⁵ 1529 tarihli defterde derbent olarak kaydedilen mahallede derbentçilerden hariç olarak 28 h., 7 m. ve 7 b.

²⁰¹ BOA, TD 149, 675; BOA, TD 232, 700.

²⁰² BOA, KK., 6296, 37 vd.

²⁰³ BOA, TD 149, 675; BOA, TD 232, 700.

²⁰⁴ BOA, TD 149, 678; BOA, TD 232, 703.

²⁰⁵ "... nefs-i köprülüde büyük köprünün muhafaza ve hidmeti için avarızdan muaf ve müsellemler olmak üzere otuz nefer kefare konulmuş anıma kereste ve ağacı vesair levazımın harcı beylikden olub baki kalan hidmetin mezbur kâfirler evladına verilmiştir. Ve mezbur köprüye evvelden ne vecihle hidmed edegelmişler ise yine ol hidmed üzere duralar madamki hidmedleri kusûr olmadıktan ve zarar üzere ve mezbure vecihle mecmu'u avarız-ı divaniyeden muaf ve müsellemler olalar deyü selatın-ı bakiyyeden aleyhimurrahme vel gufran ve padişahımız eazzallahu ensarehu hazretleri ... kaydolanların muaf nâmeleri ellerinde olma'ın deftere kayıtlı olundu" (BOA, TD 149, 678; BOA, TD 232, 703).

olmak üzere toplam 62 nefer bulunmaktaydı. 1544'de ise 27 h., 2 h. Müslim vergi nüfus ve Köprülü Kethüdâsı olmak üzere 30 nefer vardı. Toplam 46 h., 11 m., 3 b. olmak üzere 60 nefer deftere kaydedilmişti. Ayrıca 1529'da 1 ve 1544'de 2 tane başına tasarruf eden hane vardı.

b. Gayrimüslim Mahalleleri

Müslim ve Gayrimüslim mahallelerinin ortak bir özelliği ilk tahrir olan 1453 tarihli defterde kayıtlarının bulunmamasıdır. Bunun sebebi olarak her hangi bir kayda rastlamamakla beraber, Köprülü Kazâsı merkezinin ilk tahrir olan XV. yüzyıl ortasında küçük bir kasaba durumunda olması ve buna ilaveten bu tahrirde tafsilâtlı bir tahririn yapılmamış olmasından kaynaklanmış olabilir. Buna rağmen 1468 ve 1529 tarihlerinde 7 ve 1544 tarihinde 8 adet olan mahalleler 1847 tarihli defterde 12'ye yükselmiştir. Bu nüfus defterinde dikkatimizi çeken nokta mahalle isimlerinin bir şahıs ismi ile anılmış olması olmuştur²⁰⁶. Aşağıda ise tahrir defterlerinde kaydı bulunan mahallelerin nüfus ve vergi hâsıllarını verdik.

*Mahalle-i Radoslav (Pirdobraslav)*²⁰⁷; 1453 tarihli defterde kaydı bulunmayan mahalle, 1468'de Radoslav, 1529 ve 1544'de Pirdobraslav şeklinde kaydedilmiştir. Mahallede 1468'de 38 h. ve 5 b.; 1529'da 36 h. ve 1544'de 29 h. ve 3 m. vergi nüfusu bulunmaktaydı. Ayrıca 1529'da 2, 1544'de 4 başına tasarruf eden hane vardı.

*Mahalle-i İstale*²⁰⁸; Günümüzde Stale şeklinde bilinen mahalle²⁰⁹, 1529 tarihli defterde İstale Çeriç ve 1544 tarihli defterde ise İstale Duça şeklinde kaydedilmiştir. Mahallede 1468'de 26 h. ve 12 b.; 1529'da 19 h. ve 3 b. ile 1544'de 22 h. ve 2 m. vergi nüfusu bulunmaktaydı. Mahallede ayrıca 1468'de 2 ve 1544'de 3 başına tasarruf eden hane vardı.

*Mahalle-i Dobgo*²¹⁰; 1453 ve 1544 tarihli defterlerde kaydı bulunmayan mahalle, 1468 tarihli defterde Dabijiv olarak kaydedilmiştir. Mahallede 1468'de

²⁰⁶ BOA, KK., 6296, 132 vd.

²⁰⁷ BOA, TD 4 146; BOA, TD149, 676; BOA, TD 232, 701.

²⁰⁸ BOA, TD 4 147; BOA, TD149, 677; BOA, TD 232, 701.

²⁰⁹ Makedonskiot, 135.

²¹⁰ BOA, TD 4 148 BOA, TD 149, 676.

16 h., 4 b. ve 1529'da 10 h., 1 m. vergi nüfusu ile her iki tahrirde de birer tane Baştına tasarruf eden hane vardı.

Mahealle-i Dobraslav²¹¹; İlk kaydına 1468 tarihli defterde rastladığımız mahallede bu tarihte 29 h., 7 b.; 1529'da 28 h. 3 b. ve 1544'de 10 h. 1 m. vergi nüfusu ile 1468 ve 1529'da 2, 1544'de ise 1 tane Baştına tasarruf eden reaya vardı.

Mahalle-i Yoban²¹²; Sadece 1468 tarihli defterde kaydı bulunan mahallede bu tarihte 35 h. ve 10 b. vergi nüfusu bulunmaktaydı. Bu kadar büyük bir mahallenin sonraki tahrirlerde kaydedilmemiş olması dikkat çekicidir.

Mahalle-i Kokora²¹³; 1453 tarihli defterde kaydı bulunmayan mahalle 1529'da Rale Kokora ve 1544'de Rale Kokor şeklinde kaydedilmiştir. Mahallede 1468'de 26 h., 10 b.; 1529'da 18 h., 1 m. ve 1544'de 22 h. ve 6 m. vergi nüfusu ile 1529'da 1 ve 1544'de 6 tane Baştına tasarruf eden hane vardı.

Mahalle-i Bopovitri²¹⁴; 1453 tarihli defterde kaydı bulunmayan mahalle 1468 tarihli defterde Buliman veya Bolman şeklinde kaydedilmiştir. Mahallede 1468'de 32 h. ve 5 b.; 1529'da 36 h. ve 1 b.; 1544'de ise 32 h., 5 m. ve 2 b. vergi nüfusu bulunmaktaydı. Ayrıca mahallede 1529'da 1 ve 1544'de 2 başına tasarruf eden hane vardı.

Mahalle-i Yanko Boyu²¹⁵; ilk iki tahrirde kaydı bulunmayan mahalle son tahrirde Bankorobuyo şeklinde kaydedilmiştir. Mahallede kaydına ilk kez rastladığımız tarih olan 1544'de 14 h. ve 4 b.; 1544'de ise 17 h., 3 m. ve 2 b. vergi nüfusu ile yine bu tarihte 1 başına tasarruf eden reaya vardı.

Mahalle-i Köstendin²¹⁶; Sadece 1544 tarihli defterde kaydı bulunan mahalleye bu ismin nereden verildiğine dâir bir kayıt bulamadık. Ayrıca 1529

²¹¹ BOA, TD 4 147-148; BOA, TD149, 678; BOA, TD 232, 700.

²¹² BOA, TD 4 145-146.

²¹³ BOA, TD 4 144-145; BOA, TD 149, 676; BOA, TD 232, 701.

²¹⁴ BOA, TD 4 143-144; BOA, TD 149, 677; BOA, TD 232, 702.

²¹⁵ BOA, TD 149, 677; BOA, TD 232, 701.

²¹⁶ BOA, TD 232, 702.

tarihli defterde kaydı bulunmayan mahallenin bu kadar kısa bir sürede oluşturulması da dikkate değerdir. Mahallede 1544 tarihinde 28 h., 1 m. ve 1 b. vergi nüfusu ile 5 tane Başına tasarruf eden hane mevcuttu.

3. NÜFUS DURUMU

İncelemekte olduğumuz Köprülü Kazâsı hakkında elde ettiğimiz bilgilerin ana kaynaklarını oluşturan Tapu-Tahrir Defterleri, genel anlamda, demografik yönden Osmanlı tarihinin en önemli belgeleri niteliğindedir²¹⁷. Bu defterler sayesinde 1453-1544 tarihleri arasında Köprülü Kazâsı'nın Müslim ve Gayrimüslim nüfusunu, hane, mücerred, bive ve muaflarını da eklemek suretiyle ortaya konulabileceği gibi, Kazâ'nın tahmini nüfusunu da tespit etmemiz mümkün olabilmektedir. Bu tahrir defterlerinden yola çıkarak, nüfus hareketlerini izleyebilmekte, istila, tabî afet ve deprem gibi felâketlerden nasıl etkilenildiğin, alınan vergilerin oranlarında nasıl büyük düşüşler veya artışlar meydana geldiğini, bir bölgenin iskana nasıl tâbi tutulduğunu vb. konular ortaya çıkarmak mümkün olmaktadır. Buradan hareketle incelemiş olduğumuz, Köprülü Şehri'nin 1453-1555 tarihleri arasında nüfus durumunu bir tablo halinde aşağıda verilmiştir. Yapmış olduğumuz tabloda haneler ayrı olarak, mücerred, bive ve muaflar ise toplam nefer olarak **D** harfi ile gösterilmiştir.

Tablo II: 1453-1544 Tarihleri Arasında Nefs-i Köprülü'nün Nüfusu

Yıllar	1453		1468		1529		1544	
Birimler	Hane	D	Hane	D	Hane	D	Hane	D
Müslim	9	—	12	9	33	20	32	26
G. Müslim	161	53	190	65	219	28	235	26
Toplam	190	53	202	74	252	48	267	52

D: Mücerred-Bive-Muaf

Bu tablodan elde ettiğimiz bilgilerden hareketle 1453-1544 tarihleri arasında Köprülü Kazâsı'nın tahmini nüfusunu tespit etmemiz mümkün olacaktır. Bunun için hane sayısını bir hanede bulunabilecek olan ve ortak rakam kabul

edilen 5 rakamı ile çarpmak sonra da çıkan sonuca mücerred, bive ve muafları eklemek suretiyle yapılmaktadır²¹⁸. Buna göre 1453-1544 tarihleri arasında şehrin tahmini nüfusu şu şekildedir.

Tablo III: 1453-1544 Tarihleri Arasında Nefs-i Köprülü'nün Tahmini Nüfusu

Yıllar	1453		1468		1529		1544	
Birimler	Nefer	%	Nefer	%	Nefer	%	Nefer	%
Müslim	45	4.48	69	6.36	185	14.14	186	13.41
G. Müslim	958	95.52	1.015	93.64	1.123	85.86	1.201	86.59
Toplam	1.003		1.084		1.308		1.387	

Tabloda da görüldüğü gibi, 1453'te şehirde meskûn Müslüman nüfus 45 kişi olup, nüfusun % 4.48'ini oluştururken, son tahrir olan 1544'de bu rakam 186 kişiye çıkmış olup nüfusun % 13.41'ini teşkil etmiştir. Yalnız 1529 tarihinde şehrin nüfusu kısmen de olsa son tahrirden % 0.73 oranında daha yüksekti. Dolayısıyla yaklaşık 91 yıllık bir dönem içerisinde Müslüman nüfusun sayısında

²¹⁷ Ö. L. Barkan, "Tarihi Demografik Araştırmaları", 9 vd.; D. Günday, a.g.m., 277-278.

²¹⁸ Tahrir defterlerinde "hâne" tabiriyle sadece "çift, nim-çift, bennak" isimleriyle gösterilmiş bazı çiftçiler kastedilmiştir (Y. Nagata, "16. Yüzyılda Manisa Köyleri, 1531 Tarihli Saruhan Sancağına Âit Bir Tahrir Defterinin İnceleme Denemesi", Studies On The Social And Economic History Of The Ottoman Empire, İzmir 1995, 9). Osmanlı Devleti'nin nüfus yapısı ve Tapu-tahrir Defterleri üzerinde çalışanlar için "Hane" tabiri mahiyeti tam olarak açıklığa kavuşturulamamış, hâlen kaç kişilik topluluğu ifade ettiği tartışılan bir terimdir (N. Göyünç, "Hane Deyimi Hakkında" TD 32, (1979), 331). Bir şehirdeki tahmini nüfusu hesap ederken evli olan ve vergi mükellefi hane sayısı genellikle "5" kişi olarak kabul edilmektedir (Ö. L. Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları", 11-12; Aynı mll., XV. ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Malî Esasları, Kanunlar, İstanbul 1943, 152; N. Göyünç, Mardin, 86; İ. Miroğlu, Kemah Sancağı ve Erzincan Kazâsı (1520-1566), Ankara 1990, 137). Bunun yanında haneyi "7" kişi kabul edenlerde vardır (F. Sümer, "Kayı", İA, VI, 461; Bruce W. McGowan Ph. D., Sirem Sancağı Mufassal Tahrir Defteri, Ankara 1983, XXX; M. A. Ünal, Harput, 63). Defterde kaydedilen evli nüfus hane olarak adlandırılmıştır. Hane için ailedeki toplam fert sayısının hesaplanmasında kullanılacak olan rakamı Ö. L. Barkan, N. Göyünç ve Lowry gibi araştırmacılar "5" olarak kabul etmişlerdir. Ayrıca M. A. Cook, "4.5" katsayısını kullanmıştır. Ronald C. Tennigs ve S. Faroqi ise bu konuda kesin bir rakam ifade etmemişlerdir (Y. Koç, XVI yüzyılda Bir Osmanlı Sancağının İskân ve Nüfus Yapısı, Ankara 1989, 55; N. Göyünç, "Hane Deyimi", 332-333). Her ne kadar sadece hane sayısı dahi bir şehrin nüfus durumu hakkında genel bir fikir verilebilmekte ise de günümüz ölçülerinde bir nüfus tahmininde bulunabilmek için haneyi umumiyetle "5" rakamı ile çarpmak ve buna mücerred, bive, muaf reayaları da eklemek gerekmektedir. Genel olarak kabul edilmiş olan "5" rakamı ilmi usullerle bulunmuş bir rakam değildir. Bu rakam her bölgeye, içtimai zümreye ve ailenin meşguliyetlerine göre değişik olabilmekteydi (Ö. L. Barkan, "Tarihi Demografi Araştırmaları", 12; Z. Tekin, 1518 Tarihli tapu-Tahrir Defterine Göre Urfa Sancağı, (MÜ Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1984, 8). Haneyi "5" kişi olarak kabul edenlerden bir tanesi de N. Genç'tir (N. Genç, "XVI. Yüzyılda Sultanönu Sancağı'nın Sosyal, Demografik ve Ekonomik Açından Değerlendirilmesi", XI. TT. Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, III, (5-9 Eylül 1990), Ankara 1994, 1214). Biz de bu çalışmamızda daha yaygın olması sebebiyle haneyi "5" kişi olarak kabul ettik.

% 413 oranında bir artış meydana gelmiştir. Buna karşılık şehirdeki Gayrimüslim nüfus, 1453'te 958 kişi olup, toplam nüfusun % 95.52'sini oluştururken; 1544'de bu oran 1201 kişiyle % 86.59'sını meydana getirmiştir. 1453-1544 tarihleri arasında şehirdeki nüfusun ortalama % 9.6'sını Müslüman, % 90.4'ünü ise Gayrimüslimler oluşturmaktaydı.

İncelediğimiz dönem içerisinde ana kaynaklarımızı oluşturan tapu-tahrir defterlerindeki şehir nüfusuna âit rakamların toplamında 1453, 1468 ve 1544 tarihli defterlerde her hangi bir yanlışlık yapılmamışken, 1529 tarihli defterde Müslim 33 yerine 32 ve Gayrimüslim nüfus da 219 yerine 220 hane olarak kaydedilmiştir. Tahmini nüfusu hesaplanırken bu küçük ayrıntı da dikkate alınmıştır.

Şehrin nüfusu 1453'ten 1544 tarihine kadar geçen sürede önemli artışlar kaydetmiştir. 1453 tarihli ilk defterimizde hiçbir mahalleye rastlamamışken 1468 tarihli defterde 7 adet Gayrimüslim nüfusun meskûn olduğu mahalle vardı. Bu da bize XV. yüzyılın ikinci yarısından itibaren önemli ölçüde bir nüfus artışının meydana geldiğini göstermektedir. Ayrıca XVI. yüzyılın ilk yarısından itibaren Rumeli'de sistemli bir iskan faaliyetine girildiğini yukarıda ifade edilmişti. Bunun neticesinde Tapu-tahrir Defterlerinden de anlaşıldığı üzere Köprülü'de ehemmiyetli bir iskânın yapıldığı ortaya çıkmaktadır. Bu defterlerden 1529 ve 1544 tarihli olanlarında Müslüman mahallelerinin varlığına rastlanmaktadır. Bunun sebebi XVI. yüzyıl başlarında Rumeli'ye önemli miktarda nüfusun nakledilmesi ve Gayrimüslim teb'a arasında İslâmiyet'in yayılmasıdır²¹⁹.

Buna ilaveten şehirde Gayrimüslim halkın içinde ihtida edip İslâmiyet'i kabul edenlerin sayısı oldukça fazlaydı. Bilindiği üzere İslâmiyet'i kabul eden Gayrimüslim erkeklere genellikle **Allah'ın kulu** manasında **Abdullah** ismi verilmekteydi²²⁰. 1453 ve 1468 tarihli defterlerde bu tâbire rastlamamakla birlikte 1529 tarihli defterde 6 ve son tahrir olan 1455 tarihli defterde de 4 tane ihtidâ eden kişi isminin kayıtlı olduğunu görüyoruz.

²¹⁹ M. İnbaşı, *Üsküb*, 1995, 66.

Şemseddin Sâmi Köprülü Kazâsı'nın nüfusunu 50.515 kişi olduğunu, bunun 17.152'sinin Müslim, 32.352'sinin Bulgar, 588'inin Kıptî, 417'sinin Rum ve 5'inin de İsraili olduğunu kaydeder²²¹. Osmanlı Devleti'nde ilk nüfus sayımı olarak da bilinen 1831 yılı nüfus sayımında Köprülü Kazâsı'nın nüfusu ise; 13 yaşından 40 yaşına kadar 1.797, 40 yaşını geçmiş 884, 10 yaşından gün alanlar 1.956, asker erbâbı 4, eğitimci 89, Kıptî Müslim 275 olmak üzere 5.005, Müslim ve 12.833 Gayrimüslim nüfus olmak üzere 17.838 kişi idi. E. Ziya Karal eserinde Müslim nüfusun aslında 5.043 kişi olduğunu ifade etmektedir²²². BOA, KK., Kataloğu'nda 6247 numarada kayıtlı bulunan nüfus defterinde ise Köprülü Kazâsı merkezinin nüfusu 1.694'ü Müslim ve 3.095'i Gayrimüslim nüfus olmak üzere toplam 4.794 hane mevcuttu. Defterin tertip edildiği tarihte ise Köprülü Kazâsı ve kır iskân merkezlerinin mevcut hane sayısı 4.825 Müslim ve 11.761 Gayrimüslim idi²²³.

B. SOSYAL YAPI VE İDARECİ SINIF

Köprülü Kazâsı hakkında bundan önce vermiş olduğumuz bilgiler dışında şehrin idareci sınıfından kadı, subaşı, dizdar ve dini görevliler ile şehrin sosyal yapısından burada bahsedilmiştir. Şehrin en önemli idarecisi şüphesiz kazâ statüsündeki bu yerleşim yerinin başında bulunan en yüksek idarî amir durumundaki Kadı'dır.

1. SOSYAL YAPI

İncelemiş olduğumuz dönemde yukarıda da ifade etmiş olduğumuz gibi nüfusun yaklaşık olarak % 10'unu Müslüman, % 90'ını ise Gayrimüslimler oluşturmaktaydı. Şehirde oturan ve tahrir defterlerinde isimleri ile meşgul oldukları görevleri ayrı ayrı kaydedilmiş olan meskûn ahalilerin taşıdıkları isimleri incelemek suretiyle şehrin sosyal yapısı ortaya konulmaya çalışılmıştır.

²²⁰ M. F. Emecen, "Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri", Tarih ve Sosyoloji Semineri, Bildiriler, (28-29 Mayıs 1990), İstanbul 1991, 152-153

²²¹ Ş. Sami, Kâmusu'l-Â'lâm, V, 3906.

²²² E. Z. Karal, Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831, Ankara 1943, 69.

²²³ BOA, KK., 6247, 1-458.

Müslüman nüfus içerisinde İslâmî isim kullananların sayısı % 85 civarındadır. Bu isimler arasında sık kullanılanlar; Mustafa, Ahmed, Mehemedi, Kemal, Kasım, Abdullah, İlyas, Mahmud, Süleyman, Ali ve Hasan'dır. Buna ilaveten sayıları az olmakla beraber Behram, Kalış gibi isimlere de rastlanılmıştır. Bu İslâmî isimler yanında Torahan, Karagöz ve Torak gibi tamamen Türkçe adlar da vardı. Buna ilaveten hemen her tahrirde Abdullah isminin de yaygın olarak kullanıldığını görüyoruz.

Daha önce de belirttiğimiz gibi yani ihtidâ eden Gayrimüslim erkeklere genelde Allah'ın Kulu manasına gelen Abdullah ismi verilmekteydi²²⁴. 1453 ve 1468 tarihli defterlerde bin Abdullah tâbirine rastlanılmadığı halde, 1529 tarihli defterde 10 ve 1544 tarihli defterde ise 8 adet bin Abdullah tabiri bulunmaktaydı. Bu da bize bilhassa XVI. yüzyıldan itibaren bölgede geniş çaplı bir hareketlenmenin oluştuğunu, bunun neticesinde de ihtidâ edenlerin sayısında artışlar meydana geldiğini göstermektedir.

Tablo V: Şehirde Yaygın Olarak Kullanılan Müslüman İsimler

İsimler	1453	1468	1529	1544
Torahan	-	3	2	-
Refik	-	2	-	-
Mustafa	-	1	11	7
Ahmed	-	1	7	2
Behram	-	1	-	-
Kasım	-	1	-	1
İbrahim	-	1	-	-
Mehemedi	-	-	-	7
Yusuf	-	-	-	3
İlyas	-	-	1	1
Musa	-	-	1	2
Hasan	-	-	-	2
Ali	-	-	6	3
Süleyman	-	-	1	2

1453-1544 tarihleri arasında Köprülüde meskûn olan Gayrimüslim nüfus şehir nüfusunun % 90'ını oluşturmaktaydı. Tahrir defterlerinde Gebran-ı Nefs-i

²²⁴ H. İnalcık, "Türkler ve Balkanlar", Balkanlar, İstanbul 1993, 20.

Köprülü başlığı altında verilen Gayrimüslimlerin genelde bölgesel isimleri kullandıkları görülmektedir.

Şehirde bir de 1455 tarihli defterde mevcut olan ve şehir merkezi ile bazı köylerin de meskûn bulunan **Voynugan-ı mensuh**²²⁵ başlığı altında bir grup kaydedilmişti ki bu konu hakkında ileride izahta bulunulacaktır.

2. KADILAR

Kuruluştan itibaren Osmanlı padişahları bir bölgeye başlıca iki yönetici göndermişlerdi. Bunlardan biri yürütme kuvvetini temsil eden Bey (Beylerbeyi,sancakbeyi, ve diğer zâimler), diğeri de yargı kuvvetini temsil eden kadıdır. Buna göre Osmanlı ülkesi bir yandan Beylerbeyilik ve sancak diye askerî-idarî birimlere ayrılırken aynı zamanda bu ayırma tâbi topraklar üzerinde **Kazâ** denilen şer'î-idarî birimler yer almıştır²²⁶. Osmanlı idare sisteminde önemli bir bürokrat olan kadılar, kazâlarda en büyük idareci olup, davalara bakar, şer'i ve örfî kanunlar çerçevesinde hükme bağlarlardı²²⁷.

Kazâ kelime olarak **hükmeden, yerine getiren** manalarına gelmekte olup, Osmanlılar'da şer'î ve hukukî hükümleri tatbik eden, ayrıca devlet emirlerini yerine getiren bir fonksiyona sahipti²²⁸. Osmanlılar'da kadılık bir devlet kurumu ve bir meslek kolu olarak gelişerek sosyal ve siyasî hayatta etkili olmuştur. Padişah beratı ile atanan kadıların, özlük hakları merkezde bulunan kadı askerlik makamınca yürütölmekteydi. Anadolu yakasında bulunan kadıların azil, yer değıştirme ve terfi gibi haklarını Anadolu Kadı askeri, Rumeli'de bulunanların ise Rumeli Kadıaskeri idare etmekteydi²²⁹.

Her kazâ bir taraftan ticarî ve diğeri taraftan ticarî kültürel üstünlüğü ile yani çevrenin merkezi olmuş bir kasaba veya şehir ile, bu merkezi çevrelemiş

²²⁵ BOA, TD 232, 805.

²²⁶ Osman Frgenç, "Osmanlı Şehrinde Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumları", 1267.

²²⁷ R.C. Jennigs, "Kadı, Court And Legal Procedure In 17th C. Ottoman Kayseri", *Studia Islamica*, XLVIII, 142.

²²⁸ Y. Halacoğlu, **XIV-XVII Asırlarda Osmanlı Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı**, Ankara 1995, 124; Ebu'l-Üla Mardin, "Kadı", *İA VI*, 42-43.

köylerin oluşturmuş olduğu idarî bir birliği ifade etmekteydi. Şu halde kazâların doğuşu, tarihi bir seyir içerisinde meydana gelmiş olup, buna etki eden unsurları tarihî, iktisadî, coğrafî ve kültürel olarak ele almak gerekir²³⁰.

Osmanlı Devleti askerî amaçlı bir bölünmenin yanında bir de adlî taksimâta gitmişti ki bu da **kazâ** olarak adlandırılmaktaydı. Kazâlarda idareci sınıf olarak kadı, alaybeyi ve subaşılar bulunurdu. Kazâ bir kadı'nın kadılık vazifesini icrâ ettiği yer manasında da kullanılmata olup, nahiyelerden sonra gelen idarî birim olarak da telakki edilmekteydi²³¹.

Kazâ merkeziyle beraber, çok defa sancak sınırları içerisinde bir de **kazâ bölgesi**, bulunmaktaydı. Kazâ idaresinin başı olan kadı şehirde oturur ve kazâ bölgesi içinde kalan bütün köylerin davalarını **meclis-i şer** denilen mahkemede hallederdi²³². Osmanlı Kadısının daha ziyade idarî ve hukukî bir statüsü olmasına rağmen şer'î hukukun uygulayıcısı olmasından dolayı dinî statüde olanlar arasında zikredilebilir²³³.

Osmanlı Devleti'nde XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar kadıların yönetim işleriyle birlikte yargı işlerine de baktıkları bilinmektedir²³⁴. Kadılar ilmiye sınıfına mensup olup, padişahın yargı yetkisini temsil ediyorlardı²³⁵. Hükümlerinde bağımsız olan kadılar, doğrudan doğruya padişaktan emir alır ve ona arzda bulunabilirdi. Beylerbeyi ya da sancakbeyi kadı'nın hükmü olmadan kimseyi cezalandıramadığı gibi, kadı da beyin kuvvetine dayanmadan hükmünü icra edemezdi²³⁶. Avarız hanelerinin tespiti ve bedellerinin toplanması, ordunun

²²⁹ M. Çadırcı, *Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları*, Ankara 1991, 84; M. Çadırcı, "Türkiye'de Kazâ Yönetimi", *Belleten* LIII/206, (Nisan 1989), 237; R. Özdemir, *Ankara*, 178, 184-186.

²³⁰ M. Akdağ, a.g.e., II, 60; Aynı mll., "Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar", 955), 48; L. Güçer, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Hububat Ticaretinin Tábi Olduğu Kayıtlar", *İFM XIII/1-4*, (1951-1952), İstanbul 1953, 81-82.

²³¹ L. Fekete, "Osmanlı Türkleri ve Macarlar 1366-1699", *Belleten* XIII/52, (Ekim 1699), 680; A. Yılmaz, *Birecik*, 65; A. M. Schneider, "XV. Yüzyılda İstanbul'un Nüfusu", *Belleten* XVI/61, (1952), 43.

²³² M. A. Ünal, *Harput*, 51.

²³³ Y. Koç, a.g.e., 68; A. Stoyonovski, a.g.m., 215-216.

²³⁴ M. Çadırcı, "Tanzimat Döneminde Anadolu Kentleri", 85; D. Kuban, *Sanat Tarihimizin Sorunları*, İstanbul 1975, 147.

²³⁵ İ. H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti'nde İlmiye Teşkilâtı*, Ankara 1984, 86-87.

²³⁶ H. İnalcık, "Osmanlı Hukukuna Giriş", 122; İ. Miroğlu, *Kemah*, 23, 28; Y. Yücel, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Desantralizasyona (Adem-i Merkeziyet) Dâir Genel Gözlemler", *Belleten* XXXVIII / 152, Ankara 1974, 665-667.

sefer sırasında iâşe işlerinin halledilmesi vb. konular kadıların görevleri arasındaydı²³⁷.

Kadılar'ın vazifelerini üç ana kategoride toplamak mümkündür. Bunlar;

a- Hakim olarak kadılar, davalara bakar, adlî işleri görürlerdi. Noterlik vazifesi dahi uhdelerindeydi. Burada kendilerine katipler, muhızırbaşı ve muhızırlar ile kendilerine vekalet eden nâipler vardı. Ayrıca müftüler, imam, müezzin, müderris ve sair, ilmiye mensupları da kadıya yardım ederlerdi.

b- İdarî vazifeleri, halk ile hükümet arasında iletişim kurmak, her iki tarafın isteklerinde yardımcı olurlardı.

c- Büyük kasaba ve şehir merkezlerindeki bir nevî belediye başkanlığı vazifesi idi. Bu konuda kendisine muhtesib, pazarbaşı, esnaf yiğitbaşları, çöpçü başı, subaşı ve mimar başı sayılabilir. Narh fiyatlarını koymak ve kontrol etmek, ticarî kuralları uygulamak vazifelerini yardımcıları ile yerine getirirlerdi²³⁸. Kadılara zimmî çiftleri boşama yetkisi de verilmişti²³⁹.

Kadı olabilmek için sahn medresesinden mezun olduktan sonra, Bağdat, Kahire, Bursa, Konya gibi yerlerin kadıları yanında **Danışmendlik** yani staj devresini geçirmek şarttı. Maaşlarına **cihet-i kazâ** ya da **vazife-kazâ** denilen kadıların aylıkları yevmiye hesabıyla 150-400 hatta 500 akçe arasında değişmekteydi²⁴⁰. E. Çelebi'nin kaydına göre Köprülü şehri 150 akçelik şerif kadılık hükmünde idi²⁴¹. Kadılık müddeti devirlerine göre 18 aydan 3 seneye kadar değişmiştir. Sürelerini dolduran kadılar mazul olarak bir üst dereceye yükselmek için sıra beklerlerdi²⁴². Görevine yeni tayin olunan kadılar, şehrin en büyük camiine bir alayla götürüldükten sonra burada tayinine dâir berat okunurdu. Bundan sonra ise kadı görevine başlamış olurdu²⁴³.

²³⁷ M. T. Gökbilgin, "XVI. Asırda Mukataa İşlerinde Kadılık Müessesinin Rolü", IV. TT. Kongresi, Ankara 1952, 433-434; Ebu'l-Üla Mardin, "Kadı", 44; Y. Halacoğlu, "Osmanlı Devlet Teşkilâtı", DGBİT XII, 86-87.

²³⁸ M. Akdağ, "Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar", I, 51; Ş. Altındağ, "Osmanlılarda Kadıların Salahiyet ve Vazifeleri Hakkında", VI. TT. Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, (20-29 Ekim 1961), 348 vd.

²³⁹ İ. Ortaylı, "Osmanlı Kadısının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine", AİD IX 1 95; Y. Ercan, "Türkiye'de Gayrimüslimler", 1147.

²⁴⁰ M. Akdağ, "Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar", I, 48.

²⁴¹ E. Çelebi, *Seyahatnâme*, 570.

²⁴² H. İnalçık, "Mahkeme", İA VII, 150; Y. Halacoğlu, *Osmanlı Devlet Teşkilâtı* 126-128.

²⁴³ O. Ergin, *Türkiye'de Şirirciliğin Tarihi İnkişafı*, İstanbul 1936, 78.

Vilayetlerde görevli bulunanlardan kadılar nadiren de olsa XVI. yüzyıl sonlarına kadar tımar sahibi idiler²⁴⁴. Bu ilginç durum incelemiş olduğumuz dönemde Köprülü Kazâsı kadıları için de geçerlidir. 1453 tarihli defterde Köprülü Kadısı 750 akçelik bir geliri ve 1529 tarihli defterde de 6991 akçelik vergi hâsılını tımar olarak tasarruf etmekteydiler²⁴⁵.

Kadı defterleri olarak da bilinen sicillere kadıların kesinleşen hükümleri ile merkezden gelen ferman ve emirler geliş sırasına göre yazılırdı. Ayrıca halk arasındaki muamelatla ilgili hükümler ile tevcihat, tezkire, resmî mektuplar ve suretleri de bu defterlerde bulunmaktadır²⁴⁶. İlk devirlerde kazâ idaresi subaşılık bölgesine tekabül eder görünmekteydi²⁴⁷. Bu Köprülü Kazâsı için de geçerli bir durumdu. 1453 tarihli defterde şehrin idarecisi olarak subaşı kayıtlıdır²⁴⁸. Koçi Bey zamanında Anadolu'da 700-800 ve Rumeli'de 450 kadılık mevcut idi²⁴⁹.

H.1078 / m.1667 tarihinde Rumeli kadılıklarında yapılan düzenlemelerde Köprülü Kadılığı'nın Paşa Sancağına tâbi olduğu, İstanbul'a on altı konak mesafede bulunduğu ve Selanik Vilayeti'ne 40 saat mesafede yer aldığı kayıtlıdır. Ayrıca Köprülü Kadılığı dördüncü dereceden kadılıklar arasında gösterilmiştir²⁵⁰.

Bu şekilde belirlenen kadılık hâsılları tahrir defterlerinde her bir kazâyâ başlandığında **cihet-i kazâ fi yevm başlığı** altında verilmekteydi. Bu rakamlar bize kadıların rütbelerini gösterdiği gibi, kazâların önem ve derecelerine de ışık tutmaktadır²⁵¹. Kadıların genel olarak yaptıkları görev ve yükümlülüklerinden bahsettikten sonra incelediğimiz dönem içerisinde isimleri tespit edelebilen kadılar aşağıda gösterilmiştir.

²⁴⁴ M. Akdağ, a.g.e., II, 208.

²⁴⁵ BOA, MAD 237, 53; BOA, TD 149, 737.

²⁴⁶ H. İnalcık, "Ottoman Archival Materials On Millets", *Christians And Jews In The Ottoman Empire, (The Functioning Of A Plural Society)*, New York 1982, 437; Erol Özbilgen *Osmanlı Hukukunun Yapısı*, 22; A. S. Tveritinova, "XVI. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun Mali ve İdari Sistemini İlgilendiren Bazı Belgeler", TAD 7, (Ankara 1969), 66.

²⁴⁷ H. İnalcık, "Mahkeme", 150

²⁴⁸ BOA, TD 4 222.

²⁴⁹ Koçi Bey Risalesi, (neş. A. Kemal Aksüt) İstanbul 1939, 107 vd.

²⁵⁰ C. Heywood, "Osmanlı döneminde Via Egnatia: 17. Yüzyıl Sonu ve 18. Yüzyıl Başında Sol Kol'daki menzil Haneler", *Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)*, (Editör, Elizabeth A. Zachariadou), (çev. Özden Arıkan, Ela Güntekin, Tülin Altınova), İstanbul, Eylül 1999, 157; M. K. Özergin, "Rumeli Kadılıklarında 1078 Düzenlemesi", İ. H. Uzunçarşılı'ya Armağan, T.T.K., Ankara 1976, 254-255, 300.

²⁵¹ A. Şimşirgil, Tokat , 82.

1468 ve 1544 tarihli defterlerde kadılar ile ilgili her hangi bir kayda rastlanmamıştır. Diğer iki tahrirden 1453 tarihli defterde Köprülü Kadısı olan fakat ismi kaydedilmeyen bununla birlikte Dolne Gostoşe köyünden 730 akçelik geliri tımar olarak tasarruf ettiği, 1529 tarihli mufassal tahrir defterinde ismini tespit edemediğimiz fakat Rosman isimli köyden 6991 akçelik geliri Köprülü Kadısı'nın tımar olarak tasarruf ettiğine dâir bir kayıt bulunmaktadır²⁵². 1580 tarihli bir mühimme kaydında ise Köprülü Kadısı olarak Mevlana Ahmed zikredilmektedir²⁵³.

3. SUBAŞI, DİZDAR VE KETHÜDALAR

a. Subaşı

Sancaklarda ve kazâlarda bulunan önemli bir görevli de subaşı idi. Subaşı, beylerbeyi veya sancakbeyinin kendi görev bölgelerinde asayiş sağlamaya görevlendirdiği kişilere denilmekteydi. Osmanlı Devleti'nin genişlemesiyle beraber subaşılık müessesinin de ehemmiyeti artmıştı²⁵⁴. Subaşı görevini kadı ile beraber yerine getirirdi²⁵⁵. Subaşılar şehirde asayiş sağlamakta olan bir nevî polis teşkilâtının şefi durumunda olduklarından şehrin idarecileri sınıfına da girmektedirler²⁵⁶. Sancak merkezi olan kazâda, kazânın merkezi ile yakın birkaç köy, subaşının vazife alanına girerken, umumiyetle serbest olmayan tımarlar cebeli tımar topraklarının güvenliği ise sancakbeyleri tarafından tayin edilen sancak subaşı tarafından sağlanırdı. Ayrıca sancakbeyleri tarafından her kazâyâ toprak subaşı ve köylere de köy subaşı tayin edilirdi²⁵⁷. Kadıların hükümlerini uygulamasını sağlayan subaşılar, XVI. yüzyıl başlarına kadar merkezden tayin edilirlerken²⁵⁸, daha sonra beylerbeyi ve sancakbeyleri tarafından atanmaya başlanmışlardı²⁵⁹. Asayiş koruma hakkı olmayan tımarlı sipahinin

²⁵² BOA MAD 237, 20, 53; BOA, TD 232, 737.

²⁵³ BOA MD 39, sıra 449.

²⁵⁴ Bu konuda geniş bilgi için bkz. M. İlgürel, "XVII. Yüzyıl Balıkesir Şer'iyye Sicillerine Göre Subaşılık Müessesesi", VII. TT. Kongresi, II, (11-15 Ekim 1976), Ankara 1982, 1275-282; Geza David, a.g.e., 35-36.

²⁵⁵ A. Yılmaz, Birecik, 159.

²⁵⁶ M. İnbaşı, Üsküb, 74.

²⁵⁷ İ. Miroğlu, Kemah, 29.

²⁵⁸ M. Akdağ, a.g.e., II, 70.

²⁵⁹ R.C. Jennigs, a.g.m., 165 vd.

köyünün asayişini subaşı yapar ve nakdî cerimelerini de kendisi alırdı²⁶⁰. Zâim de denilen subaşılardan emirleri altında asesbaşı, ases kethüdası ve aseslerden müteşekkil bir emniyet kuvveti vardı. Subaşılardan emirlerindeki kuvvetlerle hem asayiş sağlardı hem de hâsıl olan bâd-ı hevâ resimleri ile şehir içi mukataa gelirlerini toplarlardı²⁶¹. Subaşılardan, XV. asrın sonlarına kadar her kazâyı birer tane olmak üzere hükümet tarafından ulûfe ile tayin edilirdi²⁶². Köprülü Kazâsı'nda incelediğimiz dönem içerisinde isimlerini tespit edebildiğimiz iki tane subaşı vardır. Bunlardan ilki 1453 tarihli defterde bulunan Sungurca Bey'dir²⁶³. Bir diğeri de 1468 tarihli defterde mevcut olan Süleyman Bey'dir ki Köprülü Kazâsı gelirlerinden kendisine tahsis edilmiş olan miktarı has olarak tasarruf etmekteydi²⁶⁴.

b. Dizdar

Kale muhafızlarının komutanı durumunda olan dizdar, bu küçük idarî birimin en büyük amiri durumunda idi. Dizdarların emrinde **Kale Erenleri** veya **mustahfizân** ve **azabân** denilen askerler bulunurdu. Huduttan içeri kalan yerlerde dizdar, şehrin asayişini sağlayan bir nevî garnizon komutanı vazifesini de üstlenmişti²⁶⁵. 1453 tarihli defterde Köprülü'de tımar tasarruf eden Ali isminde bir kişi aynı zamanda dizdarlık görevini de üstlenmişti²⁶⁶. Bundan sonraki defterlerde dizdar kaydına rastlamadığımız Köprülü Kazâsı'nda bir de Kethüdâ bulunmaktaydı. Kethüdâ, dizdarın yardımcısı olup, olağan üstü durumlarda meskûn oldukları mahallelerde çeşitli hizmetlerin görülmesine de yardımcı olurlardı²⁶⁷.

c. Kethüdâ

Şehir kethüdâları halkın idare nezdinde temsilcisidir. Bunlar şehir halkının isteği doğrultusunda Kadı'nın veya Sancakbeyi'nin arzıyla merkezden tayin

²⁶⁰ M. Akdağ, "Osmanlı Mütesseseleri Hakkında Notlar", I, 45.

²⁶¹ M. Akdağ, a.g.e., II, 69-70.

²⁶² M. Akdağ, "Osmanlı Mütesseseleri Hakkında Notlar", I, 50.

²⁶³ BOA, MAD 237, 20.

²⁶⁴ BOA, TD 4 143.

²⁶⁵ M. A. Ünal, Harput, 47-48.

²⁶⁶ BOA, MAD 237, 48,59.

edilirlerdi²⁶⁸. Bu kişilerin başlıca vazifeleri şehir halkının dirlik ve düzenliğinin korunması idi²⁶⁹. 1529 ve 1544 tarihli defterlerde Kerim el-Cündî ve Ali isimlerinde birer tane kethüdâ kaydı bulunmaktadır²⁷⁰. E. Çelebi ise seyahati sırasında Köprülü Kazâsı'nda dizdar bulunmadığını kaydetmektedir²⁷¹. İncelediğimiz dönemde tahrir defterlerinde kale görevlileri ayrı bir başlık altında zikredilmediğinden bunların isimlerini ve ne kadar tımar tasarruf ettiklerini tespit etme imkanımız olmadı. Buna rağmen isimleri ve görevlerini tespit edelebilen görevliler burada verilmiştir. İncelemiş olduğumuz dönemde şehirde subaşı, dizdar ve kethüdâlar yanında sipahi²⁷², eşkünci, bazdâr, bevvâb²⁷³, sekban, sarraç, voyvoda ve doğancı da vardı.

3. DİNİ GÖREVLİLER

İncelediğimiz dönemde şehrin idarecileri içerisinde önemli bir yer tutan dini görevlilerin arasında sayıca en fazla olanı diğer Türk-İslâm şehirlerinde olduğu gibi imam²⁷⁴ ve müezzinlerdi. Bunlardan başka müderris, hatip, şeyh, farraş²⁷⁵ der-kira pir-fâni, muhassıl, akıncı vs. gibi kişiler vergi muafiyetine sahip idiler. Bunların tahrirlere göre sayıları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo IV: Dini Görevliler ve Muaf Zümre

Muaf Zümre	1453	1468	1529	1544
İmam	-	1	1	3
Müezzin	-	1	1	3
Pir-fâni	-	-	1	-
Derviş / Fakih	-	-	-	1
Farraş / Kayyum	-	-	-	1

²⁶⁷ O. Ergenç, "Osmanlı Şehrinde Yönetim Kurumları", 1271.

²⁶⁸ A. Yılmaz, *Birecik*, 63.

²⁶⁹ M. A. Ünal, *Harput*, 49.

²⁷⁰ BOA, TD 149, 692; BOA, TD 232, 755.

²⁷¹ E. Çelebi, *Seyahatnâme*, 570.

²⁷² Osmanlı askerî teşkilâtında "umar" adıyla anılan öşür ve rusumunu aldıkları araziye mukabil savaş zamanlarında, hayvanları ve götürmeye mecbur oldukları cebelûleri ile sefere iştirak eden suvâri askerine denir bir tâbirdir (M. Zeki Pakalın, a.g.e., III, 230); BOA, TD 4 143.

²⁷³ BOA, MAD 237, 64; Bevvâblar, sur kapılarını bekleyen vazifelilerdi (N. Göyünç, *Mardin*, 55).

²⁷⁴ Mahallenin cami ya da mescidinin imamı hem bir din adamı hem de lideri durumundadır (Osman Ergenç, "Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumları", 1471), Cami ve mescidlerde görev yapan imam, müezzin, hatip, vâiz gibi görevliler müminlerin cemaatle ibadetlerini yerine getirmelerini sağlamak, itikâdî ve ameli bid'at ve hurafelerden korunmak, İslâmî açıdan doğru yolu göstermek gibi görevleri yerine getirirlerdi (R. Özdemir, *Ankara*, 207).

²⁷⁵ İmaret, cami, mescid gibi müesseselerin temizlik ve tefriş işleriyle görevli olan kimselerdir (İ. Miroğlu, *Kemah*, 149).

Hatip / Şeyh	-	-	-	1
Kethüda / Katip	-	-	2	2
Muhassıl	-	-	-	1
Muhtesib	-	-	-	1
Sipahi-zâde	8	-	-	1
Sekban	-	-	1	1
Sarraç	-	-	1	-
Voyvoda	-	-	1	1
Doğancı	-	-	-	1
Divane	-	-	-	2
Toplam	8	2	8	19

Tabloda dikkati çeken bir husus ilk tahrir ile son tahrir arasında geçen sürede şehirde dini konulara verilen önemdir. 1453 yılında şehirde imam, müezzin, hatip vs. kaydı bulunmazken son tahrirde bunların adetleri 19'a çıkmıştır. Hatip ise bir tane vardı. Bu durum Osmanlı Devleti'nin dini işlere ne kadar önem verdiğini göstermesi açısından dikkate değerdir. Nitekim bunun bir sonucu olarak İslâmiyet halk arasında yayılma imkânı bulmuştur. Zaten Gayrimüslim olup da daha sonra İslâmiyet'i seçen erkeklere genelde Abdullah ismi verildiğinden tahrir defterlerinde kayıtlı bulunan Abdullah isimli kişilerin bir hayli yekunda olması bu fikrimizi kuvvetlendirmektedir.

Bilindiği üzere imamlar mahalle halkı arasında birlik ve dayanışmayı sağladığı gibi aynı zamanda mahallelerde Kadı'nın bir temsilcisi durumundaydılar²⁷⁶. Köprülü şehrinde 1453'te imam kaydı bulunmazken, 1468'de 1; 1529'da 1 ve 1544'de ise 3 adet imam bulunmaktaydı. Keza aynı durum müezzinler için de geçerliydi. Muaf zümre arasında sayıca en çok olanların başında 8 kişi ile sipahi-zâdeler gelmekteydi. Diğer zümrelerin sayılarında fazla bir değişiklik olmamıştır. Yani bazı muaf zümreler tahririn birinde kaydedilmiş ancak diğer tahrirde kendisinden bahsedilmemiştir. Dikkati çeken bir başka nokta da muaf zümrenin sayısı XV. yüzyılda az iken XVI. yüzyılda artmış olmasıdır.

²⁷⁶ A. Şimşirgil, Tokat, 88; M. İnbaşı, Üsküb, 78

C. DİNİ VE SOSYAL ESERLER

Türk-İslâm şehirlerinin kurulması ve gelişmesinde, şehirlerde yapılmış olan eserler birinci derecede etkili olmuşlardır. Nitekim klasik bir Osmanlı Şehri'nin yapısını oluşturan unsurların başında kale ve mahallelerden sonra, cami, mescid, medrese, han, hamam ve zâviye gibi dini kurumlar, medrese ve mekteb gibi eğitim kurumları yanında darüşşifâ ve bimarhane²⁷⁷ gibi sıhhatle ilgili olarak hizmet veren kurumların kurulması ve bunların gelişmesini sağlayan vakıfların tahsis edilmesi, şehir ve kasabaların gelişmesinde büyük bir ehemmiyete sahipti²⁷⁸. Umumiyetle bir cami etrafında toplanmış olan medrese, yemek pişirilen yer, misafir hane, hastahane, hamam ve kervansaray gibi dini kültür ve içtimâî yardım müesseselerinin kalabalık memur ve hizmetlileri için yapılması gereken ikametgâhlarla, su yolu, kanalizasyon gibi beledî tesisler ve nihayet bu suretle meydana gelen tesislere devamlı bir gelir sağlamak amacıyla inşa edilmiş olan han ve çarşılar, fırın, değirmen, mumhane, boyahane, salhane, başhane, bayram ve pazar yerleri gibi imtiyaz mevzuu olan tesis ve mahaller çoğu kez yeni kurulacak olan bir şehrin veya kurulmuş olan eski bir şehrin imâr ve iskânı arzu edilen yeni bir semtinin çekirdeğini oluşturmaktaydı²⁷⁹. Bunlara ilaveten özellikle Balkanlarda fetihleri müteakip Türk nüfusun iskânını gerçekleştirmek için kurulan zaviye ve tekkeler de şehrin gelişmesinde önemli bir etken olmuştu²⁸⁰.

İncelemiş olduğumuz dönemde Köprülü Şehri'nde görülen gelişme de diğer Türk-İslâm Şehirleri'nde meydana gelen gelişmelere benzemektedir. Araştırmamızın ana kaynaklarını teşkil eden tahrir defterlerinde kaydedildiği kadarıyla 1453 ve 1468 tarihli defterlerde cami medrese vb. sosyal eserlerin bulunduğu dâir her hangi bir kayıt bulunmamaktadır. 1529'da 2 cami²⁸¹ ve 1544'de 3 caminin²⁸² var olduğunu imam ve mahalle adından anlamaktayız.

²⁷⁷ Eskiden akıl hastalarının tedavi edildikleri hastahaneler hakkında kullanılan bir tabirdir. Halk dilinde bunlara "tumarhane" denilirdi (M.Z. Pakalın, a.g.e., I, 233).

²⁷⁸ O. Ergin, *Türk Şehirlerinde İmarat Sistemi*, İstanbul 1939, 63 vd; Cengiz Orhunlu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar*, (Der. Salih Özbaran), İzmir 1984, 1.

²⁷⁹ Ö. L. Barkan, "İmarat Sitelerinin Kuruluşu", 239.

²⁸⁰ M. Akdağ, a.g.e., I, 484.

²⁸¹ BOA, TD 149, 665

²⁸² BOA, TD 232, 701

E. Çelebi ise şehirde bulunan eserler hakkında “... camileri, mescid, medrese, sübyan mektebi var. Mahkeme dibinde kesif bir hamamı vardır. Vardar Nehri üzerinde dört gözlü ağaç köprü başında küçük hanı elli adet dükkanları var...” şeklinde bir kayıt vardır²⁸³. Nitekim E. Hakkı Ayverdi, E. Çelebi’nin şehirdeki dini ve sosyal müesseseler hakkında verdiği bilgileri ondan 250 yıl sonra yazılan Şemseddin Sami’nin Kamus’ul-A’lam adlı eseriyle mukayese ederek vermiştir²⁸⁴.

1. CAMİ, MEDRESE VE MEKTEPLER

Bir ibadet yeri olarak cuma ve bayram namazlarının kılındığı ve bu sebepten dolayı hutbe okunması için minberi bulunan yapılara **camî** denilmektedir²⁸⁵. Türk-İslâm şehirlerinde, mahallelerin en önemli unsuru olan camiler, genelde yaptıranın ismiyle anılmaktaydılar. Mescidler ise mahalle aralarında bulunan ve Cuma hutbesi okunmadığı için minberi bulunmayan küçük ibadet yerleridir.

İncelemiş olduğumuz dönemde de konumuzun ana kaynaklarını oluşturan tapu-tahrir defterlerinde cami, mescid, medreselerin var olduğuna dâir bilgilere çok azdır. Buna ilaveten isim olarak hiçbir cami, medrese, mescid vb yapılara rastlanmamıştır. Defterlerde sadece ismi geçen mahallenin mesela, Cami Mahallesi²⁸⁶ gibi bir ibadet yerinin mevcut olduğu kayıtlı olmasına rağmen isimleri kaydedilmemiştir. Burada vermiş olduğumuz bilgiler, tahrir defterlerinden de desteklenerek, Evliye Çelebi, Şemseddin Sami ve E. Hakkı Ayverdi’nin eserlerinden faydalanılarak yazılmıştır.

Alauddin Bey Camii; E. Hakkı Ayverdi, Köprülü Tapu defterinde bulunduğunu ifade ettiği camiye, eserini kaleme aldığı dönemde rastlamadığını belirtmiştir. Bizde defterlerimizde bu isimde bir camiye rastlamadık.

²⁸³ E. Çelebi, *Seyahatnâme*, 570.

²⁸⁴ E. H. Ayverdi, *Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri*, 90.

²⁸⁵ S. Eyice, “*Mescid*”, *İA VIII*, 101 vd.

²⁸⁶ BOA, TD 149, 675 ; BOA, TD 232, 700.

Paşa Camii; Bu cami Fazıl Ahmed Paşa tarafından Said Bey Caminin tecdit edilmiş şeklidir. Banisi Fazıl Ahmed Paşa olmasına rağmen bu isimle değil kasabalılarca **Paşa Camii** olarak anılır Minaresi oldukça yüksek olup en üste kadar kesme taş duvarlıdır. Caminin karşısında bir çeşme ve bir hazire vardır.

Hacı Ahmed Camii; E. Hakkı Ayverdi'nin Köprülü tapu defterinde adının geçtiğini belirttiği bu cami şimdi yoktur.

Hacı Hüseyin Camii; Bu cami de günümüzde mevcut değildir.

Hacı İbrahim-Kumsal Camii; Kasabanın en eski camii olarak bilinir. Ayverdi Köprülü Tapu defterinde yedi tane caminin bulunduğunu fakat bunlardan sadece Sultan Mehmed camiinin isminin kayıtlı olduğunu diğerlerinin ise belirtilmediğini ifade etmektedir ki camilerin isimlerini yerlerinde ve kendilerine rehberlik eden şahıslardan öğrenmişlerdi.

Köprülü-zâde Mustafa Bey Camii; Nisan 1790 tarihli Sultan III. Selim tarafından gönderilen bir buyruğuda Mustafa Bey'in bina eylediği caminin imamının vefat etmesiyle yerine büyük oğlunun geçmesi emredilmiştir. Bu buyruğu sayesinde tapu defterinde ismi belirtilmemiş olan cami tanımlanabilmiştir.

Mesih Bey Camii; Tapu defterinde ismi geçen bu cami de bugün yoktur.

Sultan Mehmed Camii; Adı geçen dört Sultan Mehmed camiinden birisidir. Mihrabının dilimli yaşmağından Fatih devrine âit olduğu anlaşılmıştır. Fakat Fatih devrine âit olan 1453 ve 1468 tarihli defterlerinde bununla ilgili bir kayıt bulunmamakla beraber muhtemelen Cami Mahallesi'nde mevcut olan cami Fatih Camii olmalıdır.

Hacı Mehmed Medresesi; Tapu defterinde Fazıl Ahmed Paşa camii yanında gösterilmektedir. Fakat günümüzde mevcut değildir.

Ahmed Ağa Mektebi; Tapu defterinde gösterilen bu mektebin banisinin cami sahibi Ahmed Ağa olduğu sanılmaktadır²⁸⁷

Hacı Hüsnrev Mektebi; Tapu defterinde kaydı bulunan bu mektebin Hacı Hüsnrev Ağa'nın yaptırdığı anlaşılmaktadır.

2. KÖPRÜ, HAN, HAMAM VE SAAT KULESİ

Köprülü Kazâsı'nda E. Çelebi'nin kaydına göre kesif bir hamam ile küçük bir han bulunmaktaydı²⁸⁸. Şemseddin Sami ise kazâda 32 han ve bir hamam bulunduğunu kaydetmiştir²⁸⁹. Bu iki müellifin belirtmiş olduğu hamam ile ilgili incelemiş olduğumuz dönem tahrir defterlerinde herhangi bir kayıt bulunmamaktadır²⁹⁰. Sadece 1468 tarihli defterde Köprülü'de bulunan Mehmedî isimli bir hancının tımar tasarruf ettiğine dâir bir kayıt bulunmaktadır²⁹¹. Bu da bize XV. yüzyılın ikinci yarısında kazâda bir hanın var olduğunu göstermektedir.

Köprü; E. Çelebi şehrin fatihi olarak verdiği Timurtaş Paşa'nın inşa ettirdiğini bildirdiği köprünün kargir olduğunu kaydetmiştir. Köprü zamanımıza intikal etmemiştir²⁹². 1529 ve 1544 tarihli defterlerde kaydına rastladığımız köprünün muhafaza ve hizmeti için 30 nefer keferenin derbentçi tayin edilmesi deftere kaydedilmiştir²⁹³. 1577 tarihli bir mühimme kaydında Üsküb ve Köprülü'den geçen Vardar Nehri üzerinde vâki olan köprülerin **Fatih Sultan Mehmet Köprüleri** olduğu ve harap durumda olmalarından dolayı duvarcı ve dülger tayin olunması gerektiği yer almaktadır²⁹⁴.

²⁸⁷ E. H. Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari*, 91-92.

²⁸⁸ E. Çelebi, *Seyahatnâme*, ,

²⁸⁹ Ş. Sami, *Kamus'l-Â'lam*, V, 3906.

²⁹⁰ BOA TD 4, 231.

²⁹¹ BOA, TD 4, 231.

²⁹² E. Çelebi, *Seyahatnâme*, 570; E. H. Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimarisi*, 92; Aynı mll. İlk 250 *Senenin Osmanlı Mimari Eserleri*, İstanbul 1976, 239.

²⁹³ BOA, TD 149, 678; BOA, TD 232, 703.

²⁹⁴ BOA MD 33, sıra 665; M. İnbaşı, "Kameviot Most Vo Skopje, Slored Osmanliski Izvori", *El-Hilâl*, Yıl 9, No, 71-72, (Nisan-mayıs 1995), Üsküb 1995, 3.

Saat Kulesi; 7 X 7 m. ebadında olan kule, Vardar Nehri'nin sağ sahilinde bulunmaktadır²⁹⁵. Biz defterlerimizde böyle bir kuleye rastlamadık. Muhtemeldir ki saat kulesi daha sonraki bir devre âittir.

²⁹⁵ E. H. Ayverdi, *Avrupa'da Osmanlı Mimari*, 92.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM-KIR-İSKÂN BİRİMLERİ VE NÜFUS DURUMU

A. KIR-İSKÂN BİRİMLERİ

Osmanlı taşra teşkilatı dahilinde bulunan eyaletlere bağlı olan sancaklar, idarî ve mülkî amir olarak en başta birer tane kadı bulunan ve **Kazâ** diye adlandırılan idarî birimlere ayrılmıştır. Her kazâ, bir taraftan ticarî ve diğer taraftan kültürel üstünlüğü ile yani çevresinin merkezi olmuş bir kasaba veya şehir ile böyle bir topluluk merkezini çevrelemiş köylerin teşkil ettiği idarî bir birliği ifade etmekteydi¹. Kazâ hudutları dahilinde bulunan köyler ise, idarî ve coğrafi sınırlarla çevrili bölgelere taksim edilmişlerdir. Bu şekilde kurulmuş bulunan ve aynı özelliklere haiz köylerden müteşekkil idarî bölgelere ise **Nahiye** adı verilmiştir.²

Osmanlı Devleti'nde coğrafi ve idarî manada küçük veya büyük bir çevreyi ve bununla beraber bir bölgeye bazen de çok geniş bir mıntıkaya **Nahiye** denilmekteydi. XVI. asırda nahiye tabiri bir sancağın muhtelif kısımlarını bildirmekle beraber aynı sancağın bu isimdeki merkezi bölgesini de ifade etmekteydi³.

Köprülü Kazâsı 1453 ve 1468'de Vilayet, 1481'de Nahiye, 1489'da Vilayet, 1519, 1529, 1542 ve 1544 tarihli defterlerde ise yine Nahiye olarak kaydedilmiştir⁴. Buna ilaveten Köprülü'nün bazen kazâ, bazen nahiye, bazen de vilayet olarak defterlere kaydedilmesi bu ibarelerin birbirleri yerine kullanılmasından ileri gelmektedir⁵.

İdarî teşkilâtta en alt birimler ise köy ve mezralardır⁶. Hemen hemen bütün faaliyetleri ziraat ve hayvancılığa dayalı olan köyler kendilerini çevreleyen ziraat sahalarıyla beraber dikkate alınmak durumundadır. Zaten yeni tahrirlerin yapılma

¹ M. Akdağ, a.g.e., II, 60.

² M. F. Emecen, *Manisa*, 110.

³ M. T. Gökbilgin, "*Nahiye*", 37-38.

⁴ BOA, MAD 237, 15; BOA, TD 4 143; BOA, TD 16M, 180; BOA, TD 149,775; BOA, TD 217, 137; BOA, TD 232, 4; Ö. L. Barkan, "(1488/1489) Yılı Cizyesi", 81; M. İnbaşı, *Üsküb*, 81.

⁵ M. T. Gökbilgin, *XV.-XVI. Asırda Edirne ve Paşa Livâsı Vakıflar-Mülkler-Mukataalar*, İstanbul 1952, 8; Aynı mll. "*Nahiye*", 37-38; M. İnbaşı, *Üsküb*, 30.

sebeplerinden bir tanesi de birbirine karışmış olan köy topraklarının, tarla, yaylak, mezra ve ormanların sınırlarını tayin etmesidir. Köy sınırlarının belirtilmesinde genellikle sınır taşları kullanılırdı⁷.

XVI. yüzyılda, iktisadî ve içtimaî hayatın ağırlık noktasını köyler teşkil ediyordu. Halkın geçimini genellikle ziraatten sağlamasından ötürü, nüfusun büyük bir çoğunluğu köylerde toplanmıştı. Köylü nerede raiyyet kaydedilmişse orada oturmak zorundaydı. Toprağını terk etmesi halinde çift-bozan resmi öderdi. Kaçması durumunda on yılı geçmemişse yakalanıp yerine getirilirdi⁸.

Nahiyelerin alt birimleri olan köyler ise raiyyetin ve sipahilerin ikamet ettikleri iskan merkezleri durumundadır. Bununla beraber hemen hemen bütün faaliyetleri ziraat ve hayvancılığa dayanan bu yerleşim yerleri hudutlarını çevreleyen ziraat sahalarıyla birlikte dikkate alınmalıdır. Bu şekilde sınırların belli olması gerek reaya gerekse dirlik sahipleri arasında çıkması muhtemel ihtilafların halli için büyük önem arz etmekteydi⁹. Bu nevi sınırlamanın sadece mezra, orman vs. bakımından reaya için değil, bizzat tımar sahibi için de bir çok bakımdan önemi vardı. Çünkü tımar sahibi kendisine âit bir köyün sınırı içine hariçten gelip ziraat edenlerden öşür ve rüsûmunu alırdı¹⁰.

Köylerde idarî temsilci köy kethüdâları olup, onun da en büyük yardımcısı köy imamı idi¹¹. Köy kethüdâlarının Osmanlı klasik döneminde bir nevî köy muhtarı olduğu anlaşılmaktadır¹². Viran durumda olan köyler ilk tahrir akabinde ber-vech-i tahmin yazılarak şenlendirilirdi¹³.

Köprülü Kazâsı'na âit olan tapu-tahrir defterleri üzerinde yapmış olduğumuz bu araştırmamıza göre Köprülü'de 1453'te 74, 1468'de 101, 1529'da 117 ve 1544 yılında ise 127 adet köy tespit edilmiştir. Buna ilaveten 1831 yılına

⁶ M. Oflaz, Niğde, 38.

⁷ H. İncelik, Arvanid, XXVIII-XXIX.

⁸ M. A. Ünal, Harput, 64-66.

⁹ M. İnbaşı, Üsküb, 10.

¹⁰ M. F. Emecen, Manisa, 116.

¹¹ D. Aydın, Erzurum, 223; H. Taşkömür, a.g.m., 45 vd.

¹² M. Çadırcı, "Türkiye'de Muhtarlık Teşkilâtının Kuruluşu Üzerine Bir İnceleme", Belleten XXXIV / 135, (1970), 409 vd.

¹³ İ. Miroğlu, Kemah, 36.

âit olan bir nüfus defterinde ise bölgedeki iskân merkezlerinin sayısı 123'e düşmüştür. Görüldüğü gibi 91 yıllık süre içerisinde köy sayılarında artış ve farklılaşmalar meydana gelmiştir. En büyük artışında bölgede yapılan ikinci tahrirde olduğu görülmektedir. XIX. yüzyıl ortalarında bir azalmanın meydana gelmesi ise yeni bir oluşuma işarettir. Bu da Pogomil ve Negodim köylerinin nahiye olarak teşkilâtlandırılmasından kaynaklanmış olmalıdır.

İncelediğimiz dönem içerisinde bu köyler arasında derbentçi, çeltikçi, doğancı gibi tamamen Müslim ahalinin yaşadığı köyler olduğu gibi¹⁴, sadece gayri Müslimlerin yaşadığı köyler yanında¹⁵, her iki inanca sahip insanların yaşadığı köyler de mevcuttu.¹⁶

Bununla birlikte genel itibariyle Müslim nüfus ya şehir merkezinde veya tamamen kendilerinden oluşan köylerde yaşamlarını sürdürmekteydi. Ayrıca gayri Müslim köyler içerisinde derbentçilik ve çeltikçilik işiyle uğraşan yerleşim yerleri de mevcuttur.¹⁷

Osmanlı Devleti'nde XV. yüzyıldan itibaren derbent teşkilâtının oluşturulmaya başladığını görmekteyiz¹⁸. Bir yerin derbent olabilmesi için öncelikle o yerin kadısının veya ileri gelenlerinden bir tanesinin teklifte bulunması gerekiyordu. Derbentin korunması için çevre köy halkının hepsi veya bir kısmı derbentçi olarak görevlendirilebilirdi. Bu görevlerine karşılık tekâlif-i örfiyye'den ve avâriz-ı divâniye'den muaf tutulurlardı¹⁹. Derbentçiler sadece bağlı bulundukları derbentin sınırlarından sorumluydular²⁰. Bulundukları derbentte de bir nevi jandarma kuvveti görevi yapan derbentçiler, ayrıca yol ve geçitlerde güvenliği sağlamak, yol ve köylerin tamiriyle meşgul olmak ve ıssız yerleri şenlendirmek gibi vazifeleri vardı.

¹⁴ BOA, MAD 237, 57; BOA, TD 4 152, 240, 216, 227; BOA, TD 149, 719; BOA, TD 232, 802.

¹⁵ BOA, MAD 237, 62; BOA, TD 4 204; BOA, TD 149, 737; BOA, TD 232, 706.

¹⁶ BOA, MAD 237, 4; BOA, TD 4 178; BOA, TD 149, 682; BOA, TD 232, 721.

¹⁷ BOA, MAD 237, 15; BOA, TD 4 237, 240; BOA, TD 149, 680; BOA, TD 232, 719.

¹⁸ A. Bizirlik, *a.g.m.*, 29

¹⁹ BOA, MAD 237, 57; BOA, TD 149, 752; BOA, TD 232, 778.

²⁰ BOA, TD 149, 750; BOA, TD 232, 799.

Derbentçiler Müslim veya Gayrimüslimlerden olabiliirdi²¹. Köprü üzerlerinde görevlendirilmiş kişiler hem derbentçilik hem de köprücülük yaparlardı. Yine aynı şekilde bazı derbentçiler aynı zamanda menzircilik de yapmaktaydılar²². Derbent Teşkilâtı içerisinde Hristiyan ahali arasından seçilen ve derbent bekçiliği yapan **Martoloslar** da vardı²³.

Ticaret yollarının bulunduğu tehlikeli yerlerde derbentçilik yapanlar tüccar kervanlarından **geçit akçesi** denilen bir vergi toplarlardı. Bu derbentçiler için önemli bir gelir kaynağı oluşturmaktaydı²⁴. Osmanlı Devleti konar-göçer aşiretlerden faydalanmak ve onları belli bir nizama sokmak için derbentlerde görevlendirerek yararlanmak ve istifade etmek yoluna gitmiştir²⁵. Yolları daha bakımlı ve sık olan Rumeli’de ticarî trafiğin daha emniyetli akması ancak bu derbent teşkilâtı sayesinde sağlanmaktaydı denilebilir²⁶.

Derbentçi kaydedilenler bir asker gibi derbendinden ayrılamazlar, derbentlerini bırakıp gitseler on yıl gibi uzun bir süre geçse de aranıp bulunur ve zorla eski yerine getirilirdi²⁷. Derbentçi olarak kaydedilenler, bu özelliklerinden dolayı hem avârız-ı divâniye ve tekâlif-i örfiyyeden muaf idiler hem de 25 akça olan ispençeyi 10 akçe olarak ödemektedirler. Ayrıca hububattan alınan öşürleri de biraz daha düşük vermektedirler²⁸.

Derbentçiler, sefere gitmesi şart olmayan ve devlet merkezi dışında vazifeli bulunan gruplar arasında sayılmaktadır. Derbentlerden bazıları tımarlı

²¹ BOA, TD 149, 678; BOA, TD 232, 701.

²² Yusuf Halaçoğlu, **XIV-XVII. Asırlarda Osmanlı Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı**, Ankara 1995, 174-175; A. Bizirlik, *a.g.m.*, 29; G. Tankut, “*Osmanlı Şehirlerinde Ticarî Fonksiyonların Mekânsal Dağılımı*”, **VII. TT. Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, II**, (25-29 Eylül 1970), Ankara 1973, 775.

²³ Bu konuda geniş bilgi için bkz. R. Anhegger, “*Martoloslar Hakkında*”, **TM VII/VIII**, (1940-42), İstanbul 1942, 282-320; B. Keser, “*Osmanlı Devleti’nde Martolos Teşkilâtı*”, **A.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, 12, (Erzurum 1999), 267-275.

²⁴ Y. Halaçoğlu, **Osmanlı Devlet Teşkilâtı**, 176 vd..

²⁵ İ. Şahin “*1638 Bağdat Seferinde Zahir Nakline Memur edilen Yeni-il ve Halep Türkmenleri*”, **TD Fatih Sultan Mehmed’e Hatıra Sayısı**, 33, (Mart 1980-81), İstanbul 1982, 228-229.

²⁶ G. Tankut, *a.g.m.*, 775.

²⁷ Ö. L. Barkan, “*Çiftçi Sunflarının*”, 740.

²⁸ Makedonskiot, 26.

olup azil ve tayinleri yoktu. Vefat etmeleri veya ayrılmaları halinde tımarları oğullarına veya akrabalarına verildi²⁹.

Arşiv kaynakları incelendiğinde Osmanlı yol sisteminin bir takım teşekküller sayesinde işleyebildiğini ortaya koymaktadır. Bu teşekküller yol ve geçit emniyetini sağlayan, bir nevi kır jandarması hüviyetinde çalışan, gerektiğinde de yol tamir ve onarımını yapan derbentlerdir³⁰.

Osmanlı Devleti'nde bazı hizmetlerde bulunan voynuklar, doğancılar, derbentçiler, tuzcular, celepler vs gibi kimseler muaf tutulmaktaydılar³¹. Derbentlerin hukuki statülerini iki ana başlık altında değerlendirebiliriz. Bunlardan birincisi tımar yoluyla tasarruf olunan derbentler, ikincisi ise muafiyet usulü ile tevcih edilmiş, tehlikeli yerlerin muhafazasına memur olan halkın görevlendirildiği derbentlerdir. Köprülü tapu-tahrir defterlerinde bulunan derbentler ise bu gruplardan ikincisine dahil edilebilir. 1544 tarihli defterde derbentlerin görev sahaları belirtilmiştir³². Nitekim Köprülü Kazâsı'na âit defterlerde 1453'te 1 adet; 1468 tarihinde 11; 1529'da 6 ve 1544'de ise 8 adet köyün derbentçilik işi ile uğraştığını öğrenmekteyiz.

Köprülü Kazâsı'nda reaya çeşitli muafiyetlere sahipti. Müsellem reaya, inşaat ve hayvancılık olmak üzere iki ana sektörde hizmet ede gelmişlerdi. İnşaat işlerinde çalışanlar, yol, köprü, kale, su yolu ve benzeri yapılar yapıyor, gerektiğinde de onları onarmakla görevlendiriliyorlardı. Bu muaf ve müsellem reayalar madencilikle de uğraşmakta ayrıca savaşlarda toplardan sorumlu da tutulmaktaydılar. Hayvancılıkla da ilgilenen muaf ve müsellem reaya özel amaçlar doğrultusunda iyi cins hayvan yetiştirmektedirler³³.

²⁹ M. Sertoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Dirliklerin Çeşitli Şekiller", VI. TT. Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, (20-26 Ekim 1961), Ankara 1967, 290.

³⁰ BOA, MAD 237, 57; BOA, TD 4 161; BOA, TD 149, 750; BOA, TD 232, 799; C. Orhonlu, "Köprülü", VII. TT. Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, II, 25-29 Eylül 1970), Ankara 1973, 701.

³¹ İsmail Kaynak, "Bistra A. Tsvetkova'ya Göre türklere Devrinde Bulgaristan'daki Vergiler ve Devlet Mükellefiyetleri", VI. TT. Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, (20-26 Ekim 1961), Ankara 1967, 470.

³² "derbent adadin verurur, Köprülü'den Pirlepe'ye giden yol muhafızın iderler. Otuz nefer kimesne emir üzere derbentci tayin olundu. Her derbentci onar akçe ispençe, msf-ı buğday ve msf-ı arpa veritirler ve bâkileri derbentcilere muafiyetleri aslıncı rusumların sipahilerine sâir reaya gibi verub ve cem'i avârız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyeden muafdırlar" (BOA, TD 232, 799).

³³ H. Doğru, Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaya Müsellem Taycı Teşkilatı, İstanbul 1990, 13.

Köprülü Kazâsı'nda yukarıda değindiğimiz her iki gruba dahil bulunan muaf ve müselleme reaya bulunmakta idi. Yol, köprü ve derbentçilik hizmeti yapanlar için tapu-tahrir defterlerinde **muaf ve müselleme olmak üzere deftere kayd olundular** şeklinde bir ibâre bulunmaktaydı³⁴. İncelediğimiz dönem içerisinde hayvancılıkla uğraşan muaf ve müselleme reaya var ise de, tahrir defterlerinde bu durum açıkça belirtilmemiş olup, bu durumda olanlar da muaf reaya arasında zikredilmiştir.

Arnavutlukta olduğu gibi³⁵, Makedonya'da da bir kısım hristiyan reayaya doğrudan doğruya askerî hizmetler verildiği, yalnız bunların tımarlı değil **muaf ve müselleme** Hristiyanlar olduğu görülmekteydi. Bunların bazı kalelerde veya derbentlerde bulunan büyük bir çoğunluğu esas itibariyle **raiyyet** sayılmakta iseler de ekserisi askeri bir hizmet olan muhafaza görevinde bulunmakta idiler³⁶.

İncelediğimiz dönem içerisinde Köprülü Kazâsı'na tâbi köylerde veya bunların dışında müstakil olarak mezraalar da bulunmakta idi. Bunların sayısı 1453 yılında 14, 1468'de 32 tane olup bunların 7 tanesi Üsküb Kazâsı'na tâbi idi., 1529 ve 1544'de ise 15'er adet mezra bulunmaktaydı. Bunların dışında tetkik ettiğimiz defterlerde birkaç tane **hariç-ez-defter** olan köy ve mezralara rastlanmamıştır. Köprülü Kazâsı ve ona bağlı kır iskân merkezleri durumundaki köylerde muhtelif yükümlülükler karşılığında vergiden muaf olan kişiler de vardı. Bu muaf nüfus; Derbentçi, müselleme, mustahfiz, akıncı, celeb, pîr-fani gibi avâzır ve tekâliften muaf görevlilerdi. Buna ilaveten askerî görevleri olup fakat ziraatla uğraşan muaf reaya **çift ve bennak** olarak kaydedilmiştir. Burada ilgimizi çeken bir konu da defterlerde hristiyan ahaliye çokça ihdas edildiği görülen **baştina**'lerdir³⁷. Bu gibi ahalinin tasarruflarında bulundurdıkları arazilerden dolayı **raiyyet rûsumu** ödedikleri anlaşılmaktadır.

³⁴ BOA, TD 232, 741.

³⁵ H. İncalcık, "Arnavutlukta Osmanlı Hakimiyetinin Yerleşmesi ve İskender Bey İsyanının Menşei", *Fatih ve İstanbul I/2*, İstanbul 1953, 173.

³⁶ H. İncalcık, "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğu'na; XV. Asırda Rumeli'de Hristiyan Sipahiler ve Menşeyleri", *Toplum ve Ekonomi*, 89.

³⁷ Baştineler, Gayrimüslimlerin mülkiyet üzere tasarruf ettikleri çiftliklerdir (M. F. Emecen, "Baştina", *DİA* V, 135-136; Y. Ercan "Türkiye'de Gayrimüslimler", 1146.) İbarenin doğrusu "Baştina"dır. Türkçe'de "çiftlik" demektir. Osmanlı memleketlerinde verasetle müstakil çiftlik denilen yerlere Rumeli ve Bosna taraflarında baştina derler. Kelimenin aslı Slavca olup "miras" demektir. Arazi tahrirlerinde bunların

1453 – 1544 tarihleri arasında incelediğimiz tapu-tahrir defterlerindeki kır-iskân birimlerinde bulunan muaf zümrelerin sayısı aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo VI : Kır İskân Birimlerinde Muaf Zümre

Muaf Reaya	1453	1468	1529	1544
Derbentçi Reaya Sayısı	36	229	231	245
Çeltikçi	11	63	212	221
Fakih	1	-	-	-
Hancı	-	1	-	-
Hoca	1	1	-	-
İmam	-	-	5	-
Hisarbeyli Köyü ³⁸	21	-	4	2
Sipahi-zâde	-	-	2	2
Celeb	-	-	6	2
Eşkinci	-	-	-	2
Voynuk	-	-	-	7
Muhassıl	-	-	3	-
TOPLAM	70	294	463	481

B. NÜFUS DURUMU VE TAHMİNİ NÜFUS

Osmanlı Devleti, Rumeli’de ilk fütuhata başladığı andan itibaren hakimiyeti altına aldığı yerleşim yerlerinde sistemli bir iskân politikası takip etmiştir. Bilhassa fütuhât esnasında köy ve kasabalarını terk ederek başka bölgelere kaçanların yerine Anadolu’dan önemli ölçüde Türk nüfus nakledilmiş ve zaman içerisinde bu beldeler han, hamam, köprü, medrese, zaviye, imaret, tekke ve cami gibi İslâmî kültür varlıklarıyla süslenmiştir. Belirli gruplar halinde Rumeli’ye nakledilen Türkmenler XV. yüzyıl ortalarından itibaren askeri ve stratejik görevlerde önemli vazifeler üstlenmişlerdir³⁹. Bu şekilde Balkanlarda iskâna tabi tutulan önemli şehirlerden birisi de Köprülü’dür.

bazıları Filoriye, bazıları Haraca ve bazıları da İspençe’ye bağlanmıştır. Baştinalar mülk gibi alınıp satılmaz, ama evlat ve akrabaya intikal edilebilirdi (İ. H. Uzunçarşılı, “*Kamun-ı Osmanî Mefhum-ı Defter-i Hâkanî*”, *Belleten* XV, (1951), 398). Ziraatla meşgul olan baştine sahipleri a’şar-ı şeriyye ve rusum-i örfiyeden muaf ve müsellemeldir (M. Zeki Pakalın, a.g.e., I, İstanbul 1993, 170); Rumeli’de toprakların baştine olarak gruplandırılması daha hızlı gerçekleştirilmiştir (M. Akdağ, “*Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluş ve İnkışâfı Devrinde Türkiye’nin İktisadî Vaziyeti*” II, *Belleten* XIV/5, (1950), 373-374.

³⁸ “yeni köy olduklarında kânun ve kâide üzere vergi vermezler” (BOA, MAD 237, 15).

³⁹ Y. Halacaoğlu, “*XVI. yüzyılda Sosyal ekonomik ve Demografik Bakımdan Balkanlarda Bazı Osmanlı Şehirleri*”, *Belleten* LIII / 207-208, (1989), 637-638; H. Yasamee, “*Makadunya*”, *EI*² IV, 89; M. M. Aktepe, “*Kosova, Kosovo*”, 276.

Öncelikli olarak araştırmamızın ana malzemesini teşkil eden tapu-tahrir defterlerinde nüfus durumunun nasıl ele alındığını izah etmenin faydalı olacağı kanısındayız. 1453 tarihli defterde köyde meskûn hanelerin isimleri yazıldıktan sonra Müslim, Gayrimüslim ve mücerredler ayrı ayrı belirtilmiştir. Son olarak da köyden elde edilen gelir **hâsıl** adı altında yazıyla ifade edilmiştir. 1468 tarihli defterde köy ismi yazıldıktan sonra, meskûn hane ifade edilmiştir. Bu defterde mücerredler ayrı olarak değil hane içerisinde gösterilmişlerdir. Köyün vergi geliri ise **hâsıl** adı altında rakamla belirtilmiştir.

1529 tarihli defterde köy ismi ve meskûn ahali yazıldıktan sonra, köyde yetiştirilen ürünler sıralanmıştır. Köyde meskûn hane, mücerred ve biveler teker teker sıralandıktan sonra, vergi hâsılı **yekûn** adı altında rakamla ifade edilmiştir. Bu defterimizde çift, nim-çift, bennak, bive ve mücerredler meskûn ahalinin isminin hemen altına bu hususiyetleri ifade eden işaretlerle belirtilmiştir.

Son tahrir defterimiz olan 1544 tarihli defterde ise, köy ismi ve meskûn hane kaydedilmiş, bunların hemen altına ise hane, mücerred ve biveler ayrı ayrı **yekûn** başlığı altında kaydedilmiştir. Bundan sonra ise köyde yetiştirilen ürünler nakdî karşılıklarıyla beraber sıralanmıştır. Buna ilaveten tahrir defterlerinde belirtilen hane, mücerred, ve bive nüfusun toplamlarında bazı hataların yapıldığını tespit edilmiştir⁴⁰. Defterlere göre tespit edilen nüfus miktarları Müslim ve Gayrimüslim olarak aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo VII: 1453-1544 Tarihleri Arasında Kazâdaki Müslim Nüfusun Durumu

YILLAR	1453		1468		1529		1544	
Birimler	H	D	H	D	H	D	H	D
Şehir	9	-	12	-	33	20	32	26
Kır İskân	69	10	56	12	213	58	341	53
Toplam	78	10	68	21	246	78	373	79

H; Hane, D; Mücerred, Bive, Muaf

⁴⁰ BOA, MAD 237, 29; BOA, TD 4 186; BOA, TD 149, 752; BOA, TD232, 799.

Tablo VIII: 1453-1544 Tarihleri Arasında Kazâdaki Gayrimüslim Nüfusun Durumu

YILLAR	1453		1468		1529		1544	
Birimler	H	D	H	D	H	D	H	D
Şehir	181	53	190	65	219	28	235	26
Kır İskân	1386	336	2107	225	3818	716	3755	604
Toplam	1567	389	2297	290	4037	744	3990	630

Tabloda da görüldüğü gibi Müslim nüfusun 1453 tarihindeki tahrirde 88 iken bu sayı yaklaşık olarak % 560 artarak 1544 yılındaki tahrirde 452'ye çıkmıştır. Aynı tahrirler arsında Gayrimüslim nüfus ise 1453'te 1956 iken yaklaşık olarak % 236 artarak son tahrirde 4620 adete yükseldiği görülmektedir. Zaten Osmanlılar XVI. yüzyıl başlarında 37000'in üzerindeki göçebe Türkmeni özellikle önemli kontrol noktalarına yerleştirmek suretiyle Türkleştirme ve İslâmlaştırma faaliyetini gerçekleştirmişlerdi. Bunun neticesinde ise Trakya, Bulgaristan'ın büyük bir kısmı ve Makedonya ile Teselya tamamen Türkleştirilmişti⁴¹. Bununla beraber Gayrimüslim nüfus içerisinde İslâmiyet'i kabul edenlerde mevcuttur. Mesela tapu-tahrir defterinde bu gibi kişiler bin **Abdullah** olarak ifade edilmişlerdir. Ayrıca tahrir defterleri incelendiğinde ilk tahrirlerde Gayrimüslim reayanın meskûn tuttuğu bazı köylerin sonraki tahrirlerde önemli miktarlara varan oranlarda Müslüman nüfus ile dolduğu görülmektedir. 1453-1544 tarihleri arasında Köprülü Kazâsı'nın tahmini nüfusunu ortaya koymak için haneyi 5 katsayısı ile çarpmak ve çıkan sonuca mücerred, bive ve muafları eklemek suretiyle ortaya koyduk.

Genel olarak kabul edilen 5 rakamı ilmî usullerle bulunmuş bir rakam değildir. Bu rakam her bölgeye, içtimâî zümreye ve ailelerin meşguliyetlerine göre de değişik olabilmekteydi⁴². Bu sayıyı tahmini olarak ortaya koyabilmek için ailenin gelir ve giderlerini, mücerred hane oranını, toplumun örf, adet, gelenek-görenek ve dinî inançlarını, merkezi yerlerin coğrafi konumunu, büyüklük ve

⁴¹ M. İnbaşı, *Üsküb*, 116.

⁴² Ö. L. Barkan, *"Tarihi Demografi Araştırmaları"*, 12.

küçüklüğü ve zamanı göz önünde bulundurmak gerekmektedir⁴³. Bu değerler göz önüne alınmadan Köprülü Kazâsı'nın tahmini nüfusunu ve bunun oran olarak ifade edilmiş şeklini aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo IX: Köprülü Kazâsı'nın Tahmini Nüfusu

YILLAR	1453	%	1468	%	1529	%	1544	%
Müslim	400	4.63	361	2.97	1308	5.88	1944	8.63
G. Müslim	8.224	95.37	11.775	97.03	20.929	94.12	20.580	91.37
Toplam	8624		12.136		22.237		22.524	

Tabloyu incelediğimizde ilk tahrirde yani 1453 yılında Müslüman nüfus, kazâ nüfusunun % 4.63'ünü, son tahrirde yani 1544'de ise % 8.63'ünü oluşturmaktaydı. Gayrimüslim nüfus ise, ilk tahrirde kazâ nüfusunun % 95.37'sini oluştururken bu oran 1544 tarihindeki son tahrirde % 91.37'ye düşmüştür.

C. TÂBİ KÖY VE MEZRAALAR

Köprülü Kazâsı'nın iskân durumunu izah ederken Köprülü'nün nahiyesinin olmadığını belirtmiştik. İncelemiş olduğumuz tahrir defterlerinde tâbi köylerin hangi statüde olduğu, yani köylerin has, zeâmet ve tımara ayrılıp ayrılmadığı, tımara tahsis edilmiş ise kimin tasarrufunda bulunduğu ve o kişinin vazifesi ile yükümlülüğü de belirtilmişti. Özellikle 1468 tarihli 4 numaralı mufassal tapu-tahrir defterinde tımar sahipler hakkında **kendi bürüme, cebelü, gulam, çadır, tenktür** vb. tâbirlerinin kullanıldığı görülmektedir. Defterlere köylerin mahsûlleri ayrı ayrı yazılarak bunların miktarı ve nakdî karşılıkları da kaydedilmiştir.

1453-1544 tarihleri arasındaki tüm tahrirlerde kayıtlı olan köy sayısı sadece 52 adettir. Bu köylerden bazıları bir sonraki tahrirlerde kaydedilmemişken, buna ilaveten yeni bir takım köylerinde tahrirde tâbi tutulduğunu görülmüştür. Bu köylerden büyük bir çoğunluğu günümüze kadar gelebilmişlerdir.

⁴³ M. M. İlhan, a.g.m., 266.

Köprülü Kazâsı'na tâbi olarak tahrir defterlerinde kaydedilen köyler aşağıda tek tek ele alınmıştır. Bu köyler içerisinde nüfusu Müslim olarak belirtilenler **h. müslim**, şeklinde ifade edilmişlerdir. Köy nüfusu içerisinde **h.**'dan sonra her hangi bir ibâre yoksa bu gibi köylerdeki nüfusun Gayrimüslim olduğu kastedilmiştir. **m.**= mücerred, **b.**= bive kelimelerini karşılamaktadır. Ayrıca bu köylerin bazılarının yerleri hakkında da bilgiler verilmiştir ki bunlar, M. Sokoloski ve A. Stojanovski tarafından neşredilmiş olan 4 numaralı tahrir defterine âit bilgilerin bulunduğu eserden alınmıştır⁴⁴.

1. KÖYLER

*Ali Fakih Obası*⁴⁵; İlk defa TD 232 numaralı defterde kaydına rastladığımız bu köy bölgedeki iskân faaliyetleri sonucunda kurulmuş olmalıdır. Tamamen Müslim ahali ile meskûn olan köyde 1 çiftlik, 11 çift, 2 eşkünci, 4 nim-çift, 2 bennak olmak üzere toplam 20 h. ile 2 m. bulunmaktaydı. Köyde bulunan değirmenin bu tahrir sırasında harap olduğu kaydedilmiştir. Buna ilaveten köyün hâsılının 1910 akçe olduğu kayıtlıdır.

*Astalat/Kalkancı*⁴⁶; İlk kaydına 1529 tarihli defterde rastladığımız Astalat, TD 149 ve TD 232 numaralı defterlerde Manastır ve Pirlape'den Üsküb'e giden yol üzerinde 30 kişinin derbent beklediğini, ispençeyi 10'ar akçe olarak verdiklerini ve diğer avâz-ı divâniye ve tekâlif-i örfiyyeden muaf olduklarını ispat eden ellerinde ahkam kayıtlarının bulunduğunu, 232 numaralı defterde ise derbent olarak kaydedilenlerin haricinde kalanların diğer reaya gibi raiyyet sayıldığına dair kayıtlar düşülmüştür⁴⁷. 1529'da köyde 39 h., 2 tane de m. varken, 1544 yılında ise 41 h., 2 de m. bulunmaktaydı. 1529'da köyün hâsılı 1525 akçe iken, 1544'de 2175 akçeye yükselmiştir. 1544 tarihli defterde ise köyde iki tane

⁴⁴ M. Sokoloski-A. Stojanovski, *Turski Dokumenti Za Istoriyata Na Makedonskiot Narod* Opsiren Popisen Defter No: 4 (1467-1468) Godine, Skopje 1971.

⁴⁵ BOA, TD 232, 791.

⁴⁶ BOA, TD 149, 750; BOA, TD 232, 741.

⁴⁷ "... derbent nuhafızın ederler. Manastır'dan ve Pirlape'den Üsküb'e giden yol üzerinde 30 nefer oturub mezbur derbentde birer kile buğday ve birer kile arpa ve cümleden nefer başına 10 akçe ispençe verub avâz-ı dizaniyeden muaf olalar deyü ellerinde ahkam beratı vardır." (BOA, TD 149, 750); "... 30 neferi avâzdan muafiyetle tamama ispençelerin, öşürlerin virmek üzere derbentçilerdir. Otuz neferden ma'adası sair reaya gibi raiyyet kayd olundu." BOA, TD 232, 741.

değirmen olduğu kaydı düşülmüştür. Daha ziyade köyde buğday, arpa, üzüm yetiştirilmekle beraber arıcılık da yapılmaktaydı.

Balyak⁴⁸; İlk kaydına 1529 tarihli defterde rastladığımız köy, tımar olarak tasarruf olunmaktaydı. Köyde 1529'da 11h., 2 m. ve 1544'de 14 h. bulunmaktaydı. Köyde yetiştirilen mahsûller arasında buğday, arpa, hamr, mahlut, bostan ve gah başta gelmekteydi. Bunun yanında arıcılık da yapılan köyde domuz da beslenmekteydi. Köyün vergi hâsılı ise 1529'da 760 ve 1544'de 1442 akçeydi.

Başeneva⁴⁹; Köprülü'nün güneyinde bulunan bu köyün kelime anlamı "kale" demektir⁵⁰. İlk iki tahrirde kaydına rastladığımız köy hakkında 1529 ve 1544 tarihli defterlerde her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. 1453'te köy Ederneva şeklinde kaydedilmiştir. 1453'te 13 h., 2 m., 2 b. ve 1468'de ise 50 h., 5 m., 2 b. vergi nüfusu bulunan köy, tımar olarak tasarruf olunmakta idi. Köyde yetiştirilen mahsûller arasında buğday, arpa, çavdar, yulaf, bostan, meyve, mercimek başta gelmekteydi. Bunun yanında köyde bağcılık ve arıcılık da yapılmakta olup, domuz da yetiştirtmekteydi. Köyün vergi hâsılı ise, 1453'te 1783 ve 1544'de 5700 akçe idi.

Bertivar⁵¹; Günümüzde Pletbar olarak bilinen köy⁵² hakkında sadece 1468 tarihli defterde kayıt bulunmaktadır. Halkının derbent beklediği kaydı bulunan 1468 tarihli defterde köyde 13 h., 1 m., vergi nüfusu ile 320 akçelik vergi hâsılı kaydı da bulunmaktaydı.

Bestoviç⁵³; 1544 tarihli defterde kaydına rastladığımız köy muhtemelen yeni kurulmuş bir köy olup, ne olarak tasarruf olunduğuna dâir de bir kayıt düşülmemiştir. Köyde bu tarihte 5 h. 1 m. vergi nüfusu ile 832 akçelik bir vergi hâsılı kaydı vardır. Bu yerleşim yerinde yetiştirilen ürünler ise buğday, arpa, keten, mahlut ve üzüm idi.

⁴⁸ BOA, TD 149, 735-736; BOA, TD 232, 794, 804.

⁴⁹ BOA, MAD 237, 22; BOA, TD 4 197-198.

⁵⁰ Makedoskiot 165, not 89.

⁵¹ BOA, TD 4, 237.

⁵² Makedonskiot, 190, not 146.

⁵³ BOA, TD 232, 803.

Bobleni / Topliç⁵⁴; Manası yeni kurulan yerleşim yeridir⁵⁵. 1453'te **hâli**, 1468'de **hariç ez defter** olarak kaydedilen köyde 1544'de 4 tane harap vaziyette değirmen ile bostan, keten ve cevizden oluşan 105 akçelik vergi hâsılı kaydedilmiştir.

Boğolofça⁵⁶; Tımar olarak tasarruf olunan köy hakkında 1468 tarihli defterde kayıtlar mevcut değildir. 1353'te 60 h., 10 m., 2 b. ; 1529'da 66 h., 7 m., 7 b. ve 1544'de ise 79 h., 7 m., 2 b. vergi nüfusu bulunmaktaydı. 1529 tarihli defterde kişi adları da bulunmamaktadır. Başlıca mahsûlleri buğday, arpa, çavdar, darı, keten, bostan, pamuk, gah, burçak, mahlut, hamr ve gügöl olan köyde ayrıca bağcılık, arıcılık ve hayvancılık ile sebze ve meyvecilik de yapılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı ise; 1453'te 3135, 1529'da 5797 ve 1544'de 8284 akçe olarak kaydedilmiştir. 1831 tarihli defterde İsmalofça olarak kayıtlı olarak kayıtlı bulunan bu yerleşim yerinde 33 nefer bulunmaktaydı⁵⁷.

Boseliç⁵⁸; İlk kaydına 1529 tarihli defterde rastladığımız köy padişah hasları arasında zikredilmekte olup çeltikçilikle uğraşmaktaydılar. Köyde 1529'da 74 h., 9 m., 3 b. ve 1544'de 14 h. Müslim 75 h., 6 m. çeltikçi nefer bulunmaktaydı. 1529'da köyün vergi hâsılından 1236 akçelik kısmı tımar olarak kaydedilmiş olup köyün toplam hâsılı ise 9206 akçe idi. 1544 tarihli defterde köyün mustakil sınırı olmadığından başka köy sınırında ziraat ettikleri ve buna karşılık öşürlerini ziraat ettikleri yer sahiplerine verdiklerine dâir bir de kayıt düşülmüştür. Köyde 1544'te 5 tane **bin abdullah**" ile 2 tane de bennak bulunmaktaydı. Köyün 1544'de ki vergi hâsılı ise; mirinin hissesi 9947 tımar hissesi 3045 akçeydi. 1831 tarihli deftere göre köyde 75 nefer bulunmaktaydı⁵⁹.

Bubyani⁶⁰; BOA, TD 525 nolu defterde de adı bu şekilde geçen köy XVI . asırda Köprülü'nün çok yakınında bulunmaktaydı⁶¹. Sadece 1468 ve 1544 tarihli

⁵⁴ BOA, MAD 237, 54; BOA, TD 4 200; BOA, TD 232, 751.

⁵⁵ Makedonskiot, 167.

⁵⁶ BOA, MAD 237, 6-7; BOA, TD 149, 754; BOA, TD 232, 776-777.

⁵⁷ BOA, KK., 6270, 411.

⁵⁸ BOA, TD 149, 681-682; BOA, TD 232, 721-722.

⁵⁹ BOA, KK., 6270, 385.

⁶⁰ BOA, TD 4 139; BOA, TD 232, 775.

⁶¹ Makedonskiot, 139, not 31.

defterlerde kaydına rastladığımız köyde, 1468'de 20 h., 2 m., 3 b.; 1544'de ise 30 h., 1 b. kayıtlı idi. 1468 tarihli defterde derbent köyü olduğuna dair bir kayıt bulunmayan köy, 1544'de Pirlepe'den Siroz'a giden yol üzerinde derbent adeti mucibince görevlendirilmişlerdir⁶². Başlıca buğday, arpa, mercimek, bostan üretiminin yapıldığı köyde ayrıca arıcılık ve bağcılık da yapılmaktaydı. Domuzun da bulunduğu köyde 2 tanesi hâli olmak üzere 4 tane değirmen bulunmakta idi. Köyün hâsılı 1468'de 2168 akçe iken 1544'de bu gelir 2956 akçeye yükselmiştir.

Çalışlar⁶³; Köprülü'nün kuzeyinde bulunan köy Başına köyü ile sınırdır. 1468 tarihli defterde Dağ ve Vadi olmak üzere iki tane çalışlar köyü mevcuttu.⁶⁴ Müslüman reyanı meskûn olduğu köyde 1468'de 9 h., 1 b.; 1529'da 19h., 1m.; 1544 'de ise 20h., 2m. bulunmaktaydı. 1468'de hâsılı yazılmayan köyün 1529'da hâsılı 1648 ve 1544'de ise 1522 akçe olarak kaydedilmiştir. 1529'da 15 çift, 3 nim-çift ve 1 tane de bennak kaydı düşülmüşken 1544'de 15 çift ve 5 tane de çiftlik kaydı yapılmıştır. Buğday, arpa, pamuk, burçak, mercimeğin yetiştirilmekteydi. 1831 tarihli defterde Çalışlar-ı Zîr olarak iki köy halinde kaydedilen köylerden birinde Müslim diğerinde Gayrimüslim ahali meskûn idi. Müslim olan köyde 34, diğerinde ise 95 nefer kaydı bulunmaktadır⁶⁵.

Çalış⁶⁶; Bu köy ile Çalışlar köyünün ilk tahrirde Dağ ve Vadi Çalış köyleri olmak üzere iki köyden oluşturulmuş, daha sonraki tahrirlerde ise bir tek köy olarak kaydedilmiştir⁶⁷. Bu sebepten dolayıdır ki 1468'deki tahrirden sonra bu köyden bahsedilmemiştir. 4 numaralı defterde uzun İlyas'ın oğlu Ali'nin devlet hizmetinde bulunmasından dolayı, emri altındakiler tarafından tasarruf edildiği, bunun karşılığında ise öşür, salarlık, gerdek, değirmen ve cümle avarızdan muaf tutulduklarına dair bir kayıt tutulmuştur.⁶⁸ Sadece 1468 tarihli defterde kaydına

⁶² “derbend pirlepeden siroza giden yol üzerinde sakin olub muhafaza ederler karye-i mezburenin otuz neferi derbendci tayin olunub cem'i avarız-ı divaniye ve tekalif-i orfiyeden halas olmağla derbendlik hizmetin itmek ferman olundu. Tamam ispençelerin ve öşürlerin verürleri bakiyyeleri sayır raiyyet hükmündedir.” BOA, TD 232, 775

⁶³ BOA, TD 4 152-153; BOA, TD 149, 701-702; BOA, TD 232, 761-762.

⁶⁴ Makedonskiot, 138, not 26.

⁶⁵ BOA, KK., 6270, 108, 296-297.

⁶⁶ BOA, TD 4 240.

⁶⁷ Makedonskiot, 192, not 153.

⁶⁸ “Ali veledi Uzun İlyas yarar yoldaş olduğu ecilden elinde Sultanımızın hükmü hümayunu vardır ki oturduğu yurdu ve hakillesi tasarruf edub kimesne öşür ve salarlık vermeye cem'i avarız-ı divaniyeden muaf ve müsellemler ola”, BOA, TD 4 240.

rastladığımız Çalış'ın hane, mücerred ile yetiştirilen ürünleri hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

*Cebekeş/Novosil*⁶⁹; Köyün bir diğer ismi Novosil'dir. 1453 ve 1468 tarihli defterlerde kaydı bulunmayan köy 1529 ve 1544'de padişah hasları arasında gösterilmiştir. Köyde 1529'da 15 h., 3 m. ve 1544'de 17 h., 2 m., 1 b. bulunmaktaydı. Başlıca buğday, arpa, keten, bostan, gah, pirincin yetiştirildiği köyde bağcılık ve arıcılık da yapılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı ise 1529'da 976 ve 1544'de 1349 akçeydi.

*Çeltükciyan*⁷⁰; İlk olarak 1453 tarihli defterde kaydına rastladığımız bu köyün bugünkü ismi Sırpça pirinç üretimi yapılan yer manasına gelen Orizari'dir⁷¹. 1453'de 8 h. ve 3 bivesi olan köyün öşrünü Kazâ'nın Subaşısinin nakdî olarak aldığı kaydı düşülmüştür⁷². Bu tarihte köyün Müslim veya Gayrimüslim olup-olmadığına dair bir kayıt bulunmamaktadır. 1468'de Müslim ve Gayrimüslim olarak ikiye ayrılan köyde 24 h. ve 2 m. Müslim ve 20 h. ve 2 m. Gayrimüslim bulunmaktaydı. Bu tarihte Müslüman köyler için *Çeltükciyan* tabiri kullanılırken Gayrimüslim olan köy için *Kürekciyan* ifadesinin kullanıldığı görülmektedir. 1529 'da kaydına rastlamadığımız köy 1544'de *Aşağı Çeltükciyan* ve *Yukarı Çeltükciyan* olmak üzere iki köy halinde kaydedilmiştir. *Aşağı Çeltükciyan*'da 12 çiftlik, 7 çift, 5 bennak, 2 sipahi-zâde olmak üzere 26 h. ve 4 m. varken, *Yukarı Çeltükciyan*'da 2 imam, 23 nim-çift ile 5 çift olmak üzere 30 hane bulunmaktaydı. 1544'de köyde 4 tane de **bin Abdullah** mevcuttu. Köyün hâsılı 1453'de 170; 1468'de 6000 Müslim ve 6000 de Gayrimüslimlerden olmak üzere 12000; 1544'de ise *Aşağı Çeltükciyan*'ın 782, *Yukarı Çeltükciyan*'ın ise 5268 akçe idi. Diğer bir adı **çeribaşı** olan *Aşağı Çeltükciyan* ahalisinin nefsi-i Köprülü, Vitanofoça, Oradoviç, Çerkona ve diğer bazı köylerden gelenler tarafından iskân edildiğine dair kayıtlar mevcuttur. Ayrıca köy halkının bir yerde ziraat ettikleri ve bunun karşılığında da öşürlerini ortaklaşa olarak, tasarruf eden

⁶⁹ BOA, TD 149, 686-687; BOA, TD 232, 707.

⁷⁰ BOA, MAD 237, 4; BOA, TD 4 240-241; BOA, TD 149, 679; BOA, TD 232, 716-717, 781.

⁷¹ *Makedonskiot*, 192, not 156.

⁷² “ *heman subaşı öşrünü alır*” BOA, MAD 237, 4.

sipahiye verdikleri kayıtlıdır⁷³. Yukarı Çeltükciyan köyü için ise Hiroştani köyü ile sınır olduğu ve burada ziraat ettikleri kaydı düşülmüştür⁷⁴. Buna ilaveten Yukarı Çeltükciyan köyü 1544'de padişah hasları arasında gösterilmiştir. 1831 tarihli nüfus defterinde Çeltik-i Zîr ve Çeltik-î Bâlâ olarak iki köy halinde kaydedilen bu yerleşim yerlerinin ilkinde 39, ikincisinde ise 194 nefer bulunmaktaydı⁷⁵.

Çer⁷⁶; İlk kaydını 1529 tarihli defterde gördüğümüz bu köy padişah hasları arasında zikredilmiştir. Köyde 1529'da 18 h. ve 2 m.; 1544'de ise 4 h., 1 m. vergi nüfusu kaydı bulunmaktaydı. Köyde yetiştirilen ürünlerin başında buğday, arpa, bostan, keten, gah, pamuk, mahlut gelmekteydi. Bunun yanında bağcılık ve arıcılığın da yapıldığı köyde domuzda yetiştirilmekteydi. Köyün vergi hâsılı ise 1529'da 1280 ve 1544'de 392 akçeydi.

Çerkopani⁷⁷; Köprülü'nün güneyinde Dolno Oruzari ve Gryaçište köyleri ile sınırdaş olan bu köy, günümüzde Srkvino olarak bilinmektedir⁷⁸. Tımar olarak tasarruf edilen köyde 1453'de 22 h., 4 m., 7 b.; 1468'de 19 h., 1 b.; 1529'da 4 h. Müslim, 24 h., 4 m., 2 b.; 1544'de 5 h. Müslim, 26 h., 3 m., 3 b. bulunmaktaydı. Genel olarak pirinç, buğday, arpa, yulaf, çavdar, darı, mercimek yetiştirilen köyde, bağcılık ve meyveciliğin yanında arıcılık da yapılmaktaydı. Domuz hâsılının da bulunduğu köyde ayrıca değirmen de vardı. 1529'da ki kayıtlarda 1 tane bin Abdullah bulunan köyün hâsılı 1453'de 1654 akçe, 1468'de 2580 akçe, 1529'da 2915 akçe ve 1544'de 3134 akçe idi. 1831 tarihli defterde Çerikona şeklinde kaydedilen köyde İslâm nüfus meskûn olup, 53 nefer bulunmaktaydı⁷⁹.

⁷³ "nam-ı diğer Çeribaşı köyü zıkr olunan karye ahalisi sonradan gelen karye-i Vitanofca ve Köprülü ve Oradoviç ve Çerkona ve gayr-i karyeler ana beyninde sakinlerdir.", der-kenar: " beher köyün birinde ziraat edrler hâsıl-ı öşürlerin abad olub lakin kendü olub ziraat ittiklerinin hâsıl-ı öşrün ber-vech-i münşa' karye-i mezbure sipahisi tasarruf etmek üzere kayd olundu", BOA, TD 232, 781.

⁷⁴ "Karye-i mezburenin müstakîl sinuru olduğu ecilden Hiroştani nm-karye sunurunda ziraat edub sinuru mezbure üzerinde mütekainlerdir. Ahalileriyle yerlû münşa' tarikiyle ta'bir olunur". BOA, TD 232, 716-717.

⁷⁵ BOA, KK., 6270, 49, 85.

⁷⁶ BOA, TD 149, 685; BOA, TD 232, 714.

⁷⁷ BOA, MAD 237, 32; BOA, TD 4 214-215; BOA, TD 149, 748; BOA, TD 232, 748.

⁷⁸ Makedonskiot, 176, not 115.

⁷⁹ BOA, KK., 6270, 49.

Çernoş⁸⁰; Günümüzde bu isimde bir köy bulunmamaktadır. XVI. yüzyılda ise bu köy Prilep köyünün kuzeyinde bulunmaktaydı⁸¹. İlk kaydına 1468 tarihli defterde rastladığımız köyde 12 h., 1 m. ; 1529'da 17 h., 2 m., 3 b.; 1544'de 30 h., 5 m., 6 b. bulunmaktaydı. 1468'de köyde yetiştirilen ürünlerin kaydedilmediği bu yerleşim yerinde başlıca; arpa ve buğday yetiştirilmekteydi. Ayrıca arıcılık da yapılan köyde, domuz da beslenmekteydi. 1468'de derbent kaydı bulunan köy, 1529 ve 1544 tarihli defterlerde tımar olarak tasarruf olunmaktaydı. Köyün hâsılı ise 1468'de 260 akçe, 1529'da 2460 akçe ve 1544'de ise 3046 akçe idi. 1831 tarihli deftere göre köyde 234 nefer vardı⁸².

Çerşeva⁸³; 1453 ve 1468 tarihli defterlerde kaydı bulunmayan köy, 1529 ve 1544 tarihli defterlerde padişah hasları arasında zikredilmiştir. Köyde 1529'da 15 h., 4 m. ve 1544'de 20 h., 3 m. vergi nüfusu vardı. Başlıca buğday, arpa, gah, pamuk mahsûlünün alındığı köyde, ayrıca arıcılık ve bağcılık da yapılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı ise 1529'da 1119 ve 1544'de ise 1406 akçe idi. 1831 tarihli defterde köyde meskûn 88 neferin bulunduğu kayıtlıdır⁸⁴.

Çiçevo⁸⁵; Köprülü'nün güneyinde Kuruşevitsa ve Gradsko köyleri ile sınırdış olan köy, günümüzde de bu isimle anılmaktadır⁸⁶. 1453'de Mehmed Veled-i Lağmeri'nin tasarrufunda olduğu kaydı düşülen köyde , bu tarihte 79 h., 17 m., 6 b.; 1468'de 85 h., 4 m., 3 b.; 1529'da 78 h., 9 m., 7 b. bulunmaktaydı. 1544'de kaydına rastlamadığımız köyde buğday, arpa, çavdar, yulaf yanında mercimek, nohut, pirinç üretimi yapılmaktaydı. Buna ilaveten bağcılık, arıcılık da yapılan köyde domun da yetiştirilmekteydi. Değirmen de bulunan köyün hâsılı 1453'de 7051 akçe, 1468'de 10 582 akçe, 1529'da ise 13 079 akçedir. 1529'da köyün Polne ve Garalat isimlerinde iki tane de mezrası bulunmaktaydı. 1831'de Müslim olarak gösterilen köy Çiçeva-i zîr olarak kaydedilmiştir. Nüfusu da 86

⁸⁰ BOA, TD 4, 156 ; BOA, TD 149, 729-730 ; BOA, TD 232, 736.

⁸¹ Makedonskiot, 141, not 33.

⁸² BOA, KK., 6270, 368.

⁸³ BOA, TD 149, 688-689; BOA, TD 232, 711.

⁸⁴ BOA, KK., 6270, 363.

⁸⁵ BOA, MAD 237, 29-31; BOA, TD 4 208-210; BOA, TD 149, 693-694.

⁸⁶ Makedonskiot, 172, not 107.

neferdir. Aynı defterde bir de Gayrimüslim ahalinin meskûn olduğu Çiçeva-i zîr ve Çiçeva-i bâlâ adlı iki köy bulunmakta olup, 272 nefer kayıtlıydı⁸⁷.

Çireçiler⁸⁸; Köyde buluna meskûn nüfustan Müslüman köyü olduğu anlaşılan bu yer hakkında ilk kayıtlar 1529 tarihli defterde bulunmaktadır. Tımar olarak tasarruf olunan köyde, 1529'da 23 h. Müslim, 3 muhassıl, 1 imam, 9 m. varken 1544'de bu rakam sadece 3 h. Müslim'e düşmüştür. Köyde başlıca buğday, arpa, burçak, pirinç ve mercimek yetiştirilmekte olup, bunun yanında köyde meyvecilik da yapılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı ise 1529'da 1664 ve 1544'de 550 akçeydi.

Çiredolça⁸⁹; Sadece 1529 tarihli defterde kaydı bulunan köyde bu tarihte 14 h., 4 m., 1 b. vergi nüfusu ile 1 Baştına tasarruf eden reaya kayıtlı idi. Köy hakkında bundan sonraki tahrirlerde bilgi bulunmamaktadır. Zeâmet olarak tasarruf olunan köyde başlıca buğday, çavdar, keten, bostan, gah, pamuk mahsûlleri alınmaktaydı. Bunu yanında köyde arıcılık ve meyvecilik de yapılmaktaydı. 1 tane de değirmenin bulunduğu köyün vergi hasılı ise 2194 akçeydi.

Çirlova⁹⁰; İlk kaydına 1529 tarihli defterde rastladığımız köy, tımar olarak tasarruf olunmaktaydı. Köyde bu tarihte 2 yamak ve 1 Baştına ile 25 h., 3 m., 2 b. vergi nüfusu bulunmaktaydı. 1544'de ise köyde 23 h., 2 m. vardı. Köyde başlıca buğday, arpa, burçak, mercimek, bostan, keten, meyve, gah yetiştirilmekte olup, ayrıca bağcılık ve arıcılık da yapılmaktaydı. Domuz besiciliğinin de yapıldığı köyün vergi hâsılı ise 1529'da 2000 ve 1544'de ise 2538 akçe idi.

Debreste⁹¹; Köprülü'nün güneyinde buluna köy Kamendol köyü ile hem sınırdır⁹². Tımar olarak tasarruf edilen köyde 1453'de 28 h., 4 m., 6 b.; 1468'de an-karye olarak kaydedilen köyde 3 h. Müslim, 37 h., 1 m., 2 b.; 1529'da 4 h.

⁸⁷ BOA, KK., 6270, 80, 252, 262.

⁸⁸ BOA, TD 149, 719-720; BOA, TD 232, 802.

⁸⁹ BOA, TD 149, 695.

⁹⁰ BOA, TD 149, 745; BOA, TD 232, 758.

⁹¹ BOA, MAD 237, 51-52; BOA, TD 4 236,213-214; BOA, TD 149, 743-744; BOA, TD 232, 747-748.

⁹² Makedonskiot, 175, not 113.

Müslim, 34 h., 4 m.; 1544'de 3 h. Müslim, 37 h., 3 m. ve 1 tane de b. bulunmaktaydı. Genel olarak pirinç, buğday, arpa, yulaf, çavdar, darı, mercimek yetiştirilen köyde, bağcılık ve meyveciliğin yanında arıcılık da yapılmaktaydı. Bu ürünlere bakılırsa köyün tarıma elverişli olduğu apaçık ortadadır. Köyün hâsılı 1453'de 3470 akçe, 1468'de 5953 akçe, 1529'da 6500 akçe ve 1544'de 8630 akçe idi. 1544'de köyde baştina tasarruf eden Gayrimüslim hane bulunmaktaydı. 1831 tarihli defterde köyde 95 nefer bulunduğu kayıtlıdır⁹³.

*Debrişte-i Küçük*⁹⁴ Tımar olarak tasarruf olunan köy hakkında ilk kayıtlara 1529 tarihli defterde rastladık. Bu tarihte köyde 8 h., 2 m. ve 1544'de ise sadece 8 h. vergi nüfusu bulunmaktaydı. Başlıca mahsûlleri buğday, mahlut, pamuk, gah ve burçak olan köyde ayrıca arıcılık ve hayvancılık da yapılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı ise 1529'da 847 ve 1544'de ise 715 akçe olarak kaydedilmiştir.

*Dıranova*⁹⁵; Köprülü Kazâsı'nın batısında, Dolno Yabolçişte köyü ile sınırdaş olan köy günümüzde Drenova olarak bilinmektedir⁹⁶. 1453'de köyde 7 h., 2 m., 1 b.; 1468'de 7 h., 1 m., 27 h., 3 m., 2 b.; 1529'da 27 h., 3 m., 2 b.; 1544'de ise 40 h., 4 m. bulunmaktaydı. Tımar olarak tasarruf edilen köyde buğday, çavdar, keten, bostan, mercimek, arpa, üzüm, meyve üretiminin yanı sıra bağcılık ve arıcılık da yapılmaktaydı. Domuzun da beslendiği köyde değirmen de bulunmaktaydı. 1529'da ki kayıtlarda köyde bulunan 4 değirmenden 2 tanesinin, 1544'de ise 4 değirmenden 1 tanesinin çalışamaz vaziyette olduğu kayıtlıdır. Köyün hâsılı 1453'de 550 akçe, 1468'de 980 akçe, 1529'da 2061 akçe ve 1544'de 4108 akçe idi. 1831 tarihli defterde Derneva olarak kaydedilen köyde 86 nefer bulunmak-taydı⁹⁷.

*Ditanofça-i Hızır*⁹⁸; Tımar olarak tasarruf olunan köy hakkında sadece 1544 tarihli deftere bilgi mevcuttur. Bu tarihte köyde 3 vergi hanesinin bulunması, buranın 1529'dan sonra meskûn hale getirildiğini göstermektedir. Ayrıca

⁹³ BOA, KK., 6270, 237.

⁹⁴ BOA, TD 149, 727; BOA, TD 232, 802-803.

⁹⁵ BOA, MAD 237, 14-15; BOA, TD 4 159; BOA, TD 149, 701; BOA, TD 232, 763-764.

⁹⁶ Makedonskiot, 142, not 40.

⁹⁷ BOA, KK., 6270, 86.

⁹⁸ BOA, TD 232, 772.

Çeltükçiler ve Boseliç reayası bu köy sınırında ziraat ettiklerinden öşürlerini bu yer sahibine vermekteydiler. Köyde başlıca buğday, pamuk ve gah mahsûlleri yanında hayvancılık ile sebze ve meyvecilik de yapılmaktaydı. Köyün vergi geliri ise 3895 akçe olarak kaydedilmiştir.

*Dobrodo*⁹⁹; Sadece 1529 tarihli defterde kaydı bulunan köyde bu tarihte 7 h. ve 2 m. vergi nüfusu bulunmaktaydı. Ne olarak tasarruf olunduğuna dair bir kayıt bulunmayan köyde Müslim nüfus meskûndü. Bu tarihte köyde bulunan 7 haneden 6 tanesi çift ve 1 tanesi de bennak tasarruf etmekteydi. Buğday, çavdar ve pamuk mahsûllerinin bulunduğu köyün vergi hâsılı ise 513 akçe olarak kaydedilmişti.

*Dobted*¹⁰⁰; 1453 ve 1468 tarihli defterlerde kaydı bulunmayan köyde 1529'da 19 h., ve 6 m. vergi nüfusu bulunmaktaydı. Ayas Paşa'nın hasları arasında zikredilen bu yerleşim yerinde buğday ve arpa mahsûllerinin yanında hayvancılık da yapılmaktaydı. Bu köyün Sazkamin adında bir de mezarası bulunmaktaydı. Köyün vergi hâsılı ise 1635 akçe olarak kaydedilmişti.

*Doğan Kayası*¹⁰¹; Yeri tam olarak saptanamayan köy muhtemelen Homarani köyü ile sınırdaştır¹⁰². Köy tımar olarak tasarruf olunmaktaydı. İlk olarak 1468'de kaydına rastladığımız köyde bu tarihte 24 h. Müslim, 2 m.; 1529'da 23 h. Müslim, 1 m., 1 imam; 1544'de 23 h. Müslim, 1 m., 1 de imam bulunmaktaydı. Buğday, pirinç, arpa, burçak, mercimek üretiminin yapıldığı köyde bağcılık ve arıcılık da vardı. Değirmenin de bulunduğu köyün hâsılı 1468'de hiç kaydedilmemiştir. 1529'da 1310 akçe olan gelir, 1544'de 1892 akçe idi. 1429'da köyde 21 çift ve 2 bennak tasarruf eden hane varken, 1544'de 7 çift ve 16 tane de çiftlik tasarruf eden hane mevcuttu.

⁹⁹ BOA, TD 149, 713.

¹⁰⁰ BOA, TD 149, 691.

¹⁰¹ BOA, TD 4 237; BOA, TD 149,755; BOA, TD 232, 769.

¹⁰² Makedonskiot, 184, not 133.

Dolne Kuruşeviše¹⁰³; İlgi çeken köylerden biri olan bu yerleşim yeri 1453 tarihli defterde Köprülü Kadısı'na tımar olarak verilmiştir¹⁰⁴. 1453 tarihli defterde Dolne Gostoşe, 1468'de Dolne Gostovişe / Dünçani şeklinde kaydedilen köyde 1453'te 12 h., 2 m., 1 b.; 1468'de 17 h., 1 m.; 1529'da 44 h., 2 m. ve 1542'de 29 h., 6 m. vergi nüfusu bulunmaktaydı. Tımar olarak tasarruf olunan köyde başlıca; buğday, arpa, yulaf, burçak, mercimek, gah ve pamuk mahsûlleri alınmakta olup ayrıca bağcılık, arıcılık, hayvancılık ile sebze ve meyvecilik de yapılmaktaydı. 1529 ve 1544'de köyün Rodileva adında bir de mezrası vardı. Köyün vergi hâsılı ise 1453'te 730, 1468'de 1615, 1529'da 4000 ve 1544'de 4296 akçe olarak kaydedilmiştir.

Dolne Nejileva¹⁰⁵; Köprülünün batısında bulunan köy burada yerleşik durumdaki Buzalkova köyü ile de sınırdır¹⁰⁶. Köy 1453'te Ejeleva, 1468 Hırlova / Dernevol ve 1544'de Dolne Nejilik olarak kaydedilmiştir. Köyde 1453'te 39 h., 7 m., 2 b.; 1469'de 9 h., 1 m.; 1529'da 10 h., 2 m., 2 b. ve 1544'de 14 h., 2 m., 3 b. vergi nüfusu bulunmaktaydı. 1529 ve 1544 tarihli defterlerde padişah hasları arasında gösterilen köyde bu tarihlerde 2'şer tane de baştina tasarruf eden reaya vardı. Başlıca mahsûlleri buğday, yulaf, mercimek, bostan, keten, arpa, pamuk, vilovoliç, gah, mahlut olan köyde ayrıca bağcılık, arıcılık, hayvancılık ile sebze ve meyvecilik de yapılmaktaydı. Bunun yanında 16 tan de değirmen bulunan köyün vergi hâsılı ise 1453'te 2442, 1468'de 1690, 1529'da 1780 ve 1544'de 2357 akçe olarak kaydedilmiştir.

Dolne Rakofça¹⁰⁷; Köprülü'nün güney batısında, Raşka köyü yakınlarında yerleşik durumda olan köy¹⁰⁸, hakkında 1453 ve 1468 tarihli defterlerde bilgi varken, bundan sonraki tahrirlerde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Köyde 1453'te 24 h., 4 m., 6 b. ve 1468'de 24 h., 1 m. vergi nüfusu vardı. Başlıca buğday, arpa, çavdar, burçak, mercimek, keten, duhne, pamuk ve bostan mahsûllerinin alındığı köyde bağcılık ve arıcılık da yapılmaktaydı. Domuz da

¹⁰³ BOA, MAD 237, 53; BOA, TD 4 233-234; BOA, TD 149,702-703; BOA, TD 232, 770-771.

¹⁰⁴ "tımār-ı kadı-i köprülü ...evvelde kadılar yapagelmışler", BOA, MAD 237, 53.

¹⁰⁵ BOA, MAD 237, 13; BOA, TD 4 225; BOA, TD 149, 686; BOA, TD 232, 706.

¹⁰⁶ Makedonskiot, 183, not 129.

¹⁰⁷ BOA, MAD 237, 40; BOA, TD 4 , 171-172.

beslenen köyde, 1453'te bir de *caba* tasarruf eden reaya vardı. Tımar olarak tasarruf olunan köyün vergi hâsılı ise 1453'te 2157 ve 1468'de 2155 akçe olarak kaydedilmişti.

*Dolne Rakoviç*¹⁰⁹; 1453 ve 1468 tarihli defterlerde kaydı bulunmayan köyde 1529'da 26 h., 3 m., 1 b. ve 1544'de 22 h., 10 m., 1 b. vergi nüfusu bulunmaktaydı. Her iki tahrirde de Abdi Harbende'nin tımarı olarak kaydedilen köyde 1544'de 2 tane de baştına tasarruf eden reaya vardı. Başlıca mahsûlleri buğday, mahlut, burçak, mercimek, pamuk, gah, keten, çayır, hamr ve duhan olan köyde ayrıca bağcılık, arıcılık ve hayvancılık da yapılmaktaydı. Köyde ayrıca 9 tane de değirmen vardı. Vitlani, Boseliç ve Dovište köyü ahalsinin bu köy sınırında ziraat ettiğine dair bir kayıt bulunan köyün vergi hâsılı ise 1529'da 5311 ve 1544'de ise 7964 akçe olarak kaydedilmiştir.

*Doğanci*¹¹⁰; İsmi nereden aldığı ve ne anlama geldiği tam olarak anlaşılamayan köy, Gradsko köyü ile sınırdır¹¹¹. 1453'de kaydına rastlamadığımız köyde 1468'de 31 h., 2 m., 1 b. bulunmaktaydı. Diğer tahrirlerde kaydı bulunmayan köyde buğday ve arpanın yanı sıra bağcılık ve arıcılık da yapılmaktaydı. Domuz da bulunan köyde 1 tane de değirmen vardı. Köyün vergi hâsılı ise 2640 akçe idi.

*Doğancılar*¹¹²; İlk kayıtlarına 1529 tarihli defterde rastladığımız köyde bu tarihte 8 h., 1 m. ve 1544'de 9 h., 1 b., 1 b. vergi nüfusu bulunmaktaydı. Tımar olarak tasarruf olunan köy de kayıtlarından anlaşıldığına göre 1468 tarihli tahrirden sonra kurulmuş bir köydür. Başlıca mahsûlleri buğday, burçak, bostan, pamuk, keten ve sepet olan köyde ayrıca arıcılık ve hayvancılık da yapılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı ise 1529'da 932 ve 1544'de ise 1000 akçe olarak kaydedilmiştir.

¹⁰⁸ Makedonskiot, 150, not 59.

¹⁰⁹ BOA, TD 149, 721-722; BOA, TD 232, 800-801.

¹¹⁰ BOA, TD 4 216-217

¹¹¹ Makedonskiot, 177, not 117.

¹¹² BOA, TD 149, 748; BOA, TD 232, 725.

*Doğancılar*¹¹³; Muhtemelen yukarıda zikretmiş olduğumuz Doğancı köyü ile aynı köy olan Doğancılar hakkında 1453 ve 1468 tarihli defterlerde bir kayıt bulunmamaktaydı. 1529'da köyde 5 h., 1 m.; 1544'de ise sadece 8 h. vardı. 1529 ve 1544'de has olarak tasarruf edilen köyde buğday, arpa, burçak, üzüm yetiştiriciliği yanında arıcılık ve bağcılık da yapılmaktaydı. Köyün hâsılı ise 1529'da 1284 akçe, 1544'de ise 1259 akçe olarak kaydedilmiştir. Köy 1544'de Hüsrev Paşa'nın hasları arasında zikredilmektedir. Köyün bir diğer adı da Hıraseniç olarak kaydedilmiştir.

*Dunçani*¹¹⁴; Sadece 1468 tarihli defterde kaydına rastladığımız köy hakkında fazla bir bilgi mevcut değildir. Bu tarihte köyde 42 h., 2 m., ve 1 b. vergi nüfusu bulunmaktaydı. Köyde yetişen mahsûller arsında buğday, arpa, bostan, ceviz, armut ve meyve başta gelmekteydi. Bunu yanında köyde bağcılık ve arıcılık da yapılmakta olup, ayrıca domuz da beslenmekteydi. Bu tarihte köyün vergi hâsılı ise 2847 akçe olarak kaydedilmiştir.

*Ebuleşecani*¹¹⁵; 1453 ve 1468 tarihli defterlerde kaydı bulunmayan köy sonraki tahrirlerde tımar olarak tasarruf edildiğine dâir kayıtlar mevcuttur. Köyde 1529'da 6 h., 2 m., 1 b ve 1544'de 7 h., 1 m., 1 b. vergi nüfusu bulunmaktaydı. Buradan da anlaşıldığına göre yeni kurulmuş olan bu köyde 1529'da bekar olan bir kişi 1544'de evlenmiştir. Köydeki tek değişiklikte bu olmuştur. Başlıca buğday, pamuk, bostan, mahlut, sepet ve gah mahsûllerinin alındığı köyde ayrıca arıcılık, hayvancılık ile sebze ve meyvecilik de yapılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı ise 1529'da 904 ve 1544'de ise 935 akçe olarak kaydedilmişti.

*Elnë Vodenice*¹¹⁶; Tımar olarak tasarruf olunan köy hakkında sadece 1544 tarihli defterde bilgi mevcuttur. Bu tarihte köyde 19 h., 4 m., 2 b. vergi nüfusu vardı. Başlıca mahsûllerinin buğday, mahlut, sepet, bostan, gah, ve burçak olduğu köyün vergi hâsılı ise 2006 akçe olarak kaydedilmişti. Köyde ayrıca arıcılık ve hayvancılık ile sebze ve meyvecilik de yapılmaktaydı.

¹¹³ BOA, TD 149, 756; BOA, TD 232, 722.

¹¹⁴ BOA, TD 4, 173-174; Makedonskiot, 151, not 61.

¹¹⁵ BOA, TD 149, 721; BOA, TD 232, 756.

¹¹⁶ BOA, TD 232, 755-756.

*Esmelofça*¹¹⁷; Sadece 1544 tarihli defterde kaydı bulunan köy tımar olarak tasarruf olunmaktaydı. Köyün 1529'dan sonra kurulduğu anlaşılmaktadır. Köyde bu tarihte 4 h. vergi nüfusu vardı. Başlıca mahsûlleri buğday, mahlut, sepet, bostan olan köyde ayrıca arıcılık ve hayvancılık da yapılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı ise 743 akçe olarak kaydedilmektedir.

*Esuken*¹¹⁸; Köprülü'nün güneyinde bulunan köy Grinçişte ve İdvorişte köyleri ile sınırdır. Günümüzde ise Skaçintsi olarak bilinmektedir¹¹⁹. İncelediğimiz dönem içerisinde tımar olarak kaydedilen köyde Gayrimüslimler meskûndur. Köyde 1453'te 16 h., 2 m., 2 b.; 1468'de 8 h.; 1529'da 27 h., 5 m.; 1544'de 35 h., 7 m., 1 b. bulunmaktaydı. Köyde yetiştirilen ürünler arasında buğday, arpa, çavdar, darı, burçak, pirinç, mısır, mercimek ve nohut başta gelmektedir. Ayrıca köyde bağcılık, arıcılık, meyvecilik, sebzecilik ve ipek böceği yetiştiriciliği de yapılmaktaydı. Bunun yanında meyve ağaçları da bulunan köyde değirmen de vardı Domuzda beslenen köyün hâsılı ise 1453'te 1360 akçe, 1468'de 2002 akçe, 1529'da 4097 akçe ve 1544'de 6765 akçe idi. Yetiştirilen ürünlerden köyün tarıma elverişli olduğu açıkça anlaşılmaktadır.

*Eyuranofça*¹²⁰; 1468 tarihli defterde İvraniç olarak kaydedilen köy, Köprülü'nün batısında olup Lisice köyü ile de sınırdır¹²¹. İlk kaydına 1468 tarihli defterde rastladığımız köyde 2 h. Müslim, 9 h., 1 m.; 1529'da 42 h., 8 m., 4 b.; 1544'de ise 2 h. Müslim, 25h., 2 m. vergi nüfusu bulunmaktaydı. Zeâmet olarak tasarruf olunan köyde, buğday, arpa, burçak, nohut, bostan, pamuk, gah, sepet, mercimek mahsûllerinin yanında bağcılık, arıcılık, sebze ve meyvecilik ile hayvancılık da yapılmaktaydı. Köyde 1529'da 4 ve 1544'de 2 tane değirmen olduğu kaydı bulunan köyün vergi hasılı ise; 1468'de 1474, 1529'da 4122 ve 1544'de 3379 akçeydi.

¹¹⁷ BOA, TD 232, 790.

¹¹⁸ BOA, MAD 237, 24; BOA, TD 4 206; BOA, TD 149, 733; BOA, TD 232, 782.

¹¹⁹ Makedonskiot, 171, not 102.

¹²⁰ BOA, TD 4 178-179; BOA, TD 149, 692; BOA, TD 232, 723-724, 804.

¹²¹ Makedonskiot, 154, not 66.

Gabronik¹²²; Köprülü'nün güney batısında bulunan köy, Oreovdol köyü ile sınırdır¹²³. Köyde 1453'te 12 h., 2 m.; 1468'de 16 h., 1 m.; 1529'da 26 h., 4 m., 4 b.; 1544'de ise 29 h., 3 m., 1 b. bulunmaktaydı. Köyde buğday, arpa, darı, keten, çavdar, mercimek, bostan, üretiminin yanında bağcılık, arıcılık, üzüm yetiştiriciliği de yapılmaktaydı. Armut, ceviz gibi meyve ağaçlarının da bulunduğu köyde ayrıca değirmencilik ve domuz besiciliği de yapılmaktaydı. 1544'de 1 tane Baştına tasarruf eden reayanın bulunduğu köyün hâsılı 1453'de 1 135 akçe, 1468'de 2140 akçe, 1529'da 3536 akçe ve 1544'de ise 4368 akçe idi. 1453'de değirmen kaydına rastlamadığımız köyde 1468'de 1 tane kebe değirmen¹²⁴, 1529'da 3 değirmen yine 1544'de de 1 tanesi harap olmak üzere 3 değirmen vardı.

Gabrovnik¹²⁵; Köprülü Kazâsı'nın güney batısında bulunan köy günümüzde de aynı isimle anılmaktadır¹²⁶. 1453'te 6 h., 1 m.; 1468'de 20 h., 3 m.; 1529'da 23 h., 3 m. ve 1544'de 17 h., 2 m. ve 1 tane de b. bulunmaktaydı. Sadece 1468'de derbent olduğuna dâir kayıt bulunan köy¹²⁷ hakkında 1453 ve 1529 tarihli defterlerde herhangi bir kayda rastlamadık. 1544 tarihli defterde ise avârız-ı divâniye ve tekâlif-i örfiyyeden muaf olmak ve ispençelerini de yirmişer akçeden vermek üzere derbentçi kaydedilmişlerdir¹²⁸. Buğday, arpa, çavdar, nohut üretiminin yapıldığı köyde 1453'de 398 akçelik gelir kaydedilmişken 1468'de böyle bir kayda rastlanmamıştır. 1529'da ise köyün hâsılı 740 akçe iken 1544'de bu oran 1081 akçeye çıkmıştır. Ayrıca köyde domuz da bulunmaktaydı. 1831 tarihli nüfus defterinde köyde meskûn 70 nefer kayıtlıdır¹²⁹.

¹²² BOA, MAD 237, 39; BOA, TD 4 223-224; BOA, TD 149, 755-756; BOA, TD 232, 750.

¹²³ Makedonskiot, 182, not 128.

¹²⁴ Yel değirmenlerine "kebe değirmen" veya "kara değirmen" de denilmekte olup, bunlardan her muntıkada başka başka miktarlarda olmak üzere, mesela Aydın Livâsı'nda 24 akçe, Silistre Livâsı'nda 30 akçe, Tırhala'da 15 akçe olarak alınmaktadır (N. Çağatay "Osmanlı İmparatorluğu'nda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler", 504).

¹²⁵ BOA, MAD 237; BOA, TD 4 238; BOA, TD 149, 736; BOA, TD 232, 794.

¹²⁶ Makedonskiot, 190, not 150.

¹²⁷ "derbent köyüdür", BOA, TD 4 238.

¹²⁸ "avarız-ı divaniye ve tekâlif-i örfiyyeden muaflardır. Yirmişer akçe ispençe ve verirler ve diğer reaya gibi öşür verirler." BOA, TD 232, 794.

¹²⁹ BOA, KK., 6270, 343.

*Gırınçište*¹³⁰; 1453 ve 1544 tarihli defterlerde kaydı bulunan köy, 1453'te tımar olarak tasarruf olunmaktaydı. 1544'de ise Bazdarân cemaatinin hissesi olarak kaydedilen köyde 3 h. vergi nüfusu vardı. 1453'te ise 24 h., 4 m., 1 b. vergi nüfusu kaydedilmişti. Başlıca buğday, arpa, çavdar, duhne, bostan, mahlut ve burçak mahsûllerinin alındığı köyde ayrıca bağcılık, arıcılık ve hayvancılık da yapılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı ise 1468'de 2400 akçe iken 1544'de 364 akçe olarak kaydedilmiştir.

*Gıranikova*¹³¹; Zeâmet olarak tasarruf olunan köy hakkında ilk bilgiler 1529 tarihli defterde bulunmaktadır. Bu tarihte köyde 25 h., 5 m., 3 b. ve 1544'de 25 h., 5 m. vergi nüfusu vardı. Başlıca mahsûllerinin buğday, mahlut, burçak, mercimek, sepet ve pamuk olan köyde ayrıca bağcılık ve arıcılık da yapılmaktaydı. 4 tane de değirmen bulunan köyün vergi hâsılı ise 1529'da 2503 akçe ve 1544'de ise 2593 akçe olarak kaydedilmiştir. 1831 tarihli defterde ise 111 nefer nüfusun bulunduğu kayıtlıdır¹³².

*Gıradeniç*¹³³; 1529 tarihli defterde ilk olarak kaydına rastladığımız köyün 1529'da ki diğer bir adı Bıradeniç iken 1544'de ismi Gıradgo olarak kaydedilmiştir. 1529'da köyde 19 h., 2 m., 2 b. ve 1544'de 23 h., 2 m. vergi nüfusu bulunmaktaydı. Tımar olarak tasarruf olunan köyde 1544'de 1 tane Baştına tasarruf eden reaya vardı. Başlıca mahsûlleri buğday, mahlut, pamuk, gah, burçak, sepet ve bostan olan köyde ayrıca bağcılık, arıcılık, hayvancılık, sebze ve meyvecilik de yapılmaktaydı. Değirmenin de olduğu köyün vergi hâsılı ise 1529'da 2400 ve 1544'de ise 2954 akçeydi.

*Golozeniç*¹³⁴; Köprülü Kazâsı'nın batısında Melnitsa ve Yelovets köyleri ile sınır olan köy günümüzde Golozints olarak bilinmektedir¹³⁵. İlk olarak 1468'de kaydına rastladığımız köyde bu tarihte 55 h., 3 m., 4 b.; 1529'da 58 h., 4 b.; 1544'de ise 40 h., 10 m., 2 de b. bulunmaktaydı. 1529'da tımar olarak tasarruf

¹³⁰ BOA, MAD 237, 26-27; BOA, TD 232, 804.

¹³¹ BOA, TD 149, 699; BOA, TD 232, 803.

¹³² BOA, KK., 6270, 242.

¹³³ BOA, TD 149, 703; BOA, TD 232, 771-772.

¹³⁴ BOA, TD 4 157-158; BOA, TD 149, 708-709; BOA, TD 232, 795-796.

¹³⁵ Makedonskiot, 141, not 37.

edilen köy 1544'de Haydar Çelebi Efendi'nin hasları arasında zikredilmektedir. Köyde başlıca buğday, arpa, çayır, keten, burçak, mercimek, pirinç, bostan, üzüm yetiştiriciliği yanı sıra arıcılık ve bağcılık da yapılmaktaydı. 1468'de değirmen bulunmayan köyde 1529'da 5 tane, 1544'de ise 6 tane adet vardı. Köyün hâsılı ise 1468'de 4547 akçe, 1529'da 6087 akçe, 1544'de de 11 290 akçe idi. 1529 tarihli defterde Vilani köyüne mensup olanların, 1544'de ise Vitlani, İspançi, İstoroğrad ve Boseliç köyü ahalilerinin bu köyün sınırında ziraat ettikleri ve öşürlerini bu köy sahibine verdiklerine dair kayıtlar mevcuttur¹³⁶.

*Gologoviç*¹³⁷; Tımar olarak tasarruf olunan köy hakkında ilk kayıtlara 1529 tarihli defterde rastladık. Köyde 1529'da 35 h., 2 m., 2b. ve 1544'de 8 h. 3 b. vergi nüfusu vardı. Buğday, mahlut, burçak, mercimek, pamuk, bostan, gah, mercimek mahsûlleri yanında bağcılık, arıcılık, hayvancılık ile sebze ve meyveciliğin yapıldığı köyün vergi hâsılı ise 1529'da 4385 ve 1544'de ise 2200 akçe olarak kaydedilmiştir. Köyün 1529'da Gordoriç adında bir de mezrası vardı.

*Goran*¹³⁸; İlk olarak 1529 tarihli defterde kaydı mevcut olan köy padişah hasları arasında zikredilmiştir. Köyde bulunan vergi nüfusu 1529'da 27 h., 4 m. ve 1544'de 31 h., 6 m., 2 b. idi. Başlıca mahsûlleri buğday, arpa, sepet, bostan, gah, mercimek, burçak olan köyde ayrıca bağcılık, arıcılık ve hayvancılık da yapılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı ise 1529'da 1346 ve 1544'de 2213 akçeydi.

*Gorna Lankoviç*¹³⁹; Köprülü Kazâsı sınırlarında bulunan Verkoviç ve Kiçev köyleri ile sınırdaş olan bu köy¹⁴⁰ hakkında sadece 1468 tarihli defterde bilgi bulabildik. Bundan sonraki defterlerde kaydı bulunmayan köyde bu tarihte 40 h., 1 m., 4 b. vergi nüfusu vardı. Köyde buğday, arpa, çavdar, bostan, burçak mahsûlleri yanında bağcılık, arıcılık ve meyvecilik de yapılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı ise 5800 akçeydi.

¹³⁶ "an-karye-i Vilani mezkur karyenin simuruna ekerler" BOA, TD 149, 708-709; "... ez-hariç an-karye-i vitlani ve ispançi ve istoroğrad ve boseliç ki karye-i mezbure sınırında ziraat edub öşrün vermeyüb karye-i mezbure sahibine verirler" BOA, TD 232, 796.

¹³⁷ BOA, TD 149, 702; BOA, TD 232, 770.

¹³⁸ BOA, TD 149, 688; BOA, TD 232, 710-711.

¹³⁹ BOA, TD 4, 161.

¹⁴⁰ Makedonskiot, 151, not 61.

*Gradska*¹⁴¹; Burada meskûn bulunan ahali Gayrimüslimlerden oluşmakta olup, Doğancı köyünden ayrılanlar buraya yerleşmişlerdir. Köprülü'nün güneyinde bulunan bu yerleşim yeri Vodovrat ve Çiçeva köyleri ile de sınırdır¹⁴². Sadece 1468 tarihli defterde kaydı bulunan köy ahali vergi nüfusu ve hâsılının Doğancı köyü ile birlikte yazıldığı kaydından başka bir bilgi yoktur.

*Gurbeçište/Gurincište*¹⁴³; Köprülü'nün güneyinde bulunan köy, Tsrikvino ve Sikaçinçsi köyleri ile de sınırdır¹⁴⁴. Tımar olarak tasarruf olunan köyde 1453'te 24 h., 4 m., 1 b.; 1468'de 1 h. Müslim, 38 h., 1 m.; 1529'da 81 h., 6 m., 5 b. ve 1544'de 60 h., 14 m., 4 b. vergi nüfusu bulunmaktaydı. 1544'De köyde 5 tane de Baştına tasarruf eden reaya mevcuttu. Ayrıca köyün Viladoroniç adında birde mezarı vardı. Başlıca buğday, arpa, çavdar, darı, bostan, pamuk, burçak, nohut, gah, gügül, mahlut mahsûllerinin yetiştirildiği köyde bağcılık, arıcılık, hayvancılık ile sebze ve meyvecilik de yapılamaktaydı. 4 tane de değirmeni olan köyün vergi hâsılı ise 1453'te 2400, 1468'de 3969, 1529'da 7180 ve 1544'de 8528 akçe olarak kaydedilmişti. 1831 tarihli defterde Gurbeçište olarak kaydedilen köyde 178 nefer bulunmaktaydı¹⁴⁵.

*Gurbeçište*¹⁴⁶; Köprülü'nün güneyinde bulunan köy Tısrıkvino ve Sikaçinçsi köyleri ile de sınırdır¹⁴⁷. Tımar olarak tasarruf olunan köy, 1453 ve 1468 tarihli defterlerde Gurincište şeklinde kaydedilmiştir. Köyde 1453'te 24 h., 4 m., 1 b.; 1468'de 1 h. Müslim, 38 h., 1 m.; 1529'da 81 h., 6 m., 5 b. ve 1544'de 60 h., 14 m., 4 b. vergi nüfusu kayıtlıydı. 1544'de köyde ayrıca 5 tane Baştına tasarruf eden hane vardı. Köyde başlıca buğday, mahlut, burçak, mercimek, bostan, gah, gügül, pamuk, çavdar, darı, nohut ve sepet mahsûlleri yanında bağcılık, arıcılık, seze ve meyvecilik ile hayvancılık da yapılmaktaydı. 4 tane de değirmen bulunan köyün Viladiloviç isminde bir de mezarı vardı. Köyün vergi hâsılı ise 1453'te 2400; 1468'de 3969; 1529'da 7180 ve 1544'de ise 8528 akçe

¹⁴¹ BOA, TD 4, 189.

¹⁴² Makedonskiot, 178, not 118.

¹⁴³ BOA, MAD 237, 36-37; BOA, TD 4 176-177; BOA, TD 149, 705-706; BOA, TD 232, 787-788.

¹⁴⁴ Makedonskiot, 152, not 64.

¹⁴⁵ BOA, KK., 6270, 277.

¹⁴⁶ BOA, MAD 237, 36-37; BOA, TD 4 176-177; BOA, TD 149, 705-706; BOA, TD 232, 787-788.

¹⁴⁷ Makedonskiot, 152, not 64.

olarak kaydedilmiştir. 1831 tarihli defterde Ehl-i İslâm olarak kaydedilen köyde 99 nefer meskûndur¹⁴⁸.

*Güreler*¹⁴⁹; 1468 tarihli Köprülü defterinde Üsküb'e tâbi köyler arasında zikredilen bu yerleşim yeri¹⁵⁰ hakkındaki bilgiler Üsküb defterinde kayıtlıdır. Bu köy, 1529'a kadar yalnız Güreler şeklinde kaydedilmiş iken bu tarihten itibaren Güreler-i Büzürk ve Güreler-i Küçük adları altında iki ayrı köy olarak kaydedilmiştir. Köyün eski yerine Küçük Güreler ve yeni yerine de Büyük Güreler köyleri kurulmuştur¹⁵¹.

*Hisar Beyli*¹⁵²; İlk kez 1453 tarihli defterde kaydına rastladığımız köy ahalisi yeni köy olduklarından kanun ve kaide üzere vergi vermedikleri kayıtlıdır. Bu tarihte köyde sadece 21 h. Müslim bulunmaktaydı. 1453 ve 1468 tarihli defterlerde köyün Müslüman olduğuna dâir kayıtlar bulunmaktadır. 1468'de köyün nüfusu 10 h. Müslim, 1 b. ki burada dikkati çeken nokta Müslüman bir köyde dul hanımların *bive* olarak kaydedilmesidir¹⁵³. Ayrıca bu tarihte köyde bir tanede *hayyat* bulunmaktaydı¹⁵⁴. 1529'da zeâmet olarak tasarruf edilen köyde 17 h. Müslim, 2 m., 1 yamak ve 2 tane de bennak tasarruf eden reaya bulunmaktaydı. 1544'de ise tımar olarak kaydedilen köyde, 27 h. Müslim, 2'de m. varken 2 tane de *bin Abdullah* kayıtlı idi. 1453 ve 1468'de yetiştirilen mahsûller hakkında kayıt düşülmeyen köyde bundan sonraki tahrirlerde buğday, pirinç, bostan, arpa, burçak vb. ürünlerin yetiştirildiği görülmektedir. Ayrıca köyde arıcılık ve bağcılık da yapılmaktaydı. İlk iki tahrirde hâsılı yazılmayan köyün 1529'da ki hâsılı 1702 akçe ve 1544'de ki hâsılı ise 2202 akçe olarak kaydedilmiştir. 1831 tarihli defterde ise Müslim köyler arasında gösterilen bu yerleşim yerinde 67 nefer nüfus kayıtlıydı¹⁵⁵.

¹⁴⁸ BOA, KK., 6270, 76.

¹⁴⁹ BOA, TD 4 193.

¹⁵⁰ Makedonskiot, 163, not 81.

¹⁵¹ M. İnbaşı, Üsküb, 141.

¹⁵² BOA, MAD 237, 15-16; BOA, TD 4 153; BOA, TD 149, 695-696; BOA, TD 232, 786.

¹⁵³ Kocasız kadın, dul demek olup daha ziyade Gayrimüslim bayanlar için kullanılır bir tâbirdir (F. Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1998, 112).

¹⁵⁴ Terzi anlamına gelmekte olup, Müslümanlar bu zanaata Arapça aslı olan "*hayyat*" kelimesini, Hristiyanlar ise Farsça olan "*derzi*" kelimesini kullanırlardı (H. Suter, "*Hayyat*", *İA* 5/1, 395).

¹⁵⁵ BOA, KK., 6270, 129.

Hiroştani¹⁵⁶; Günümüzde Raştani olarak bilinen köy Köprülü'nün batısındadır¹⁵⁷. Müslüman Hiraştani ve Gebran-ı Hiraştani olmak üzere iki ayrı köy durumundaki bu yerleşim yeri 1453'de birleştirilerek, 1468'de ayrı, 1529'da ve 1544'de birleştirilerek kaydedilmiştir. Köydeki reaya sayısı 1453'de 4 h. Müslim, 46 h., 7 m.; 1468'de 7 h. Müslim, 1 m., 60 h., 5 m., 14 b.; 1529'da ise büyük bir düşüşle beraber 11 h., 2 m., 1 b.; 1544'de 12 h. Müslim, 3 m., 1 bennak, 73 h., 3 m., 2 b. bulunmaktaydı. 1453 ve 1529'da tasarruf şekli belirtilmeyen köy, 1529'da padişah hasları arasında yer alırken 1544'de Yeşe Bey el-Cüdi'nin zeâmatı olarak kaydedilmiştir. Köyde buğday, arpa, keten, çavdar, burçak, pirinç, mercimek, bostan ve ot üretiminin yanında bağcılık, arıcılık, üzüm yetiştiriciliği de yapılmaktaydı. Buna ilaveten değirmenin de bulunduğu köyde ayrıca domuz besiciliği de vardı. 1544'de ise köy halkının çeltikçilik işiyle uğraştığı kayıtlıdır. Defter harici kalan Yukarı Çeltikçiler köyü sakinleri bu köyün sınırında ziraat ettiklerinden öşürlerini bu yer sipahisine vermektedirler. Ayrıca buradan has olarak elde edilen gelir alındıktan sonra eğer üretim yapılırsa öşürleri ve resimleri bu yer sipahisine verilmektedir¹⁵⁸. Köyün hâsılı ise 1453'de 3810 akçe, 1468'de 9055 akçe, 1529'da büyük bir düşüşle 778 akçe ve 1544'de ise 18247 akçe gibi çok yüksek bir geliri vardı. Köyün hâsılının 1529'da düşük olmasının sebebi Gayrimüslim ahalinin tespit edilememiş olmasından kaynaklanmaktadır.

Homarani¹⁵⁹; Köprülü'nün güney-batısında Pomenova köyü ile sınırdaş olan köyün günümüzdeki ismi Omorani şeklindedir¹⁶⁰. Köyde 1453'te 13 h., 2 m., 3 b.; 1468'de 26 h., 2 m., 2 b.; 1529'da 1 h. Müslim, 43 h., 8 m., 1 b.; 1544'de ise 1 h. Müslim, 39 h., 3 m., 2 de b. bulunmaktaydı. 1453 ve 1468'de kimin tasarrufunda bulunduğu dâir bir kayıt bulunmayan köy, 1529'da Bekir bin İbrahim'in, 1544'de ise Kethüda Ali'nin tımarı olarak kaydedilmiştir. Yine bu son iki tahrirde bu köyde birer tane çiftliğin olduğu görülmektedir. Ayrıca 1544'de 1

¹⁵⁶ BOA, MAD 237, 4-5; BOA, TD 4 150-151, 152; BOA, TD 149, 689; BOA, TD 232, 725-726, 786.

¹⁵⁷ Makedonskiot, 137, not 22.

¹⁵⁸ "hâsıl-ı ahali-i mezbure ma'a öşr-ü çeltükciyan ki der- karye-i mezburede ziraat mi konend ve gayri....", "a'şar-i ez hariç 'an karye-i Yukarı Çeltükçiler ki ve karye-i donište ve karye-i puste ki mezkur karye-i Hiraştani sınırında ziraat edub öşrün verürler ..", "an mahsûl-i öşr-ü ez ki hisse-i mirî ihrac olunduktan sonra kürekciyanların ve gayrinin ziraat ettikleri hâsıl-ı öşürlerin kanun-i padişah mucibince karye-i mezbur sipahisine hâsıl-ı öşür çeltükçi kayd olundu." BOA, TD 232, 725-726.

¹⁵⁹ BOA, MAD 237, 12; BOA, TD 4 159-160; BOA, TD 149, 724-725; BOA, TD 232, 754-755.

¹⁶⁰ Makedonskiot, 142, not 41.

tane de Baştına tasarruf eden reaya bulunmaktaydı. Köyde buğday, arpa, keten, çavdar, mercimek, bostan, üretiminin yanında bağcılık, arıcılık, üzüm yetiştiriciliği de yapılmaktaydı. Buna ilaveten değirmenin de bulunduğu köyde ayrıca domuz besiciliği de yapılmaktaydı. Köyün hâsılı 1453'de 1202 akçe, 1468'de 3260 akçe, 1529'da 4449 akçe ve 1544'de 4404 akçe olarak kayıtlıdır. 1544 tarihli defterde Kuruva Kuruşa ve Karateniç köylerinden olan bir kısım reayanın Homarani köyü sınırında ziraat edip, öşürlerini bu köy sipahisine verdikleri kayıtlıdır¹⁶¹. 1831 tarihli nüfus defterinde Çumuran şeklinde kaydedilen köyde 36 nefer kayıtlıydı¹⁶².

Hovişte¹⁶³; Sadece 1544 tarihli defterde kaydı bulunan köy ahalisi Çeltikçi olarak kaydedilmiş olup, köyde Müslim ve Gayrimüslim reaya birlikte yaşamaktaydı. Bu tarihte köyde 12 h. Müslim ve 42 h. çeltikçi ile 26 h. prosporciyan¹⁶⁴ mevcut olup, toplam vergi hanesi 68 idi. Buna ilaveten arıcılık ve bağcılık da yapılan köyde ayrıca 6 tane de değirmen bulunmaktaydı. Defterde ki kayda göre bu değirmenler Topoleniç suyu ile çalışmaktaydı. 15857 akçe olan köyün vergi hâsılının 13737 akçelik kısmı padişah haslarına ve kalan kısmı 2138 akçesi de tımar olarak tasarruf olunmaktaydı.

İspançi¹⁶⁵; 1453 ve 1544 tarihli defterlerde derbent olarak kaydedilen köy¹⁶⁶, 1529'da tımar, 1544'de ise zeâmet olarak tasarruf olunmaktaydı. 1468 tarihli defterde kaydına rastlamadığımız köyde 1453'te sadece 36 h. kayıtlıdır. Bu tarihte hâsılı bulunmayan köyün 1529'da ki hâsılı 13139 akçe idi. 1544'de ise 30 neferi derbentçi tayin edilen köyün hâsılı 2007 akçe idi. Köyün 1529'da hâsılının yüksek olmasının sebebi derbent olarak kaydedilmemesi olsa gerek. Köyde

¹⁶¹ "an karye-i Kuruva Kuruşa halkı karye-i mezbura sınırında ziraat edub öşrün karye-i mezbure Homarani sipahisine verirler"; "Karye-i Karateniç ahalisi karye-i mezbure sınırında ziraat edub öşrün verirler." BOA, TD 232, 755;

¹⁶² BOA, KK., 6270, 448.

¹⁶³ BOA, TD 232, 718-719.

¹⁶⁴ Bu tabir muhtemelen çeltikçilerden sulu arazisi olanlara veya göçebe olup bu işi yapanlara denilmekteydi.

¹⁶⁵ BOA, MAD 237, 57; BOA, TD 149, 727-728; BOA, TD 232, 799.

¹⁶⁶ "mezkur köy Pirlepeyle Köprülü arsındaki Pirsalar derbendin beklerler, harac vireler ve sayir reaya gibi avarız-ı divaniyeden muaf ve müsellemler olalar deyü hükm olundu." BOA, MAD 237, 57; "derbent âdetin verirler, Köprülüden Pirlepeye giden yolu hıfz ederler otuz nefer kimesne emir üzere derbentci tayin olundu. her derbentçi onar akçe ispençe, nısfâ-ı buğday ve nısfâ-ı arpa verurlere bakileri derbentçilere muafiyetleri aslınca rüsumların sipahilerine sair reaya gibi verub lakin derbenciler gibi bunlar dahi azaddan ve salgundan ve kürekçiden ve ulakdan ve hisar bahçesinden ve nüzül ve cem-i avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiyeden muafdırlar", BOA, TD 232 799.

yetiştirilen ürünlerin başlıcalar ise buğday, arpa, burçak, bostan, keten gelmektedir. Ayrıca bağcılık, sebze ve meyveciliğin yanında arıcılık ve ipek böceği yetiştiriciliği de yapılan köyde 1529'da 12 tane de değirmen mevcuttu. Domuzda yetiştirilen köyde 1529'da 8 tane de yamak bulunmaktaydı.

*İskaçeniç*¹⁶⁷; Zeâmet olarak tasarruf olunan köyde hakkında ilk bilgilere 1529 tarihli defterde rastladık. Bu tarihte köyde 38 h., 6 m. ve 1544'de 43 h., 3 m. vergi nüfusu bulunmaktaydı. 1529 ve 1544 tarihli defterlerde 2'şer tane Baştına tasarruf eden reaya kayıtlıydı. Başlıca mahsûlleri; buğday, mahlut, burçak, mercimek, sepet, bostan, gah, pamuk, gügöl olan köyde ayrıca bağcılık, arıcılık, sebze ve meyvecilik ile hayvancılık da yapılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı ise 1529'da 4316 ve 1544'de ise 5645 akçeydi. 1831 tarihli defterde köyün nüfusu 50 nefer olarak kaydedilmişti¹⁶⁸.

*İskaçeniç*¹⁶⁹; Köprülü'nün güney batısında Grinçişte e Nogoyevtsi köyleri ile sınırdaş olan köy günümüzde Skaçintsi olarak bilinmektedir¹⁷⁰. Köyde 1453'te 31 h., 4 m., 1 b.; 1468'de 29 h., 2 m., 1 b.; 1529'da hâsılı ve diğer bilgileri İsvekanî köyü ile yazılan köyde sadece 9 h., ve 1544'de 12 h., 2 m., 1 b. bulunmaktaydı. Tımar olarak tasarruf olunan köyde yetiştirilen ürünler arsında başta buğday, arpa, çavdar, darı, keten, nohut, pirinç, mercimek ve burçak gelmekteydi. Bunu yanında bağcılık, arıcılık ve meyvecilik de yapılan köyde değirmen de bulunmaktaydı. Domuz da beslenen köyün hâsılı 1453'te 3208 akçe, 1468'de 3645 akçe, yukarıda da değindiğimiz gibi 1529'da başka bir köyle yazılmış, fakat buna ilaveten gelirine 225 akçe ilave edilmiş, 1544'de ise 1236 akçe olarak kaydedilmiştir. Bu rakamların değişken olması köyde nüfus hareketliliğini ortaya koymaktadır.

*İstarağrad*¹⁷¹; Günümüzde Stargrat olarak bilinen köy eski şehir anlamına gelmektedir. Köprülü'nün batısında bulunan köy Pirlepe ile de sınırdır¹⁷². Tımar

¹⁶⁷ BOA, TD 149, 697; BOA, TD 232, 730-731.

¹⁶⁸ BOA, KK., 6270, 378.

¹⁶⁹ BOA, MAD 237, 25, 27-27,37; BOA, TD 4 177-178, 207; BOA, TD 149, 734; BOA, TD 232, 784.

¹⁷⁰ Makedonskiot, 171, not 99; 153, 65.

¹⁷¹ BOA, MAD 237, 66; BOA, TD 4 200; BOA, TD 149, 738; BOA, TD 232, 777.

¹⁷² Makedonskiot, 167, not 94.

olarak tasarruf olunan köyde 1453'te 17 h., 3 m., 1 b.; 1468'de 15 h., 2 m.; 1529'da 21 h., 1 b. ve 1544'de ise 24 h., 2 m., 1 b. bulunmaktaydı. Köyde yetiştirilen ürünler arsında buğday, arpa, çavdar, darı, burçak, keten, mercimek, pirinç gelmekteydi. Ayrıca bağcılık, sebze ve meyveciliğin yanında üzüm ve bostan da yetiştirilen köyde her tahrirde değirmen kaydına da rastladık. Domuz da beslenen köyün hâsılı ise 1453'te 1190 akçe, 1468'de 1536 akçe, 1529'da 2585 akçe ve 1544'de ise 2993 akçe idi. 1831 tarihli defterde İstari Grat şeklinde kaydedilen köyde 68 nefer bulunmaktaydı¹⁷³.

*İzgorbofça*¹⁷⁴; Bu köy günümüzde Zigoropoltsi olarak bilinmektedir¹⁷⁵. 1453'te Uzgorpoli ve 1468'de İzgoropolçe şeklinde kaydedilen köyde 1453'te 17 h., 3 m., 1468'de 13 h., 3 m.; 1529'da 19 h., 3 m. ve 1544'de ise 31 h., 1 m., 1 b. bulunmaktaydı. Tımar olarak tasarruf olunan köyde 1468 ve 1544'de 1 'er tane Baştına tasarruf eden hane mevcuttu. Köyde yetiştirilen ürünler arasında buğday, arpa, çavdar, yulaf, darı, pirinç, mercimek başta gelmekteydi. Bunun yanında bağcılık, arıcılık, meyve ve sebzecilik de yapılan köyde ayrıca balıkçılık da yapılmaktaydı. Değirmen kaydına rastlamadığımız köyde domuz da beslenmekteydi. Köyün hâsılı ise 1453'te 941 akçe, 1468'de 1710 akçe, 1529'da 3224 akçe ve 1544'de 5349 akçe idi. 1831 tarihli nüfus defterinde İzgorpol olarak kaydedilen köyde 48 nefer bulunmaktaydı¹⁷⁶.

*İzvor*¹⁷⁷; Köprülü'nün güneyinde bulunan köy ormanlık alana sahip olup, günümüzde de aynı isimle anılmaktadır¹⁷⁸. 1529'da Ayas Paşa'nın hasları arasında zikredilen köy, 1544'de ise padişah hasları arasında gösterilmiştir. 1468, 1529 ve 1544 tarihli defterlerde derbent olarak kaydedilen köyde 1453'te 7 h., 1 m.; 1468'de 40 h., 1 m.; 1529'da 73 h., 10 m.; 1544'de ise 30 derbentçi, 45 h., 15 m. kayıtlı bulunmaktadır. Köyde yetiştirilen ürünler arasında buğday, arpa, yulaf, keten, çavdar başta gelmekteydi. Bunun yanında bağcılık, arıcılık, meyve ve sebzecilik yapılan köyde domuz da beslenmekteydi. Köyün hâsılı ise 1453'te 345

¹⁷³ BOA, KK., 6270, 422.

¹⁷⁴ BOA, MAD 237, 7; BOA, TD 4 149-150 ; BOA, TD 149, 720-721; BOA, TD 232, 765-766.

¹⁷⁵ Makedonskiot, 137, not 21.

¹⁷⁶ BOA, KK., 6270, 270.

¹⁷⁷ BOA, MAD 237, 51; BOA, TD 4 183 ; BOA, TD 149, 690; BOA, TD 232, 715.

¹⁷⁸ Makedonskiot, 156, not 70.

akçe, 1468'de 920 akçe, 1529'da 2001 akçe ve 1544'de derbentçilerden 1375 akçe ve sair reayalardan ise 7200 akçe idi. 1831 tarihli nüfus defterinde 118 neferin mevcut olduğu kayıtlıdır. Ayrıca bu tarihte köyde 3 tane de hancı kaydı vardır¹⁷⁹.

Jitovap¹⁸⁰; Günümüzde Jitolub olarak bilinen köy Köprülü'nün güneyinde Fariş ve Papadiya köyleri yakınlığındadır¹⁸¹. İlk kaydına 1468 tarihli defterde rastladığımız köyde 4 h. bulunmaktaydı. 1529'da kaydı bulunamayan köyün 1544'deki hane sayısı 11 ve mücerredî ise 2 idi. 1468'de defter harici olarak gösterilen yerleşim yeri 1544'de padişah hasları arasında zikredilmektedir. Köyde yetiştirilen ürünler arsında buğday, üzüm, bostan ilk sırayı alır. Köyde ayrıca arıcılık ve meyvecilik de yapılmaktaydı. Domuzda yetiştirilen köyün 1544'de ki kaydına göre Sazkamin isminde bir mezarası mevcuttu. 1468'de köyün hâsılı 80 akçe iken, 1544'de 1113 akçeye yükselmiştir. 1831 tarihli defterde 49 nefer nüfus kayıtlıydı¹⁸².

Kadeş¹⁸³; Köprülü Kazâsı'nın ilgi çeken köylerinden birisidir. Çünkü 1453 ve 1468 tarihli defterlerde kaydına rastlayamadığımız köy 1529 ve 1544'de nüfusunun fazla olması ve derbent olarak kaydedilmesi dikkat çekmektedir¹⁸⁴. Köyün nüfusu 1529'da 81 h., 12 m. ve 1544'de ise 60 neferi derbentçi, 21 h. ve 19 m. bulunmaktaydı. 1529'da 2 tane de yamak bulunan köyde yetiştirilen ürünler arsında buğday, arpa, pirinç başta gelmektedir. Buna ilaveten bağcılık, arıcılık meyve ve sebzeciliğin de yapıldığı köyde ayrıca şarap üretimi için üzüm de yetiştirilmekteydi. Domuz da bulunan köyde değirmen de vardı. Köyün hâsılı ise 1529'da 4761 akçe iken 1544'de 10626 akçeye yükselmiştir.

¹⁷⁹ BOA, KK., 6270, 326.

¹⁸⁰ BOA, TD 4 221 ; BOA, TD 232, 714.

¹⁸¹ Makedonskiot, 180, not 123.

¹⁸² BOA, KK., 6270, 232.

¹⁸³ BOA, TD 149, 752-753 ; BOA, TD 232, 759-760.

¹⁸⁴ "derbent köyüdür. Derbent adetin verürler vesair derbentler avarız-ı divaniyeden ne vecihle muaf olunursa bunlar dahi ol minval üzere dir." BOA, TD 149, 752; " emr-i padişahiyle sabıkan derbend olma'ın haliya altmış neferi avarız-ı divaniye ve tekalif-i örfiyeden muafiyetle tamam ispençelerin ve öşürlerin vermek üzere derbentçi olub altmış neferden maadası sair reaya gibi olub riyyet kayd olundu tamam ispençelerin ve öşür ve rüsumların vesair avarızlarını verürler." BOA, TD 232, 759.

Kalište¹⁸⁵; 1468'de Üsküb'e bağlı bir mezra olarak deftere kaydedilmiş olan bu yer, 1529'da Köprülü'ye tâbi bir köy haline getirilmiştir. Bu tarihte tımar olarak tasarruf edildiği kaydı düşülen köyde 40 h., 4 m. ve 1 b. vergi nüfusu bulunmaktaydı. Buğday, arpa, burçak, mercimek, gügöl, bostan, gah ve pamuk mahsûllerinin alındığı köyde ayrıca bağcılık, arıcılık, sebze ve meyvecilik ile hayvancılık da yapılmaktaydı. Köyün bu tarihteki vergi hâsılı ise 2725 akçe olarak kaydedilmişti.

Kalugeriç/Kaluvira¹⁸⁶; 1453 ve 1468 tarihli defterlerde kaydı bulunmayan köyde 1529'da 14 h., 4 m. ve 1544'de 10 h., 2 m. vergi nüfusu vardı. 1529 ve 1544 tarihli defterlerde padişah hasları arasında zikredilen köyün bir diğer ismi Kaluvire olarak kaydedilmiştir. Başlıca mahsûlleri buğday, keten, bostan, burçak, mahlut, sepet ve gah olan köyde ayrıca bağcılık, arıcılık ve hayvancılık da yapılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı ise 1529'da 1880 ve 1544'de 1567 akçe olarak kaydedilmiştir.

Kalugeriç¹⁸⁷; 1468 tarihli defterde mezra olarak kaydedilen bu yerleşim yeri 1529'da köy olarak mesken tutulmuştur. 1468 defterde Üsküb'e bundan sonraki tahrirlerde de Köprülü'ye bağlıydı. 1529 ve 1544'de tımar olarak tasarruf olunduğu kaydı düşülen köyde 1529'da 14 h., 4 m., 1b. ve 1544'de 15 h., 1 m. vergi nüfusu bulunmaktaydı. Başlıca mahsûlleri buğday, mahlut, bostan, keten, hamr olan köyde bağcılık, arıcılık ve hayvancılık da yapılmaktaydı. 2 tane de değirmen bulunan köyün vergi hâsılı ise 1529'da 1800; 1544'de ise 1567 akçe olarak kaydedilmiştir.

Kamendol¹⁸⁸; Köprülü'nün güneyinde Mirzen ve Debreşte köyleri yakınlığında olan köyde¹⁸⁹, 1453'te 15 h.; 2 m., 2 b.; 1468'de 28 h., 1 m.; 1529'da 13 h., 3 m.; 1544'de ise 23 h., 4 m., 1 b. bulunmaktaydı. Köy 1529'da Ayas Paşa'nın hasları arasında gösterilirken, 1544'de ise tımar olarak tasarruf

¹⁸⁵ BOA, TD 4195-196; BOA, TD 149, 749; *Makedonskiot*, 164.

¹⁸⁶ BOA, TD 149, 685; BOA, TD 232, 707.

¹⁸⁷ BOA, TD 4195-196; BOA, TD 149, 746; BOA, TD 232, 785-786; *Makedonskiot*, 164.

¹⁸⁸ BOA, MAD 237, 41; BOA, TD 4 219-220; BOA, TD 149, 691; BOA, TD 232, 732-733.

¹⁸⁹ *Makedonskiot*, 179, not 120.

olduğuna dair kayıt düşülmüştür. Köyde yetiştirilen ürünler arasında buğday, arpa, yulaf, çavdar, burçak, pirinç başta gelmekteydi. Ayrıca bağcılık, arıcılık, meyve ve sebzecilik de yapılan köyde şarap için üzüm de yetiştirilmekteydi. Buna ilaveten domuz da beslenen köyde değirmen de mevcuttu. Köyün hâsılı ise 1453'te 1178 akçe, 1468'de 1900 akçe, 1529'da 944 akçe ve 1544'de ise 944 akçe olarak kaydedilmiştir. Son iki tahrirde köyün nüfusunda ve hâsılinda ki azalmanın belirgin bir sebebini bulamadık. 1831 tarihli defterde köyde meskûn 66 nefer bulunmaktaydı¹⁹⁰.

*Kapeş*¹⁹¹; İlk tahrir olarak bilinen 1453'te köyde 14 h., 2 m.; 1468'de 25 h., 2 m., 2 b.; 1529'da 29 h., 5 m.; 1544'de ise 43 h., 6 m., 1 b. bulunmaktaydı. Köy 1529'da padişah hasları arasında gösterilmişken, 1544'de tımar olarak tasarruf edildiği kaydı vardır. Köyde yetiştirilen ürünler arasında buğday, arpa, nohut, darı, pirinç, keten, mercimek, burçak başta gelmekteydi. Bunun yanında köyde bağcılık, arıcılık, meyve ve sebzecilik ile ipekböceği yetiştirilmekteydi. Domuz da beslenen köyde ayrıca değirmen de bulunmaktaydı. Köyün hâsılı ise 1453'te 1295 akçe, 1468'de 3552 akçe, 1529'da 1922 akçe ve 1544'de 4039 akçe olarak kaydedilmiştir. 1831 tarihli defterde Kadeş olarak kaydedilen köyde 97 nefer vardı¹⁹².

*Kapineva*¹⁹³; 1468 tarihli defterde kaydına rastlamadığımız köyde 1453'te 4 h., 1 b.; 1529'da 21 h. ve 1544'de ise 31 h., 5 m., 1 b. vergi nüfusu kayıtlıydı. 1529 ve 1544 tarihli defterlerde padişah hasları arasında gösterilen köyde 1453'te 1 tane keşiş bulunmaktaydı¹⁹⁴. Köyde başlıca buğday, arpa, keten, gendüm, bostan, gah, mahlut mahsûllerinin yanında bağcılık, arıcılık ile sebze ve meyvecilik de yapılmaktaydı. Domuzda beslenen köyün vergi hâsılı ise 1453'te 282, 1529'da 1094 ve 1544'de 2312 akçe olarak kaydedilmiştir. 1831 tarihli defterde köyün nüfusu 23 nefer olarak kaydedilmiştir¹⁹⁵.

¹⁹⁰ BOA, KK., 6270, 236.

¹⁹¹ BOA, MAD 237, 31 ; BOA, TD 4 210-211 ; BOA, TD 149, 685-686 ; BOA, TD 232, 734-735.

¹⁹² BOA, KK., 6270, 229.

¹⁹³ BOA, MAD 237, 14; BOA, TD 149, 689; BOA, TD 232, 708.

¹⁹⁴ Manastırlarda ibadetle meşgul olan papazlara verilen addır (M. Zeki Pakalın, a.g.e., II, 250).

¹⁹⁵ BOA, KK., 6270, 352.

Karabonişte¹⁹⁶; Tımar olarak tasarruf olunan köy hakkında ilk kayıtlara 1529 tarihli defterde rastladık Bu tarihte köyde 49 h., 5 m., 1 b. ve 1544'de 66 h., 10 m., 1 b. vergi nüfusu bulunmaktaydı. Köyde 1529'da 1 Baştına ve 3 yamak ile 1544'de 2 Baştına tasarruf eden reaya vardı. Başlıca mahsûlleri buğday, burçak, mercimek, bostan, pamuk, mahlut, sepet ve gah olan köyde ayrıca arıcılık ve hayvancılık ile sebze ve meyvecilik de yapılmaktaydı. Köyde ayrıca 4 tane de değirmen vardı. Köyün vergi hâsılı ise 1529'da 5865 ve 1544'de 11324 akçe olarak kaydedilmiştir. 1831 tarihli deftere göre köyde 48 nefer nüfus bulunmaktaydı¹⁹⁷.

Karasiler¹⁹⁸; Üç tane Karasiler köyünün varlığı tespit ettik¹⁹⁹. Bunlardan; bir tanesi sadece 1529 tarihli defterde köy, ikincisi Karasiler Yurdu ismiyle mezra ve üçüncüsü de Karasiler adıyla tüm defterde mevcuttur. Bu köyde Müslüman reaya yaşamakta olup, 1453'te 8 h. Müslim ve 3 b.; 1468'de 10 h. Müslim ve 1 m.; 1529'da 27 h. Müslim ve 1544'de 12 h. Müslim kayıtlıdır. 1468 tarihli defterde köyde 1 çullah, 1 hancı, 1 hoca ve 1 değirmenci kayıtlıdır. 1529'da 21 çift ve 6 bennak bulunan köyde, 1544'de 1 çiftlik ve 10 tane de çift tasarruf eden reaya yanında 1 tane de bennak bulunmaktaydı. 1468'de yetiştirilen ürünler ile hâsılı bulunmayan köyden, 1453'te 350 akçe, 1529'da 2791 akçe ve 1544'de ise 2919 akçelik gelir elde edilmiştir. Tımar olarak tasarruf olunan köyde başlıca buğday, çavdar, mercimek, burçak, pirinç ve bostan yetiştirilirdi. Köyde ayrıca bağcılık, arıcılık ile meyve ve sebzecilik de yapılmaktaydı.

Sadece 1529 tarihli defterde kaydına rastladığımız ikinci Karesiler köyü burada Kapesir olarak kaydedilmiştir. Bu deftere göre köyde 11 h. ve 1 m. vardı. Köyün geliri ise 1159 akçe idi²⁰⁰. Mezra olarak kaydedilen üçüncü Karasiler hakkında ise sadece isim verilmiştir²⁰¹. 1831 tarihli nüfus defterinde Karasiler-i

¹⁹⁶ BOA, TD 149, 726-727. BOA, TD 232, 784-785.

¹⁹⁷ BOA, KK., 6270, 430.

¹⁹⁸ BOA, MAD 237,12; BOA, TD 4 152. BOA, TD 149, 712 ; BOA, TD 232, 792.

¹⁹⁹ Makedonskiot, 138, not 23.

²⁰⁰ BOA, TD 149, 723.

²⁰¹ BOA, TD 4 228; BOA, MAD 237, 43.

zîr ismiyle kayıtlı olan köyde Müslim nüfus meskûndü. Köyde bu tarihte 85 nefer bulunmaktaydı²⁰².

Karateniç²⁰³; Günümüzde Kraynitsa olarak bilinen köy, Köprülü'nün güneyinde bulunan Pripor köyü ile sınırdaştır²⁰⁴. Zeâmet olarak tasarruf olunan köyde 1453'te 13 h., 2 m., 3 b.; 1468'de 27 h., 1 m., 1 b.; 1529'da 36 h., 4 m., 1 b. ve 1544'de 39 h., 3 m., 2 b. bulunmaktaydı. Köyde 1529'da 1 tane Baştina tasarruf eden hane kayıtlıdır. Başlıca buğday, arpa, yulaf, çavdar, darı, burçak, nohut ve pirinç üretimi yapılan köyde ayrıca bağcılık, arıcılık, sebze ve meyvecilik de yapılmaktaydı. Ayrıca köyde değirmen de bulunmaktaydı. Domuz da beslenen köyün hâsılı ise 1453'te 1450 akçe, 1468'de 2107, 1529'da 3313 ve 1544'de 6967 akçe olarak kaydedilmiştir. 1831 tarihli deftere göre köyde 137 nefer kayıtlı idi²⁰⁵.

Karjereva²⁰⁶; Günümüzde Kojarevo olarak bilinen köy²⁰⁷ hakkında sadece 1468 tarihli defterde kayıtlıdır. Bu tarihte köyde 4 h. vergi nüfusu ile 600 akçelik vergi hâsılı bulunmaktaydı.

Kirpite²⁰⁸; 1453 ve 1468 tarihli defterlerde kaydı bulunmayan köy tımar olarak tasarruf olunmaktaydı. 1529'da köyde 33 h., 5 m., 3 b. ve 1544'de 16 h., 4 m. vergi nüfusu bulunan köyde buğday, bostan, pamuk, gah ve sepet mahsûllerinin yanında hayvancılık da yapılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı ise 1529'da 4224 ve 1544'de 2318 akçe olarak kaydedilmiştir. 1831 tarihli nüfus defterinde **Kirpite Karasu Çiftliği** olarak kaydedilen köyde 17 nefer bulunmaktaydı²⁰⁹.

Kilise Deresi²¹⁰; Anlamı çay, nehir veya vadi olan Tsrkvina Reka veya Tsrkvena Dolina dan gelen bu köy²¹¹, 1453'te harap bir mezra ve 1468'de ise köy

²⁰² BOA, KK., 6270, 127.

²⁰³ BOA, MAD 237, 21 ; BOA, TD 4 174-175 ; BOA, TD 149, 694 ; BOA, TD 232, 726-727.

²⁰⁴ Makedonskiot, 151 , not 62.

²⁰⁵ BOA, KK., 6270, 396.

²⁰⁶ BOA, TD 4 , 189.

²⁰⁷ Makedonskiot, 160, not 76.

²⁰⁸ BOA, TD 149, 754. BOA, TD 232, 769-770.

²⁰⁹ BOA, KK., 6270, 239.

²¹⁰ BOA, TD 149, 749; BOA, TD 232, 724.

olarak kaydedilmiştir. 1468'deki geliri ise üç köy ile birlikte kaydedilmiş olup, 5742 akçedir. 1529'da köyde Müslim nüfus meskûndü. Köyde 1529'da 3 h. Müslim, 1 m. Müslim ve 1544'de 7 h. Müslim vergi nüfusu vardı. 1544'de zeâmet olarak tasarruf olunduğuna dâir bir kayıt bulunan köyde bu tarihte 5 çift, 2 çiftlik tasarruf eden hane ile 1 celeb ve 1 hayyat bulunmaktaydı. 1529'da ise köyde 1 tane **bin Abdullah**, 2 çift ve 1 tane de nim-çift tasarruf eden hane kaydı mevcuttu. Başlıca buğday, mahlut, pamuk, keten, mercimek ve bostan mahsûllerinin alındığı köyde arıcılık da yapılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı ise 1529'da 316 ve 1544'de 1150 akçe olarak kaydedilmişti.

Koçular²¹²; Köprülü'nün doğusunda bulunan köy Zigoropoltsi ve Vadi Karasiler köyleri ile sınırdır²¹³. Müslüman ahalinin meskûn olduğu köyde 1453'te 3 h. Müslim, 1468'de 4 h. Müslim ve 1544'de 33 h. Müslim ve 4 m. kaydı mevcuttur. 1529'da ki kaydına rastlayamadığımız köy hakkında ilk iki tahrirde yetiştirilen ürünlerde kayıtlı değildir. 1544'de köyde 5 çiftlik, 27 çift ve 1 tane de bennak tasarruf eden hane kayıtlı idi. Ayrıca bu tarihte köyde 1 tane de **bin Abdullah** mevcuttu. Bağcılık ve meyveciliğin yapıldığı köyde iman olup olmadığı kaydına da rastlamadık. 1468'de hâsılı yazılmayan köyden 1453'te 120 ve 1544'de 1945 akçelik gelir elde edilmiştir. 1831 tarihli nüfus defterinde ehl-i İslâm ahalinin meskûn olduğu köyde 100 nefer kayıtlıdır²¹⁴.

Komarlar²¹⁵; Günümüzde Kumyansi olarak bilinmektedir²¹⁶. Köyde Müslüman ahali meskûndü. İlk olarak 1468'de kaydına rastladığımız köyde sadece 9 h. Müslim'in mevcut olduğu görülmektedir. 1529'da ise 16 h. Müslim 3 m. ve 2 b. ; 28 h. Müslim ve 2 m. kaydı vardır. Ayrıca köyde 1529'da 6 tane **bin Abdullah** 14 tane çift, 1 tane nim-çift ve 2 tane bennak tasarruf eden hane yanında 1 tane de imam bulunmaktadır. 1544'de ise 1 tane imam, 4 tane **bin Abdullah** ile 24 tane çift tasarruf eden hane kaydı mevcuttur. Başlıca buğday, arpa, burçak, pirinç, mercimek yetiştirilen köyde arıcılık da yapılmaktaydı.

²¹¹ Makedonskiot, 184, not 134.

²¹² BOA, MAD 237, 14 ; BOA, TD 4 153 ; BOA, TD 232, 745.

²¹³ Makedonskiot, 139 , not 27.

²¹⁴ BOA, KK., 6270, 122.

²¹⁵ BOA, TD 4 152 ; BOA, TD 149, 732-733 ; BOA, TD 232, 738.

²¹⁶ Makedonskiot, 138 , not 25.

1468'de hâsılı kaydedilmeyen köyden 1529'da 1458 akçe ve 1544'de 9411 akçelik gelir elde edilmiştir. 1831 tarihli defterde Komarlı olarak kaydedilmiş olup, İslâm ahali meskûndur. Köyün nüfusu ise 20 nefer olarak kaydedilmiştir²¹⁷.

Koplu Kulak²¹⁸; 1453 ve 1468 tarihli defterlerde kaydı bulunmayan köyde 1529'da 43 h., 7 m., 2 b. ve 1544'de 52 h., 3 m., 1 b. vergi nüfusu bulunmaktaydı. 1529'da tımar, 1544'de ise zeâmet olarak tasarruf olunan köyde buğday, mahlut, burçak, mercimek, nohut, sepet, giyah ve pamuk mahsûllerinin yanında bağcılık, arıcılık ve hayvancılık da yapılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı ise 1529'da 3148, 1544'de ise 3153 akçe olarak kaydedilmiştir.

Korab²¹⁹; İlk kaydına 1529'da rastladığımız köy zeâmet olarak tasarruf olunmaktaydı. Bu tarihte köyde 35 h., 6 m. ve 1544'de ise 46 h., 6 m ve 1 b. vergi nüfusu kayıtlıydı. Köyde yetişen mahsûller arasında buğday, mahlut, sepet, bostan, giyah, gah, burçak, mercimek, keten, pamuk başta gelmekteydi. Bunun yanında 2 tane de değirmenin bulunduğu köyde bağcılık, arıcılık ve hayvancılık da yapılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı ise 1529'da 3500 akçe ve 1544'de ise 2129 akçe olarak kaydedilmiştir.

Kozlani²²⁰; Üsküb'e tâbi köylerden biri olan bu yerleşim yeri, Köprülü'nün kuzey- batısında olup, Letevtsi köyü ile de sınırdır²²¹. 1468'de ki kayıtları Köprülü defterinde bulunan köyde bu tarihte 11 h. vergi nüfusu ile 1175 akçelik vergi hâsılı bulunmaktaydı. Bundan sonraki kayıtları Üsküb defterinde mevcut olan bu yerleşim yeri 1455'de Kozejli, 1529 ve 1544'de ise Kozlani şeklinde kaydedilmiştir²²².

Kurne Gostoviç²²³; Bu köy günümüzde Kostovişte olarak bilinmektedir²²⁴. Tımar olarak tasarruf olunan köyde 1453'te 9 h., 1 m., 1468'de 7 h., 1529'da 9 h., 4 m.; 1544'de ise 17 h., 3 m. bulunmaktaydı. Ayrıca 1544 tarihli defterde 2 tane

²¹⁷ BOA, KK., 6270, 109.

²¹⁸ BOA, TD 149, 707; BOA, TD 232, 723.

²¹⁹ BOA, TD 149, 687; BOA, TD 232, 712.

²²⁰ BOA, TD 4 195.

²²¹ Makedonskiot, 164, not 87.

²²² M. İnbaşı, Üsküb, 153.

²²³ BOA, MAD 237, 25-26; BOA, TD 4 207-208; BOA, TD 149, 734; BOA, TD 232, 783.

de başına tasarruf eden hane vardı. Ceviz ve dut ağaçlarının mevcut olduğu köyde başlıca buğday, şair, çavdar, keten, bostan, nohut, burçak üretiminin yanında bağcılık, arıcılık, meyve ve sebzecilik ile ipek böceği yetiştiriciliği yapılmaktaydı. Bunun yanında domuz da bulunan köyde değirmen kaydına rastlamadık. Köyün hâsılı ise 1453'te 700, 1468'de 1285, 1529'da 1261 ve 1544'de 1858 akçe idi.

*Kurne Logadeniç*²²⁵; 1453 ve 1468 tarihli defterlerde kaydı bulunmayan köy tımar olarak tasarruf olunmaktaydı. 1529'da köyde 46 h., 6 m., 1 b. ve 1544'de 40 h., 5 m., vergi nüfusu vardı. Köyde ayrıca 1544'de 2 tane Başına tasarruf eden reaya bulunmaktaydı. Başlıca buğday, burçak, mercimek, pamuk, gah, mahlut ve gah mahsûllerinin alındığı köyde ayrıca arıcılık, meyvecilik ve hayvancılık da yapılmaktaydı. Köyün Dolne Logoviç adında bir de mezarı vardı. Köyün vergi hâsılı ise 1529'da 5707 ve 1544'de ise 5835 akçe olarak kaydedilmişti.

*Kurne Nejilik*²²⁶; Kaydının sadece 1544 tarihli defterde bulunduğu köyde bu tarihte 4 h. vergi nüfusu vardı. Padişah hasları arasında bulunan köyde, buğday, mahlut, keten ve bostan mahsûllerinin yanında hayvancılık da yapılmaktaydı. 1 tane de değirmen bulunan köyün vergi hâsılı ise 470 akçe olarak kaydedilmişti.

*Kurudere*²²⁷; 1529'dan sonra kurulduğu anlaşılan bu köyde tımar olarak tasarruf olunmaktaydı. 1544 tarihinde köyde 1 tane bin Abdullah, 7 tane çift, 1 tane min-çift, 2 tane bennak, 1 m. ve 1 çiftlik bulunmaktaydı. Yani köyde 12 tane vergi nüfusu bulunmaktaydı. Başlıca mahsûlleri buğday, mahlut, pamuk, bostan olan köyde ayrıca hayvancılık da yapılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı ise 709 akçe olarak kaydedilmişti. 1831 tarihli defterde de bu şekilde kaydedilen köyde ehl-i İslâm ahali meskûndü. Köyün nüfusu ise 122 nefer olarak kaydedilmiştir²²⁸.

²²⁴ Makedonskiot, 172, not 104.

²²⁵ BOA, TD 149, 706-707. BOA, TD 232, 788-789.

²²⁶ BOA, TD 232, 706.

²²⁷ BOA, TD 232, 792.

²²⁸ BOA, KK., 6270,

Kuruşeviç²²⁹; Köprülü'nün güney batısında yer alan köy, Sirkova ve Çiçova köyleri ile sınırdır²³⁰. Tımar olarak tasarruf olunan köyde 1453'te 31 h., 5 m.; 1468'de 57 h., 2 m., 1 b.; 1529'da **an karye** kaydı bulunmayan köyde 6 h., 1 m.; 1544'de 90 h., 7 m. bulunmaktaydı. Köyde başlıca buğday, arpa, pirinç, keten, bostan, yulaf, çavdar, burçak, nohut, mercimek yetiştirilmekteydi. Bunun yanında bağcılık, arıcılık, ipek böceği yetiştiriciliği, sebze ve meyvecilik de yapılan köyde domuz da beslenmekteydi. Ayrıca değirmenin de bulunduğu köyün hâsılı 1453'te 3231, 1468'de 7140, 1529'da 804, 1544'de ise 9069 akçe idi. 1831 tarihli defterde ise Müslim reayanın meskûn olduğu köyde 169 nefer kayıtlıydı²³¹.

Kuruva Kuruşa²³²; Armutluk yer anlamında kullanılan bu isim günümüzde Kriva Kruşa olarak bilinmektedir²³³. Tımar olarak tasarruf olunan köyde 1453'te 10 h., 2 m.; 1529'da 73 h., 7 m., 2 b. ve 1544'de 87 h., 5 m. ile 8 b. bulunmaktaydı. Köyün 1468'de ki kayıtlarında yetiştirilen mahsûlleri ve nüfus kaydı verilmemiştir. Başlıca buğday, arpa, burçak, keten, pirinç, mercimek ürünlerinin yetiştirildiği köyde bağcılık, arıcılık, sebze ve meyvecilik de yapılmaktaydı. Ayrıca domuzda beslenen köyde değirmen kaydına rastlamadık. Köyün hâsılı ise 1453'te 796 akçe, 1468'de 355 akçe, 1529'da 7826 akçe ve 1544'de 9276 akçe olarak kaydedilmiştir. 1831 tarihli nüfus defterine göre köyde 56 nefer bulunmaktaydı²³⁴.

Letogoviç²³⁵; Sadece 1529 tarihli defterde kaydı bulunan köy ahalisi Kilise Deresi isimli köyün sınırında ziraat etmekte olup köyde bu tarihte 2 h. ve 1 m. ile 1 tane de ayakkabıcı bulunmaktaydı. Köyün vergi hâsılı ise 376 akçe olarak kaydedilmiştir.

Lisiçani²³⁶; Defterde de bu şekilde kaydedilen köy hakkında 1468 ve 1544 tarihli defterlerde bilgi mevcuttur. 1468'de köyde 40 h., 5 m., 4 b. ve 1544'de 1 h.

²²⁹ BOA, MAD 237, 47, 49, 52; BOA, TD 4179-181, 205-206 ; BOA, TD 149, 734; BOA, TD 232, 768, 783.

²³⁰ Makedonskiot, 155, 170; not 67, 98.

²³¹ BOA, KK., 6270, 95.

²³² BOA, MAD 237, 5-6 ; BOA, TD 4 153 ; BOA, TD 149, 740 ; BOA, TD 232, 756-757.

²³³ Makedonskiot, 139 , not 28.

²³⁴ BOA, KK., 6270, 325.

²³⁵ BOA, TD 149, 749.

²³⁶ BOA, TD 4 234-236, BOA, TD 232, 743-744; Makedonskiot, 188, not 143.

Müslim, 72 h., 13 m. 4 b. vergi nüfusu bulunmaktaydı. Tımar olarak tasarruf olunan köy sınırında Vilani ve Rakofça köyü ahalisi ziraat ettiklerinden öşürlerini bu yer sahibine vermekteydiler. Köyde buğday, arpa, keten, ceviz, mahlut, burçak, mercimek, gah, sepet, bostan, sebze, çayır mahsûllerinin yanında bağcılık, arıcılık ile sebze meyvecilik de yapılmaktaydı. 12 tane de değirmenin bulunduğu köyde domuz da beslenmekteydi. Köyün vergi hâsılı ise 1468'de 7225 ve 1544'de ise 13141 akçe olarak kaydedilmiştir.

*Lomenova*²³⁷; Sadece 1544 tarihli defterde kaydı bulunan köyde bu tarihte 6 h. vergi nüfusu kaydı mevcuttu. Tımar olarak tasarruf olunan köyde buğday, hamr, keten, gah mahsûlleri yanında arıcılık yanında hayvancılık da yapılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı ise 555 akçe olarak kaydedilmişti. 1831 tarihli defterde Pomeneva şeklinde kaydedilen köyde 130 nefer bulunmaktaydı²³⁸.

*Lovadiç*²³⁹; Köprülü'nün kuzeyinde Rudnik köyünün yakınlığında yerleşik olan köy 1468 tarihli defterde Luğunç olarak kaydedilmiştir²⁴⁰. 1453'te tımar olarak tasarruf olunduğu kayıtlı olan köy 1544'de padişah hasları arasında gösterilmiştir. Köyde 1453'te 9 h., 2 m., 2 b.; 1468'de 13 h., 1 b.; 1529'de sadece 4 h. ve 1544'de ise 5 h. vergi nüfusu kayıtlı idi. Başlıca buğday, arpa, yulaf, çavdar, bostan ve hamr mahsûllerinin alındığı köyde 10 tane mülk-i bağ, 6 ceviz ve 3 armut ağacı bulunmaktaydı. Ayrıca bağcılık da yapılan köyün vergi hâsılı ise 1453'te 997; 1529'da 310 ve 1544'de 365 akçe olarak kaydedilmiştir. 1468'de ise köyün vergi hâsılı kaydedilmemiştir.

*Mahmud Obasi*²⁴¹; Müslim ahalinin meskûn olduğu köy hakkında 1453 ve 1468 tarihli defterlerde her hangi bir bilgi mevcut değildir. Köyde 1529'da 15 h. Müslim, 3 m. Müslim ve 1544'de 14 h. Müslim, 2 m. Müslim vergi nüfusu bulunmaktaydı. Bu vergi nüfusundan 1529'da 12 çift, 3 bennak ve 1544'de ise 2 çiftlik, 11 çift ve 1 bennak tasarruf eden reaya bulunmaktaydı. Tımar olarak

²³⁷ BOA, TD 232, 766.

²³⁸ BOA, KK., 6270, 95.

²³⁹ BOA, MAD 237, 54; BOA, TD 4 198-199; BOA, TD 149, 689; BOA, TD 232, 708.

²⁴⁰ Makedonskiot, 166, not 90.

²⁴¹ BOA, TD 149, 704; BOA, TD 232, 772-773.

tasarruf olunan köyde başlıca buğday, mercimek, burçak, pamuk mahsûlleri yetiştirilmekteydi. Ayrıca bağcılık, ve arıcılığın da yapıldığı köyün vergi hâsılı ise 1529'da 1388 ve 1544'de 1640 akçeydi. Köyde 1529'da 1 tane de imam bulunmaktaydı. 1831 tarihli defterde Mahmudcular olarak kaydedilen köyde meskûn olup, nüfusu da 150 nefer olarak kaydedilmişti²⁴².

Marnofça²⁴³; Köprülü'nün güney-batısında bulunan köy, Stargrat köyü ile de sınırdır²⁴⁴. 1453 ve 1468 tarihli defterlerde Martoliç şeklinde kaydedilen köyde 1453'te 20 h., 2 m., 2 b.; 1468'de 38 h., 2 m., 7 b. ; 1529'da 57 h., 6 m. ve 1544'de 57 h., 5 m., 1 b. vergi nüfusu bulunmaktaydı. Köyde 1453'te 1 bevvab²⁴⁵, 1529 ve 1544'de 2 'şer tane baştina tasarruf eden hane vardı. Köyde başlıca buğday, burçak, mercimek, keten, bostan, pamuk, gah, sepet, çayır, çavdar, darı mahsûllerinin yanında bağcılık, arıcılık sebze ve meyvecilik ile hayvancılık da yapılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı ise 1453'te 1857, 1468'de 3591, 1529'da 5973 ve 1544'de ise 6967 akçe olarak kaydedilmiştir. 1831 tarihli defterde de bu şekilde kaydedilen köyde 69 nefer bulunmaktaydı²⁴⁶.

Meleniç²⁴⁷; İlk olarak 1529 tarihli defterde kaydına rastladığımız köyde bu tarihte 41 h., 6 m. ve 1544'de 24 h., 3 m. 1 b. vergi nüfusu vardı. Köy 1529'da zeâmet , 1544'de ise tımar olarak tasarruf olunmaktaydı. Yine her iki tahrirde de köyde 1'er tane Baştina tasarruf eden reaya mevcuttu. Köyde yetişen mahsûller arasında buğday, mahlut, sepet, bostan, keten, gah ve pamuğun yanında bağcılık ve arıcılık da yapılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı ise 1529'da 3091 ve 15'de 3523 akçe olarak kaydedilmişti. 1831 tarihli deftere göre köyde Müslim ahali yaşamakta olup, nüfusu da 136 nefer idi²⁴⁸.

²⁴² BOA, KK., 6270, 109.

²⁴³ BOA, MAD 237, 64-65; BOA, TD 4 186-187; BOA, TD 149, 717; BOA, TD 232, 742-743.

²⁴⁴ Makedonskiot, 159, not 73.

²⁴⁵ Kapıcı demek olup, genelde kale kapılarında bekçilik yapanlar için kullanılırdı (Ş. Sami, *Kamus-i Türkî*, İstanbul 1314, 305).

²⁴⁶ BOA, KK., 6270, 69.

²⁴⁷ BOA, TD 149, 698-699; BOA, TD 232, 789-790.

²⁴⁸ BOA, KK., 6270, 99.

Mokarani²⁴⁹; Köprülü'nün güneyinde bulunan köy, Gabrovnik ve Oreovdol köyleri ile de sınırdır²⁵⁰. Tımar olarak tasarruf olunan köyde 1453'te 33 h., 5 m., 3 b.; 1468'de 15 h., 2 m., 1 b.; 1529'da 46 h., 11 m., 1 b. Ve 1544'de 50 h., 4 m., 1 b. vergi nüfusu bulunmaktaydı. 1453'te 1 tane keşiş kayıtlı bulunan köyde, buğday, arpa, çavdar, duhne, burçak, bostan, keten, mercimek, sepet, gah mahsûlleri yanında bağcılık, arıcılık, sebze ve meyvecilik ile hayvancılık da yapılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı ise 1453'te 2526; 1468'de 3268 ; 1529'da 5353 ve 1544'de 6312 akçe olarak kaydedilmiştir. 1831 tarihli nüfus defterine göre köyde 92 nefer bulunmaktaydı²⁵¹.

Nastolob²⁵²; Köprülü'nün kuzey-batısında yerleşik durumda bulunan bu köy Vilaşacani köyü ile de sınırdır²⁵³. 1468 tarihli defterden başka kaydına rastlamadığımız bu köyde 25 h. ve 2 m. vergi nüfusu ile 571 akçelik vergi hâsılı vardı. Köyde yetiştirilen ürünler hakkında da bilgi bulunmayan köyün derbent olduğu kaydı mevcuttur.

Nogaveniç²⁵⁴; Köprülü'nün güney-batısında yerleşik durumda olan köy Ubono köyü ile de sınırdır²⁵⁵. Sadece 1468 tarihli defterde kaydı bulunan köy hakkında bundan sonraki tahrirlerde her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. Köyde bu tarihte 47 h., 2 m., 2 b. vergi nüfusu vardı. Başta buğday, arpa, çavdar, burçak, pamuk, hamr ve meyve mahsûllerinin yetiştirildiği köyde domuzda beslenmekteydi. Köyün vergi hâsılı ise 5320 akçe olarak kaydedilmişti.

Nüveçani²⁵⁶; Köprülü'nün kuzeyinde bulunan yerleşim yeri Çaleşevo köyü ile sınırdır²⁵⁷. Köyde meskûn reaya 1453'te 22 h., 4 m.; 1468'de 15 h., 1 m., 1 b.; 1529'da 1h. Müslim, 16 h., 2 m.; 1544'de 1h. Müslim, 5 h., 1 m. bulunmaktaydı. Tımar olarak tasarruf edilen köyde buğday, arpa, yulaf, çavdar, darı, nohud, pirinç, mercimek, bostan üretimi yanında bağcılık, balıkçılık,

²⁴⁹ BOA, MAD 237, 38; BOA, TD 4 223; BOA, TD 149, 732; BOA, TD 232, 737.

²⁵⁰ Makedonskiot, 181, not 127.

²⁵¹ BOA, KK., 6270, 337.

²⁵² BOA, TD 4 , 239.

²⁵³ Makedonskiot, 191, not 152.

²⁵⁴ BOA, TD 4 , 166-167.

²⁵⁵ Makedonskiot, 146, not 50.

²⁵⁶ BOA., MAD 237, 63; BOA., TD 4 188; BOA, TD 149, 717-718; BOA, TD 232, 742.

değirmencilik ve meyvecilik de yapılmaktaydı. 1529'da köyde 1 çift ve 1 tane de Baştına tasarruf eden reaya kayıtlıdır. Ayrıca 1529 ve 1544'de Sopovin köyü reayasının bu köy sınırında ziraat ettikleri ve bunun karşılığında da öşürlerini bu yer sipahisine verdikleri de kayıtlıdır. Yine 1544'de sipahi adına kayıtlı bir çiftliğin bulunduğu kaydı da vardır. Köyün hâsılı ise 1453'te 1671 akçe, 1468'de 2000 akçe, 1529'da 1281 akçe ve 1544'de 975 akçe olarak görülmektedir. 1831 tarihli defterde köyde 155 nefer bulunduğu kayıtlıdır²⁵⁸.

*Oladbofça*²⁵⁹; 1453 tarihli defterde Olad Loviç şeklinde kaydedilen köy hakkında 1468 tarihli defterde bir kayıt bulunmamaktadır. Köy 1453'de tımar, 1544'de ise zeâmet olarak kaydedilmiştir. Köyde meskûn ahali, 1453'te 13 h., 2 m., 1 b.; 1529'da 1h. Müslim, 77 h., 10 m., 2 b. ve 1544'de 1 h. Müslim, 52 h. 7 m., 3 b. idi. Köyde 10 tane ceviz, 4 tane armut ve 10 tane de dut ağacı bulunmaktaydı. Köyde yetiştirilen ürünler arasında buğday, arpa, yulaf, çavdar, bostan, pirinç, keten, üzüm, mercimek başta gelmekteydi. Bunun yanında arıcılık ve bağcılığın da yapıldığı köyde domuz da yetiştirilmekteydi. 1529'da 2 tane ve 1544'de 1 tane değirmen bulunan köyün hâsılı; 1453'de 1131 akçe, 1529'da 9617 akçe, 1544'de ise 8310 akçe idi.

*Oladbofça*²⁶⁰; Köprülü'nün güneyinde bulunan bu yerleşim yeri Kirnino ve Yaseneva köyleri ile d sınırdır²⁶¹. 1453 ve 1544 tarihli defterlerde kaydı bulunamayan köyde 1468'de 24 h., 1 m. ve 1529'da 20 h., 5 m., ve 1 b. vergi nüfusu bulunmaktaydı. Başlıca buğday, arpa, keten ve bostan mahsûllerinin alındığı köyde, bağcılık ve hayvancılık da yapılmaktaydı. Tımar olarak tasarruf olunan köyün vergi hâsılı ise, 1468'de 2545 akçe iken bu gelir 1529'da 2121 akçeye gerilemiştir.

*Olaşni*²⁶²; Köprülü'nün kuzey-batısında bulunan bu yerleşim yeri Sopot köyü ile sınırdır²⁶³. Tımar olarak tasarruf olunan köy hakkında 1453 ve 1468

²⁵⁷ Makedonskiot, 159, not 74.

²⁵⁸ BOA, KK., 6270, 320.

²⁵⁹ BOA, MAD 237,51-52; BOA, TD 149, 746-747; BOA, TD 232, 796-797.

²⁶⁰ BOA, TD 4 192-193;BOA, TD 149, 725.

²⁶¹ Makedonskiot, 162, not 80.

²⁶² BOA, MAD 237, 60; BOA, TD 4, 226.

tarihli defterlerde bilgi mevcuttu. Daha sonraki tahrirlerde kaydına rastlamadığımız köyde 1453'te 18 h., 3 m., 3 b. varken 1468'de köyde 9 h. ve 1 m. kaydı bulunmaktadır. Köyün mahsûlleri ise sadece 1453 tarihli defterde mevcut olup, bunlar arsında buğday, arpa, çavdar, yulaf, nohut, darı, mercimek, keten, armut, girdegan²⁶⁴ bulunmaktaydı. Köyde ayrıca bağcılık, arıcılık ta yapılan köyde 2 tane de değirmen vardı. Köyün vergi hâsılı ise 1453'te 1901 ve 1468'de 1420 akçeydi

Oraçeviç²⁶⁵; İlk kaydına 1529 tarihli defterde rastladığımız köyde bu tarihte 78 h., 21 m., 7 b. ile 1544'de 116 h., 20 m. ve 4 b. vergi nüfusu bulunmaktaydı. Tımar olarak tasarruf olunan köyde 1529'da 11 Baştına ve 7 yamak ile 1544'de 7 Baştına tasarruf eden reaya vardı. Köyün bu iki tahrirde de dikkati çeken noktası Sarraç İskender'in tımarı olarak kaydedilmiş olmasıdır. Buğday, mahlut, burçak, bostan, pamuk, gah, gügül, mercimek mahsûllerinin yanında bağcılık, arıcılık, meyve ve sebzeçilik de yapılmaktaydı. Köyde ayrıca 13 tane de değirmen vardı. Köyün vergi hâsılı ise 1529'da 13968 ve 1544'de ise 8498 akçe olarak kaydedilmişti.

Oradeniç²⁶⁶; Nam-ı diğer Yanyalar olan köy tımar olarak tasarruf olunmaktaydı. İlk kaydına 1529'da rastladığımız köyde bu tarihte 1 h. Müslim, 65 h., 8 m., 4 b. ve 1544'de 1h .Müslim, 1 m. Müslim, 70 h., 4 m. ve 4 b. vergi nüfusu bulunmaktaydı. Köyde buğday, burçak, pamuk, gah, keten, mercimek, mahlut, bostan ve gügül mahsûlleri yanında bağcılık, arıcılık, meyve ve sebzeçilik de yapılmaktaydı. Köyde 1529'da 5, 1544'de ise 6 tane de değirmen vardı. Köyün vergi hâsılı ise 1529'da 6438, 1544'de ise 8039 akçe olarak kaydedilmiştir.

Oranoğça²⁶⁷; Köprülü'nün batısında yerleşik durumdaki köy Lisice köyü ile de sınır olup, reayası Gayri Müslim'dir. Burada yerleşmiş olanlar Doğancılar köyünden ayrılanlardan oluşmuştur²⁶⁸. Köyde 1453'te 12 h., 1 m.; 1468'de 4 h. ve

²⁶³ Makedonskiot, 183, not 131.

²⁶⁴ Girdegan= ceviz (İbrahim Olgun- Cemil Draşan, Farsça-Türkçe Sözlük, Ankara 1984, 38).

²⁶⁵ BOA, TD 149, 723-724; BOA, TD 232, 779-780.

²⁶⁶ BOA, TD 149, 711; BOA, TD 232, 733-734.

²⁶⁷ BOA, MAD 237, 23, 27, 37; BOA, TD 4 217, 225-226; BOA, TD 232, 760-761.

²⁶⁸ Makedonskiot, 178, 183, not 130.

bâki reayası Doğacılar köyü ile yazılmış ve 1544'de ise 48 h., 7 m. vergi nüfusu bulunmaktaydı. Tımar olarak tasarruf olunan köyde, 1544'de 2 tane de Baştına tasarruf eden reaya mevcuttu. Başlıca buğday, mahlut, burçak, sepet, keten, gıyâh, çavdar, bostan, arpa mahsûllerinin alındığı köyde ayrıca bağcılık, arıcılık, hayvancılık da yapılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı ise 1453'te 907; 1468'de 420 ve 1544'de 5974 akçe olarak kaydedilmiştir.

*Oras*²⁶⁹; Defter kayıtlarında padişah hasları arasına zikredilen bu köy hakkında 1453 ve 1468 tarihli defterlerde her hangi bir bilgi bulunmamaktadır. 1529'da köyde 36 h., 6 m. ve 1544'de 65 h., 6 m., 1 b. vergi nüfusu vardı. Köyde yetişen mahsûller arasında buğday, mahlut, bostan, gıyâh, gah ve pamuk başta gelmekteydi. Bunun yanında arıcılık da yapılan köyde her iki tahrirde de 4'er tane değirmen kaydı bulunmaktaydı. Köyün vergi hâsılı ise 1529'da 3000 akçe iken 1544'de bu rakam 5664 akçeye yükselmiştir. 1831 tarihli nüfus defterine göre köyde 143 nefer kayıtlıydı²⁷⁰.

*Papradişte*²⁷¹; 1529 ve 1544 tarihli defterlerde kaydına rastladığımız köy padişah hasları arasında zikredilmektedir. Köyde 1529'da 20 h., 3 m. ; 1544'de ise 26 h., 3 m. vergi nüfusu bulunmaktaydı. Köyde yetişen mahsûllerin başında buğday, arpa, mahlut, bostan, keten, gah, mercimek, gıyâh ve pirinç gelmekteydi. Bunun yanında bağcılık ve arıcılık da yapılan köyde domuz da beslenmekteydi. Köyün vergi hâsılı ise 1529'da 1199 ve 1544'de ise 1595 akçeydi.

*Paseneva*²⁷²; 1453 ve 1468 tarihli defterlerde kaydı bulunmayan bu yerleşim yerinde 1529'da 12 h., 3 m., 1 b. ve 1544'de 16 h., 6 m. vergi nüfusu bulunmaktaydı. Tımar olarak tasarruf olunan köyde başlıca buğday, arpa, sepet, hamr, keten, mahlut, bostan ürünleri yanında bağcılık ve arıcılık da yapılmaktaydı. Domuz da yetiştirilen köyün vergi hâsılı ise; 1529'da 1088 ve

²⁶⁹ BOA, TD 149, 683; BOA, TD 232, 712-713.

²⁷⁰ BOA, KK., 6270, 366.

²⁷¹ BOA, TD 149, 687-688; BOA, TD 232, 70.

²⁷² BOA, TD 149, 721; BOA, TD 232, 800.

1544'de 1562 akçeydi.1831 tarihli nüfus defterine göre köyde 24 nefer kayıtlıydı²⁷³.

*Pegodim*²⁷⁴; Köprülü'nün güneyinde bulunan köy Rakle köyü ile sınırdır²⁷⁵. Köy 1453 ve 1468 tarihli defterlerde Nikodim adıyla kaydedilmiştir. Köyde 1453'te 20 h., 4 m., 6 b.; 1468'de 42 h., 2 m.; 1529'da 49 h., 5 m., 3 b. ve 1544'de 54 h., 10 m., 6 b. vergi nüfusu bulunmaktaydı.1453'te *mevkuf*²⁷⁶ olarak kaydedilen köyün, 1529 ve 1544 tarihli defterlerde tımar olarak tasarruf olduğu kaydı vardır. Köyde yetiştirilen başlıca mahsûller ise; buğday, arpa, yulaf, çavdar, bostan, koz, keten, burçak, mercimek ve gah idi. Bunun yanında köyde bağcılık, arıcılık sebze ve meyvecilik de yapılmakta olup, domuz da yetiştirilmekteydi. 1544'de köyün halî durumunda bir mezrasının olduğu kaydı da bulunmaktadır. Köyün vergi hâsılı ise 1453'te 2020; 1468'de 4520, 1529'da 4459 ve 1544'de ise 7770 akçeydi.

*Peklişte*²⁷⁷; İlk kaydına 1529'da rastladığımız köy tımar olarak tasarruf olunmaktaydı. Köyde 1529'da 64 h., 7 m. ve 1544'de 74 h., 8 m. ile 3 b. vergi nüfusu kaydı bulunmaktaydı. Yetiştirilen mahsûller arasında buğday, burçak, mercimek, nohut, bostan, pamuk, gah ve mahlut yanında köyde bağcılık, arıcılık, sebze ve meyvecilik de yapılmaktaydı. Değirmenin de bulunduğu köyde domuz da beslenmekteydi. Köyün vergi hâsılı ise 1529'da 7955 ve 1544'de 9664 akçe olarak kaydedilmiştir. 1831 tarihli nüfus defterine göre köyde 241 nefer nüfusun bulunduğu kayıtlıdır²⁷⁸.

*Perpetor*²⁷⁹; İlk kaydına 1529 tarihli defterde rastladığımız köy, tımar olarak tasarruf olunmakla beraber köyde bu tarihte 33 h., 7 m. ve 1544'de 21 h., 1 m. vergi nüfusu bulunmaktaydı. Başlıca buğday, bostan, pamuk, mahlut, sepet ve

²⁷³ BOA, KK., 6270, 404.

²⁷⁴ BOA, MAD 237, 42; BOA, TD 4 212-213; BOA, TD 149, 735; BOA, TD 232, 793.

²⁷⁵ Makedonskiot, 174, not 111.

²⁷⁶ Mevkuf, çoğulu mevkufattır. Mahlul tımar gelirleri, vakıflardan hazineye âit olan gelirler ve örfi tekaliften hazineye âit olanlara denir. Zira hazine için durdurulmuştur. Bu tür gelir işleriyle uğraşanlara "mevkûfâtî" ve bununla ilgili kaleme de "mevkûfât kalemi" denirdi (M. Z. Pakalın, a.g.e., II, 497-498 ; A. Akgündüz, Osmanlı Kanunnâmeleri, I, 370, not 2).

²⁷⁷ BOA, TD 149, 744-745; BOA, TD 232, 766-767.

²⁷⁸ BOA, KK., 6270, 241.

²⁷⁹ BOA, TD 149, 700-701; BOA, TD 232, 763.

gah mahsûllerinin yanında arıcılık ve bağcılık da yapılmaktaydı. Bu köyün Rosuca isminde bir de mezrası bulunmaktaydı. Köyün vergi hâsılı ise 1529'da 3235 akçe iken 1544'de bu gelir 1988 akçeye düşmüştür.

*Pesteriç*²⁸⁰; Köyde 1453'de 54 h., 7m., 6 b.; 1529'da 2 h. Müslim, 84 h., 8 m., 8 b.; 1544'de 1 h. Müslim, 91 h., 10 m., 3 b. bulunmaktaydı. 1453 tarihli defterde kaydına rastlayamadığımız köy 1529 ve 1544'de padişah hasları arasında geçmektedir. 1529'da köyde 2 tane tımarlı çift tasarruf eden hane varken , 1544'de 1 tane çiftlik tasarruf eden ve aynı zamanda imamlık görevinde de bulunan hane reisi vardı. Yine 1529'da 2 ve 1544'de ise 10 tane Başına tasarruf eden hane mevcuttu. Köyün hâsılı ise; 1453'de 4311, 1529'da 13310 ve 1544'de ise 17344 akçe olarak kaydedilmiştir.

*Pesteriç*²⁸¹; İlk kaydına 1529 tarihli defterde rastladığımız köy tımar olarak tasarruf olunmaktaydı. 1544'de Başteriç olarak kaydedilen köyde 1529'da 33 h. ve 1544'de ise 14 h. vergi nüfusu bulunmaktaydı. Köyde buğday, mahlut, sepet, bostan mahsûllerinin yanında bağcılık, arıcılık ve hayvancılık da yapılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı ise 1529'da 3996 ve 1544'de 1070 akçe olarak kaydedilmiştir. 1831 tarihli nüfus defterine göre köyde 272 nefer bulunmaktaydı²⁸².

*Petheva*²⁸³; Tımar olarak tasarruf olunan köy hakkında ilk kayıtlara 1529 tarihli defterde rastladık. Bu tarihte köyde 118 h. 17 m. ve 4 b. ve 1544'de ise 65 h., 12 m. ve 1 b. vergi nüfusu vardı. Başlıca buğday, burçak, mercimek, bostan, pamuk, çayır, gügöl, gah, mahlut, keten mahsûllerinin yanında köyde bağcılık, arıcılık, sebze ve meyvecilikte yapılmaktaydı. 1544 tarihli defterde Salaseniç adlı bir mezrasının da bulunduğu köyün vergi hâsılı ise 1529'da 14599 akçe iken 1544'de 12269 akçe vergi hâsılı kaydı bulunmaktadır.

²⁸⁰ BOA., MAD 237, 8; BOA, TD 149, 682-683; BOA, TD 232, 709.

²⁸¹ BOA, TD 149, 736; BOA, TD 232, 802.

²⁸² BOA, KK., 6270, 356.

²⁸³ BOA, TD 149, 730-731; BOA, TD 232, 740, 758-759.

Petkova²⁸⁴; Köprülü'nün güney batısında Soble köyü ile hem sınır olan köy, günümüzde Teobo olarak bilinmektedir²⁸⁵. 1453'te 27 h., 5 m.; 1468'de 35 h., 3 m., 4 b.; 1529'da 65 h., 7 m., 4 b. bulunan köy hakkında 1544 tarihli defterde her hangi bir bilgiye rastlamadık. Buğday, arpa, çavdar, darı, keten, bostan, burçak, mercimeğin yetiştirildiği köyde bağcılık ve arıcılık da yapılamaktaydı. Domuz da yetiştirilen köyde, değirmende bulunmaktaydı. 1529'da tımar olarak tasarruf edildiğine dair bir kayıt bulunan köyün hâsılı 1453'te 2300 akçe, 1468'de 3436 akçe ve 1529'da ise 8652 akçe idi.

Pișteriç²⁸⁶; Günümüzde Peșteritsa olarak bilinen köy Pirlepe'nin doğusuna düşmektedir²⁸⁷. Tımar olarak tasarruf edilen köyde 1453'te 10 h., 2 m., 1 b.; 1468'de 18 h., 1 m.; 1529'da 26 h., 3 m., 1 b.; 1544'de ise 23 h., 1 m., 2'de b. bulunmaktaydı. Köyde yetiştirilen ürünler arasında buğday, arpa, pirinç, darı, burçak, mercimeğin yanı sıra arıcılık, bağcılık, balıkçılık, üzüm yetiştiriciliği de yapılmaktaydı. Domuzun da bulunduğu köyde 1529'da 2 tane 1544'de de 1 tane harap vaziyette değirmen bulunmaktaydı. Köyün hâsılları arasında niyabet ve arusâne de vardı. Vergi gelirleri ise 1453'te 1054, 1468'de 2717, 1529'da 2939 ve 1544'de de 3280 akçe olarak kaydedilmiştir. Ayrıca Boğalofça köyünün defter harici kalan öşürleri de bu köy ile kaydedilmiştir.

Podlas²⁸⁸; Köprülü Kazâsı'nın cenubunda bulunan bu köy Kirini köyü ile sınırdadır²⁸⁹. 1453, 1529 ve 1544'de tımar olarak kaydedilen köyde, 1453'te 25 h., 4 m., 1 b.; 1468'de 50 h., 5 m.; 1529'da 103 h., 10 m., 4 b.; 1544'de ise 3 h. Müslim, 109 h., 13 m., ve 5 b. ile Köprülü'nün en büyük köyleri arasında yer almaktadır. Köyde yetiştirilen ürünlere baktığımızda tarıma elverişli olduğu anlaşılmaktadır. Bu ürünler arasında buğday, arpa, çavdar, yulaf, darı, burçak, bostan, pirinç, mercimek, nohud yanında ceviz, armud, dut gibi meyvelerde yetiştirilmekteydi. Bunun yanında köyde bağcılık, meyvecilik, arıcılık da yapılan köyde değirmen de bulunmaktaydı. Ayrıca domuzda yetiştirilen köyün hâsılı

²⁸⁴ BOA, MAD 237, 59; BOA, TD 4 203-204; BOA, TD 149, 716.

²⁸⁵ Makedonskiot, 169, not 96.

²⁸⁶ BOA, MAD 237, 62; BOA, TD 4 204-205; BOA, TD 149, 737-738; BOA, TD 232, 780-781.

²⁸⁷ Makedonskiot, 169, not 97.

²⁸⁸ BOA, MAD 237,48; BOA, TD 4 167-169; BOA, TD 149, 742-743; BOA, TD 232, 745-747.

²⁸⁹ Makedonskiot, 147, not 53.

1453'te 2131 akçe, 1468'de 4540 akçe 1529'da 13367 akçe ve 1544'de ise 14553 akçe idi. Bu rakamlar da köyün büyüklüğünü göstermesi açısından önemlidir. 1831 tarihli defterde Podaş olarak kaydedilen köyde 127 nefer yer almaktaydı²⁹⁰.

*Pogomil*²⁹¹; İlk kaydına 1529 tarihli defterde rastladığımız köyde bu tarihte 58 h., 9 m., 8 b. ve 1544'de 66 h., 7 m., ve 4 b. vergi nüfusu bulunmaktaydı. 1529'da köyde 1 tane Baştina tasarruf eden reaya kayıtlıydı. Buğday, mahlut, burçak, keten, bostan, gah, sepet mahsûllerinin alındığı köyde ayrıca bağcılık, arıcılık ve hayvancılık da yapılmaktaydı. Köyde 1529'da 3 ve 1544'de 13 tane değirmen vardı. Köyün vergi hâsılı ise 1529'da 8614 ve 1544'de 9872 akçe olarak kaydedilmişti. Köy her iki tahrirde de padişah hasları arasında zikredilmiştir. 1831 tarihli defterde Negodim olarak kaydedilen köyde 293 nefer bulunmaktaydı²⁹².

*Polışne*²⁹³; Köprülü'de şu ana kadar varlığını devam ettiremeyen köyler arasındadır²⁹⁴. 1529 ve 1544 tarihli defterlerde kaydı bulunmayan köyde, 1453'te 35 h., 3 m. ve 1468 'de 38 h., 1 m., 3 b. bulunmaktaydı. 1468'de Polşeno şeklinde kaydedilen köyde buğday, arpa, keten yanında bağcılık ve arıcılık da yapılmaktaydı. Ayrıca köyde 12 tane bağ, 45 tane ceviz , 5 tane armut ve 3 tene de ayva ağacı vardı. Köyün vergi hâsılı ise 1453'te 3215, 1468'de 3558 akçeydi.

*Polovdeniç*²⁹⁵; Günümüzde Belovoditsa olarak bilinen köy, Aksu anlamına gelmektedir. Köy Prilep nehrinin kuzeyinde bulunmaktadır²⁹⁶. 1453'te 12 h., 2 m., 1 b.; 1468'de 18 h., 1 m.; 1529'da 14 h., 3 m.; 1544'de ise 17 h. kayıtlıdır. Başlıca buğday, arpa, mercimek, darı, çavdar, keten, burçak ve bostan üretiminin yapıldığı köyde ayrıca arıcılık ve bağcılık da yapılmaktaydı. Domuzun da bulunduğu köyde 1 tane de değirmen vardı. 1529 ve 1544'de tımar olarak tasarruf olunan köyün hâsılı 1453'te 846 akçe, 1468'de 1744 akçe, 1529'da 1261 akçe ve 1544'de ise 3962 akçe idi. 1529'da köyün Milasoniç isminde bir

²⁹⁰ BOA, KK., 6270, 265.

²⁹¹ BOA, TD 149, 684; BOA, TD 232, 705.

²⁹² BOA, KK., 6270, 412.

²⁹³ BOA, MAD 237,28-29;BOA, TD 4 , 202-203.

²⁹⁴ Makedonskiot, 168 , not 95.

²⁹⁵ BOA, MAD 237,45-46;BOA, TD 4 230; BOA, TD 149, 745-746; BOA, TD 232, 786-787.

mezrasının bulunduğu ve 1544'de ise defter harici kalan Perseki nahiyesine bağlı Balasuvar adlı köy ahalisinin öşürlerini bu yer sipahisine verdikleri kayıtlıdır.

Poparya²⁹⁷; Köprülü'nün güneyinde Yasenova ve Jitolub köyleri arasında bulunan köy günümüzde Popadiya olarak bilinmektedir²⁹⁸. Köyde 1453'te 12 h., 2 m., 1 b.; 1468'de 23 h., 1 m.; 1529'da 3 h. Müslim, 1 m. Müslim, 57 h., 9 m., 2 b.; 1544'de ise 2 h. Müslim, 79 h., 6 m., 3 b. bulunmaktaydı. 1529 ve 1544'de zeâmet olarak kaydedilen köyde buğday, arpa, burçak, mercimek, bostan yetiştirilmekteydi. Bağcılık ve arıcılığın da yapıldığı köyde ayrıca domuz da bulunmaktaydı. 1529'da 1 tane ve 1544'de 2 tane değirmen bulunan köyün hâsılı 1453'te 882 akçe, 1468'de 1684 akçe, 1529'da 6137 akçe ve 1544'de ise 7767 akçe idi. Ayrıca köyde 1529'da 1 Baştina ve 3 tane de nim-çift tasarruf eden reaya varken, 1544'de 2 tane çift tasarruf eden hane vardı. 1831 tarihinde köyde 139 nefer bulunmaktaydı²⁹⁹.

Raçeniç³⁰⁰; Günümüzde Raçentsi olarak anılan köy 149 numaralı defterde iki defa kaydedilmiştir³⁰¹. Tımar olarak tasarruf olunan köyde 1453'te 5 tane ceviz, 1 tane dut ve 2 tane de armut ağacı bulunurken 1468'de 5 tane ceviz ve 2 tane de dut ağacı bulunmaktaydı. Köyde 1453'te 42 h., 7 m., 2 b.; 1468'de 75 h., 3 m., 2 b.; 1529'da 5 h. Müslim, 107 h., 11 m., 8 b. ve 1544'de ise 5 h. Müslim, 109 h., 7 m., 10 b. bulunmaktaydı. 1529'da 4 çift, 1 bennak, 2 Baştina; 1544'de ise 3 çift, 1 caba bennak, 1 çiftlik tasarruf eden reaya vardı. Ayrıca yine 1544 tarihli defterde 1 tane de **bin Abdullah** kaydı bulunmaktadır. Köyde yetiştirilen ürünlerin başında buğday, arpa, yulaf, çavdar, bostan, nohut, burçak, mercimek, pirinç gelmektedir. Köyde ayrıca bağcılık, arıcılık, meyve ve sebzecilik de yapılmaktaydı. Değirmenin de bulunduğu köyde domuz da beslenmekteydi. Ortaya çıkan rakamlardan da büyüklüğü anlaşılan köyün hâsılı 1453'te 4547, 1468'de 6782, 1529'da 11138 ve 1544'de 14985 akçe idi.

²⁹⁶ Makedonskiot, 186, not 137.

²⁹⁷ BOA, MAD 237,41-42; BOA, TD 4 220-221 ; BOA, TD 149, 696-697; BOA, TD 232, 729-730.

²⁹⁸ Makedonskiot, 180, not 121.

²⁹⁹ BOA, KK., 6270, 225.

³⁰⁰ BOA, MAD 237, 18; BOA, TD 4 162-163 ; BOA, TD 149, 713-714 ; BOA, TD 232, 751-753.

³⁰¹ Makedonskiot, 144, not 44.

Rahoviç³⁰²; Köprülü'nün güneyinde bulunan köy, Vitantsi ve Grinçişte köyleri ile sınırdır³⁰³. Sadece 1468 tarihli defterde kaydı bulunan köy de 1 h. Müslim, 40 h., 1 m. ve 6 b. vergi nüfusu bulunmaktaydı. Köyde bu tarihte 2 tane mülk-i bağ ile 11 tane değirmen vardı. Başlıca buğday, arpa, piyaz ve bostan mahsûllerinin alındığı köyde bağcılık, arıcılık, meyve ve sebzecilik de yapılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı ise 1475 akçeydi. 1831 tarihli defterde Rahofça olarak kaydedilen köyde 137 nefer vardı³⁰⁴.

Rahoviç³⁰⁵; Burada meskûn olanlar Gorni (Dağ) Rahoviç köyünden olan kişilerce oluşturulmuştur. Köy Köprülü'nün güneyinde Çaşka köyü sınırdır³⁰⁶. 1453 ve 1468 tarihli defterlerde kaydı bulunan köyde 1453'te 31 h., 5 m., 4 b. ve 1468'de 60 h., 4 m., 1 b. vergi nüfusu kaydı vardı. Tımar olarak tasarruf olunan köyde buğday, arpa, yulaf, çavdar, bostan, mercimek ve keten mahsûllerinin yanında bağcılık ve arıcılık da yapılmaktaydı. Domuz da beslenen köyün vergi hâsılı ise 1453'te 2664 ve 1468'de 4725 akçe olarak kaydedilmişti.

Rakle³⁰⁷; Köprülü'nün güneyinde Nikoforova ve Toplitsa köyleri ile sınırdaş olan köy günümüzde de bu isimle anılmaktadır³⁰⁸. Tımar olarak kaydedilen köyde, 1453'te 16 h., 2 m., 3 b.; 1468'de 18 h., 2 m.; 1529'da 33 h., 4 m. ve 1544'de de 33 h., 4 m., bulunmaktaydı. Köyde başlıca buğday, arpa, çavdar, mercimek, bostan, burçak, pirinç yetiştiriciliği yanında bağcılık, arıcılık ve domuz besiciliği de yapılmaktaydı. 1529 ve 1544'de 2 şer tane değirmen kaydı bulunan köyün hâsılı 1453'te 1300 akçe, 1468'de 2290 akçe, 1529'da 4425 akçe ve 1544'de 4345 akçe idi. 1831 tarihli defterde ise 213 nefer kayıtlıydı³⁰⁹.

Rayiç³¹⁰; Burada meskûn bulunan reaya Duka köyünden ayrılanlardır³¹¹. İlk tahrirde mezra olarak kaydedilen köy hakkında sadece 110 akçelik bir vergi

³⁰² BOA, TD 4, 184-185.

³⁰³ Makedonskiot, 157, not 71.

³⁰⁴ BOA, KK., 6270, 394.

³⁰⁵ BOA, MAD 237, 55; BOA, TD 4, 218-219.

³⁰⁶ Makedonskiot, 178, not 119.

³⁰⁷ BOA, MAD 237, 45; BOA, TD 4 229; BOA, TD 149, 720; BOA, TD 232, 765.

³⁰⁸ Makedonskiot, 185, not 136.

³⁰⁹ BOA, KK., 6270, 211.

³¹⁰ BOA, MAD 237, 11; BOA, TD 4, 222.

³¹¹ Makedonskiot, 181, not 126.

geliri kaydı varken, 1468 tarihli defterde köyde 4 tane değirmen ve 125 akçelik bir vergi hâsılı kaydı düşülmüştür. Ayrıca köyün adının yanına “**Köprülü Subaşı**’ndan buna verilmiş” kaydı bulunmaktadır.

Rodenik³¹²; Köprülü’nün kuzeyinde, Luguntsi ve Letevetsi köyleri ile sınırdaş olan köy günümüzde Rudnik olarak bilinmektedir ki bu da **kaynak suyun çıktığı yer manasına gelmektedir**³¹³. Tımar olarak tasarruf olunan köyde 1453’te 30 h., 4 m., 2 b.; 1468’de 32 h., 2 m., 2 b.; 1529’da 62 h., 3 m., 6 b. ve 1544’de 1 h. Müslim, 59 h., 6 m., 4 b. bulunmaktaydı. Köyde 1453’te 10 armut, 20 ceviz, 4 dut ve 3 tane de badem ağacı varken, 1468’de 40 ceviz, 5 armut, 3 dut ve 4 tane de badem ağacı kaydı bulunmaktaydı. 1529’da köyde 3 tane “**yamak**”³¹⁴ kaydı görülmektedir. 1544’de ki tahrirde ise h. Müslim olarak kaydedilen reaya ise çift tasarrufunda bulunmaktaydı. Köyde yetiştirilen ürünler arasında buğday, arpa, yulaf, çavdar, bostan, nohut, burçak, mercimek, pirinç başta gelmektedir. Bunun yanında bağcılık, arıcılık, meyveciliğin de yapıldığı köyde **resm-i gügöl**³¹⁵ adı altında kaydedilen **ipek böceği yetiştiriciliği** de yapılmaktaydı. Domuzun da beslendiği köyde ilgi çeken bir konu da değirmenin olmamasıdır. Köyün hâsılı ise; 1453’te 2737, 1468’de 6737, 1529’da 7216 ve 1544’de de 7996 akçe idi. 1831 tarihli defterde Rodenik olarak kaydedilen köyde 96 nefer kayıtlıydı³¹⁶.

Rosman³¹⁷; Günümüzde Rosoman olarak bilinen köy Köprülü’nün güney batısında, Jirkova ve Palikura köyleri arasında yer alır³¹⁸. Köyde 1453’te 37 h., 6 m., 5 b.; 1468’de 55 h., 4 m., 6 b.; 1529’da 2 h. Müslim, 39 h., 7 m., 1 b.; 2 h. Müslim, 45 h., 3 m. bulunmaktaydı. Tımar olarak kaydedilen köyde ilgi çeken husus 1529 tarihli deftere bu köyün Köprülü Kadısı’nın tımarı olarak kaydedilmesidir. Başlıca buğday, çavdar, arpa, pirinç, bostan, burçağın yetiştirildiği köyde bağcılık, arıcılık da yapılmaktaydı. Domuz da yetiştirilen

³¹² BOA, MAD 237, 35; BOA, TD 4 191-192 ; BOA, TD 149, 739; BOA, TD 232, 778.

³¹³ Makedonskiot, 162, not 78.

³¹⁴ Yeniçeri ocağıyla, topçu, humbaracı gibi askerî teşekküllerde namzet mahiyetinde bulunanlarla, kalelerdeki mustahfiz suretiyle hizmet edenler hakkında kullanılan bir tâbirdir (M. Z. Pakalın, a.g.e., III, 604).

³¹⁵ H. Eren “*Osmanlı Kanunnâmelerinin Dili Üzerine*”, *Reşat Rahmeti Arat İçin*, I/2, (Ankara 1966), 173 vd.

³¹⁶ BOA, KK., 6270, 305.

³¹⁷ BOA, MAD 237, 10-11; BOA, TD 4 155-156; BOA, TD 149, 737; BOA, TD 232, 749.

³¹⁸ Makedonskiot, 140, not 32.

köyün hâsılı ise 1453'te 2220, 1468'de 5101, 1529'da 6991 ve 1544'de 5015 akçe idi. 1831 tarihli nüfus defterinde ehl-i İslâm neferlerin meskûn köy olup, bir de Gayrimüslim ahalinin meskûn olduğu köy kaydedilmiştir. Müslim nüfus 259 nefer, Gayrimüslim nüfus ise 108 neferdi.

Radudol³¹⁹; Köprülü'nün güney-batısında bulunan köy burada yerleşik durumdaki Gabrovnik köyü ile de sınırdır³²⁰. 1453'te Rahodol ve 1468'de Rakadol şeklinde kaydedilen köy tımar olarak tasarruf olunmaktaydı. Köyde 1453'te 16 h., 3 m.; 1468'de 20 h., 1 b.; 1529'da 37 h., 4 m., 2 b. ve 1544'de ise 39 h., 7 m., 2 b. vergi nüfusu bulunmaktaydı. Köyün mahsûlleri ise buğday, arpa, keten, bostan, koz, burçak, mercimek, gah, pirinç ve giyah idi. Bunun yanında bağcılık, arıcılık, sebze ve meyvecilik de yapılan köyde 6 tane de değirmen vardı. Köyün vergi hâsılı ise 1453'te 1750 ; 1468'de 1790; 1529'da 4741 ve 1544'de ise 4658 akçeydi. 1831 tarihli defterde köyde 116 nefer bulunmaktaydı³²¹.

Senevit³²²; Sadece 1529 tarihli defterde kaydı bulunan köy tımar olarak tasarruf olunmaktaydı. Zikredilen bu köy ahalisi de pirinç üretimi ile meşgul olup vergi nüfusu Çalışlar köyü ahalisi ile kaydedilmiştir. Defterde köy hakkında bundan başka bir bilgi mevcut değildir.

Sirkovo³²³; Günümüzde de bu isimle anılan köy Köprülü'nün güneyinde Kuruşevitsa ve Mirzen köyleri ile sınırdadır³²⁴. Tımar olarak kaydedilen köyde 1453'te 63 h., 9 m., 5 b.; 1468'de 75 h., 4 m., 3 b.; 1529'da 2 h. Müslim, 58 h., 10 m., 2 b. ve 1544'de ise 4 h. Müslim, 72 h., 5 m., 4 b. kayıtlı bulunmaktaydı. 1529'da köyde 2 tane olan Müslim hane çift tasarruf ederken, 1544'de ise 2 tanesi çift diğer 2 tanesi de çiftlik tasarrufunda bulunmaktaydı. Ayrıca yine 1544'de köyde 3 tane de Baştina tasarrufunda bulunan hane mevcuttu. Köyde yetiştirilen ürünler arasında buğday, arpa, çavdar, yulaf, pirinç, ipek böceği, mercimek, bostan başta gelmekteydi. Bunun yanında bağcılık, meyvecilik ve arıcılık da yapılan

³¹⁹ BOA, MAD 237, 23; BOA, TD 4 , 215-216 ; BOA, TD 149, 699-700 ; BOA, TD 232 , 764.

³²⁰ Makedonskiot, 177, not 116.

³²¹ BOA, KK., 6270, 340.

³²² BOA, TD 149 , 704-705.

³²³ BOA, MAD 237, 33-34 ; BOA, TD 4 231-232 ; BOA, TD 149, 708 ; BOA, TD 232, 731-732.

³²⁴ Makedonskiot, 187, not 138.

köyde domuz da beslenmekteydi. Köyün hâsılı ise 1453'te 5426, 1468'de 8998, 1529'da 7423, 1544'de ise 7353 akçe idi. Ayrıca defter harici kalan Ovacık köyü reayasının bu köy sınırında ziraat ettiği ve öşürlerini bu yer sipahisine verdiklerine dair 1544 tarihli defterde bir kayıt bulunmaktadır. 1831 tarihli defterde ise 80 nefer nüfusun bulunduğu kayıtlıdır³²⁵.

*Soğla*³²⁶; Günümüzde Sogle olarak bilinen köy, Köprülü'nün güneybatısında bulunmakta ve Teoba köyü ile sınırdır³²⁷. 1453 tarihli defterde çoğu kısmı bulunmayan köyde 9 h., 1 m.; 1468'de 22 h., 2 m.; 1529'da 43 h., 11 m., 2 b. ve 1544'de 51 h., 5 m., 1 b. bulunmaktaydı. Sadece 1468 tarihli defterde derbent köyü olduğuna dair bir kayıt bulunan köy, 1529'da tımar, 1544'de ise Haydar Çelebi Efendi'nin hasları arasında kaydedilmiştir. 1468'de köyün hâsılları kısmında bir kayıt bulunmayan köyde başlıca buğday, arpa, keten, pirinç, bostan ürünlerinin yanında bağcılık, arıcılık da yapılmaktaydı. Değirmenin de bulunduğu köyde domuz besiciliği de yapılmaktaydı. Köyün hâsılı 1453'te 875 akçe, 1468'de derbent olmasından dolayı 501, 1529'da 3297, 1544'de ise 3459 akçe olarak kaydedilmiştir. 1831 tarihli nüfus defterine göre köyde 139 nefer bulunmaktaydı.

*Sopovin*³²⁸; 1468 tarihli defterde Sopot olarak kayıtlı bulunan köy Köprülü'nün şimalinde olup, günümüzde de bu isimle anılmaktadır³²⁹. Köyde 1453'te 18 h., 3 m. ; 1468'de 27 h., 2 m., 1 b.; 1529'da 1 h. Müslim, 26 h., 5 m., 4 b. ve 1544'de 1 h. Müslim, 26 h., 6 m., 5 b. bulunmaktaydı. Köy 1529 ve 1544'de Budin Miralayı Mahmud Beyin zeâmetleri arasında zikredilmektedir. Köyde yetiştirilen ürünler arasında buğday, arpa, keten, nohut, çavdar, mercimek, burçak, bostan ve pirincin yanı sıra bağcılık, arıcılık ve şarap üretimi için üzüm yetiştiriciliği de yapılmaktaydı. Domuz da yetiştirilen köyde değirmen de bulunmaktaydı.

³²⁵ BOA, KK., 6270, 240

³²⁶ BOA, MAD 237, 36 ; BOA, TD 4 237-238 ; BOA, TD 149, 709-710 ; BOA, TD 232, 794-795.

³²⁷ Makedonskiot, 190, not 149.

³²⁸ BOA, MAD 237, 44 ; BOA, TD 4 170-171 ; BOA, TD 149, 698; BOA, TD 232, 728-729.

³²⁹ Makedonskiot, 149, not 58.

*Suyakarlu/Sobakdi*³³⁰; Köprülü'nün kuzeyinde Çukave ve Mahmudcular köyleri ile sınır olan bu yerleşim yerinde³³¹ Müslüman reaya yaşamaktaydı. Köyde 1453'te 26 h. 4 b., 1468'de Müslim veya Gayrimüslim olduğuna dair bir kayıt bulunmayan köyde 9 h., 2 b.; 1544'de ise 31 h. Müslim bulunmaktaydı. 1529'daki kaydına rastlamadığımız köyde 1453'te 13 tane büyük çiftlik tasarruf eden hane ve 1 tane de fakih³³² bulunmaktaydı. 1468'de hâsılı kaydedilmeyen köyde 1544'de 8 tane çiftlik, 21 tane çift ve 2 tane de bennak tasarrufunda bulunan hane mevcuttu. Ayrıca bu tarihte köyde 1 tane de **bin Abdullah** vardı. Başlıca buğday, çavdar, darı, pirinç, mercimeğin yetiştirildiği köyün hâsılı ise 1453'te 1370 ve 1544'de 2604 akçe idi. Ayrıca Çirko ve Letko köyleri reayasının bu köy sınırında ziraat ettikleri ve öşürlerini bu yer sipahisine verdiklerine dair bir kayıta 1544 tarihli defterde mevcuttur. 1831 tarihli defterde Soyaklar şeklinde kaydedilen köyde, 91 nefer bulunmaktaydı.

*Şoşeniç*³³³; Köprülü Kazâsı'na âit olan defterlerden sadece 1468 tarihli defterde kaydı bulunan bu yerleşim yeri Üsküb'e tâbi olduğundan bundan sonraki tarihlerde Üsküb'e dâhil defterlerde yer almıştır. Köy Üsküb'de bulunan Spaga ve Katlovono köyleri ile sınır olup³³⁴, bu tarihte köyde 6 h. , 1 b. vergi nüfusu ile 1655 akçelik vergi geliri mevcuttu. Üsküb defterlerinden 1529 ve 1544 tarihli defterlerde kaydı bulunan köyde 1529'da 2 h. Müslim, 1 m., 1b. ve 1544'de 4 h. Müslim, 35 h. vergi nüfusu bulunmaktaydı. Köyün başlıca mahsûlleri ise buğday, arpa, burçak, keten, bostan, meyve ve ceviz idi. Bunun yanında köyde bağcılık, arıcılık ve hayvancılık yapılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı ise 1529'da 2140 ve 1544'de ise 3995 akçeydi. 4 adet değirmenin bulunduğu köy bundan sonraki tahrirlerde kaydedilmemiştir³³⁵.

*Taop*³³⁶; Üsküb arazisinde bulunan bu yerleşim yeri Tobor ve Tabrek

³³⁰ BOA, MAD 237, 43 ; BOA, TD 4 226-227 ; BOA, TD 232, 790-791.

³³¹ Makedonskiot, 184, not 132.

³³² Bir şey bilen yahut anlayan kimse demek olup, sonraları fıkıh ile beraber anlaşılmaya başlanmıştır (M. Z. Pakalın, a.g.e., I, 584).

³³³ BOA, TD 4 , 188.

³³⁴ Makedonskiot, 160, not 75.

³³⁵ M. İnbaşı; Üsküb, 176-177.

³³⁶ BOA, TD 4 194.

şeklinde de okunabilmekte olup, Üsküb'ün güneyinde yerleşik durumdadır³³⁷. Üsküb'e tâbi olmasına rağmen 1468 tarihli defterde Köprülü defterine kaydedilen köyde bu tarihte 9 h., 2 b. vergi nüfusu ile 1773 akçelik vergi hâsılı kaydı bulunmaktadır.

Terobak³³⁸; İlk tahririne 1529'da rastladığımız köyde bu tarihte 23 h., 2 m., ve 1 b.; 1544'de ise 21 h., 2 m. vergi nüfusu bulunmaktaydı. Tımar olarak tasarruf olunan köyde başlıca buğday, arpa, burçak, meyve, keten, mahlut, mercimek, bostan ve gah mahsûlleri yanında bağcılık, arıcılık, sebze ve meyvecilik de yapılmaktaydı. 9 tanede değirmen bulunan köyün vergi hâsılı ise 1529'da 2483, 1544'de ise 3285 akçeydi.

Tobllice³³⁹; Köprülü'nün güneyinde bulunan köy, burada Rakle ve Troyatsi köyleri ile sınırdır. Köy günümüzde Toplitsa olarak bilinmektedir³⁴⁰. 1468, 1529 ve 1544 tarihli defterlerde derbent olarak kaydedilen köy, tımar olarak tasarruf olunmaktaydı. 1468'de köyde 15 h., 1 m.; 1529'da 24 h., 2 m.; 1544'de ise 30 neferi derbentçi³⁴¹ 11 h., 3 m. bulunmaktaydı. 1468'de hâsıl kaydı bulunmayan köyde yetiştirilen ürünler arasında buğday, arpa, darı gelmektedir. Şarap için üzüm yetiştiriciliğinin yanında meyvecilik de yapılan köyde domuz besiciliği ve değirmen de bulunmaktaydı. Köyün hâsılı ise 1468'de 3410, 1529'da 1241, 1544'de 1350 akçe idi. 1831 tarihinde köyde 71 nefer meskûndü³⁴².

Toleniç³⁴³; Sadece 1468 tarihli defterde kaydı bulunan köy kelime olarak lalelik anlamına gelmektedir³⁴⁴. Köyde 1468'de 14 h., 1 b. vergi nüfusu vardı. Başlıca buğday ve arpanın yetiştirildiği köyde domuzda beslenmekteydi. Köyün vergi hâsılı ise bu tarihte 1410 akçe olarak kaydedilmişti.

³³⁷ Makedonskiot, 163, not 85.

³³⁸ BOA, TD 149, 751-752; BOA, TD 232, 750-751.

³³⁹ BOA, TD 4 238-239; BOA, TD 149, 750- 751; BOA, TD 232, 741.

³⁴⁰ Makedonskiot, 191, not 151.

³⁴¹ "30 nefere değin derbentci olub avarız-ı divaniyeden muafiyetle hidmet edub tamam ispençelerin ve öşür ve rüsumların vermek üzere deftere kayd olundu." BOA, TD 232, 741.

³⁴² BOA, KK., 6270, 221.

³⁴³ BOA, TD 4, 194-195.

³⁴⁴ Makedonskiot, 156, not 69.

*Toryak*³⁴⁵; Günümüzde Troyatsi olarak bilinen köy Köprülü'nün güneyinde yer alan Toplitsa ve Pletvar köyleri ile sınırdır³⁴⁶. 1453'te mezra olarak kaydedilen bu yerleşim yerinde 1468'de 15 h., 2 b.; 1529'da 23 h., 3 m.; 1544'de ise 17 h., 2 m. bulunmaktaydı. Tımar olarak tasarruf olunan köyde başlıca buğday, arpa, bostan ve burçak yetiştirilmekteydi. Bağcılık, meyvecilik ve arıcılığın da yapıldığı köyde, 1468'de 1 tane, 1529'da 4 tane ve 1544'de ise 5 tane değirmen kaydına rastladık. Domuz da beslenen köyün hâsılı 1468'de 2531 akçe, 1529 ve 1544'de 2500 akçe idi. 1831 tarihli defterde ise 119 nefer bulunmaktaydı³⁴⁷.

*Uğurlu Obası*³⁴⁸; Müslümanların meskûn olduğu köy defterde Uğurluca veya Uğurlu Obası şeklinde kaydedilmiştir³⁴⁹. İlk kaydına 1468 tarihli defterde rastladığımız köyde 9 h. Müslim, 1 b. Müslim; 1529'da 18 h. Müslim, 2 m. Müslim ve 1544'de ise 3 h. Müslim vergi nüfusu mevcuttu. 1544'de diğer bir adı Koca olarak kaydedilen köy tımar olarak tasarruf olunmaktaydı. Köyde dikkat çeken önemli bir kayıt 1468 tarihli defterde – ki bu tarihte köyün ilk kaydına rastladık- kayıtlı 10 kişiden 5'inin *Uğurlu* olarak kaydedilmesidir. Köyde arpa, buğday, gendum, mercimek, pamuk, sepet ve mahlut başlıca yetiştirilen mahsûller arındaydı. Ayrıca bağcılık, arıcılık ile meyve ve sebzecilik yapılan köyde 2 tane de değirmen vardı. Köyün vergi hâsılı ise 1468'de 3142 ; 1529'da 1676 ve 1544'de 647 akçe olarak kaydedilmiştir.

*Veleniç*³⁵⁰; Bu köy Köprülü'nün batısında Dolna (vadi) Viranovtsi köyü ile de sınırdır³⁵¹. Sadece 1453 ve 1468 tarihli defterlerde kaydına rastladığımız köyde, 1453'te 27 h., 4 m., 4 b. ve 1468'de sadece 4 h. vergi nüfusu bulunmaktaydı. 1468 tarihli defterde derbent köyü olduğu kaydı bulunan köy, defter harici olarak belirtilmiştir. Köyde yetişen mahsûller arasında buğday, arpa, çavdar, yulaf, duhne, burçak, bostan başta gelmekteydi. Köyde ayrıca bağcılık, arıcılık meyve ve sebzecilik de yapılmaktaydı. 1453'te köyde 8 tane mülk-i bağ, 3

³⁴⁵ BOA, TD 4 199 ; BOA, TD 149, 751; BOA, TD 232, 797-798.

³⁴⁶ Makedonskiot, 166, not 91.

³⁴⁷ BOA, KK., 6270, 216.

³⁴⁸ BOA, TD 4 , 135-154 ; BOA, TD 149, 712-713 ; BOA, TD 232 , 761.

³⁴⁹ Makedonskiot, 139, not 30.

³⁵⁰ BOA, MAD 07, 55; BOA, TD 4 , 161.

³⁵¹ Makedonskiot, 143, not 43.

ceviz ve 4 armut ağacı vardı. Tımar olarak tasarruf olunan köyün vergi hâsılı ise 1453'te 2871 akçe iken 1468'de derbent olmasından dolayı 166 akçeye düşmüştür.

*Velyanofça*³⁵²; İlk kaydına 1529'da rastladığımız köy hakkında defterde mevcut bilgiler okunamayacak kadar silik çıkmıştır. Defterin aslından da bu bilgileri okuyamadık. 1544'de ise köyün padişah hasları arasında zikredildiği ve bu tarihte köyde 15 h., 1 m. vergi nüfusunun mevcut olduğu kayıtlıdır. Ayrıca köyde buğday, mahlut, üzüm, bostan, giyah da yetiştirilmekteydi. Bunun yanında arıcılık da yapılan köyde 1 tane de değirmen vardı. Köyün vergi hâsılı ise 1035 akçe olarak kaydedilmişti.

*Vitanofça*³⁵³; Bu köyde meskûn olanlar Orohovitsi köyünden gelenlerden oluşmaktadır. Köprülü'nün güney batısında yerleşik durumda olan köy, Busiltsi köyü ile de sınırdır³⁵⁴. Köy 1529'da tımar olarak tasarruf olunmaktaydı. İlk olarak 1468 tarihli defterde kaydına rastladığımız köyde bu tarihte 5h.; 1529'da ise 8h., 3 m. ve 2 b. vergi nüfusu kayıtlıydı. Başlıca buğday, cev, pamuk, sepet, gah, burçak mahsûllerinin alındığı köyde 1529'da 2 tane de mezra bulunmaktaydı. Bunun yanında meyvecilik ve hayvancılığın da yapıldığı köyün vergi hâsılı 1468'de 125 ve 1529'da 1989 akçe olarak kaydedilmiştir. 1831 tarihli defterde Vitanofça-i zîr ve Vitanofça-i bâlâ olarak iki köy halinde kaydedilmiş olup, toplam nüfusu 225 neferdi³⁵⁵.

*Vitanofça*³⁵⁶; Köprülü'nün güneyinde yerleşik durumda olan köy, Builtsi köyü ile de sınırdır³⁵⁷. 1529'da zeâmet ve 1544'de tımar olarak tasarruf olunan köyde 1453'te 7 h., 1 m., 1b.; 1468'de 8 h., 2 b.; 1529'da 1 h. Müslim; 23 h., 11 m., 1 b. ve 1544'de 1 h. Müslim, 10 h., 3 m. ile 1 b. vergi nüfusu bulunmaktaydı. 1544'de ki Müslim hane çift tasarruf etmekte olup, pirinç işiyle uğraşmaktaydı. Köyün 1544'de Erlonar ve İspas isimlerinde iki tane de mezrası vardı. Köyde

³⁵² BOA, TD 149, 757; BOA, TD 232, 714-715.

³⁵³ BOA, TD 4 185-186; BOA, TD 149, 722.

³⁵⁴ Makedonskiot, 158, not 72.

³⁵⁵ BOA, KK., 6270, 146, 383.

³⁵⁶ BOA, MAD 237, 56; BOA, TD 4 169-170; BOA, TD 149, 694-695; BOA, TD 232, 801.

³⁵⁷ Makedonskiot, 154, not 66.

bulunan mahsûller arasında buğday, arpa, yulaf, çavdar, keten, bostan, vilovid, mercimek, hamr, gah, mahlut, pamuk ve giyah yer almaktaydı. Köyün vergi hâsılı ise 1453'te 635, 1468'de 967, 1529'da 3459 ve 1544'de 3895 akçe olarak kaydedilmiştir. 1831 tarihli defterde köyde meskûn 58 nefer bulunmaktaydı³⁵⁸.

*Vitanofça*³⁵⁹; Defterde de bu şekilde kaydedilen köy 1468'de mezra olarak kullanılmakta olup defter harici kalmıştı. Bu tarihte yetiştirilen mahsûller ve vergi nüfusu hakkında bilgi bulunmayan köyden 100 akçelik bir vergi hâsılı alınmaktaydı. 1529'da köy haline getirilen bu yerleşim yerinde 4 h., 1 m., 1 b. vergi nüfusu vardı. Bu tarihte köyde buğday, cev, pamuk, keten ve sebze mahsûlleri alınmaktaydı. Ayrıca Pistepapa isminde bir de mezrası bulunmaktaydı. 1529'da tımar 9 olarak tasarruf olunmakta olan köyün vergi hâsılı ise, 1517 akçeydi. 1831 tarihli defterde Viladilofça şeklinde kaydedilen köyde 185 nefer bulunmaktaydı³⁶⁰.

*Vitlani*³⁶¹; Kaydına 1529 ve 1544 tarihli defterlerde rastladığımız köy halkı çeltikçilik ile uğraşmaktaydı. Her iki tahrirde de padişah hasları arasında zikredilen köyde 1529'da 51 h., 2 b. 5 m. ve 1544'de 11 h. Müslim, 41 h. 4 m. vergi nüfusu bulunmaktaydı. 1529'daki kayıtlara göre köyün iki tane ırmağı vardı. Köyde pirinç üretimi yanında arıcılık ve üzüm yetiştiriciliği de yapılmaktaydı. 1544'de ise köyde 2 tane bin Abdullah ile 4 tane bennak bulunmaktaydı. Ayrıca 1544'deki defterde köy halkının müstakil sınırları olmadığından diğer sipahilerin bunların yerlerine ziraat ettikleri ve öşürlerin de bu yer sahibine verdiklerine dair bir kayıta bulunmaktadır. Köyün vergi hâsılı ise 1529'da 6991 ve 1544'de ise 17007 akçeydi.

*Vodovrad*³⁶²; Defterde Vidovirat şeklinde yazılan köy, Köprülü'nün güneyinde olup, Dobrişte köyü ile de sınırdır³⁶³. Tımar olarak tasarruf olunan köyde 1453'te 25 h., 4 m., 4 b.; 1468'de 60 h., 2 m., 4 b.; 1529'da 1 h. Müslim, 62

³⁵⁸ BOA, KK., 6270, 383.

³⁵⁹ BOA, TD 4172; BOA, TD 149, 704; Makedonskiot, 150.

³⁶⁰ BOA, KK., 6270, 404.

³⁶¹ BOA, TD 149, 680-681; BOA, TD 232, 719-720.

³⁶² BOA, MAD 237, 19; BOA, TD 4 164-165; BOA, TD 149, 741; BOA, TD 232, 753-754.

³⁶³ Makedonskiot, 145, not 45.

h., 7 m., 2 b.; 1544'de 1 h. Müslim; 65 h., 5 m., 1 b. vergi nüfusu bulunmaktaydı. Köyde 1453'te 3 dut, 2 armut, 1 ceviz; 1468'de 3 dut, 4 ceviz; 1529'da 2 dut, 2 ceviz ve 1544'de de 2 dut, 2 ceviz ağacı vardı. 1529'da köyde 1 çift ve 2 Baştına ve 1544'de 1 çift ve 2 Baştına tasarruf eden reaya vardı. Buğday, arpa, yulaf, çavdar, duhne, burçak, mercimek, pamuk, gah, gah, bostan, mahlut ve nohut mahsûlleri alınmaktaydı. Köyde ayrıca bağcılık, arıcılık, sebze ve meyvecilik ile hayvancılık da yapılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı ise 1453'te 2410, 1468'de 6351, 1529'da 4837 ve 1544'de 5243 akçe olarak kaydedilmişti. 1831 tarihli defterde ehl-i İslâm olarak kaydedilen köyde 184 nefer vardı³⁶⁴.

*Vodovrad*³⁶⁵; Tımar olarak tasarruf olunan köy hakkında, ilk kayıtlara 1529 tarihli defterde rastladık. Bu tarihte köyde 41 h., 4 m., 1 b. ve 1544'de 36 h., 4 m. ile 1 b. vergi nüfusu bulunmaktaydı. Köyde başlıca buğday, cev, burçak, mercimek, pamuk, nohut, mahlut, sepet, bostan ve gah mahsûllerinin yanında bağcılık, hayvancılık ile sebze ve meyvecilik de yapılmaktaydı. Köyün vergi hâsılı ise 1529'da 3759 ve 154'de 5702 akçe olarak kaydedilmiştir.

*Vopeniç*³⁶⁶; İlk kaydına 1529'da rastladığımız köy tımar olarak tasarruf olunmaktaydı. Köyde 1529'da 49 h., 7 m., 4 b. ve 1544'de 63 h., 5 m., 2 b. vergi nüfusu ile 1 tane bennak tasarruf eden reaya vardı. Başlıca buğday, arpa, mercimek, bostan, keten, pamuk, burçak, ceviz, mahlut, sepet ve gah mahsûllerinin alındığı köyde bağcılık, arıcılık, hayvancılık ile sebze ve meyvecilik de yapılmaktaydı. Köyün Kovalariç isimli bir de mezrası mevcut olup, ayrıca köyde 2 tane de değirmen vardı. Köyün vergi hâsılı ise 1529'da 6900 ve 1544'de 8732 akçe olarak kaydedilmişti.

*Voynugan*³⁶⁷; Voynuk vergisi şüphesiz adı Slavca *voynik* (asker) kelimesinden gelmektedir. Buna göre Ortaçağ Bulgar devletinden intikal eden bir vergi olarak tahmin edilmektedir³⁶⁸. Voynuklar askeri hizmet gören zimmî

³⁶⁴ BOA, KK., 6270, 90.

³⁶⁵ BOA, TD 149, 715; BOA, TD 232, 735-736.

³⁶⁶ BOA, TD 149, 729; BOA, TD 232, 773-774.

³⁶⁷ BOA, TD 232, 805.

³⁶⁸ İsmail Kaynak, *a.g.m.*, 465.

guruplar içerisinde sayılmaktadırlar. Meselâ Eflak, Hristiyan sipahi, Lağımçı, cerahor gibi³⁶⁹. Ayrıca Voynuklar sefere gitmesi şart olup da geri hizmet erbabı arasında da zikredilmektedir. Mesela Piyadeler, Müsellemeler, Yörükler, Tatarlar, Canbazlar, Eflaklar gibi³⁷⁰.

Voynuklar, Sultan II. Murat zamanında seferlerde ordu ileri gelenlerinin atlarına bakan, sâir zamanlarda ise has ahır ve çayır hizmetlerinde kullanılmak üzere Hristiyanlardan (bilhassa Bulgarlardan) mürekkep bir askerî sınıftı. Başına denenen çiftliklerde tekâlif-i örfiye ve avârız-ı divâniyeden muaf olarak çalışırlardı. 3 voynuk bir gönder teşkil ederdi. Sefere nöbetleşe giderlerdi. Gidene **nöbetlü**, kalana **yamak** denirdi. Örfi ve şerri vergilerden muaf bulunmakla beraber her gönder Mart ayında **yılda bir kez** 16 akçalık havass-ı hümayün verirdi. Voynuklar bölgelerindeki **Voynuk Beyleri**'ne tabîydiler. Bunlar tımarla olup bölgelerindeki çeribaşlarına bağlıydılar³⁷¹.

Voynuklar Rumeli'de daha ziyade şu bölgelerde bulunmaktaydı; Köprülü³⁷², Yanbolu Silistre, Niğbolu, Rahova, Pelevne, İrvaca, Lofça, İzlandi, Eskihisar, Tırnava, Şumru, Hezargrad. Sefer voynuklarının Müslümanlardan teşekkül edenine **Canbaz** denilirdi. Bunların 10'ar kişilik ocak şeklinde tımarları mevcuttu. Bunların biri nöbetli, dokuzu da yamaktı³⁷³.

Genel tahrir defterlerinden başka özellikle Balkanlar'da Voynuklar için düzenlenmiş defterlerde bulunmaktaydı. Mesela Maliyeden Müdevver Defterler arasında Fatih Sultan Mehmet dönemine âit 5 nolu defter, 81 numaralı Istabl-ı Amire voynuklarının defteri, 533 ve 546 nolu Voynuk defterlerini sayabiliriz³⁷⁴.

İslâm hukukuna muhalif olarak Osmanlı da Gayrimüslimler askerlik yapmışlardı. Sipahilik ve topçuluğun yanı sıra voynuk, martolos, eflak örgütleri

³⁶⁹ Y. Ercan, "Türkiye'de Gayrimüslimler", 1149

³⁷⁰ A. Özcan, "Osmanlı Askerî Teşkilâtı", *Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi* (edt. Ekmeleddin İhsanoğlu), IRCICA, İstanbul 1994, 355-356.

³⁷¹ M. Sertoğlu, *a.g.m.*, 286.

³⁷² BOA, TD 232, 805.

³⁷³ M. Sertoğlu, *a.g.m.*, 287.

³⁷⁴ Y. Ercan, "Türkiye'de Gayrimüslimler", 1123, not 6.

içinde görev aldıkları görülmektedir³⁷⁵. Bu tahrir defterlerinde (TD 4) Voynuklar, Yörükler ve Doğancılar gibi görevliler hakkında bilgiler mevcuttur. Derbentçiler gibi bunlar da çeşitli muafiyetlere sahiptiler³⁷⁶.

1544 tarihli mufassal tapu-tahrir defterinde Kalkandelen'den Ramazan'ın tımarı olarak kaydedilen Voynukların Köprülü'nün neresinde kaç adet bulundukları kaydedilmiştir. Buna göre; Nefs-i Köprülü'de 3, Hisarbeyli köyünde 1, Hiroştani köyünde 1, Korin karyesinde 2 olmak üzere toplam 7 hane olarak kaydedilmişlerdir. Voynuklara âit Nefs-i Köprülü'de 8 parça ve 6 kıt'a tarla ile 3 tane de değirmen vardı. Hisarbeyli'de 4 parça tarla ve buna ilaveten Korin karyesinde de 1 tane değirmen vardır. 1544 tarihinde Voynuklardan elde edilen vergi hâsılın ise 720 akçe olduğu kaydedilmiştir³⁷⁷.

Yabolçište³⁷⁸; 1468 tarihli defterde Jabolçište olarak kaydedilen köy, Köprülü'nün batısında yerleşmiş olup, günümüzde de Dağ ve Vadi Yabolçište olarak iki köy halinde devam etmektedir³⁷⁹. 1468 ve 1544 tarihli defterlerde kaydı bulunan köy her iki tahrirde de derbent olarak kaydedilmiş olup, 1468'de 19 h. 1 m. ve 1544'de 28 h., 1m., 1 b. vergi nüfusu bulunmaktaydı. 1544'de Selanik Mirlivâsı Abdi Beyin hası olarak kaydedilen köy reayasından 30 neferi defter-i atikte derbentçi olarak kaydedildiğinden ve bu tarihte de lüzum görüldüğü için tekrar derbentçi tayin olundukları, bu 30 neferden maadası ise raiyyet üzere deftere kaydedilmişlerdir. Köyde başlıca buğday, cev ve hamr mahsûlleri alınmakta olup, vergi hâsılı ise 1468'de 400 , 1544'de ise 890 akçe olarak deftere kaydedilmiştir. 1831 tarihli defterde ise Yabolçište-i bâlâ ve Yabolçište-i zîr şeklinde kaydedilen köyde ehl-i İslâm meskûn olup, nüfusu da 149 neferdi³⁸⁰.

Yaseneva³⁸¹; Köprülü'nün güneyinde Poparya ve Viladilovtsi köyleri ile hem sınırdır³⁸². Tımar olarak kaydedilen köyde 1453'te 17 h., 3 m., 1 b.; 1468'de

³⁷⁵ Y. Ercan, "Türkiye'de Gayrimüslimler", 1123, 1144.

³⁷⁶ Makedonskiot, 28.

³⁷⁷ BOA, TD 232, 805.

³⁷⁸ BOA, TD 4 160; BOA, TD 232, 798.

³⁷⁹ Makedonskiot, 143, not 42.

³⁸⁰ BOA, KK., 6270, 83-85.

³⁸¹ BOA, MAD 237, 50. ; BOA, TD 4, 182.

³⁸² Makedonskiot, 156, not 69.

14 h., 1 m. vergi nüfusu bulunmaktaydı. Köyde yetiştirilen ürünler arasında ürünler arsında buğday, arpa, yulaf, çavdar, burçak, mercimek, keten, bostan başta gelmekteydi. Bunun yanında köyde bağcılık, arıcılık, meyvecilik de yapılmaktaydı. Domuz da yetiştirilen köyün vergi hâsılı ise 1453'te 1550 ve 1468'de 1435 akçe idi.

Yelne Vodiç³⁸³; Köprülü'nün kuzey-batısında Raştani köyü ile sınır olan bu yerleşim yeri³⁸⁴, 1468 tarihli defterde İlinya Voda şeklinde kaydedilmiştir. Köyde 1453'te 11 h., 2 m.; 1468'de ise 11 h., 1 m. vergi nüfusu bulunmaktaydı. Köyde yetiştirilen mahsullerin başında buğday, arpa, keten bulunmaktaydı. Ayrıca köyde bağcılık, arıcılık, meyvecilik de yapılmaktaydı. Buna ilaveten köyde domuz da yetiştirilmekteydi. Köyün vergi hâsılı ise 1453'te 630, 1468'de ise 1650 akçe idi.

Zarovniç³⁸⁵; Köprülü'nün güneyinde bulunan köy Kraynitsa ve Podlas köyleri ile sınırdır³⁸⁶. Kaydına sadece 1468 tarihli defterde rastladığımız köyde bu tarihte 6 h. mevcut olup, hâsılı da 120 akçe idi. Ayrıca köyün bu tarihte Pripor dağında derbent beklediği kaydı da mevcuttu.

Zeltekova³⁸⁷; Aslında mezra olan köy hakkında sadece 1468 tarihli defterde bilgi mevcuttur. Bu defterde köyde 22 h. kaydı vardır. Köyün Üsküb'e tâbi olduğu da belirtilmiştir. 1468'de hâsılı ise 560 akçe olarak belirtilen köy, ayrıca derbent olarak gösterilmiştir³⁸⁸. Köyde 1529 'da 57 h., 1 b., 1544'de 55 h., 8 m., 2 b. ve 1569'da 60 h., 20 m., vergi nüfusu vardı. Bu tarihte köyde yetişen başlıca mahsûller, buğday, arpa, keten, gıyâh, burçak ve bostan idi. Ayrıca köyde bağcılık, arıcılık ve hayvancılık da yapılmaktaydı. Köyün vergi geliri ise 1529'da 3064, 1544'de 4799 ve 1569'da 6000 olarak kaydedilmiştir. Köyde 5 tane de değirmen vardı³⁸⁹.

³⁸³ BOA, MAD 237, 15; BOA, TD 4, 158.

³⁸⁴ Makedonskiot, 142, not 39.

³⁸⁵ BOA, TD 4, 175.

³⁸⁶ Makedonskiot, 152, not 63.

³⁸⁷ BOA, TD 4, 193.; Makedonskiot, 163, h. 82.

³⁸⁸ "aslında mezra imiş şimdi köy olmuş tabi'i Üsküb derbent köyüdür." BOA, TD 4193.

³⁸⁹ M. İnbaşı, Üsküb, 184.

2. MEZRAALAR

Tahrir defterlerinde **mezraa** kelimesi umumiyetle ahalisi dağılmış olan eski iskân yerleri için kullanılır bir tâbirdir³⁹⁰. Bir başka deyişle mezra ziraat yapıldığı halde nüfus barınmayan geniş arazilere denir³⁹¹. Mezra kelimesinin Türkçe tam karşılığı ise **ekinlik** demektir³⁹². Halil İnalcık'a göre bir yerin mustakil mezra olup olmadığını anlayabilmek için, harabesi, suyu ve mezarlığının olup-olmadığına bakılmalıdır. Bir mezra tımar erine gelir olarak yazılabilir. Zira mezralar defterde yakın bir köyün ekinliği olarak tayin edildiği gibi umumi bir ifadeyle hariç raiyyetin gelip işledikleri topraklar olarak da yazılabilir. Mezralar hangi tımar sahibi üzerine yazılmışsa öşürlerini o alırdı. Fakat gelip işleyen çiftçilerin şahsî örfi vergileri kime tâbi iseler ona ödenirdi. Mezralar umumiyetle boş topraklar olduklarından tahrir sırasında çok defa **hariç-ez-defter** kahrırlardı. Bu gibi yerler tahrirden sonra ziraat olunursa vergilerini hazine adına **hariç eminleri** alırlardı³⁹³. Tahrir defterlerinde mezralar köy nüfusunun alt kısmında hâsılat ve vergilerle ilgili kayıtlardan sonra ayrı bir başlık altında "**mezraa-i nezdi karye-i mezbur**" şeklinde kaydedilmektedirler. Bundan başka bazı mezralar da doğrudan konar-göçer kabile ve camaatlerin geçici olarak yerleştikleri ve tarım yaptıkları arazilerdir. Yani bir çeşit kışlak niteliğindedir. Bu nevî mezralardan daha sonra köy haline gelenler de bir hayli fazladır. Mezralar arasında bir ya da birkaç kişinin tasarrufunda olanlar da vardır. Eskiden mezra iken iskânın dâimîleşmesi sonucu köy haline dönüşen yerlerde nüfus genelde azdır³⁹⁴.

Mezraların eski birer köy olması sebebiyle sınırları vardır. Bu gibi mezraların üzerlerinde ziraat yapan köylüler tarafından kendilerine ilhak edildikleri, tahrir sırasında ortaya çıkarılınca, düzeltilerek eski durumuna getirildikleri anlaşılmaktadır³⁹⁵.

³⁹⁰ Y. Nagata, *a.g.m.*, 8.

³⁹¹ M. F. Emecen, *Manisa*, 117; M. A. Ünal, *Harput*, 92.

³⁹² H. İnalcık, *Arvanid*, XXIX; Bahaeddin Yediyıldız, *Ordu*, 45, not 221.

³⁹³ H. İnalcık, *Arvanid*, XXIX; M. A. Ünal, *Harput*, 93.

³⁹⁴ Y. Koç, *a.g.e.*, 37-39.

³⁹⁵ N. Göyünç, *Mardin*, 74.

*Aldıkaççe*³⁹⁶; Sadece 1468 tarihli defterde kaydı bulunmakta olup, burada da Üsküb'e bağlı olduğu belirtilmektedir.

*Armudluk / Emrudluk*³⁹⁷; Sadece 1468 tarihli Köprülü defterinde kaydı bulunan bu yerleşim yeri burada mezra olarak zikredilmiş olup, armudun kelime karşılığı olan Kurişişte olarak ün yapmıştır. Köy bu defterde Üsküb'e bağlı yerler arasında gösterilmiş olup bundan sonraki tahrirlerde kayıtları Üsküb defterlerinde yer almıştır³⁹⁸.

*Basne Yane*³⁹⁹; Bu mezra hakkında 1468 tarihli defterden başka bilgi veren bir kayda rastlamadık. Bu kayıta da “**mezkur köyün ekinliğidir**” kaydından başka bir ibare mevcut değildir.

*Dıranova*⁴⁰⁰; Üsküb'e tâbi olan bu yerleşim yeri hakkında 1468 tarihli defterden başka kayıt bulunmamaktadır.

*Dolne Lankoviç*⁴⁰¹; Adını bu isimdeki köyden alan bu yerleşim yeri hakkında isminden başka bir kayıt bulunmamaktadır. Ayrıca daha sonraki tahrirlerde de kaydı yoktu.

*Esmaloviç*⁴⁰²; Sadece 1453 tarihli defterde kaydı bulunan mezra bu tarihte hâli olarak kaydedilmişti.

*Hamriç*⁴⁰³; Bu yerleşim yeri hakkında isminden başka bir kayıt bulunmamaktadır. Bu bilgilerde sadece 1468 tarihli defterde vardır.

*Holaniç*⁴⁰⁴; İsminden başka bir kaydı bulunmayan bu yerleşim yeri hakkında sonraki tahrirlerde de her hangi bir bilgi mevcut değildir.

³⁹⁶ BOA, TD 4195-196; *Makedonskiot*, 164.

³⁹⁷ BOA, TD 4195-196; *Makedonskiot*, 164, not 88.

³⁹⁸ M. İnbaşı, *Üsküb*, 138.

³⁹⁹ BOA, TD 4 , 186; *Makedonskiot*, 158.

⁴⁰⁰ BOA, TD 4 193 ; *Makedonskiot*, 163.

⁴⁰¹ BOA, TD 4 , 191. *Makedonskiot*, 161.

⁴⁰² BOA, MAD 237, 53.

⁴⁰³ BOA, TD 4 , 228; *Makedonskiot*, 185.

⁴⁰⁴ BOA, TD 4 , 175. *Makedonskiot*, 152.

Hotište⁴⁰⁵; Köprülü'nün güney-batısında bulunan bu yerleşim yeri Gorni Rakovetsi köyü ile de sınırdır⁴⁰⁶. 1453 ve 1468 tarihli defterlerde kaydına rastladığımız mezraada ilk tahrirde 40, 1468'de ise 400 akçelik vergi hâsılı kaydından başka bir kayıt bulunmamaktaydı.

İlitsa⁴⁰⁷; Sadece 1468 tarihli defterde kaydı bulunmakta ve burada da Üsküb'e bağlı olduğu belirtilmektedir. Ayrıca bu tarihte hâli olarak kaydedilmiştir.

İslaviç⁴⁰⁸; Muhtemelen Yaseneva köyünden akraba olanların meskûn olduğu bu yerleşim yeri⁴⁰⁹, hakkında sadece 1468 tarihli defterde bilgi bulunmaktadır. Bu tarihte mezrada 4 h. vergi nüfusu ile 150 akçelik vergi hâsılı kaydı vardı.

İspas⁴¹⁰; Burada yerleşik durumda olanlar Sopot köyünden gelenlerdir⁴¹¹. 1453 ve 1468 tarihli defterlerde kaydına rastladığımız bu yerleşim yerinde, ilk tahrirde 3 ceviz, 3 armut ve 4 ayva ağacı kaydı ile 40 akçelik vergi hâsılı bulunmaktaydı. 1468 tarihli defterde ise bu isimdeki köyün ekinliği olduğu ve 20 akçelikte vergi gelirin bulunduğu kaydedilmiştir. Mezra hakkında daha sonraki tahrirlerde bilgi yoktur.

İslaviç⁴¹²; Muhtemelen Yaseneva köyünden akraba olanların meskûn olduğu bu yerleşim yeri⁴¹³, hakkında sadece 1468 tarihli defterde bilgi bulunmaktadır. Bu tarihte mezrada 4h. vergi nüfusu ile 150 akçelik vergi hâsılı kaydı vardı.

İzvor⁴¹⁴; 1468 tarihli defterde adı kayıtlı bulunan yerleşim yeri hakkında sadece 1544 tarihli defterde 750 akçelik bir hâsılının olduğu kayıtlıdır.

⁴⁰⁵ BOA, MAD 237, 119; BOA, TD 4, 165

⁴⁰⁶ Makedonskiot, 146, not 49.

⁴⁰⁷ BOA, TD 4195-196; Makedonskiot, 164.

⁴⁰⁸ BOA, TD 4, 182-183.

⁴⁰⁹ Makedonskiot, 156.

⁴¹⁰ BOA, MAD 237, 44; BOA, TD 4, 171.

⁴¹¹ Makedonskiot, 150.

⁴¹² BOA, TD 4, 182-183.

⁴¹³ Makedonskiot, 156.

⁴¹⁴ BOA, TD 4 148; BOA, TD 232, 747.

Karabunište⁴¹⁵; Grinçište köyünden olanların meskûn olduğu bu yerleşim yeri aynı zamanda adı geçen köyün ekinliğidir.

Kalimaniç⁴¹⁶; Bu yerleşim yerinin günümüzde ki anlamı bir köyde bulunan akrabaların toplandığı yerdir⁴¹⁷. 1455’de ise 1200 akçelik bir gelirinin olduğu kayıtlıdır.

Kalugeritsa⁴¹⁸; Sadece 1468 tarihli defterde kaydı bulunmakta ve burada da Üsküb’e bağlı olduğu belirtilmektedir.

Kapudan Pınarı⁴¹⁹; Bu yerleşim yeri hakkında isminden başka bir kayıt bulunmamaktadır. Bu bilgilerde sadece 1468 tarihli defterde vardır.

Karasiler Yurdu⁴²⁰; Bu yerleşim yeri hakkında isminden başka bir kayıt bulunmamaktadır. Bu bilgilerde sadece 1468 tarihli defterde vardır.

Kurdoğlu⁴²¹; Sadece 1468 tarihli defterde kaydı bulunmakta ve burada da Üsküb’e bağlı olduğu belirtilmektedir.

Leskoca⁴²²; Günümüzde burası kullanılmamakta olup⁴²³, 1453 ve 1468 tarihli defterlerde de hâli olarak kaydedilmiştir. 1529 tarihli defterde kaydına rastlamadığımız bu yerleşim yeri 1544’de tımar olarak tasarruf olunmakta olup, buğday, mahlut ve sepet mahsûllerinin yanında üzüm de yetiştirilmekteydi. Mezranın vergi hâsılı ise, 1468’de defter harici ile 30 akçe ve 1544’de ise 575 akçe olarak kaydedilmiştir. Ayrıca kaniş ve Gologoviç köyü ahalisi bu mezra sınırında ziraat ettiklerinden öşürlerini bu yer sahibine vermekteydiler.

⁴¹⁵ BOA, TD 4 177; Makedonskiot, 153

⁴¹⁶ BOA, TD 4 169; BOA, TD 232, 747;

⁴¹⁷ Makedonskiot, 148.

⁴¹⁸ BOA, TD 4195-196; Makedonskiot, 164.

⁴¹⁹ BOA, TD 4 , 228; Makedonskiot, 185.

⁴²⁰ BOA, TD 4 , 228; Makedonskiot, 185.

⁴²¹ BOA, TD 4195-196; Makedonskiot, 164

⁴²² BOA, MAD 237, 54; BOA, TD 4 200; BOA, TD 232, 751.

⁴²³ Makedonskiot, 167.

*Malaraka*⁴²⁴; Sadece 1468 tarihli defterde kaydı bulunan bu yerleşim yerinde meskûn olanlar muhtemelen Yaseneva köyünden olan akrabalar. Mezra hakkında bu bilgilerin başka bir kayıt bulunmamaktadır.

*Malo Grinçiste*⁴²⁵; Malo kelime anlamı **küçük** demek olup, bu yerleşim yerinde Grinçiste köyünden olanlar meskûn idi. Aynı zamanda bu mezra adı geçen köyün ekinliğidir. Mezrada 1468'de 2 h. vergi nüfusu ile 50 akçelik vergi hâsılı kaydı bulunmaktaydı

*Mirç*⁴²⁶; 1529 ve 1544 tarihli defterlerde kaydı bulunmayan bu yerleşim yeri 1453'te harap durumda iken 1468'de burada 6 h. vergi nüfusu ve 235 akçelik bir vergi hâsılı kaydı bulunmaktadır.

*Orşeviç*⁴²⁷; 1468 tarihli defterde **defter harici** olarak kaydedilen bu yerleşim yerinin vergi hâsılı 120 akçe olarak kaydedilmiştir. Daha sonraki tahrirlerde kaydedilmemiş bir mezradır

*Pisankamin*⁴²⁸; Sadece 4 numaralı defterde ismi ve defter harici kalan 20 akçelik vergi geliri kaydı bulunan mezra hakkında sonraki tahrirlerde her hangi bir kayıt bulunmamaktadır.

*Rodoleva*⁴²⁹; Bu yerleşim yeri hakkında defterlerde isminden başka bir kayıt bulunmamaktadır.

*Şorih*⁴³⁰; Sadece 1468 tarihli defterde kaydına rastladığımız mezra hakkında bu defterde 140 akçelik bir hâsıl kayıtlıdır.

⁴²⁴ BOA, TD 4 , 182-183; **Makedonskiot**, 156.

⁴²⁵ BOA, TD 4 177; **Makedonskiot**, 153

⁴²⁶ BOA, MAD 237, 21; BOA, TD 4 , 181 ; **Makedonskiot**, 155.

⁴²⁷ BOA, TD 4 , 175 ; **Makedonskiot**, 152.

⁴²⁸ BOA, TD 4 , 221; **Makedonskiot**, 180.

⁴²⁹ BOA, TD 4 , 234; **Makedonskiot**, 188.

⁴³⁰ BOA, TD 4 201; **Makedonskiot**, 167.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM-İKTİSADÎ HAYAT VE TOPRAK İDARESİ

A. SANAYİ VE TİCARİ FAALİYETLER

Balkan şehirleri küçük olmasına rağmen yoğun bir dağılım gösterirler. Aktif birer ticaret merkezi olan bu şehirlerin giderek birbirleri ve hinterlandları ile alış-veriş içerisinde oldukları düşünülebilir¹. Bir Balkan şehri olan Köprülü Kazâsı, yerleşik olduğu Balkanlardaki coğrafi konumu sebebiyle, önemli bir kavşak niteliğinde olup, herkes tarafından kullanılan bir geçit noktası olma özelliği de taşımaktadır. Yaklaşık olarak 2500 yıllık bir tarihe sahip olan Köprülü çeşitli devletlerin hâkimiyetinde kalmıştır. Romalılar bölgeye hakim olduktan sonra kültürel ve ekonomik yönden gelişen şehir, Balkanların önemli şehir merkezlerinden biri haline gelmiştir. Köprülü Kazâsı'nın bu gelişmişliği M.S. 547'de meydana gelen ve tarihe **Dardania Zelzelesi** olarak geçen büyük depremle sona ermiştir. Daha sonra yeniden imar edilen şehir, bu kez eski kurulduğu yerin 20 kadar kuzeyinde yeniden yapılmıştır. Bu hadiseden sonra ticarî ve ekonomik yönden gelişmesini hızlı bir şekilde tamamlayan şehir, yine X. ve XI. asırlarda bölgenin önemli ticaret merkezlerinden biri halini almıştır. Eskiden beri bölgenin iktisadî hayatında önemli bir yeri olan Köprülü, 1386'da fethedildikten sonra ekonomik ve kültürel yönden gelişmişliğinin en yüksek seviyesine ulaşmıştır².

Köprülü XV. ve XVI. yüzyıllarda da önemli ticaret yollarının geçtiği yer durumundaydı. Kuzey Arnavutluk'a, İşkodra'ya, Üsküb'e ve Plovdiv'e giden yollar hep Köprülü bağlantılı idi³.

Yukarıda saydığımız ticaret yolları üzerinde bulunan ve Batı Ege'yi Batı Avrupa'ya bağlayan Köprülü Kazâsı da klasik bir Osmanlı şehri görünümündeydi. Bilindiği üzere Osmanlı şehir planında hakim öğeler cami, bedesten ve imaret siteleri idi. Şehre gelen yollar bu mekânlarda sonuçlanırdı. Bunlar arasında da

¹ G. Tankut, *a.g.m.*, 774.

² E. Çelebi, *Seyahatnâme*, 570.

³ Osmanlıda Yollar Ulaklar, (Genelkurmay Basımevi), 1.

düzenli bir bağlantı vardı. Bu merkezlerin odak noktası ise ekonomik etkinliklerin vücuda getirildiği çarşı ve pazar yerleri ile donatılmıştı. Şehrin asıl merkezini ise bedesten oluşturmaktaydı. Etrafında ise sadece bir gecelik kalma niteliği taşımayan bununla birlikte ticaret yeri konumunda olan hanlar bulunmaktaydı. Genellikle büyük şehirlerin cami ya da camilerinden bazıları da burada bulunabilirdi. Buradan diğer noktalara doğru bir yayılmanın olduğu görülür. Yayılmanın yönünü de bedestenden başlayan ve uzunçarşı denilen geniş cadde oluşturur. Uzunçarşı, şehirde üretilen her türlü mal ve hizmet erbabının bulunduğu kesimdi. Uzunçarşıya açılan sokaklardan her biri ayrı iş kolunda mal ve hizmet üreten esnaf örgütleri bulunur. Şehir merkezinde ülkeler ve şehirler arası pazarlar için üretim yapan sanat dallarının bedestene yakın olması Osmanlı şehirlerinin çarşı ve pazar düzenidir. Bu şema bütün Osmanlı şehirleri için aşağı-yukarı aynıdır.

Pazar ise, Türk-İslâm şehirlerinin hepsinde klasik bir yapıya sahipti. Aynı malların üreticileri, imalâtçıları ya da satıcıları birbirine yakın yerlerde yerleşik durumdaydılar. Şehirde genel bir merkez fonksiyonu yüklenmiş olan camiler yakınında kitapçılar, ciltçiler, deri ve eşya satıcıları ile terlikçiler bulunurdu. Dericileri dokumacılar, bunları da marangozlar, çilingirler ve bakırcılar takip ederdi. Merkezden en uzak yerde ise demirciler yer alırdı. Şehrin kapılarına yakın olan yerlerde ise alıcıları daha ziyade köylüler olan sarnaçlar, eğerciler bunun dışında ise tabakhane ve boyahane ile en dışta çömlekçiler bulunurdu⁴. Osmanlı şehrine dışarıdan gelenlerin ve yerli üreticilerin mallarını alıcılara arz edebilmeleri için haftanın belirli günlerinde pazarlar kurulmaktaydı. Genellikle Cuma günleri kurulan bu pazarlarda satıcılar, muhtesipler denetiminde ve pazarcıbaşının nezaretinde mallarını şehir halkına arz ederlerdi⁵. Klasik Türk-İslâm Şehirleri'nde görülen bu yapıya, XV. ve XVI. yüzyılda Köprülü'de rastlamak mümkündür.

Rumeli'nin bu büyük ve mamur şehri aynı zamanda büyük bir ticaret merkezi olduğundan şehirde yukarıda ifade ettiğimiz gibi diğer şehirlerde de görülen bedesten ve han gibi ticarî mahiyette tesisler de kurulmuştu.

⁴ Ö. Ergenç, "Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütleri", 104-106.

⁵ A. Yılmaz, Birecik, 33.

İncelediğimiz dönemde Köprülü'de bulunan çarşı, pazar ve bedesten ile hanlarda bulunan dükkanlardan elde edilen gelirlerin nerelere aktarıldığına dâir defterlerimizde her hangi bir bilgi mevcut değildir. Köprülü'deki sanat ve ticaret erbabına âit bilgiler 1453 ve 1468 tarihli defterlerde mevcut olmakla birlikte daha ayrıntılı bilgiler 1529 ve 1544 tarihli defterlerde bulunmaktadır. XVI. yüzyıla âit olan son iki defterde, şehirdeki Müslim ve Gayrimüslim tebaa isim olarak kaydedildikten sonra, isimlerin hemen altına hangi meslekle uğraştıkları ayrıca belirtilmiştir⁶.

Köprülü Kazâsı'nda XV. ve XVI. asırda otuz civarında meslek kolu bulunmaktaydı. Bu da şehrin iktisadi ve ticari hayatı için bize bir ipucu vermektedir. Biz bu meslek isimlerini kendi içerisinde kategorilere ayırdık. Burada dikkatimizi çeken nokta 1453 tarihli defterde bu meslek teşekküllerinden hiçbirine rastlamamamız oldu. Bunun yanında her meslek kategorisini icra eden Müslim ve Gayrimüslim tebaanın tahrirlere göre sayılarını da belirttik.

- a. **Dokumacılıkla ilgili esnaf kolları;** Çullah⁷, derzi, hayyat (örgücü) ve mutaf⁸.
- b. **Dericilik ve deri mamulleri ile ilgili meslekler:** Debbag, papuccu, üsküfcü⁹.
- c. **Ticaretle ilgili meslekler:** Pazarcı, dükkandar.
- d. **Bina yapımı ile ilgili meslekler:** Yapucu, kürekçi.
- e. **Temizlik ve bunun kolları ile ilgili meslekler:** Farraş¹⁰, sabuncu.
- f. **Yiyecek ile ilgili meslekler:** Ekinci, kassab.
- g. **Alet imali ile ilgili meslekler:** Bevvab (kapıcı), kürekçi, semerci, sarraç.
- h. **Diğer meslekler:** Der-kira, değirmenci, eşici, hancı, kapıcı, matbah, sarraç, nalbant.

Yukarıda isimlerini belirterek kategorilere ayırdığımız meslek kolları içerisinde bir meslek dalının bazen birkaç şekilde isimlendirildiği görülmektedir.

⁶ BOA, TD 4 143; BOA, TD 149, 675; BOA, TD 232, 700, muh. syf.

⁷ yün dokuyan kimse

⁸ keçi kılından aba dokuyan kimse

⁹ ucu püsküllü ayakkabı yapan kimse

¹⁰ camileri temizleyen görevli

Mesela; başmakçı-papuccu, pazarcı-bazarî, bevfab-kapıcı vs. gösterilebilir. İfade ettiğimiz meslek kollarından birinci gruba âti olan dokumacılık Köprülü'de en gelişmiş sanat dallarından ilkidir. Bu sektörde çalışanların sayısı 1453 ve 1468'de bulunmazken, 1529'da 3 Müslim ve 1544'de 6 Müslim olarak göze çarpar. Burada yoğunluğu en fazla olan meslekler ise; çullah, derzi, hayyat'tır. Tahrir defterlerinde dikkatimizi çeken husus meslek teşekküllerinde çalışanların tamamının Müslim olmasıydı.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Makedonya ve Teselya'da üretilen pamuğun %50'den fazlası ihraç edilmekteydi. 1720 ile 1800 yılları arasında Makedonya'da pamuk üretimi üç kat artmıştı¹¹. Bu bölgede ise defterlerden anlaşıldığına göre Köprülü önemli pamuk yetiştiriciliğinin yapıldığı yerler arsında gelmektedir. XV. ve XVI. yüzyılda dokumacılık sektöründe çalışanlar ve bunların tahrirlere göre durumları değerlendirilecek olunursa;

Tablo X: 1543-1544 Tarihleri Arasında Dokumacılık Sektöründe Çalışanlar

YILLAR	1453	1468	1529	1544
Çullah	-	-	-	2
Derzi	-	1	-	-
Hayyat	-	-	3	3
Mutaf	-	-	-	1
Toplam	-	1	3	6

Yukarıda belirttiğimiz gibi ikinci kategoride ele aldığımız meslek kolu dericilikti. Tahrir defterlerinde debbağ ve göncü olarak zikredilen dericiler yanında başmakçı ve üsküfcüler bu kategorinin yan kollarını oluşturur. Dericilik sektöründe çalışanların sayısı 1453 tarihli defterde bu sektörle ilgili kayda rastlamamakla beraber diğer üç tahrirde 2'şer adet bu sektör elemanına rastlanılmıştır.

¹¹ İ. Tekeli-S. İlkin; "İttihat ve Terakkinin Oluşumunda Selanik'in Toplumsal Yapıcılığının Belirleyiciliği", Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920), Ankara 1980, 357-358; M. İnbaşı, Üsküb, 195.

Üçüncü kategoride ise ticaretle ilgili meslekler zikredilmiştir. Bunlar içerisinde Köprülü Kazâsı'nda sadece 1544'te pazarcı kaydı vardı.

Dördüncü olarak zikretmiş olduğumuz grup bina yapımı ile ilgili olandır. Bunlar; boyacı, yapucudur. Bu mesleklerle uğraşanların sayısı 1453'te bulunmamakla beraber 1468'de 1 ve 1529'da 2 boyacı ile 1544 tarihli defterde 2 adet yapucu olarak kaydedilmişlerdir.

Beşinci kategori de ise ele aldığımız meslekler temizlik işleri ile ilgiliydi. Bunlar ; farraş ve sabuncu idi. İncelediğimiz dönem içerisinde Tahrir defterlerinde bu mesleği icra eden Müslim ve gayri Müslim reayanın sayısı 1529'da 1 sabuncu, 1544'de ise 1 farraş, 1 sabuncu kayıtlıydı.

Altıncı grupta ele alınan meslekler ise yiyecek ve bunların tedariki ile ilgilidir. Bunlar; ekinci, bostancı, kassab, matbahçı idi. Burada ve yukarıdaki tablolarda görüldüğü üzere Köprülü Kazâsı'nda bu nevî meslek teşekkülleri daha ziyade son tahrir olan 1544 tarihli defterde çoğaldığı anlaşılmaktadır.

Yedinci kategoride ise alet imali ile ilgili meslekler bulunmaktadır. Bunlar içerisinde sayıca en fazla olanı, kazâncı ve sarracdır. Alet imali ile ilgili 2 adet meslek bulunmakta olup bu meslekleri icra eden 1529 tarihli defterde 1 kazâncı ve 1 de sarrac kaydı bulunmaktadır.

Sayıdığımız bu meslekler dışında olup, hiçbir kategoriye dahil edilemeyenleri ise **diğer meslekler** başlığı altında verilmiştir. Bunlar arasında değirmenci, eşici, hancı, nalband vs. sayılabilir. Bu kategoriye giren meslek sahiplerinin sayısı, 1529'da 1 nalband piri ile 1 kazâncı ve 1544'de ise 7 nalband, 1 der-kira, 1 eşici, 1 hancı idi.

1453-1544 tarihleri arasında Köprülü Şehrinin vergi gelirlerinin has, zeâmet ve tımar olarak tahsis edildiği görülmektedir. Nitekim şehrin geliri 1453'te şehrin subaşı olan Şeyh Beye tımar olarak verilmiştir. Şehrin vergi geliri ise 16.360 akçe idi¹². 1468'de yine şehrin subaşı olan Süleyman Bey ile onun

¹² BOA, MAD 237, 1.

biraderi Şehsuvar Beye bu kez has olarak verilmiştir. Köprülünün bu tarihteki vergi geliri ise 32.865 akçe idi¹³. 1529 tarihli defterde Nefs-i Köprülü'nün kimin tasarrufunda olduğu kayıtlı olmamakla beraber, Kazâ'nın vergi hâsılı 33.006 akçeydi¹⁴. 1544 tarihli defterde Köprülü Kazâsı vâridâtı Mihal Beyin oğlu Yahşi Beye zeâmet olarak tahsis edilmiş olup, 35.815 akçe idi¹⁵.

Osmanlı şehirlerinde tahsil edilen vergileri iki kategoride incelemek mümkün olmaktadır. Bunlardan birincisi ticarî hayatla ilgili olarak alınan vergiler **bac-ı bazar** ile ölçü ve tartı ile ilgili alınan vergiler de **mizan** olarak kullanılmaktaydı¹⁶.

XV. ve XVI. asırda Köprülü Şehri'ne âit olarak tahsil edilen vergileri de aşağıda gösterilmiştir. Yalnız XV. yüzyıla âit olan vergi çeşitleri daha az olduğundan bunun için ayrı bir tablo yapmayı uygun bulduk. Buna mukabil XVI. yüzyıla âit vergi gelirlerini de ayrı bir tablo yapılmıştır. Buna göre;

Tablo XI: XV. Yüzyıla Âit Köprülü Kazâsı Gelirleri (Mahsûlât-ı Nefs-i Köprülü)

VERGİ TÜRLERİ	1453 ¹⁷	1468 ¹⁸
Kıst-ı Bazar ve Niyabet-i Vilayet	4600	3000
Hinta, (15 müd, fi 50), (35 müd)	750	3500
Şa'ir ve gayrihi, (35 müd), (32 müd, fi 30)	960	2625
Penbe	300	600
Öşr-ü Bağ (510 müdre, fi 8), (1500 müdre)	4080	17500
Kovan	-	50
Resm-i Hinzır	-	200
Resm-i Asiyab	130	500
Öşr-ü Meyve	-	200
Çayır	-	200
İспенçe	5383	4490
Duhne (5 müd)	150	-
Keten	10	-
TOPLAM	16.363	32.865

¹³ BOA, TD 4 149.

¹⁴ BOA, TD 149, 679.

¹⁵ BOA, TD 232, 704.

¹⁶ M. İnbaşı, Üsküb, 187.

¹⁷ BOA, MAD 237, 1 vd.

¹⁸ BOA, TD 4 143 vd.

XVI. yüzyıla gelindiğinde Köprülü Kazâsı'ndan elde edilen vergilerin türünde ve miktarında önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Buna paralel olarak alınan vergilerin çeşidinde ve toplam hâsılinda da büyük artışlar olmuştur. Buna göre;

Tablo XII: Köprülü Şehrinin XVI. Yüzyıldaki Gelirleri (Mahsûlât-ı Nefs-i Köprülü)

VERGİ TÜRLERİ	1529 ¹⁹	1544 ²⁰
İhtisab ve İhzâr-ı Bazar Nefs-i Köprülü 'an resm-i narh ve bad-ı hava	2000	3552
İспенçe	5289	6623
Gendum (240 hıml) (177 hıml)	7200	5310
Çavdar (171 hıml)	3520	-
Öşr-ü Penbe	30	25
Öşr-ü Bağat-ı Mîr ba beher dönüm fi 4	773	885
Resm-i Bostan	120	97
Şira-i Müdre (1362) (549)	8172	3294
Asiyab (bab 50), (dakik, bab 10, fi 30)	435	450
Asiyab (kebe, bab 5, fi 10)	-	75
Asiyab-ı Ramazan Çeribaşdır ... bab 2	-	30
Asiyab-ı Ramazan Çeribaşı Der-âb-ı Podeleniç, bab 1	-	10
An çayır-ı Hızır Bey der tasarrufu Ramazan çeribaşı	-	10
-	480	-
Öşr-ü Kovan	15	190
Bidat-ı Hinzır, ma'a bojik	75	197
Mahsûl-u Bac-ı Bazar ve resm-i Köprülü ve resm-i 'an tımarhayı sipahiyân nahiye-i Köprülü ve resm-i dalyan	4742	-
Resm-i Çift	-	66
Mahlut cev ve gayrihi (129 hıml)	-	2580
Resm-i Sebze	-	58
Burçak (7.5 hıml)	-	150
Öşr-ü Merdümek	-	65
Öşr-ü Gügül	-	145
Hâsıl-ı Çayır	-	450
Öşr-ü Meyve	-	91
An mahsûl-ı bac-ı bazar ve cürmü cinayet nefsi Köprülü ve nısfı niyabet tımarhay-ı sipahiyan nahiye-i Köprülü ve resm-i dalyan ab-ı vardar	-	5490
Resm-i sebze ve piyaz	-	90

¹⁹ BOA, MAD 237, 1 vd

²⁰ BOA, TD 4 143 vd.

An bahçeyi Veyis Halife ... der nefis-i Köprülü, resm-i gendum ve fiyk	-	2250
Mahsûl-ı Asiyab Veyis Halife bab 2	-	30
A'şar-ı an karye-i Çalışlar, an kura-ı müteferrika ki hariçten ziraat edub öşür verürler, şıra-i müdre, gendum, mahlut	-	1982
Resm-i kışlak nahiye-i mezbure	-	1055
Bac-ı bazar sâir Kilise-i der kurbi Karye-i Usukâni hâsıl	-	550
Toplam	32.851	35800

Burada da görüldüğü gibi, bazı mahsûllerin gelirlerinde önemli artışlar olurken bazılarında ise düşüşler olmuştur. Bundan başka bilhassa 1544 tarihli defterde vergi çeşitlerinde ve hâsıllarında önemli artışların olduğu görülmektedir. Bu da Köprülü'nün kısa zamanda gelişmişliğini göstermesi açısından önemlidir.

B. ZİRAÎ FALİYETLER

a. Ziraî Kesimde Çalışanlar

Osmanlı Devleti'nde ekonominin temelini ziraat oluşturmaktaydı. En önemli gelir kaynağı ise ziraî kesimden elde edilen vergiler olup, devletin bütçesinde önemli bir yer tutmaktaydı. Bu bakımdan tahrir defterleri, ziraat sahaları ve bunların şekilleri bakımından çok zengin bilgiler ihtiva etmektedir. Nitekim ziraatla meşgul olan reayanın elindeki mevcut topraklar çift, nim-çift, caba, bennak, baştina olarak defterlere kaydedilmiştir.

Osmanlı'da devlet gelir ve giderlerini bir merkezden idare etme prensibi yoktu. Devlet, zamanın şartlarına uyarak vergi toplama hakkını büyük ölçüde dirlik sahipleri ve vakıflara bırakmıştı²¹. Şüphesiz bunun en büyük sebebi vergilerin tahsilinde ve maaşların ödenmesinde karşılaşılabilecek güçlüklerdi. Buna ilaveten birçok verginin, mahsulden Ayn olarak alınması durumu da vardı. Bu sebeptendir ki devlet, kendinden önceki Türk-İslâm Devletleri'nde tatbik edilmiş

²¹ Ö. L. Barakan, "Avarız", İA II, 14.

olan mirî arazi rejimini yeni bir düzenlemeye tâbi tutarak bu hususta mükemmel bir sistem geliştirmişti²².

Osmanlı Devleti, hakimiyeti altındaki topraklarının tamamına şâmil bir vergi politikası takip etmemiş, her bölgenin ırk, kültür, iklim vb. bazı iktisadî ve içtimaî şartlarını göz önüne alarak ayrı ayrı vergi kanunnâmeleri tertip etmek yoluna gitmiştir²³. Diğer taraftan devlet, yeni fethedilen bir bölgede doğrudan doğruya ülkenin diğer sancak ve eyaletlerinde uygulanan vergi sistemini tatbik etmek yerine bir müddet daha, önceki hâkim unsurların vergi mevzuatlarını yerinde bırakmış, bölgede Osmanlı hâkimiyeti pekiştikten sonra **Kanun-î Osmanî**'yi uygulamaya başlamıştır²⁴. Zaten Osmanlıların Balkanlarda inanılmaz bir şekil ve çabuklukta elde ettikleri başarıyı sadece askerî üstünlükleriyle ifade etmek pek yerinde olmaz. Bu başarının sırrını Türk vergi sisteminde ve becerikli siyasî davranışlarında aramak gerekir. Bu vergi sistemi Osmanlı himayesine girmiş olan halka daha rahat ve emin yaşama imkânı sağlamıştır²⁵.

Osmanlı Devleti'nin iktisadî sisteminin esası toprağa dayalı olduğundan, devlet toprağın kullanımını oldukça sağlam esaslara bağlamıştı. Bu şekilde tasarruf olunan topraktan azamî ölçüde istifade edilmeye çalışılıyordu²⁶. Osmanlılarda halkın büyük bir bölümü çiftçilikle uğraştığı gibi, devlet ekonomisinin temelini ziraî ürünler oluşturmaktaydı²⁷. Topraklar, tahrir defterlerinde raiyetin ismi yazıldıktan sonra hemen isminin altına bu şahsın ne kadar toprağı tasarruf ettiği, yani çift, bennak, baştina yada nim-çift olduğu belirtilirdi.

Osmanlı fetihlerini müteâkip Balkan memleketlerinde mirî arazi rejiminin tatbik edilmesi ve iskân faaliyetleri, bu kara parçası üzerinde toprak işlerine büyük yenilikler getirmişti. Bilindiği üzere bu toprak rejiminde toprak **çiftlik** tabir edilen

²² M. A. Ünal, Harput, 117.

²³ Ş. Altındağ, "Osmanlı İmparatorluğu'nun Vergi Sistemi Hakkında Kısa bir Araştırma", DTCFD V / 2, (1947), 189.

²⁴ Ö. L. Barkan, "Osmanlı Devleti'nde Uzun Hasan Bey'e Âit Kanunlar", Toplu Eserler, İstanbul 1980, 546.

²⁵ A. Blaskovics, "Osmanlılar Hakimiyeti Devrinde Slovakya'daki Vergi Sistemi Hakkında", TAD 7, (Ankara 1969), 89-90.

²⁶ M. Oflaz, Niğde, 120.

²⁷ M. İnbaşı, Kayseri, 130.

parçalar halinde köylüye dağıtılmıştı. Bu nevî işletme ünitelerini miras olarak parçalamak, parça halinde satmak veya kiralamak yasaktı. Devlete âit topraklardan herkes işleyebildiği kadar kısmını, işlediği müddetçe tasarrufunda bulundurabiliyor, irsî ve daimî bir kiracılık şeklinde idare edilen bu topraklar ölüm halinde bidayetle sadece erkek evlatlara intikal edebiliyordu²⁸.

Osmanlı Devleti'nin hudutları dahilinde mevcut bütün topraklar, her bölgenin kanunnâmesinde belirtildiği şekilde, o eyalet veya sancak arazisinin verimine göre âlâ, evsat ve ednâ itibariyle 60 dönümden 180 dönüme kadar olmak üzere enine ve boyuna kırkar adım veya "otuz beşer zira-i şer'i murabbabı"nda olan bölümlerden müteşekkil çiftliklere ayrılmıştı²⁹. Bilindiği üzere çiftlik bir çift öküzle sürülebilen ziraat parçasıdır³⁰.

Çiftlik, has yerde 60 âlâ yerde 70-80 evsatta 100-120, ednâ da ise 150 dönüm olarak hesaplanıyordu. Âlâ, evsat ve ednâ olarak sıralanan bu çiftliklerin dönüm olarak karşılığı sancak kanunnâmelerinde zikredilmiştir. Çift resmi, başlangıçta örfî, şahsa bağlı ve çiftlik tasarruf eden reyanın belli mükellefiyetleri yerine getirmesi şeklinde ortaya çıkmakla beraber, XVI. yüzyılda çiftlik tasarruf eden reyanın söz konusu mükellefiyetlere karşılık ödediği sabit bir vergi haline gelmiştir. Kısacası **resm-i çift**, çiftlik tasarruf şartına bağlı, şahsî bir vergidir denilebilir³¹. Kanunnâmelerde bir çiftlik yerden alınan bu verginin 22 akçeden 50 akçeye kadar çıktığı görülür³². Çiftçiler köylerin tasarruf şekli ne olursa olsun normal rusûm ve öşürlerini ödemekteydiler³³. Çiftçi işlediği toprağı bırakıp gitse, sipahi onu bulunduğu yerden on seneye kadar geri getirebilirdi. Buna ilaveten toprağını işlemeyenden **çift-bozan resmi** alınmaktaydı³⁴. Üç yıl toprağını

²⁸ Ö. L. Barkan, "Türk Hukuk Tarihine Giriş", BTDD 22 (Aralık 1986), 25.

²⁹ H. İnalçık, "Raiyyet Rusumu" ; Belleten XXIII / 92, (Ankara 1959), 582; N. Çağatay, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Reyanın Miri Arazide Toprak Tasarrufu ve İntikal Tarzları", IV. T.T. Kongresi 10-14 Kasım 1948, Ankara 1952, 426; N. Göyünç, Mardin , Ankara 1991, 73.

³⁰ Ö. L. Barkan , "Çiftlik", İA III, 392; Aynı mll. "Türkiye'de Toprak Meselesinin Tarihi Esasları", Toplu Eserler, 128; H. İnalçık, "Çiftlik" DİA VIII, 33-34 ; Ayn. mll., "Çiftlik" EI², 32-33; Ayn. mll., "Köy, Köylü ve İmparatorluk", Toplum ve Ekonomi, 7; Z. Arıkan, "Hamid Sancağı'nda Çift Resmi", 3; N. Çağatay, "Vergi ve Resimler", 497.

³¹ H. Özdeğer, Onaltıncı Asırda Ayıntâb Livâsı, I, İstanbul 1988, 36; M. A. Ünal, Harput, 129.

³² H. İnalçık, "Raiyyet Rusûmu", 584.

³³ A. Yılmaz, Birecik, 143.

³⁴ Ö. L. Barkan, "Türk Hukuk Tarihine Giriş", 28; H. Özdeğer, "XVI. Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Antep'in Sosyal ve Ekonomik Durumu", TDA 16, (Şubat 1982), 33.

işlemeyenden ise toprağı alınıp başkasına verilirdi³⁵. Diğer taraftan 1569 tarihli Üsküb defterinin başında Ebussuud Efendi tarafından kaleme alınan mukaddimede toprağın tasarruf şekilleri hakkında bilgi edinmemiz mümkün olmaktadır³⁶. Ebussuud Efendi, mîrî arazinin mevcudiyetini ve toprağı işleyen köylünün kiracılık durumunun gerektirdiğı kayıtları ve tapu-resmi gibi bu rejimin karakteristik vergilerini maddeler halinde tahrirlerinin başına yazmak lüzumunu hissetmiştir³⁷. Bu olay XVI. asırda bir Osmanlı Hukukçusu'nun görüşlerini ortaya koyması bakımından önemlidir. Burada arazinin türleri ve tasarrufunun kimlere âit, ne gibi kurallara uyarak bölümler yapılması gerektiğı vb. türden bilgiler vardır³⁸. Yine Trabzonlu Ömer Ağa'nın yaptığı tahrirlerde merkezin dikkatini çekecek şekilde tenkit ve tavsiyeleri vardır³⁹.

İncelediğimiz dönemde Köprülü Kazâsı'nın topraklarının ziraata elverişli olduğu, yetiştirilen ürünlerin çeşitliğinden anlaşılmaktadır. Ziraatla uğraşan ve yer tasarruf edenlerin evli ya da bekar olması bunların **sahib-i arz**'a vereceğı vergilerin miktarını belirlemekteydi. Bu nedenledir ki hane olarak kaydedilen ve çift, nim-çift veya bennak resmi ödeyen reaya özellikle belirtilirdi. Hane vergilemeye esas sayılmıştır. Bu sistem içerisinde, vergi statüsünün şu şekilde kademelendirildiğı görülmektedir. Evvela çiftler yani çiftliğe sahip köylü aileleri gelir, sonra bu toprakların yarısı kadar araziye sahip nim-çiftler, ondan sonra aile emeğı esas alınarak belirlenen çiftçiler, yani bennaklar, onu takiben evli olmayan fakat bir gelir kaynağı olan bekarlar yer alır. Bu sonuncular **mücerred**, **kara** veya **caba** adıyla anılan köylülerdir. Nihayet kocasının çiftliğini işletebilen Gayrimüslim dul kadınlar ki bunlarda **bive** adıyla aynı sistem içerisinde yer alırlardı.

Elinde çok az miktarda toprağı bulunan ve bunu tasarruf eden evli reaya **bennak resmi**⁴⁰, henüz evlenmemiş fakat belirli geliri olanlar da **mücerred resmi**

³⁵ Ö. L. Barkan, "Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kamunânmesi", Toplu Eserler, 294-295.

³⁶ Ö. L. Barkan, Kanunlar, 298-299; M. İnbaşı, Üsküb, 213.

³⁷ Ö. L. Barkan, "Türkiye'de Toprak Meselesi", 130.

³⁸ H. İnalcık, "İslâm Arazî ve Vergi Sisteminin Teşekkülü ve Osmanlı Devrindeki Şekillerle Mukayyesesi", Toplum ve Ekonomi, 23-24.

³⁹ Ö. L. Barkan, Kanunlar, 299-300.

⁴⁰ H. İnalcık, "Raiyyet Rusumu", 32, 39, 43-44.

vermekteydi ki bunların hepsine birden **raiyyet rusumu** denilmekteydi. Buna ilaveten aynı şekilde Gayrimüslim reayanın da vergi türünden sahib-i arza karşı bir takım yükümlülükleri vardı⁴¹.

İncelemiş olduğumuz dönemde Köprülü Kazâsı'nda dikkati çeken nokta Gayrimüslim olan mücerredlerden 25'er akçe alınmasıydı. Aynı dönemde ispençe vergisi 25, bivelere 6 ve çiftçiler ise 22 akçe ödemekteydiler⁴². 1569 tarihli Üsküb defterinde Müslüman mücerredlerden alınan vergilerin 6 akçe olduğu kaydı vardır ki bu durum Köprülü Kazâsı içinde geçerli bir değerdir⁴³.

Köprülü Kazâsı'nda çift resmi ve bağlantılarının tahrirlere göre durumları şu şekilde gösterilebilir.

Tablo XIII: Çift Resmi ve Bağlantıları

Yıllar	Çift	%	N. çift	%	Bennak	%	Baştina	%
1453	-	-	-	-	-	-	-	-
1468	-	-	-	-	-	-	19	100
1529	222	51.16	130	29.95	25	5.76	57	13.13
1544	292	47.87	182	29.84	23	3.77	113	18.52
Toplam	514		312		48		189	

Tabloda görüldüğü gibi çift, nim-çift, bennak ve baştina sayısında tahrirlere göre değişiklikler olmuştur. Burada dikkate değer nokta ilk tahrir olan 1453'te çift ve bağlantılarından hiçbirinin kaydının bulunmamasıdır.

Tablo XIV: Kazâdaki Çift, Nim-çift, Bennak, Mücerred Durumu

Yıllar	Çift	%	N. çift	%	Bennak	%	Müc.	%
1453	-	-	-	-	-	-	-	-
1468	-	-	-	-	-	-	712	100
1529	4884	57.32	1430	16.78	2050	24.06	156	1.84
1544	6424	53.30	2002	16.60	3400	28.20	228	1.90
Toplam	11308		3432		5450		396	

⁴¹ B. C. Nedkoff, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Cizye", (çev. Ş. Altındağ), *Belleten VIII*, (1944), 618 vd.

⁴² BA MAD 237, 23, 42, 62; BA TD 4 616; BA TD 149, 686, 741; BA TD 232, 780.

⁴³ M. İnbaşı, *Üsküb*, 214.

Müslümanlardan alınan bu vergilere karşılık Gayrimüslimlerden de ispençe adı altında evli, mücerred ve bive farkı gözetilmeden her birinden 25'er akçe alınmaktaydı⁴⁴. Gayrimüslimlerden alınan ispençe ve buna ilaveten kulluk resmi, tam manasıyla bir raiyyet resmiydi. Bu vergi umumiyetle defterlerde ve kanunnâmelerde 25 akçe olarak gösterilmektedir⁴⁵. Gayrimüslim baştinelerini tasarruf eden Müslim ahali de aynı onlar gibi ispençe resmi öderlerdi. Bu durumdaki baştinalara **haraçlı baştineler** denilmekteydi⁴⁶. Üsküb Kanunnâmesi'nde bu hususta bir açıklama olmamakla beraber yalnızca bivelere hakkında “**ve bive avretlerden kudretleri yetişecek altışar akçe ispençe almak kanundur. Ammâ kudretleri olmayandan alınmaya**” şeklinde bir kayıt vardır⁴⁷.

1455-1544 tarihleri arasında Köprülü Kazâsı kır-iskân birimlerinde bulunan Gayrimüslim reayanın tahrirlere göre gruplandırılması şu şekildedir;

Tablo XV: Kazâdaki Gayrimüslim Reâya

Birimler	1453	1468	1529	1544	TOPLAM
Hane	1389	2117	2444	3755	9705
Mücerred	221	125	518	451	1315
Bive	116	107	144	147	514

Tabloda belirtilen bu Gayrimüslim reayanın ödediği ispençe resminin miktarı ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Fakat burada dikkat edilmesi gereken konu derbentçi ve çeltikçi kaydedilmiş olan reayanın 10'ar akçe ispençe verdiği dikkate alınmalıdır. Buna göre Gayrimüslim reayanın ödediği ispençe miktarı şu şekildedir;

⁴⁴ BOA, MAD 237, 23, 42, 62; BOA, TD 4 169; BOA, TD 149, 686; BOA, TD 232, 762, 780.

⁴⁵ İnalçık, Arvanid, XXXII.

⁴⁶ H. İnalçık, “*Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğu'na*”, 99.

⁴⁷ M. İnbaşı, Üsküb, 215.

Tablo XVI: Kur-İskân Birimlerinde Tahmini Nüfus

Yıllar	Hane	%	Mücerred	%	Bive	%	Toplam
1455	34.725	80.48	5.525	12.80	2.900	6.72	43.150
1468	52.925	90.12	3.125	5.32	2.675	4.55	58.725
1529	61.100	78.69	12.950	16.67	3.600	4.64	77.650
1544	93.875	86.26	11.275	10.36	3.675	3.38	108.825

Tabloda dikkati çeken nokta ilk tahrir ile son tahrir arasında geçen sürede bivelerde genel nüfus oranlamasında görülen azalmadır. Buna karşılık mücerredler 1468 tarihli defterde azalmasına rağmen diğer tahrirlerde ritmik bir artış görülmüştür.

Köprülü Kazâsı'nda cizyenin alınmasıyla ilgili incelemiş olduğumuz tapu-tahrir defterlerinde herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Buna karşılık h.894 / m.1488 (1489) tarihli bir cizye tevzi defterinde Köprülü Kazâsı'nda bulunan Gayrimüslim reaya da “muhasebe-i cizye-i gebran-ı vilayet-i Köprülü” başlığı altında 1489 tarihinde 2383 Gebran haneden 153.181 akçe ve 307 biveden 6397 akçe cizye vergisi alındığı şeklinde bilgiler vardır⁴⁸.

Hariç raiyyetten alınan bir de **dönüm** ya da **zemin resmi** bulunmaktaydı. Bu vergiye tâbi olanlar sipahinin elinde bulundurup tapuya vermediği mezra ve çiftlik türünden araziye gelip işleyen ve buna karşılık sipahiye dönüm resmi ödeyen reayadır. Bu nevi reaya ekseriyetle göçebedir⁴⁹.

Bir diğer vergi de tütün, duhan, duhaniye, resm-i dud ve kışlak resm-i de denilen vergidir. Bu vergi, bir sipahinin arazisine geçici bir zaman içerisinde gelip yerleşen fakat ziraatla meşgul olmayan raiyetin ödediği vergidir⁵⁰. Bu vergi hakkında kanunnâmede “...bir karyeye hariçten gelip sakin olup öşür ve resim gibi nesne vermeyen hariç reayanın evlilerinden senede altı akça alınmak kanundur, defter yazılmak lazım değildir. Mücerredlerden ve mücevvec iken

⁴⁸ Ö. L. Barkan, “894 (1488/1489) Yılı Cizyesî”, 81.

⁴⁹ H. İnalcık “*Raiyyet Rûsumu*”, 46-47.

⁵⁰ N. Çağatay, “*Vergi ve Resimler*”, 505-506.

mücerred olanlarından talep alınmaz” şeklinde bir kayıt vardır ki bu durum XVI. yüzyılda Osmanlı Devleti’nin her tarafında 6 akçe olarak alındığı göstermektedir⁵¹.

Kışlak resmi ise, şahsi bir vergi olup koyun sürüsü kışladığı takdirde alınan vergidir. Yaylak resmi ise, sipahinin toprağına gelip yaylak olarak kullanılanlardan alınan bir vergidir. İncelediğimiz dönem içerisinde çoğu kez yaylak resmi, kışlak resminin içerisinde **resm-i kışlak** olarak alınmıştır⁵². Bu vergiler Köprülü Kazâsında önemli bir yekûn tutmamaktadır. Buna göre;

Tablo XVII: Resm-i Kışlak ve Bağlantıları

Birimler	1453	1468	1529	1544
Duhan	1950	-	-	95
Yaylak	-	-	50	200
Kışlak	-	-	-	52
Dönüm	-	-	355	619

Köprülü Kazâsı’nda boyunduruk resminin de alındığı görülmektedir. Bilindiği gibi boyunduruk resmi müselleme, yaycı, küreci, canbaz, yörük vb. gibi askerî taifeden sayılan kimselerin bulundukları yerin sipahisinden bir miktar arazi tasarruf edip, ekip biçimleri karşılığında ödedikleri resimdir ki buna **boyunduruk hakkı** da denilmekteydi⁵³. İlk iki tahrirde bu verginin kaydı bulunmazken 1529’da sadece 12 akçelik bir resim kaydedilmiştir. Diğer vergilerde olduğu gibi bu resimde de 1544 tarihinde gözle görülür bir artış meydana gelmiştir. Bu tarihte boyunduruk resmi 598 akçe olarak kaydedilmiştir.

Raiyyetin ödediği bir diğer vergi de **niyabet ve arus** olarak kaydedilen vergidir. Arus, evlenme vergisi olup, evlenenin kız yada dul olmasına göre miktarı değişirdi. Cürüm ve cinayet ise, sipahinin toprağında vuku bulan suçlardan alınan vergidir. Bunun miktarı da her sancak kanunnâmesinde belirtilmiştir⁵⁴. Niyabet

⁵¹ H. İnalıcık, “*Raiyyet Rusûmu*”, 47-48.

⁵² BOA, TD 149, 692; BOA, TD 232, 799; N. Çağatay, “*Vergi ve Resimler*”, 484-485.

⁵³ N. Çağatay, “*Vergi ve Resimler*”, 493.

⁵⁴ H. Sahillioğlu, “*Bad-ı Hevâ*”, DİA III, 417; H. Özdeğer *Ayıntâb*, 88; M. A. Ünal, *Harpût*, 148.

resmine **bâd-ı heva** resmi de denilmektedir ki bunun içerisinde resm-i arus, resm-i cürüm ve cinayet, çiftlik tapusu, ev yeri tapusu, kul ve cariye müjdeganisi, yava ve kaçkun resmi, resm-i duhan, deştbanî, otlak ve kışlak resimleri girmekteydi⁵⁵. İncelediğimiz dönemde Köprülü Kazâsı'nda alınan bu verginin miktarı ise; 1453'te 1809, 1468'de 2520, 1529'da 15055 ve 1544'de 18482 akçe olarak kaydedilmiştir.

b. Yetiştirilen Mahsûller

Tahrir defterlerinde, kır-iskân birimleri olan köyler, nüfusu ile birlikte kaydedildikten sonra, köyde yetiştirilen ürünlerin isimleri, miktarı ve nakdî değerleri belirtilirdi. Bu kısım **el mahsûl** ya da **hâsıl** ile **yekun** adı altında kaydedilirdi. Köprülü Kazâsı'nda yetiştirilmekte olup, incelediğimiz dönemdeki tahrir defterlerinde kaydına rastladığımız mahsûller şunlardır; Buğday, arpa, çavdar, darı, yulaf, burçak gibi hububat ürünleri yanında mercimek, nohut ve mısır gibi bakliyat ürünleri; bağ, bostan, sebze ve meyve gibi ürünler de bulunmaktaydı. Bunlar müd, müdre, hıml/haml, kile vb. şekillerinde hacim ölçüleri ile belirtildikten sonra buna ilaveten bir de nakdî değerleri senelik olarak **öşür** adı altında kaydedilirdi ki buna mahsûlün tahrir kıymeti denilmekteydi⁵⁶.

Köprülü Kazâsı'nda yukarıda isimlerini zikrettiğimiz mahsûllerin önemli miktarlarda yetiştirildiği görülür. Bu mahsûllerden buğday ve arpa gibi hububat ürünleri her köyde yetiştirilmekteydi. Bu hububat ürünlerinin miktarları, 1453'te⁵⁷ müd/kile, 1468'de⁵⁸ kile/müd, 1529'da⁵⁹ hıml/haml ve 1544'de⁶⁰ hıml/haml olarak verildikten sonra nakdî değerleri yazılmıştır. Burada dikkati çeken bir durum hububat ürünleri için kullanılan hacim ölçülerinde tahrirler sırasında farklar bulunmasıdır. Farklı olarak kullanılan bu hacim ölçülerinin tahrirlere göre nakdî değerleri şöyledir;

⁵⁵ İ. Miroğlu, **Kemah**, 25.

⁵⁶ L. Güçer **XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Hububattan Alınan Vergiler**, İstanbul 1964, 58.

⁵⁷ BOA, MAD 237, 29 ve muh. syf.

⁵⁸ BOA, TD 4 176 ve muh. syf.

⁵⁹ BOA, TD 149, 683 ve muhtelif sayfalar.

⁶⁰ BOA, TD 232, 715 ve muhtelif sayfalar.

*Müdd*⁶¹; Buğdayda 50 akçe

Burçakta 20 akçe

Arpa ve diğerlerinde 30 akçe

*Hıml*⁶²; Buğdayda 30 akçe

Burçakta 20 akçe

Arpa ve diğerlerinde 20 akçe

*Kile*⁶³; Buğday ve Burçakta 20 akçe

Arpa ve diğerlerinde 15 akçe

Burada verilen bilgilerden hareketle şu sonuca varılabilir; 1 müd 1.66 hıml ve 1 hıml ise 1.50 kile idi.

Köprülü Kazâsı'nın kır iskân birimlerinde yetiştirilen hububat ürünlerinin müd olarak karşılığı ve bunların tahrirlere göre durumu şu şekildedir.

Tablo XVIII: Kır-iskân Birimlerinde Hububat Üretiminin Müd Olarak Durumu

Mahsûller	1453	%	1468	%	1529	%	1544	%
Buğday	345	5.41	1444	22.64	1926	30.20	2662	41.75
Arpa	315	3.86	1076	13.20	2402	29.47	4357	53.47
Yulaf	65	12.5	15	2.28	-	-	448	84.62
Darı	66	100	-	-	-	-	-	-
Burçak	13	4.16	19	6.08	177	56.74	103	33.02
Çavdar	235	81.59	53	18.41	-	-	-	-
Toplam	1039		2607		4505		7570	

⁶¹ Orta çağda birçok hacim ölçüsü olarak birçok müdd vardı. 1518 yıllarında müdd'ün Anadolu'daki yeri daha emin bir şekilde belgelenmiştir. A.g.e.,de o tarihlerde İstanbul Kile'si 100 müdd idi. Yani 1 müdd, 2,055 kilo buğdaya veya 2,66 litreye eşitti. Anadolu veya daha sonraki osmanlı imparatorluk müddü ise 1335'lerde Güney Anadolu'da tahıl 1 müdd = 20 kile olduğunu bildirir. Sultan II. Mehmet döneminde 1 müddün resmen 20 kile olduğunu, yani buğdayda 513,12 kg., arapada yaklaşık 445 kg. geldiğini veya 666,4 litrelik bir hacim ölçüsüne eşit olduğunu doğrular (W. Hinz "İslâm'da Ölçü Sistemleri" (çev. Acar Sevim), M. Ü. Fen-Edebiyat Fak. Türklük Araştırmaları Dergisi, 5, (1989) İstanbul 1990, 57-58.

⁶² Hıml ya da huml olarak belirtilen bu hacim ölçüsünün değeri hakkında farklı görüşler vardır. Bunun genel olarak 250 kg olarak kabul edildiğini söyleyenler olduğu gibi (W. Hinz a.g.m., 16.), bunun 62.5 kg. olduğunu ifade edenlerde vardır (H. İnalcık, "Yük (huml) In The Ottoman Silk Trade, Mining And Agriculture, The middle East And The Balkans Under The Ottoman Empire, Eassys on Economy and Society", Bloomington 1993, 437, 444).

⁶³ Floransalı Pegolotti, XIV. yüzyılda Güney Anadolu'da 1 kile'nin 1/20 müdd olduğunu belirtiyordu. Osmanlılar devrinde resmen, yâni İstanbul'da Buğdayda kile, 20 okka yâni 25,656 kg olarak hesaplanırdı. Kile arpa ticaretinde de muhtemelen yaklaşık 22,25 kg. üzerinden işlem görürdü. Un ticaretinde de İstanbul kilesi 20 okka = 25,656 kg (VD I, 41) olarak geçerliydi. Buna karşılık pirinçte XVII. Yüzyılda 1 kile sadece 10 okka= 12,828 kg. idi. 1841'den beri Türkiye'de kile her yerde= 35,27 litredir., yâni 20 okkalık

Tabloda da görüldüğü üzere bu hububat ürünlerinde her tahrirde artışlar meydana gelmiş olup, bunun yanında bazı ürünler bir önceki tahrirde bulunurken bir sonrakinde kaydedilmemiştir. Burada ilginizi çeken nokta darı üretiminin sadece 1453 tarihli defterde bulunmasıdır. Yetiştirilen bu ürünler arasında en fazla olanı mūd olarak arpa olmasına rağmen nakdî değer olarak da buğday gelmektedir. Çavdarın da son iki tahrirde kaydedilmemiş olması dikkat çekicidir.

Kır-iskân birimlerindeki bu hububat üretimine şehirden elde edilen hububat gelirleri de dahil edilerek çıkardığımız sonucu aşağıda gösterilmiştir.

Tablo XIX: Kazâ'daki Hububat Üretiminin Mūd Olarak Miktarı.

YILLAR	1453		1468		1529		1544	
Mahsûller	K.İ.	Ş.	K.İ.	Ş.	K.İ.	Ş.	K.İ.	Ş.
Buğday	345	15	1444	70	1926	144	2662	151
Arpa ve Diğr.	694	37	1163	88	2579	118	4908	138
Toplam	1091		2765		4767		7859	

K.İ. Kır-iskân Ş. Şehir

Tabloda da açıkça görüldüğü üzere yetiştirilen bu mahsûllerde ilk tahrirden son tahrire kadar geçen sürede %720 oranında bir artış meydana gelmiştir.

Tahrir defterlerine belirtilen hububatın çeşitli isimler altında kaydedildiği görülmektedir. 1453 ve 1468'de buğday hinta, arpa şa'ir olarak⁶⁴; 1529 ve 1544'de buğday gemdum, arpa cev olarak⁶⁵ ve diğer hububat ürünleri cev ve gayrihi olarak deftere kaydedilmiştir.

Verilen bu bilgilerden hareketle, incelediğimiz dönemde Köprülü Kazâsı kır-iskân birimlerinde üretilen hububatın miktarı ve bunun karşılığını tespit etmek mümkün olmaktadır. Burada esas alınan birim en küçük hacim ölçüsü olan kile olup, bunun nakdî değeri de yanına ilave edilmiştir.

eski buğday ağırlığına eşittir. Ayrıca 8 Amid kilesine eşit olan bir de Osmanlı kilesi vardı. Bu da 102, 624 kg. buğdayın ağırlığı ve 141,08 litre kadardı (W. Hinz a.g.m., 51).

⁶⁴ BOA, MAD 237; BOA, TD 4 muh. shf.

⁶⁵ BOA, TD 149; BOA, TD 232 muh. shf.

Tablo XX: Hububat Ürünlerinin Miktarı ve Bunın Nakdî Değeri;

YILLAR	1453		1468		1529		1544	
Mahsûller	Kile	N. D.	Kile	N. D.	Kile	N. D.	Kile	N. D.
Buğday	862.5	17250	3610	72200	4815	96300	6655	133100
Burçak	32.5	650	475	950	4425	8850	257.5	5150
Arpa	630	9450	2152	32280	4804	72060	8714	130710
Çavdar	470	7050	106	1590	-	-	-	-
Darı	132	1980	-	-	-	-	-	-
Yulaf	130	1950	30	450	-	-	896	13440
TOPLAM	38330		107470		177210		282400	

N.D.; Nakdî Değeri

Tabloda da görüldüğü gibi Köprülü Kazâsı'nın en önemli üretimi hububat alanında olup bunların başında ise buğday ve arpa gelmektedir. Ayrıca hububat üretiminin sonraki yüzyıllarda arttığı da aşîkardır. Burada arpa ve buğdayın değerini hesap ederken ona şehirden elde edilen geliri dahil edilmemiştir. Bu da ilave edilecek olursa; buğdaydan 633 kileden 12660 akçe ve arpadan 762 kileden 11430 akçelik gelir elde edildiğini görülür. Çıkan sonuçları tablodaki arpa ve buğdaya ilave edecek olursak Buğdaydan elde edilen gelirin 16575.5 kileden 331.510 akçe olduğunu ve arpadan da 17062 kileden 255.930 akçelik gelir elde edildiği ortaya çıkmaktadır.

XVII. yüzyılda buğday ihracatı resmen yasak edilmesine rağmen Makedonya buğdayı ihraç edilmiştir⁶⁶. Bu da bize Makedonya topraklarının buğday üretimi için çok elverişli olduğunu göstermektedir.

Köprülü Kazâsı'nda bakliyat üretimi de yapılmakla birlikte hububata oranla az olan bakliyat içerisinde çeltik (pirinç) önemli bir yer tutmaktaydı. Buna ilaveten mercimek ve nohut da bulunmaktaydı.

⁶⁶ S. Faroqi, "Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Kentleri: Bilinenler ve Bilinmeyenler", Kent Tarihçiliği Sempozyumu, (5-6 Mart 1994), İstanbul 1994, 54.

Tablo XXI: Bakliyat Ürünleri

Mahsûller	1453	1468	1529	1544
Mercimek	295	275	805	1649
Nohut	265	70	99	541
Pirinç	170	18000	29280	43897
Mısır	-	50	-	-
Toplam	730	18395	30184	46087

Tabloda da görüldüğü gibi Köprülü'de bakliyat üretimi düşük olmasına rağmen pirinç üretimi fazladır. Bu da bize Köprülü Kazâsı ikliminin pirinç üretimine elverişli olduğunu göstermesi açısından kayda değerdir. Bilindiği üzere pirinç üretimi ırmak kenarlarında suyu bol olan yerlerde yapılırdı⁶⁷. Köprülü Kazâsı'ndan geçmekte olan Vardar Nehri ve kolları pirinç üretimi için oldukça elverişli şartlar oluşturmaktaydı. Köprülü Kazâsı'nda pirinç işiyle uğraşan köylerin sayısı defterlere göre; 1453'te 1; 1468'de 2; 1529'da 5 ve 1544'de 6 köy vardır. Pirinç üretimi zor ve zahmetli bir iş olduğundan bu işle uğraşan reaya devlet tarafından çeşitli muafiyetler verilmişti⁶⁸. Reayanın ödediği 22 akçelik çift resmine karşılık çeltikçi reaya XVI. yüzyıl ortalarında 6 ilâ 9 akçe arasında bir vergi ödemekteydi⁶⁹. Zaten Makedonya bölgesinin en önemli üretim aracı olan pirinç üretimi XIX. yüzyılda daha da artmıştı. Bu hususta h.1304 tarihli Kosova Salnamesi'nde “bu sancağın mahsûlat-ı mühimmesinden olan pirinç ise bilhassa Kaçana da hâsıl olmak üzere Livadan senevî külliyyetli nakliyat-ı ihraciye vukuâ getirir.” şeklinde bilgiler mevcuttur⁷⁰.

Köprülü Kazâsı'nda bostan, sebze, bahçe ve piyaz üretimi de yapılmaktaydı. Öşri vergi alınan bu mahsûllerin⁷¹ kır-iskân birimlerindeki tahrihlere göre üretim durumu ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

⁶⁷ Y. Nagata, *a.g.m.*, 21.

⁶⁸ Z. Arıkan, “Anadolu'da Çeltik Üretimi”, 478-479; M. İnbaşı, Üsküb, 221.

⁶⁹ H. İnalcık, “Rice Cultivaton And The Çeltukçi-Reaya System İn Teh Ottoman Empire”, *TURCICA XIV*, (1982), 74, 102.

⁷⁰ M. İnbaşı, Üsküb, 122.

⁷¹ N. Çağatay, “Vergi ve Resimler”, 488-490.

Tablo XXII: Bahçe, Sebze, Bostan Mahsûlleri;

Mahsûller	1453	1468	1529	1544
Bostan	592	963	3104	5294
Sebze ve piyaz	-	60	531	2822
Bahçe	2387	-	1660	1190
Toplam	2979	1023	5295	9306

Kazâda üretimi yapılan bir başka mahsûl ise, dokumacılığın ana maddesini oluşturan keten, pamuk ve gügöl (ipek)dür. İncelediğimiz dönem defterlerinde resim olarak kaydedilen bu mahsûllerin kır-iskân birimleri ve şehirde üretim durumu ve nakdî karşılıklarını şu şekilde göstermek mümkündür.

Tablo XXIII: Keten, İpek, Pamuk

Mahsûller	1453	1468	1529	1544
Keten	1458	1180	2337	2447
İpek	-	60	246	167
Pamuk	744	3103	2845	2737
Toplam	2202	4343	5428	5351

Köprülü Kazâsı'nda reayadan alınan ve resim adı altında kaydedilen giyah (ot), gâh (saman) ve çayır vardı. Bunların da tahrirlere göre durumu ve alınan vergi miktarları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo XXIV: Çayır, Saman, ve Giyah

Mahsûller	1453	1468	1529	1544
Çayır	-	100	470	440
Saman	-	305	943	3282
Ot	-	15	86	762
Toplam	-	420	1496	4484

Kazâ'da hububat üretiminden sonra meblağ olarak en fazla geliri, bağcılık gelirleri oluşturmaktaydı. Tahrir defterlerinde öşr-i şirayı müdre şeklinde

kaydedilen bağcılığa âit gelirlerin nakdî karşılığı **polovniç**⁷² adı verilen bir ölçü birimi ile hacmi belirtildikten sonra verilmekteydi. Defterlerde belirtilen **müdre** ya da **madara** ise üzüm suyu manasına gelmekteydi. 1 polovniç şiranın nakdî karşılığı incelediğimiz dönem içerisinde tüm tahrir defterlerinde 6 akçe idi⁷³.

Tablo XXV: Bağcılık

Mahsul	1453		1468		1529		1544	
	K.	N.D.	K.	N.D.	K.	N.D.	K.	N.D.
Ş. Müdre	4.008	24.048	8.790	52.740	15319.5	91.917	19.002	114.012

K. Kıymet, N.D. Nakdî Değeri

Üzüm yetiştiriciliğine bağlı olarak, bir de **bac-ı hamr**⁷⁴ adı altında şarap vergisi alınmaktaydı. Bu vergi üzüm suyunun şarap yapılıp satılmasıyla alakalıdır. Bac-ı hamrdan alınan verginin tahrirlere göre durumu şöyledir.

Tablo XXVI: Resm-i Hamr ve Nakdî Değeri

YILLAR	1453	1468	1529	1544
Bac-ı Hamr	-	20	1241	3096

Köprülü Kazâsı'nda yetiştirilmekte olan mahsûller içinde meyvelerin de önemli bir yekun tuttuğu görülmektedir. Tahrir defterlerinde meyvelerden bazılarının isimleri zikredilmekle beraber ismi belirtilmeyenler de meyve adı altında kaydedilmiştir. Buna göre oşür alınmakta olan bu mahsûller meyve ya da diğer bir adıyla fakihe, ceviz (girdegan), emrut ya da armut, kiraz ve dut sayılabilir. Burada meyve yanında Arapça bir kelime olan ve aynı manada kullanılan fakihe ile ceviz demek olan ve Farsça bir kelime olan girdegan isminin kullanılması dikkate değerdir. Meyvelerin tahrirlere göre durumu ve bunlardan alınan vergiler ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

⁷² Polovniç bir hacim ölçüsü olup karşılığı 32.832 kg. idi (H. İnalçık, "Yük (Huml)", 437.

⁷³ BOA, MAD 237,29; BOA, TD 4 233; BOA, TD 149, 752; BOA, TD 232, 750 ve muh. syf.

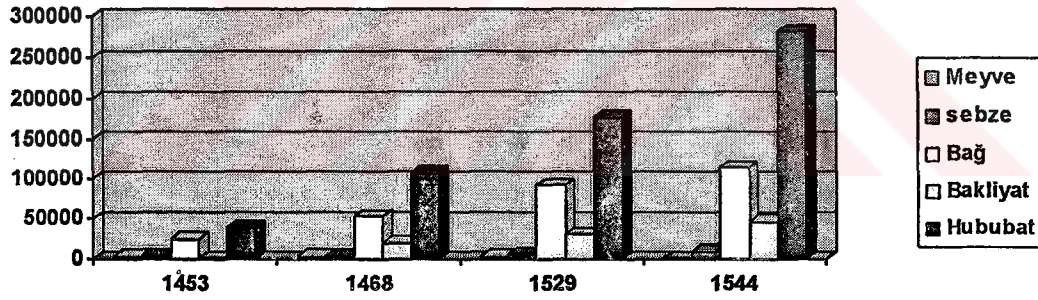
⁷⁴ B. C. Nedkoff, a.g.m., 319-320; M. Akdağ, a.g.e., II, 205; M. Akdağ, "Osmanlı İmparatorluğu'nun İnkışâfı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti", I, Belleten XIII/51, (1949), 559.

Tablo XXVII: Kazâ'daki Meyve Üretimi ve Nakdi Karşılıkları

Meyveler	1453	%	1468	%	1529	%	1544	%
Meyve	-	-	625	24.21	706	27.35	1251	48.44
Ceviz	425	28.05	535	35.31	255	16.83	300	19.80
Armut	260	40.25	110	17.03	200	30.95	76	11.72
Dut	122	40.39	-	-	140	46.35	40	13.26
Ayva	30	100	-	-	-	-	-	-
Badem	155	100	-	-	-	-	-	-
Toplam	992		1270		1201		1667	

Kazâ'da üretilmekte olan mahsullerin tahrirlere göre durumları ve üretim potansiyelleri aşağıdaki grafikte daha açık bir şekilde gösterilmiştir.

Grafik I; Kazâda Üretilmekte Olan Mahsullerin Tahrirlere Göre Durumu

c. Hayvancılık, Balıkçılık ve Arıcılık

Köprülü Kazâsı'nda yetiştirilen hayvanlar koyun ve keçi gibi küçük baş hayvanlar olup, **resm-i ağnam** ya da **resm-i ganem** şeklinde vergilendirilirlerdi⁷⁵. Bunun yanında bir de **bidat-ı hınzır** adı altında kaydedilen domuz vergisi de vardı⁷⁶. Bu resimler içerisinde **resm-i ağnam** vergisinin 1529 ve 1544 tarihli defterlerde aynı köyden alınması dikkat çekicidir. Bu da bize Köprülü Kazâsı'nda Pesteriç Köyü'nün hayvancılıkla uğraştığını göstermektedir. Bunun yanında kır-iskân birimlerinde meskûn reayanın yaklaşık % 90'ının Gayrimüslim-lerden

⁷⁵ N. Çağatay, "Vergi ve Resimler" 485-487; M. Akdağ, "Türkiye'nin İktisadi Vaziyeti", I, 560.

⁷⁶ BOA, MAD 237, 29; BOA, TD 4 233; BOA, TD 149, 752; BOA, TD 232, 750 ve muhtelif sayfalar.

oluşması domuz yetiştiriciliğinin de fazla olmasına sebep olmuştur. Tahrir defterlerinde kaydedilen domuz vergisinin **bidat-ı hınzır ma'a bojik** şeklinde ki ifadesinden **bidat** kelimesinin kötü, bozuk anlamına gelmesi domuz yetiştiriciliğinin İslâmî inanç sisteminde domuz etinin haram olmasından kaynaklanmaktadır. **Bojik** ise domuz kasaphanesi anlamına gelmekte olup, burada kesilen domuzlardan 2 akçe resim alınmaktaydı⁷⁷.

Köprülü Kazâsı'na âit bir kanunnâme olmadığından koyun ve keçiden alınan verginin miktarı tespit edilememiştir. Dolayısıyla Müslim ve Gayrimüslim reaya ayırt edilmeksizin bütün reayadan iki veya üç koyun başına bir akçe olarak alınan bu verginin Köprülü Kazâsı'nda kaç koyuna ne kadar akçe alındığını tespit edemedik. Ayrıca Mühimme defterlerindeki kayıtlardan Köprülü Kazâsı'nda bol miktarda koyun bulunduğunu, bu koyunların İstanbul ve diğer büyük merkezlerin ihtiyacı için her yıl ihraç olunduğunu anlaşılmaktadır⁷⁸.

İncelediğimiz dönem içerisinde Köprülü Kazâsı'nda resm-i ağnam ve bidat-ı hınzır adı altında tahsil edilen vergilerin tahrirlere göre durumu ise şu şekildedir.

Tablo XXVIII: Kazâ'da Hayvanlardan Alınan Vergiler

Yıllar	1453	%	1468	%	1529	%	1544	%
Ağnam	-	-	30	1.45	2209	40.87	2045	2059
Domuz	4509	100	2045	98.55	3195	59.13	7885	79.59
Toplam	4509		2075		5404		9930	

Köprülü Kazâsı'nda az miktarda da olsa balıkçılık yapılmaktaydı. Burada yapılan balıkçılık nehir balıkçılığı olup, tahrir defterlerinde **resm-i dalyan** olarak kaydedilmiştir⁷⁹.

⁷⁷ H. İnalçık, Arvanid, XXXIV; N. Çağatay, "Vergi ve Resimler", 493; Bojik ayrıca Hristiyanların Hz. İsa'nın doğum gününde tepeledikleri domuzlardan her bir için alınan iki akçelik resim olarak telakki edilirdi (K. Kepecioğlu; Tarih Lügati, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Temel Terimler Sözlüğü, Ankara 1999, 56).

⁷⁸ BOA MD 3, sıra 1489; BOA MD 6, sıra 72; BOA MD 5/1, sıra 787; BOA MD 14, sıra 406; BOA MD 22, sıra 659, 660; BOA MD 33, sıra 388, 599 BOA MD 34, sıra 108; BOA MD 35, sıra 162; BOA MD 39, sıra 449, 527, 700; BOA MD 40, sıra 56, 60; BOA MD 43, sıra 366, 367; BOA MD 46, sıra 797, 800; BOA MD 48, sıra 659; BOA MD 53, sıra 213; BOA MD 62, sıra 535; BOA MD 64, sıra 194, 316, 362, 364, 508; BOA MD 67, sıra 499; BOA MD 69, sıra 118.

⁷⁹ H. İnalçık, Arvanid, XXXI.

Kazâ'da balıktan alınan resmi dalyan gelirlerinin tahrirlere göre durumu şu şekilde gösterile bilinir.

Tablo XXIX: Dalyandan Alınan Vergi Miktarı

Yıllar	1453	1468	1529	1544
Dalyan	10	400	55	26

İncelediğimiz dönemde Köprülü Kazâsı'na tâbi kır-iskân merkezlerinde alınan önemli bir vergi de baldan tahsil edilen **kovan** resmidir⁸⁰. Bu resim tahrir defterlerinde 1453 ve 1468'de **kovan**, 1529 ve 1544'de de **öşr-ü kovan** olarak kaydedilmişti⁸¹. Tahrirlere göre kovandan alınan verginin miktarı aşağıda gösterilmiştir.

Tablo XXX: Kovandan Alınan Vergi Miktarları

Yıllar	1453	1468	1529	1544
Kovan resmi	1955	2146	2581	6965

Tablo XXXI: Kazâ'daki Hayvancılık, Balıkçılık ve Domuz Yetiştiriciliği

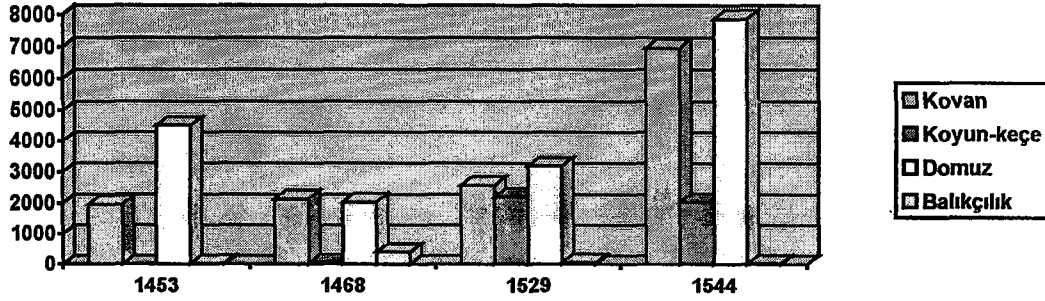
YILLAR	1453	1468	1529	1544
Kovan	1955	2146	2581	6965
Koyun-keçi	-	30	2209	2045
Domuz	4509	2045	3195	7885
Balıkçılık	10	400	55	26
Toplam	6474	4621	8040	16921

İncelediğimiz dönemde Köprülü Kazâsı'nda hayvancılık, Balıkçılık ve arıcılıktan alınan vergilerin tahrirlere göre oranı ise aşağıdaki grafikte verilmişti. Kazâdaki hayvancılık, balıkçılık ve domuz yetiştiriciliğinin tahrirlere göre oranlanması ise;

⁸⁰ N. Çağatay, "Vergi ve Resimler", 508-509.

⁸¹ BOA, MAD 237, 14; BOA, TD 4 154; BOA, TD 149, 752; BOA, TD 232, 799.

Grafik II; Kazâ'daki Hayvancılık Faaliyetleri ve Hâsılları

d. Küçük Sanai İşletmeleri

Kır-iskân merkezleri içinde en önemli işletme hiç şüphesiz değirmenlerdir. Tahrir defterlerinde **resm-i asiyab** şeklinde kaydedilen değirmenlerin bazen kaç ay olarak işlediği belirtilmiştir⁸². Mesela; “**resm-i âsiyab, bab 4, 6 ay yürür**” şeklinde bilgiler mevcuttur⁸³.

Makedonya'nın önemli hububat merkezlerinden olan Köprülü Kazâsı'nda çok sayıda değirmen bulunmaktaydı. Köprülü Kazâsı'nda değirmenlerin ortalama altı ay yürüdüklerini hesap kabul ederek değirmen sayısını ortaya çıkarılmıştır. Buna göre; 1453 ve 1468'de 62'ser, 1529'da 139 ve 1544'de 177 adet değirmen vardı.

Değirmenlerden alınan nakdî vergiler, tahrirlere göre farklılıklar göstermektedir. Aynı tahrir döneminde 15 ya da 20 akçe resim alındığı gibi, bazen 30 akçe de alınmaktaydı. Buradan hareketle üç ay dönen değirmenlerden 15 akçe, altı ay dönenlerden ise 30 akçe resim alındığı düşünülebilir. Üsküb Kanunnâmesi'nde bu konuda bir kayıt bulunmaması bizi böyle bir tahmin yapmaya sevk etmiştir. Biz burada değirmen sayısını ortaya çıkarırken -

⁸² Ö. L. Barkan, *Kanunlar*, 67; İ. Miroğlu, *Kemah*, 19; N. Çağatay, “*Vergi ve Resimler*”, 503-504; M. A. Ünal, *Harput*, 140;

⁸³ BOA, MAD 237, 9; BOA, TD 4 215; BOA, TD 149, 726; BOA, TD 232, 770 ve muh. syf..

defterlerde kaç tanesinin altı ay ya da üç ay döndüğünü tespit etmek imkansız olduğundan- tahmini olarak bunların altı ay yürüdüğü kabul edilerek alınan vergiler 30 rakamına bölünmüş ve yaklaşık olarak değirmen sayısı tespit edilmeye çalışılmıştır.

Buna göre resm-i âsiyab adı altında defterlere kaydedilmiş olan değirmen vergisinin durum ve buna ilaveten tahmini değirmen sayısı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo XXXII: Kazâ'da Bulunan Değirmen Sayısı ve Hâsılı

1453		1468		1529		1544	
Değirmen	Hâsıl	Değirmen	Hâsıl	Değirmen	Hâsıl	Değirmen	Hâsıl
62	1860	62	1860	139	4170	177	5310

B. TOPRAK İDARESİ

1. TOPRAĞIN TASARRUF ŞEKİLLERİ

Bilindiği üzere Osmanlı toplumunun ticarî hayatı büyük ölçüde tarıma dayanmakta idi. Bu sebeple hakimiyeti altındaki her hangi bir yerin geçmiş zamanlardaki iktisadî hayatını tahlil edebilmek için ilgili halkın üretim ve tüketimi, ekip-biçtiği sahaları, idarî statüsü ve bu sahalar hakkında istatistikî bilgilere sahip olmak gerekir. Bu konudaki bilgileri incelediğimiz dönemdeki tapu-tahrir defterlerinde bulmak mümkündür.

İncelemiş olduğumuz dönemde bölgede Osmanlı'dan önce hüküm sürmüş olan Sırp Devleti imparatorlarından Duşan (1331-1355) Kanunnâmelerinde köylünün büyük çoğunluğu başkalarına âit topraklar üzerinde çalışan, İmparator'a öşür, toprak sahibine mahsulün $\frac{1}{3}$ veya $\frac{1}{2}$ 'sini veren yarıcılar ile angarya suretiyle haftada iki gün beyin topraklarını işlemeye mecbur toprak kölelerinden ve bizzat sahipleri tarafından bu çiftçilere tatbik edilecek olan ağır cezalardan bahsedilmektedir. Toprağa bağlanmış olan köylülerin yerini-yurdunu bırakıp kaçması şiddetle men edilmişti. Yakalanan köylünün saçlarını yakmak, damgalamak ve burnunu kesmek genel cezalardandı. Bu ziraî rejimde köylünün

angarya mükellefiyetlerini ve buna bağılı olarak da şahsî ve keyfî tâbiyetlerini artırmıştı. Bunun bir neticesi olacak ki Osmanlı fethinin ilk zamanlarında Rumeli'deki halk, efendilerinin yanında yer alırken, Osmanlıların bölgeye gelesiyle durumun farkına varan bu orta zaman köylüleri, Osmanlılar'ı kurtarıcı olarak görmeye başlamışlardı⁸⁴.

Osmanlı Devleti'nde arazi başlıca; mirî, vakıf ve mülk olmak üzere üç ana kısma ayrılmaktaydı. Bunlar içerisinde mirî arazinin sahipliği devlete âit olmak üzere tasarrufu bazen devlete bazen de devlet adına şahıslara verilmekteydi. Vakıf ve mülk arazinin tasarruf hakkı ise tamamen şahısların elindeydi. Devlet mirî araziye askerî hizmetler ve bazı mükellefiyetler karşılığında gelirlerinin büyüklüğüne göre has, zeâmet ve tımar olarak istenilen şartlara hâiz kişilere verilmekteydi⁸⁵. Osmanlı Devleti'nin hudutları dahilinde bulunan bütün mirî topraklar, o bölgenin kendine mahsus kanunnâmesinde zikredildiği şekilde tasarruf edilmekteydi⁸⁶. Mirî Arazinin hukukî statüsünü en güzel bir şekilde Üsküb Kanunnâmesinin başına konulan mukaddime göstermektedir. Ebussuud Efendi, mirî arazinin mevcudiyetini ve toprağı işleyen köylünün kiracı vaziyetinin icap ettirdiği kayıtları ve tapu resmi gibi bu rejimin karakteristik vergilerini formüle ederek, arazi tahriri defterlerinin baş tarafına yazmak lüzumunu hissetmiştir⁸⁷. Osmanlı arazi hukuku ve vergi sistemi ile ilişkisi hususunda Ebussuud Efendi'nin Selanik ve Üsküb Tahrir Defterlerinin baş tarafına koyduğu bu mukaddime, XVI. asırda bir Osmanlı hukukçusunun görüşünü ifade etmesi bakımından çok önemlidir.

Ebussuud Efendi'ye göre eski defterlerde, Osmanlı memleketlerinde toprakların öşrü arazi mi, haracî arazi mi yoksa mülk arazi mi olduğu açıklanmadığından tasarrufunda karışıklıklar meydana gelmekteydi. Bu gibi durumlarda halk toprağı şahsi mülkü zannedebiliyor, alıp-satabiliyor ve vakfedebiliyordu. Bilindiği üzere İslâm memleketlerinde arazi üç ana kısma

⁸⁴ Ö. L. Barakn, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Çiftçi Sınıfların Hukukî Statüsü", Toplu Eserler, 769.

⁸⁵ Ö. L. Barkan, "Türk-İslâm Toprak Hukuku Tatbikatının Osmanlı İmparatorluğu'nda Aldığı Şekiller", Toplu Eserler, 249-253; Aynı mll., "Tımar", 805 vd.; Aynı mll. "Türkiye'de Toprak Meselesi", 136.

⁸⁶ N. Çağatay, "Miri Arazide Toprak Tasarrufu", 426.

⁸⁷ M. İnbaşı, Üsküb, 231.

ayrılır. Bunlardan birincisi öşrî topraklardır. Bu topraklar fetih sırasında Müslüman halka temlik edilmiş olup, gerçek mülkleri gibidirler. Bu gibi kişiler devlete öşür vermekle mükelleftir. İkincisi ise haracî topraklardır. Bu nevi topraklar fetih sırasında Gayrimüslimler elinde bırakılmış olup kendilerine mülk olarak verilmiştir. Topraklarının hâsılından onda bir ya da yarısı kadar **harac-ı mukaseme** alınır. Bunun dışında yılda bir kez olmak üzere belirli bir vergi öderlerdi ki buna **harac-ı muvazzafa** denir. Bu gruba giren topraklar da sahiplerinin mülkleri gibidir. Bu nevî arazi Müslümanların eline geçse aynen Gayrimüslimlerde olduğu gibi haraclarını ödemek zorundaydılar. Şer-i topraklarda belirtilen topraklar bu iki neviden oluşmaktaydı. Zikrettiğimiz toprak çeşitlerinden üçüncüsünü ise **arz-ı memleket** oluşturur. Bunun aslı haracî topraklara girse de rakabesi devlet için alıkonulur. Bunun sebebi sahiplerine temlik olunması durumunda bir çok varisler arasında taksim olunup, her birine ufak birer parça düşmesi olasılığı mümkün olduğundan bunun neticesinde onların her birine düşen haraç miktarını tayin etmek fevkalade güçleşecektir. İşte bu sebepten dolayı bu nevî arazi, rakabesi devlet hazinesi için alıkonulmuş ve toprak raiyyete ariyet şeklinde verilmiştir. Bu nedenledir ki Osmanlı ülkesinde arazi bu şekilde arz-ı memlekettir⁸⁸.

Ebussuud Efendi'nin Üsküb Kanunnâmesinin baş tarafına koyduğu mukaddime, devletin bütün toprakları için geçerli kuralları ihtivâ etmektedir. Bu mukaddimeden hareketle Köprülü Kazâsı'ndaki toprakların tasarruf şekillerini ortaya koymak mümkündür. Buna göre Kazâ'da, toprağın tasarruf şekillerini, tasarruf edenlerin hususiyetleri, menşei ve vazifeleri, kendilerine tahsis edilmiş olunan gelir çeşitleri ve bunların birbirleriyle mukayesesini yapmak mümkün olmaktadır.

İncelediğimiz dönem içerisinde Köprülü Kazâsı, bağlı köy ve mezralarında vakıf ve mülk araziye rastlanılmamıştır. 1453-1544 tarihleri arasında Köprülü arazisi, has, zeâmet ve tımar olarak tasarruf olunmaktaydı.

⁸⁸ H. İnalçık, "İslâm Arazi ve Vergi Sistemi", 23-24.

2. HAS, ZEÂMET VE TİMARLAR

Selçukluların bir devamı olan Osmanlıların Anadolu'da yaptıkları fetihlere dâir tarihi kaynaklar, onların batıda fethettikleri memleketlerin kanunlarını, toprak idaresini ve tımarlarını eski nizamlarında bıraktıklarını veya bunları iktibas ettiklerini müttefiken göstermektedir⁸⁹. Toprakların hizmet karşılığı bir veya birkaç kişiye ve belli şartlarda tahsisi Selçuklulardan Osmanlılara intikal etmişti⁹⁰. Osmanlı Devleti'nde geçimlerini veya hizmetlerine âit masrafları karşılamak üzere bir kısım devlet memurlarına ve askerlerine, belirli bölgelerden kendi nam ve hesaplarına tahsili yetkisiyle birlikte tahsis edilmiş olan vergi kaynaklarına ve bu arada senelik geliri 19.999 akçeye kadar olan askerî dirliklere genel manada **tımar** denilmekteydi⁹¹. Tımar sistemi mirî arazide kullanılmakta olup, yapılan umumi tahrirler neticesinde padişah, vezir ve büyük devlet ricaline haslar tahsis edildikten sonra gelirine göre 20.000 akçe ile 99.999 akçelik gelirler zeâmet, 20.000'den daha aşağı olanlar ise tımar hisselerine ayrılmıştır. Has, zeâmet ve tımarlara âit toplu bilgilerin bulunduğu tımar icmal defterleri ise mufassal defterlerden istifade edilmek suretiyle hazırlanmıştır⁹².

1453-1544 tarihleri arasında Köprülü Kazâsı'na âit gelirlerin büyük bir kısmının tımara, şehir merkezine âit gelirlerin büyük bir kısmının ise hasa tahsis edildiği görülmektedir. Nitekim XVI. asırda Balkanlarda mevcut olan 177 Osmanlı şehrinden 45 tanesi padişah hassı; 88 tanesi vezir, beylerbeyi ve sancakbeyi hassı; 26 tanesi zeâmet ; 9 tanesi tımar ve 9 tanesi de vakfa tahsis edilmiştir⁹³.

a. Haslar

Genel anlamda 100.000 akçe ve daha yukarı geliri olan toprağa denirdi. Kelime manası geçim yolu, geçim vasıtası demek olup, padişaha verilen **havass-ı**

⁸⁹ O. Turan, *a.g.e.*, 553.

⁹⁰ D. Günday, *a.g.m.*, 209.

⁹¹ Tımar hakkında geniş bilgi için bkz. N. Beldiceanu, *XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti'nde Tımar*, (çev. M. Ali Kılıçbay), Ankara 1985.

⁹² H. İnalcık, *Arvanid*, XXI, not 98; D. Günday, *a.g.m.*, 277-278.

⁹³ Nikolay Todorov , *The Balkan City 1400-1900*, London 1983, 80-81

hümayun adını taşırdı. Buna tımar ve zeâmette olduğu gibi **sahib-i arz** yerine **padişah dirliği** denirdi⁹⁴. Haslar padişahıdan başka hanedana mensup kişilere, sultanlara, vezirlere, beylerbeylerine, sancakbeylerine vs. verilirdi. Padişah ve hanedana mensup kişilere verilen haslar dışındakiler, vazifede bulundukları süre içinde tasarruf edebilirlerdi. Azil veya ölümleri halinde dirliği kaybederlerdi⁹⁵. Has, zeâmet, tımar ile ilgili daha düzgün ve tam teşekküllü kayıtlar, mufassal tahrir defterlerinden istifade ile hazırlanan tımar-icmal defterlerinde bulunmaktadır⁹⁶.

İncelemiş olduğumuz dönemde Köprülü Kazâsı'na âit XV. yüzyıl defterlerinde has ve zeâmet kaydı bulunmamaktadır. Bu yüzyılda Köprülü Kazâsı gelirleri tımar olarak tasarruf olunmaktaydı.

1529'da ise şehrin gelirlerinden 64.771 akçesi padişaha ve 5.579 akçesi de Ayas Paşa'ya has olarak tahsis edilmişti.

Tablo XXXIII: 1529'de Köprülü Kazâsı'nda Bulunan Haslar

Has Sahibinin İsmi	Köyün İsmi	Has Hissesi	Hasılı
Hasha-i Padişah-ı Alem Penah		8098	9619
	Vitlani	6072	6991
	Boseliç	8970	10206
	Peşteric	13.310	13310
	Oraş	3000	3000
	Pogomil	8614	8614
	Kalugeriç / Kaluvira	1880	1880
	Çer	1280	1280
	Kapeş	1922	1922
	Dolne Nejileva	1780	1780
	Cebekeş / Novosil	976	976
	Korab	3000	3000
	Papradişte	1199	1199
	Goran	1304	1304
	Çerşeva	1184	1184
	Kapineva	1094	4094
	Lovadiç ?	310	310

⁹⁴ Ö. L. Barkan, "Tımar", 887 vd.; M. Sertoğlu, *a.g.m.*, 282-286.

⁹⁵ İ. H. Uzunçarşılı, "Kanunnâme-i Osmâni...", 386; M. T. Gökbilgin, Edirne, 73-74; P. L. İnciciyan, *a.g.m.*, 12; M. İnbaşı, Kayseri, 150.

⁹⁶ N. Beldiceanu, *a.g.e.*, 3-4.

	Hiroştani	778	778
Hazret-i Ayas Paşa	İzvor	3000	3000
	Kamendol	944	944
	Dobted	1635	1635
		5.579	
TOPLAM		70.350	

1452 tarihli tımar icmal ile 1544 tarihli mufassal tahrir defterlerinde haslar hakkında verilen bilgiler aynıdır. Bu tarihte ise şehrin gelirlerinde 103.122 akçesi padişah hası, 1259 akçesi Hüsrev Paşa'nın ve 11290 akçelik gelir de Haydar Çelebi Efendi'ye yine has olarak verilmiştir. Bu iki defterde belirtildiğine göre Kazâ'da has tasarrufunda bulunanlar ile bunların gelirleri şu şekilde gösterilebilir.

Tablo XXXIV: 1544'de Köprülü Kazâsı'nda Bulunan Haslar

Tasarruf Edenin İsmi	Tasarruf Edilen Köy	Hasıl	Hisse
Hasha-i Padişah-ı Alem Pena Hallede Mülkehu	Pogomil	9872	9872
	Kurne Nejilik	470	470
	Dolne Nejilik	2357	2357
	Cebekeş	1349	1349
	Kalugeriç	1567	1567
	Kapineva	2312	2312
	Levadiç	365	365
	Pesteriç	17344	17344
	Papradişte	1595	1595
	Goran	2213	2213
	Çerşeva	1406	1406
	Korab	2129	2129
	Oraş	5664	5664
	Velyanofça	1035	1035
	Çer	392	392
	Jitovap	1113	1113
	İzvor	7200	7200
	Yukarı Çeltükçıyan	4048	5268
	Hovişte	13737	15857
	Vitlani	17.007	17007
	Boseliç	9947	12992
			103.122
Hazret-i Hüsrev Paşa	Doğancılar	1259	1259

Haydar Çelebi Efendi	Soğla	3459	3459
	Galuzeniç	7831	7831
			11290

Burada dikkatimizi çeken nokta Hüsrev Paşa ve Haydar Çelebi Efendi'ye çok düşük miktarlarda has tahsis edilmesidir.

Bu tablolardan hareketle 1453-1544 tarihleri arasında Padişaha âit olan gelirleri şu şekilde gösterebiliriz.

Tablo XXXV: 1453-1544 Tarihleri Arasında Padişah Gelirleri

1453	1468	1529	1542	1544
-	-	70.350	115.671	115.671

Burada da görüldüğü üzere 1453'ten 1544 tarihine kadar geçen sürede padişah haslarında % 165 oranında bir artış meydana gelmiştir.

b. Zeâmetler

Köprülü Kazâsı'nda has gelirlerine ilaveten önemli miktarda zeâmet geliri de bulunmaktaydı. Yukarıda da belirttiğimiz gibi 1453 ve 1468 tarihli defterlerde has ve zeâmet kaydı bulunmamaktaydı. Bu kayıtlar XVI. yüzyıl tapu-tahrir defterlerinde bulunmaktadır. Köprülü Kazâsı'nda 1429'da 7 ve 1544'de 5 kişi zeâmet tasarruf etmekteydi.

Zeâmet tasarruf edenlerin isimleri ile görevleri, gelir ve nevileri ve tasarruf ettikleri zeâmetlerin miktarları aşağıdaki tablolarda tahrirlere göre gösterilmiştir.

Tablo XXXVI: 1529'de Zeâmet Tasarruf Edenler

Zeâmet Sahibinin İsmi	Köyün İsmi	Payına Düşen Hisse	Hâsıl
Mustafa bin Abdullah Bey	Eyuranofça	5321	531
Kethüdai'l Kerim el-Cündi	Çerkopani	?	?
-	Çeltükçiyan	13319	13319
-	Karateniç	3313	3313
-	-	4093	4093
-	Çiredolça	2194	2194

-	Hisar Beyli	1702	1702
Mir Bey El-Cümdi	Poparya	6137	3137
	İskaçeniç	4316	4316
	Sopovin	3426	3426
	Meleniç	3091	3091
	Gıranikova	2503	2503
	Çalışlar	1648	1648
TOPLAM		51.063	

Tablo XXXII: 1544'de Zeâmet Tasarruf Edenler

Zeamet Sahibinin İsmi	Köyün İsmi	Hissesi	Açıklama
Hızır Bey	Koplukulak	3153	Zikredilen köylere ilaveten nahiye'nin resm-i kışlak'ı ve kilise-i ...nın bacı bazar-ı ile Usukani köyünden
	Eyuranofça	1675	
	Kilise Deresi	1150	
	Doğancıyan	1000	
	Toplam	40.116	
Yeş Bey El-Cümdi	Hiroştani	18.247	
	Karateniç	6967	
	Noplani	5926	
	Toplam	31.140	
Benam-ı Mahmud Bey ihtimani Miralayı Budin	Sopovin	3535	Zikredilen şahsın bacı zeameti Sofya nahiyesindedir. Ayrıca iltizamdan 24.000 akçelik geliri vardır. Bunlarla beraber
	Poparya	7767	
	İskaçeniç	5645	
	Toplam	58.154	
Mehmed bin Mustafa Bey Dulkadirî	Oladbofça	8310	Baki karyeleri Üsküb'dedir
Santi Bey el-cundî	İspançi	2007	Derbent köyüdür.
TOPLAM		139.727	

Yukarıda tahrirlere göre sırasıyla tablolar halinde verdiğimiz zeâmet tasarrufunda bulunanların tahrirlere göre durumları ve tasarruf ettikleri gelir miktarları aşağıda gösterilmiştir.

Tablo XXVIII: 1453-1544 Tarihleri Arasında Zeâmet Sahipleri ve Gelirleri

Yıllar	Zeâmet sayısı	Toplam miktar
1453	-	-
1468	-	-
1529	7	51.063
1544	5	139.727

c. Tımarlar

Tımar en geniş manada, devlete âit gelirlerin belli bir hizmet karşılığında sivil ve askerî görevlilere geçici tasarruf amacıyla devlet tarafından verilmesidir⁹⁷. Tımar sistemi çeşitli kaynak ve araştırma eserlerde belirtildiğine göre, Halifeler Devri, Büyük Selçuklular, Anadolu Selçukluları, İlhanlılar ve Beyliklerin iktâ sisteminin bir devamı şeklindedir⁹⁸.

Osmanlı Devleti'nde çeşitli tımar şekilleri olup, çoğunluğunu sipahi tımarları teşkil etmekteydi. Sipahi tımarları dışında kalan tımar çeşitleri ise; mülk tımarlar⁹⁹, akıncı tımarları, piyade, müselleme, çingane, yörük, garip tımarları ile Voynuk Beyleri ve çeribaşları tımarları, at çeken tımarları, tımarlı kale muhafızları, münavebe (be-nevbet) tımarları, derbendci tımarları, ashab-ı derek tımarları, hristiyan tımarları ve yurtluk tımarlardı ki, bu sonuncusu hizmet ve itaat mukabilinde aşiret beylerine tevcih edilmekteydi¹⁰⁰. Tımar sahipleri devlet memuru olup, kesin olarak merkezin emri altındaydılar. Tımar sahibi her üç bin akçe gelir karşılığı savaflara birer cebelü götürmek zorundaydı¹⁰¹. Tımar defterdarları, defter kethüdası olabiliirdi¹⁰². Osmanlı Devleti'nde tımar sisteminin tatbik edildiği eyaletlerle bu eyaletlerde bulunan tımarlar ve tımar sahiplerinin mahiyetindeki cebelülerin adedi hakkında Sofyalı Ali Çavuş'un 1653 yılında yazdığı risalesi kayda değerdir. Bu risaleye göre, bu devirde Osmanlı Devleti'nin tımar sisteminin tatbik edilmekte olduğu 23 eyaletinde 56.089 tımar sahibi mevcut olup, bu tımar sahiplerinin cebelüleriyle birlikte teşkil ettikleri askerî kuvvetin toplamı 200.000'i bulmaktadır¹⁰³.

Tımarlar tezkereli ve tezkeresiz olmak üzere iki çeşitte verilirdi. Tezkereli olarak verilen tımarlar Rumeli'de 6.000 akçeydi. 6.000 akçeden az olan tımarlara

⁹⁷ Ö. L. Barkan, "Tımar", 805; Y. Ercan, "Türkiye'de Gayrimüslimler", 1146; M. A. Ünal, Harput, 180; O. Kılıç, XVI ve XVI Yüzyıllarda Van (1548-1648), Ankara 1987, 352.

⁹⁸ Y. Halacoğlu, "Osmanlı Devlet Teşkilâtı", 94.

⁹⁹ Geniş bilgi için bkz. Ö. L. Barkan, "Osmanlı Devri'nin Eşküncülü Mülkleri veya Mülk TımarlarıHakkında Notlar", Zeki Velidi Togan'a Armağan, İstanbul 1954-55, 62-70.

¹⁰⁰ İ. Miroğlu, Kemah, 162.

¹⁰¹ D. Günday, a.g.m., 210.

¹⁰² A. Özcan, "Kardeş Katli Meselesi", 38.

¹⁰³ Ö.L. Barkan, "Tımar", 814.

tezkereler verilmezdi. Fakat tezkereli tımarın bozulmaması şartıyla 6.000 akçeden az geliri olan yerler de padişah tarafından tımar olarak verilebilmekteydi. Nitekim 1468 tarihli defterde buna benzer olarak verilen tımarlar hakkında “**ellerinde padişah beratı var**”¹⁰⁴ şeklinde kayıtlar bulunmaktadır¹⁰⁵. Rumeli Eyaleti’nde 6.000 akçeyi aşan bir tımarın beratını beylerbeyi veremezdi. 6.000 akçeden az olan tımarları beylerbeyi kendi izni ile verebilmekteydi ki buna **tezkeresiz tımar** denilmekteydi¹⁰⁶.

Yukarıda beylerbeyinin tezkeresiz olarak verdiği tımarın 5 999 akçeye kadar olabildiğini belirtmiştik. Bunun 3 000 akçesi müstakil kılıç tımarı olarak bir kişiye verilir kalan 2.999 akçesi için ise mükellef olduğu cebelü veya harp malzemesini çıkarırdı¹⁰⁷.

Köprülü Kazâsı’nda bulunan tımarlar ve bunları tasarruf edenlerle ilgili bilgiler aşağıda verilmiştir. Burada ayrıca tımar sahiplerinin görev ve yükümlülükleri de belirtilmiştir. Köprülü Kazâsı’na âit mufassal tahrir defterlerinde, tımar sahiplerinin adı, görevi ve ne kadar miktar tımarı tasarruf ettiklerine dair bilgiler mevcuttur. Buna ilaveten tımar sahiplerinin bazı defterlerde yükümlülükleri de kaydedilmiştir. Bir tımar aynı zamanda bir veya daha fazla şahıs tarafından tasarruf olunabilirdi. Bu durumdaki tımarlar müşterek veya hisseler halinde tasarruf olunurdu¹⁰⁸. 1453 tarihli defterde, müşterek olarak kullanılmakta olan tımarlar hakkında “**Tımarı ... ve ... müşterek be-nevbet ikisi bile eşerler**” ya da “**kadim tımar erleridir. Elleri padişah nişanı (beratı) vardır. Müşterek be-nevbet her yıl eşerler**” şeklinde kayıtlar bulunmaktadır¹⁰⁹.

Sadece 1468 tarihli defterde kaydına rastladığımız hirsitiyan tımarları, Müslüman tımar sahipleriyle birlikte görevlerini yerine getiriyorlardı¹¹⁰.

¹⁰⁴ BOA, TD 4 234.

¹⁰⁵ BOA, MAD 237, 51; BOA, TD 4 231.

¹⁰⁶ A. Özcan, “*Kardeş Katli Meselesi*”, 40-41.

¹⁰⁷ O. Kılıç, Van, 352; BOA, TD 232, 759-760.

¹⁰⁸ H. İnalçık, Arvanid, XXIV; N. Göyünç, Mardin, 141, 154.

¹⁰⁹ BOA, TD 4 226; BOA, TD 149, 740; BOA, TD 232, 793.

¹¹⁰ BOA, TD 4 241-242.

Bu Hristiyan sipahilere sadece Rumeli’de değil Anadolu’da Bayburt, Erzincan ve Kemah Sancakları’nda da rastlanmaktadır¹¹¹. Hristiyanlara verilen tımarlar hakkında Avnî Ömer Efendi’nin Şevval 1051 /Ocak 1642 tarihli kanunnâmesinde “bir kısmı dahi şol kur’a ve mezaridir ki serhadlerde bazı malik ve kinez, pirimkür taifesine tayin olunmuştur. Bunlar hıyn-ı fetihtе vilayetlerinin mirî hizmetini kabul edib her birisine ne miktar karye tahsis olunmuş ise ol kura ahalisinin bunlar kethüdaları gibidir. Mal-ı mirî tahsiline ve bazı sefer mühimmâtı içün reayaya ferman olunan hususu ihbar ve tevzi’ edüb cem ve tahsilinde külli muavenet iderler...” şeklinde bilgiler vardır¹¹². Bu kanunnâme maddesinden de anlaşıldığı üzere Hristiyan sipahiler kendilerine tahsis edilen yerlerin kethüdası olarak addedildiğinden sefer esnasında kendilerine verilen hizmetleri yerine getirmek zorundaydılar.

İncelediğimiz dönem içerisinde tımar sahipleri arasında dikkat çeken bir husus da Köprülü Kadısı’na tahsis edilmiş olan tımarlardır. 1453 tarihli defterde Köprülü kadısı olan bir kişinin Dolne Gostoşe köyünden elde edilen 730 akçelik geliri tımar olarak tasarruf ettiği görülmektedir¹¹³. Ayrıca 1529 tarihli defterde de ismi zikredilmeyen kadı’nın Rosman köyünden hâsıl olan 6991 akçelik geliri tımar olarak tasarruf etmekteydi¹¹⁴. Köprülü Kadısı’nın tasarruf ettiği bu tımara karşılık her hangi bir askerî mükellefiyetinin olduğuna dair bir kayıt da bulunmamaktadır.

Buna ilaveten bazı sancaklarda tımar tasarruf etmekte olan kadı, askerî hizmetten muaf olmakla beraber cebelü eşdirmekle mükellef olabilirdi¹¹⁵. Rumeli’de Köprülü’den başka kazâda da kadılara tımar tahsis edilmiş olduğu hususunda kayıtlar vardır. Mesela Üsküb Kazâsı Kadısı’nın¹¹⁶, Arvanid Sancağı’nda Yenice kale Kazâsı Kadısı’nın¹¹⁷, Anadolu’da ise Tokat Kazâsı

¹¹¹ İ. Miroğlu, *Kemah*, 168-169.

¹¹² İ. H. Uzunçarşılı, “*Kanun-ı Osmanî...f*”, 397.

¹¹³ BOA, MAD 237, 53.

¹¹⁴ BOA, TD 149, 737.

¹¹⁵ N. Beldiceanu, *a.g.e.*, 37.

¹¹⁶ M. İnbaşı, *Üsküb*, 244.

¹¹⁷ H. İnalçık, *Arvanid*, 89.

Kadı'sı'nın¹¹⁸ ve Mardin Sancağında bir Kadı'nın¹¹⁹ tımar tasarruf ettiği bilinmektedir.

1453 tarihli defterde Köprülü Kazâsı'nda tımar tasarruf edenlerin vazife ve ünvan bakımından gruplandırılması ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo XXXIX: 1453 Tarihli Deftere Göre Tımar Sahipleri

Sınıfı	Vazife ve Ünvanları	Toplam	%
Tımar Erbabı	Vazife ve Ünvanı olmayanlar	42.055	31.75
Kale Görevlileri	Dizdar	5.554	4.20
	Bevvab	1.635	1.23
Hizmet Erbabı İdareciler Askeri Sınıf	Kadı	730	0.55
	Subaşı	43.536	32.88
	Gulam-ı mir	33.763	25.50
	Yayabaşı	2844	2.15
	Tımar-ı mevkuf	2.299	1.74
Toplam		132.416	

Tabloda da görüldüğü üzere 1453'te Köprülü Kazâsı'nda tımar tasarruf edenlerden % 31.75'inin vazifesi belli değil iken % 68.25'inin belirli bir vazife ve ünvanı vardı. Burada dikkat çekici noktalardan bir tanesi de Köprülü Subaşı'sı'nın tımar gelirlerinden en büyük payı almasıdır. Ayrıca bu tarihte kazâ'da iki tane de kadimî tımar eri bulunmaktadır.

1468 tarihli defterde, tımar tasarruf edenler hakkında “elinde paşa beratı vardır her yıl eşer/be-nevbet ikisi bile eşerler” şeklinde kayıtlar bulunmaktadır¹²⁰. Bu deftere göre tımar tasarruf edenlerin vazife ve ünvan bakımından gruplandırılması ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

¹¹⁸ A. Şimşirgil, Tokat, 364.

¹¹⁹ N. Göyünç, Mardin, 48.

¹²⁰ BOA, TD 4 167, 176.

Tablo XL: 1468 Tarihli Deftere Göre Tımar Sahipleri

Sınıfı	Vazife ve Unvanları	Toplam	%
Tımar Erbabı	Vazife ve Unvanı olmayanlar	125.985	49.36
Kale Görevlileri	-	-	-
Hizmet Erbabı İdareciler Askeri Sınıf	Kadı	-	-
	Subaşı	68.416	26.80
	Gulam-ı mir	15.920	6.23
	Derbentçi Tımar sahipleri	2.203	0.87
	Sekban	14.134	5.53
	Hancı Mehemedi	10.613	4.15
	Kadimî sipahiler	18.000	7.06
Toplam		255.271	

Tabloda da görüldüğü üzere 1468'de Köprülü Kazâsı'nda tımar tasarruf edenlerden % 49.36'sının vazifesi belli değil iken % 50.64'nün belirli bir vazife ve ünvanı vardı. Tabloda dikkatimizi çeken nokta Köprülü Kalesi ile ilgili her hangi bir kaydın bulunmamasıdır. Ayrıca bu defterde Mehemedi isminde bir hancının 10.613 akçelik bir tımar tasarruf etmesidir. Yine bu defterde derbentçi tımar sahipleri bulunmaktadır.

1529 tarihli deftere göre tımar tasarruf edenlerin vazife ve ünvan bakımından gruplandırılması ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo XLI: 1529 Tarihli Deftere Göre Tımar Sahipleri

Sınıfı	Vazife ve Unvanları	Toplam	%
Tımar Erbabı	Vazife ve Unvanı olmayanlar	226.669	79.37
Kale Görevlileri	-	-	-
Hizmet Erbabı İdareciler Askeri Sınıf	Kadı	6.991	2.45
	Cebeci	8.633	3.03
	Sarraç	7.800	2.73
	Sekban	14.647	5.12
	Beylikçi	8.652	3.03
	Zâim	8.371	2.93
	Voyvoda	3.847	1.34
Toplam		285.610	

Tabloda da görüldüğü üzere 1529'da Köprülü Kazâsı'nda tımar tasarruf edenlerden % 79.37'sinin vazifesi belli değil iken % 20.63 sının belirli bir vazife ve ünvanı vardı. Burada da görüldüğü üzere kale görevlileriyle ilgili her hangi bir kayıt bulunmamaktadır. Bir diğer nokta ise gulam-ı mîr olarak kaydedilen ve bundan önceki tahrirlerde gelirleri ehemmiyetli miktarlar tutan tımarların bu tahrirde kaydedilmemiş olmasıdır.

1542 tarihli tımar icmal defterine göre tımar tasarruf edenlerin vazife ve unvan bakımından gruplandırılması ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo XLII: 1542 Tarihli Tımar İcmal Defterine Göre Tımar Sahipleri

Sınıfı	Vazife ve Unvanları	Toplam	%
Tımar Erbabı	Vazife ve Unvanı Olmayanlar	312.435	75.04
Kale Görevlileri	Bayraktar	6.000	1.44
Hizmet Erbabı	Kadı	-	-
İdareciler	Sarraç	7.800	1.87
Askeri Sınıf	Yeniçeri	23.900	5.74
	Çavuş-u Mirmirân	10.300	2.48
	Voyvoda	18.018	4.33
	Sekban	14.009	3.37
	Derviş	16.871	4.05
Toplam		416.333	

Tabloda da görüldüğü üzere 1542'de Köprülü Kazâsı'nda tımar tasarruf edenlerden % 75.04'ünün vazifesi belli değil iken % 24.96'sının belirli bir vazife ve Unvanı vardı. Burada dikkatimizi çeken husus kale görevlilerinden sadece bayraktarın bulunmasıdır. Yine bu tarihte gulam-ı mîr kaydına rastlanmamıştır. 1544 tarihli deftere göre tımar tasarruf edenlerin vazife ve unvan bakımından gruplandırılması ise aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo XLIII; 1544 Tarihli Deftere Göre Tımar Sahipleri

Sınıfı	Vazife ve Unvanları	Toplam	%
Tımar Erbabı	Vazife ve Unvanı Olmayanlar	226.047	84.85
Kale Görevlileri	Bayraktar	6.000	2.25
Hizmet Erbabı	Kadı	-	-
İdareciler	Sarraç	4.000	1.50
Askeri Sınıf	Sekban	14.009	5.26

	- Çavuş	9.000	3.38
	Kethüda	7.345	2.76
Toplam		266.401	

Tabloda da görüldüğü üzere 1544'de Köprülü Kazâsı'nda tımar tasarruf edenlerden % 84.85'inin vazifesi belli değil iken % 15.15'inin belirli bir vazife ve Unvanı vardı. Ayrıca bu tarihte Köprülü Kazâsı'ndaki tımar vâridatlarının diğer tahrirlere göre düştüğü görülmektedir.

1453-1544 tarihleri arasında tımar tasarruf edenler ve gelirleri bir arada gösterilecek olunursa;

Tablo XLIV: 1453-1544 Tarihleri Arasında Tımar Tasarruf Edenlerin Genel Durumu

Sınıf	Vazife Unvanlar	1453	1468	1529	1542	1544	Toplam
Tımar Erbabı	Vazife ve Unvanı Olmayanlar	42.055	125.985	226.669	312.435	226.047	933.391
Kale Görevlileri	Dizdar	5.554	-	-	-	-	5.554
	Bevvab	1.635	-	-	-	-	1.635
	Bayraktar		-	-	6.000	6.000	12.000
	Kadı	730	-	6.991	-	-	7.421
	Gulamı-ı Mîr	33.763	15.920	-	-	-	49.683
	Subaşı	43.536	68.416	-	-	-	111.952
	Mevkuf Tımar	2.299	-	-	-	-	2.299
	Yayabaşı	2.844	-	-	-	-	2.844
	Cebeci	-	-	8.633	-	-	8.633
	Sarraç	-	-	7.800	7.800	4.000	19.600
	Sekban	-	14.134	14.647	14.009	14.009	56.799
	Beylikçi	-	-	8.652	-	-	8.652
	Zâim	-	-	8.371	-	-	8.371
	Voyvoda	-	-	3.847	18.018	-	21.865
	Yeniçeri	-	-	-	23.900	-	23.000
	Katibân-ı Rumeli	-	-	-	7.000	-	7.000
	Çavuş	-	-	-	10.300	9.000	19.300
	Derviş	-	-	-	16.871	-	16.871
	Derbentçi	-	2.203	-	-	-	2.203
	Kadimî	-	18.000	-	-	-	18.000
	Hancı	-	10.613	-	-	-	10.613
	Kethüdâ	-	-	-	-	7.345	7.345
Toplam						1.327.766	

Tımar sahipleri arasında yukarıda belirtildiği gibi 20.000 akçeden azla geliri olduğu halde geliri yine tımar olarak kaydedilen kimseler yer almaktadır. İncelediğimiz dönemde bu gibi durumda olan bir tımar sahibi bulunmakta olup, 1542 tarihli tımar-icmal defterinde kayıtlıdır. Bu kişinin tasarruf ettiği tımar da 20.228 akçe idi¹²¹. Tımar sahipleri içinde belli bir vazife ve Unvanı bulunmayanların sayısı çoğunluktadır. Bunların tahrirler göre durumu ise; 1453'te % 31.75; 1468'de % 49.36; 1529'da % 79.37; 1542'de % 75.04 ve 1544'de % 84.85 idi. Buna ilaveten tımar sahipleri içinde idareciler, askeri sınıf ve hizmet erbabı olarak gruplandırdığımız kesimin tahrirlere göre durumu ise 1453'te % 20.60; 1468'de % 32.03; 1529'da % 14.60; 1542'de % 24.25 ve 1544'de % 8.52 idi.

Bu tablolardan elde edilen bilgilerden hareketle, tımar sahiplerinin gelir seviyeleri bakımından durumlarını ortaya koymak mümkündür. Buna göre;

Tablo XLV: 1453-1544 Tarihleri Arasında Tımarların Durumu

Yıllar	000-1000	%	1001-3000	%	3001-5000	%	5001-10000	%	10000-yukarı	%	Yek.
1453	2	6.67	14	46.67	10	33.33	3	10	1	3.33	30
1468	-	-	7	17.95	11	28.12	16	40.02	5	12.82	39
1529	-	-	3	5.55	7	12.97	30	55.55	14	25.93	54
1542	1	1.23	23	28.39	27	33.33	22	27.17	8	9.88	81
1544	14	21.21	17	25.76	17	25.76	12	18.18	6	9.09	66
Top.	17		64		72				34		270

Tabloda görüldüğü gibi, yaklaşık 91 yıllık bir dönem içerisinde, tahsis edilen 270 adet tımarın % 30.74'lık oranla 83 adet tımarın bulunduğu 5.000-10.000 akçelik dilim başta gelmektedir. Bunu % 26.66'lık oran ile 3001-5000 akçelik tımarlar takip etmektedir. Bu tımar grupları içinde en küçük oranı ise % 6.29'luk oran ile 1000 akçeden az olan tımarlar oluşturmaktadır.

Gerek sipahi gerekse kale görevlilerine âit tımarların durumu bunları tasarruf eden tımar erbabının görev ve yükümlülükleri ile ilgili listeler ekler

¹²¹ BOA, TD 217, 142.

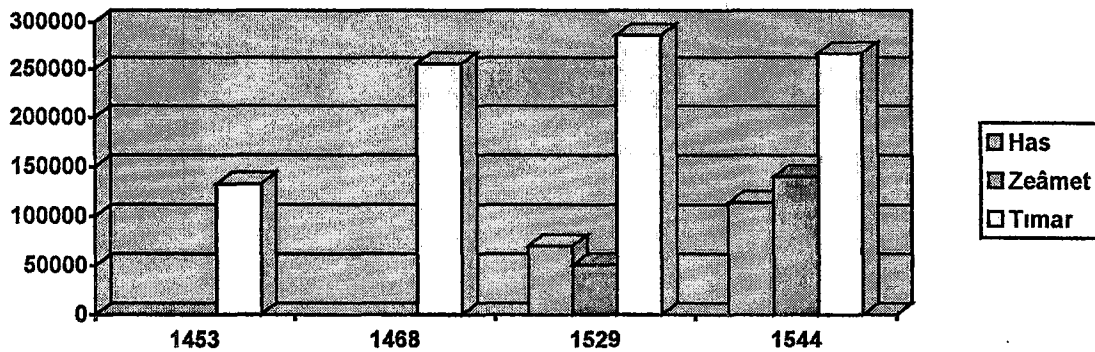
kısımında detaylı olarak verilmiştir. Buraya kadar mirî arazi sistemi içinde değerlendirmeye çalıştığımız has, zeâmet ve tımarların tahrirlere göre toplam gelirlerini aşağıdaki tabloda gösterdik.

Tablo XLVI: 1453-1544 Tarihleri Arasında Has, Zeâmet ve Tımar Gelirleri

Yıllar	Haslar	%	Zeâmetler	%	Tımarlar	%	Toplam
1453	-	-	-	-	132.416	100	132.416
1468	-	-	-	-	255.271	100	255.271
1529	70.350	17.28	51.063	12.54	285.610	70.18	407.023
1544	114.402	21.97	139.727	26.85	266.401	51.18	520.530
Toplam	184.752		190.790		939.698		

Tabloda da görüldüğü üzere 1529'a kadar mirî araziden elde edilen gelirlerin tamamı tımarla tahsis edilmiştir. Bu tarihten itibaren ise alınan gelirlerin ortalama olarak % 17.29'unu has gelirleri oluşturmaktaydı. Bu gelirlerin artma ve eksilme oranları aşağıdaki grafikte açık bir şekilde görülmektedir.

Grafik III: Kazâdaki Mirî Arazi Gelirleri

ABSTRACT

Having a long life history Köprülü had been under the sovereignty of Darden, Slav, Roman, Byzantium and Serbian before the Ottomans. In 1386, during Sultan Murad I's reign, Köprülü was conquered by Timurtaş Paşa. Following the conquest, Köprülü also experienced a similar systematic settlement policy, as had the other Balkan cities. The consequences of this settlement policy is clearly seen in the **written survey of province (tapu-tahrir)** of 1544.

In the period we studied, we saw that the terms **vilayet** (province), or **nahiye** (district) are used to define Köprülü. The reason why Köprülü was named after these terms, is not only because it was in the status of **kazâ** (a district of vilayet), but also that these terms were used interchangeably during the classical period. In addition, in the **written survey of province (tapu-tahrir)** of 15th and 16th centuries, there was no documented **nahiye** (district), of Köprülü. The two villages called **Pogomil** and **Negodim** were changed into **nahiye** (district), under the rule of Köprülü, at the beginning of 20th century the that century we studied.

As understood from the **written survey of province (tapu-tahrir)** Muslim population of Köprülü, during 15th and 16th centuries was not excessive. In the period of the population of Köprülü was Muslim.

Connecting Aegean Region to Central and west Europe and being situated on the important trade route, the city of Köprülü had experienced, both an economical and commercial development. There were almost 30 different professions in Köprülü during that period. In the villages ruled by Köprülü, the majority of the population used to earn their living by agriculture. The most important products among all were; wheat, barley, chickpea, lentil, fruit and vegetables, Stock-breeding was also wide-spread.

All of the land in the district of Köprülü were assigned to **tımar** (agricultural income) in the structure of public territory. In the period we studied, there was no endowment or public and private foundation of the lands. 14.04 % of their come of the lands were formed by the **private (has)**, 14.50 % by **large fief (zeamet)** and 71.46 % by the agricultural taxes.

ÖZET

Tarihi çok eskilere dayanan Köprülü, Osmanlılardan önce, Dardanlar, Slavlar, Roma, Bizans ve Sırp hakimiyeti altında bulunmuştur. 1386 yılında ise Sultan I. Murad zamanında Timurtaş Paşa tarafından fethedilmiştir. Fethi müteakip diğer Balkan şehirlerinde olduğu gibi, Köprülü de sistemli bir iskâna tâbi tutulmuştur. Bu iskân hareketinin sonuçları 1544 tarihli tapu-tahrir defterinde açıkça görülmektedir.

İncelemiş olduğumuz dönemde Köprülü için vilayet veya nahiye tabirlerinin kullanıldığı görülmektedir. Bu durum Köprülü'nün kazâ statüsünde olmamasından değil, klasik dönemde bu tâbirlerin birbiri yerine kullanılmasından ileri gelmektedir. Ayrıca XV. ve XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde yapılan incelemede Köprülü Kazâsı'nın nahiyesine rastlanmamıştır. Ancak XVI. yüzyılda köy olarak kaydedilen Pogomil ve Negodim isimlerindeki iki köy, XX. yüzyıl başlarında Köprülü'ye bağlı birer nahiye haline getirilmişlerdir.

Tahrir defterlerinden anlaşıldığı kadarıyla Köprülü'de XV. ve XVI. yüzyılda Müslüman nüfus fazla değildi. İncelediğimiz dönemde Köprülü nüfusunun %10 kadarını Müslim nüfus oluşturmaktaydı.

Batı Anadolu'yu ve Ege'yi, Orta ve Batı Avrupa'ya bağlayan Köprülü Şehri önemli ticaret yolları üzerinde bulunmakta olup, iktisadî ve ticarî yönden büyük bir gelişme kaydetmiştir. Şehirde 30'a yakın meslek kolu bulunmaktaydı. Köprülü'ye tâbi köylerde ise, halkın büyük bir çoğunluğu ziraatla uğraşmaktaydı. Yetiştirilen mahsuller içerisinde en önemlileri buğday, arpa, nohut, mercimek ile meyve ve sebzecilik başta gelmekteydi. Ayrıca kazâda hayvancılık da yapılmaktaydı.

Köprülü Kazâsı'nda bulunan toprakların tamamı mîrî arazi bünyesinde tımar gelirlerine ayrılmıştı. İncelemiş olduğumuz dönemde Köprülü arazisinde vakıf ve mülk arazi tahsisi yoktu. Mîrî arazi gelirlerinin % 14.04'ünü haslar, %14.50'sini zeametler ve % 71.46'sını ise tımarlar oluşturmaktaydı.

SONUÇ

Arşivlerimizdeki vesikaların tahlil ve tetkiki ile milli tarih ve kültürümüz geliştirilecektir. Çünkü, toplumumuzun geleceğe daha iyi hazırlanabilmesi, geçirdiği tarihî safhaları, iktisadî, sosyal ve kültürel yönleriyle bilmesine bağlıdır. Sadece bir kazânın yapısının bilinmesi bile bir çok meseleye ışık tutmaktadır. Bu durumun bütün bir imparatorluğu kapsaması ise daha ehemmiyetli gerçeklerin ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

Balkanlardaki Türkler ve Balkan Milletleri arasındaki ilişkiler çok yönlüdür. Bu alanda araştırma yapmak için Balkan dillerini bilmek, bunun yanında yeni yapılan araştırmaları takip edebilmek için de Batı dillerini anlamak gerekmektedir. Bu kadar geniş dil bilgisine sahip olmak ve yayınları takip etmek pek kolay olmamaktadır. Yine de bütün bu olumsuzluklara rağmen Balkanlar konusunda yapılacak çalışmalarda araştırmacıların birbirleriyle iletişim halinde olması ve birbirlerini tamamlar mahiyette çalışmalar yapması gerekmektedir. Bunun yanında Balkan ülkelerinde yaşayan Türk bilim adamlarıyla da irtibat halinde olmak gerekir kanaatindeyiz.

1386 yılında Sultan I. Murad zamanında, Timurtaş Paşa tarafından fethedilen Köprülü Kazâsı, diğer Rumeli şehirlerinde görüldüğü gibi sistemli bir iskâna tâbi tutulmuştur. Bu durum XVI. yüzyıl tapu defterlerinde açıkça görülmektedir. XV. Yüzyıl tapu-tahrir defterlerinde Müslüman mahalle kaydı bulunmazken XVI. yüzyıl defterlerinde ise 4'er tane Müslim mahallesi teşekkül ettirilmiştir. Buna rağmen son tahrirde Köprülü Şehri nüfusunun % 10'unu Müslim nüfus oluşturmaktaydı. Şehirde olduğu gibi kır-iskân birimlerinde de Gayrimüslim nüfus çoğunlukta idi.

İncelemiş olduğumuz dönemde Köprülü'den kazâ ya da sancak olarak bahsedilmemektedir. Konumuzun ana malzemelerini oluşturan tapu-tahrir defterlerinde kazâ nahiye veya vilayet olarak adlandırılmaktaydı. Bu durum Köprülü'de bir kadının bulunmamasından değil, bu tâbirlerin birbiri yerine kullanılmasından ileri gelmekteydi. Köprülü Kazâsı'na tâbi her hangi bir nahiye

kaydı bulunmamaktadır. Kazâ'nın bu özel durumu XX. yüzyıl başlarına kadar sürmüştür. Tahrir defterlerinde Köprülü'ye bağlı olarak gösterilen Pogomil ve Negodim köyleri Osmanlı Devleti'nin yeni bir yapılanmaya gittiği, bu son dönemde nahiye statüsünü alarak yine Köprülü Kazâsı'na bağlı birer nahiye haline getirildiği görülmüştür.

Köprülü, coğrafi konumu ve stratejik bakından önemli yollar üzerinde bulunmaktaydı. Şehrin bu durumu ticaretin gelişmesinde de en büyük etken olmuştur. Ayrıca şehirde 30 civarında meslek kolunun bulunduğu görülmektedir. Bunlar içerisinde en yoğun olanları ise dokumacılık, inşaat ve yiyecek ile ilgili meslek kolları idi. Bununla birlikte alet imali, ticaret, temizlik vb. meslekler de vardı.

Köprülü Kazâsı'na tâbi kır-iskân birimlerinin sayısı incelemiş olduğumuz dönemde hep artış göstermiştir. 1453'te 71 olan köy sayısı 1544'de 127'ye yükselmiştir. Yaklaşık olarak 91 yıllık dönem içerisinde tüm tahrirlerde kaydedilen köy sayısı ise sadece 52'dir. Kır-iskân birimlerinde bulunan halkın % 93'ünü Gayr-ı Müslimler oluşturmaktaydı. Bu birimlerde meskûn halkın tamamı, ziraî üretim ile uğraşmaktaydı. Başlıca yetiştirilen mahsuller, arpa, buğday gibi hububat ürünleri ile mercimek, nohut, mısır gibi bakliyat ürünleri, meyve ve bostan üretimi yapılmaktaydı. Kır-iskân birimleri olan köylerden XVI. yüzyılda 7 tanesinin derbentçi olduğu görülmektedir. Bu derbentçiler avârız ve tekâlif gibi çeşitli vergilerden muaf olup, bulundukları bölgede derbent muhafızlığı yapmaktaydılar. Aynı şekilde muaf olan bir diğer zümre de çeltikçilik işiyle meşgul olan Çeltikçi köyleri idi.

Köprülü Kazâsı, toprak tasarruf şekilleri bakımından tamamen mîrî arazi bünyesinde tımara tahsis edilmişti. İncelemiş olduğumuz döneme âit ilk iki tahrirde has ve zeâmet kaydı bulunmazken, XVI. yüzyıl tahrir defterlerinde her iki gruba mensup kayıtlar mevcuttur. Mîrî arazi içerisinde XVI. yüzyıl itibarıyla arazi gelirlerinin % 14.04'ü has, % 14.50'si zeâmet ve geriye kalan % 71.46'sı tımar olarak tahsis edilmişti. Has olarak tahsis edilen gelirlerin büyük çoğunluğu

padişah hassı olarak verilmişti. Kır iskan birimlerinden elde edilen gelirler ise daha ziyade tımar olarak tahsis edilmişti.

Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki idarî, malî ve iktisadî tarihini, teşkilât ve müesseselerinin hususiyetlerini aydınlatacak olan bu çeşit çalışmaların devamı temennisiyle. Atatürk'ün dediği gibi; **“Tarih yazmak, tarih yapmak önemlidir. Yazan, yapana sadık kalmazsa, değişmeyen hakikat insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır.”**

BİBLİYOGRAFYA

A. ARŞİV VESİKALARI

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

1. Tapu-Tahrir Defterleri

Nr.; 4, 16M, 149, 217, 232.

2. Mühimme Defterleri

Nr.; 3, 5/1, 6, 14, 22, 33, 34, 35, 39, 40, 43, 46, 48, 53, 62, 64, 67, 69.

3. Maliyeden Müdevver Defterler

Nr.; MAD 237.

4. Kamil Kepeci Tasnifi

Nr.; 6296 (1247 Tarihli Köprülü Kazâsı Nüfus Defteri).

B. KAYNAK ESERLER

ALİ HAYDAR, *Kosova Meydan Muharebesi*, İstanbul 1328.

Anonim, *Tevarih-i Âl-i Osman*, (F. Giez neşri), (haz. Nihat Azamat), İstanbul 1992.

AŞIKPAŞAOĞLU *Tarihi*, (Neş. Nihal Atsız), Ankara 1985.

AYN ÂLİ EFENDİ, *Kavânin-i Âl-i Osman Der Hülâsâ-i Mezamin-i Defter-i Divan* İstanbul 1280.

EVLIYA ÇELEBİ, *Seyahatnâme*, V, İstanbul 1315.

FERİDUN BEY, *Mecmua-i Münşââtü's-Selâtin I*, İstanbul 1264.

HADÎDÎ, *Tevarih-i Âli Osman (1299-1523)*, (Haz. Nejdettin Öztürk), İstanbul 1991.

HOCA SAADEDDİN, *Tacü't-Tevarih, I, II*, (Yay. İsmet Parmaksızoğlu), Ankara 1992.

İBN-İ KEMAL, *Tevarih-i Âl-i Osman*, VII. Defter, (Yay. Şerafeddin Turan), Ankara 1991.

KATİB ÇELEBİ, *Cihannümâ*, İstanbul 1115.

KOÇİ BEY *Risalesi*, (Neş. A. Kemal Aksüt), İstanbul 1939.

M. HEMDEMİ SOLAKZÂDE, *Solakzâde Tarihi I*, (Haz. Vahit Çubuk), Ankara 1989.

Mehmed Nasrullah-Mehmed Rüştü-Mehmed Eşref, **Memalik-i Mahrûse-i Şahaneye Mahsus Mükemmel ve Mufasssal Atlas**, İstanbul 1325.

MEHMED NEŞRÎ, **Kitâb-ı Cihan-nümâ (Neşri Tarihi) I**, (Yay. F. Reşit Unat-M. Altay Köymen), Ankara 1998.

MEHMED SÜREYYA, **Sicilli-i Osmanî, Yahud Tezkire-i Meşâhir-i Osmaniye, II**, (Haz. Mustafa Keskin-Ayhan Öztürk-Ramazan Tosun), İstanbul 1996.

MUSTAFA NURÎ PAŞA, **Netayic ül-Vukuat, Kurumları ve Örgütleriyle Osmanlı Tarihi, I-II**, (Neş. Neşet Çağatay), Ankara 1992.

Salnâme-i Vilayet-i Kosova, İstanbul 1314.

SÜLEYMAN BİN ŞAMDANİZÂDE; **Mür'it-Tevarih**, (Basım yeri ve yılı yok).

ŞEMSEDDİN SÂMÎ, **Kamus'ı-Â'lam, V**, (Kaşgar Neşri), Ankara 1996.

-----, **Kamus-i Türkî**, İstanbul 1314.

C.YAYIMLANMIŞ VESİKALAR

AKGÜNDÜZ, Ahmet; **Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukukî Tahlilleri, I**, İstanbul 1990.

BARKAN, Ö. Lütfi; **Hüdavendigâr Livası Tahrir Defterleri I**, Ankara 1988.

-----, **XV. ve XVI Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ziraî Ekonominin Hukûkî ve Malî Esasları I, Kanunlar**, İstanbul 1943.

GÖKBİLGİN, M. Tayyib; **XV-XVI. Asırlarda Edirne ve Paşa Livâsı Vakıflar-Mülkler-Mukataalar**, İstanbul 1952.

-----, "*Kanuni Sultan Süleyman Devri Başlarında Rumeli Eyaleti, Livalar, Şehir ve Kasabaları*", **Belleten XX/78**, (1956), 247-294.

-----, "*Kanun-i Sultan Süleyman'ın Tımar ve Zeâmet Tevcihi İle İlgili Fermanları*", **TD XVII/22**, (1967), 35-48.

İNALCIK, Halil; **Hicrî 835 Tarihli Sûret-i Defter-i Sancak-ı Arvanıd**, Ankara 1988.

McGOWAN, Bruce W. Ph. D.; **Sirem Sancağı Mufasssal Tahrir Defteri**, Ankara 1983.

+ SOKOLOSKI, Metodiya-STAJANOVSKI, Aleksandar; **Turski Dokumenti Za İstoriyata Na Makedons ki ot Narod Opsiren Popisen Defter No:4 (1467-1468) Godine**, Skopje 1971.

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı; “*Kanûn-ı Osmanî Mefhum-i Defter-i Hakanî*”, **Belleten XV/59**, (1959), 381-399.

D. ARAŞTIRMA VE İNCELEMELER

ACAROĞLU, M. Türker; “*Eski Osmanlı Belgelerine Göre: XV. Yüzyıl Başlarında Balkanlarda Türkçe Yer Adları (1490-91/1520-30)*”, **XI. TT. Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, III**, (5-9 Eylül 1990), Ankara 1994, 1261-1300.

AKBAL, Fazıla; “*1831 Tarihinde Osmanlı İmparatorluğu'nda İdarî Taksimat ve Nüfus*”, **Belleten XV/60**, (1951), 617-628.

AKDAĞ Mustafa; “*Osmanlı Müesseseleri Hakkında Notlar*”, I, **DTCFD, XIII/1-2**, (1955), 27-51.

-----, **Türkiye'nin İktisadî ve İctimaî Tarihi**, I, II, İstanbul 1979.

-----, “*Osmanlı İmparatorluğu'nun Kuruluş ve İnkişâfı Devrinde Türkiye'nin İktisadî Vaziyeti*”, I, **Belleten XIII/51**, (1949), 495-568; II, **Belleten XIV/55**, (Temmuz 1950), 319-411.

AKTEPE, M. Münir; “*Kosova, Kosova*”, **Eİ² V**, 275-277.

-----, “*Kosova*”, **İA VI**, 869-876.

-----, “*XIV. ve XV. Asırlarda Rumeli'nin Türkler Tarafından İskânına Dair*”, **TM X**, (1953), 299-312.

-----, “*Osmanlılar'ın Rumeli'de İlk Fethettikleri Çimpi Kalesi*”, **TD 1-2**, (1949-1950), 283-307.

ALTUNDAĞ, Şinasi; “*Osmanlı İmparatorluğu'nun Vergi Sistemi Hakkında Kısa Bir Araştırma*”, **DTCFD V / 2**, (1947), 187-197.

-----, “*Osmanlılarda Kadıların Salahiyet ve Vazifeleri Hakkında*”, **VI. TT. Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler**, (20-29 Ekim 1961), 342-354.

ARIKAN, Zeki; “*Tapu Tahrir Defterlerinin Kent Tarihi Kaynağı Olarak Önemi*”, **Kent Tarihçiliği Semineri**, (5-6 Mart 1994), Tarih Vakfı Yayınları, 116-119.

----- , “XV-XVI . yüzyıllarda Anadolu’da Çeltik Üretimi”, V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Tebliğler, Ankara 1990, 477-482.

----- , “Hamid Sancağı’nda Çift Resmi”, TİD I, (İzmir 1983), 36-55.

AYDIN, Dündar; **Erzurum Beylerbeyliği ve Teşkilâtı Kuruluş ve Genişleme Devri (1535-1566)**, Ankara 1998.

AYVERDİ, E. Hakkı; **Avrupa’da Osmanlı Mimari Eserleri, Yugoslavya, III**, İstanbul 1981.

----- , **İlk 250 Senenin Osmanlı Mimari Eserleri**, İstanbul 1976.

BABİNGER, Franz; “*Rumeli, Roumelie*” EI² III, 1259-1262.

BAJRAKTAREVİÇ, Fehim; “*Üsküb*”, EI² IV, 1109-1111.

BARKAN, Ö. Lütfi; “*Balkan Memleketlerinin Toprak Meseleleri Tarihine Bir Bakış*”, **Türkiye’de Toprak Meselesi Toplu Eserler I**, İstanbul 1980, 386-406.

----- , “*Çiftlik*”, İA III, 392-397.

----- , “*Türkiye’de İmparatorluk Devrinin Büyük Nüfus ve Arazi Tahrirleri ve Hakana Mahsus İstatistik Defterleri*”, İFM II/1, (İstanbul 1941), 20-59; İFM II/2, (İstanbul 1941), 214-247.

----- , “*Osmanlı İmparatorluğu’nda Kuruluş Devrinin Toprak Meseleleri*”, **Türkiye’de Toprak Meselesi Toplu Eserler I**, İstanbul 1980, 281-290.

----- , “*Osmanlı İmparatorluğu’nda Bir İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Sürgünler*”, İFM XIII / 1-4, (1951-1952), 56-78.

----- , “*Türkiye’de Toprak Meselesinin Tarihi Esasları*”, **Türkiye’de Toprak Meselesi Toplu Eserler I**, İstanbul 1980, 107-123.

----- , “*(1488/1489) Yılı Cizyesi’nin Tahsilâtına Âit Muhasebe Bilançoları*”, **Belgeler I/1**, (Ocak 1964), Ankara 1964, 1-120.

----- , “*Türk Toprak Hukuku Tarihinde Tanzimat ve 1274 (1858) Tarihli Arazi Kamunnâmesi*”, **Türkiye’de Toprak Meselesi Toplu Eserler I**, İstanbul 1980, 291-375.

----- , “*Osmanlı İmparatorluğu’nda Çiftçi Sınıflarının Hukukî Statüleri*”, **Türkiye’de Toprak Meselesi Toplu Eserler I**, İstanbul 1980, 725-788.

- , “Osmanlı Devrinde Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan Bey’e Âit Kamunlar”, **Türkiye’de Toprak Meselesi Toplu Eserler I**, İstanbul 1980, 545-573.
- , “Osmanlı Devri’nin “Eşküncülü Mülkleri” veya “Mülk Tımarlar”ı Hakkında Notlar”, **Türkiye’de Toprak Meselesi Toplu Eserler I**, İstanbul 1980, 897-904.
- , “Osmanlı İmparatorluğu’nda İskân ve Kolonizasyon Metodu Olarak Vakıflar ve Temlikler, İstila Devirlerinin Kolonizatör Türk Dervişleri ve Zaviyeler”, **VD 2**, (1942), 279-365.
- , “Tahrir Defterlerinin İstatistik Verileri Hakkında Bir Araştırma” **IV. TT. Kongresi, Kongreye Sunulan Tebliğler**, (10-14 Kasım 1948), Ankara 1952, 290-295.
- , “Tarihi Demografi Araştırmaları ve Osmanlı Tarihi”, **TM X**, (1953), 1-26.
- , “Tımar”, **Türkiye’de Toprak Meselesi Toplu Eserler I**, İstanbul 1980, 805-872.
- , “Türk Hukuk Tarihine Giriş”, **BTDD 22**, (Aralık 1986), 25-30.
- , “Türk-İslâm Toprak Hukuku Tatbikâtının Osmanlı İmparatorluğu’nda Aldığı Şekiller, İmparatorluk Devrinde Toprak Mülk ve Vakıfların Hususiyeti”, **Türkiye’de Toprak Meselesi Toplu Eserler I**, İstanbul 1980, 249-280.
- , “Şehirlerin Teşekkül ve İnkişâfı Tarihi Bakımından Osmanlı İmparatorluğu’nda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Âit Araştırmalar”, **İFM XXIII / 1-2**, (1963), 239-296.
- , “Avarız”, **İA II**, 13-19.
- BAŞTAV, Şerif, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Yeniden Kuruluşunda Rumeli’nin Katkısı”, **XL TT. Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, III**, (5-9 Eylül 1990), Ankara 1994, 829-839.
- BELDİCEANU, Nicoara; **XIV. Yüzyıldan XVI. Yüzyıla Osmanlı Devleti’nde Tımar**, (çev. M. Ali Kılıçbay), Ankara 1985.
- BİZBİRLİK, Alpay; “Tahrir Defterlerinden Yaralanma Açısından Yeni Bir Metot ve Örnek Bir Uygulama”, **CBÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 1**, Manisa 1997, 27-32.

- BLASKOVICS, Jozef; “Osmanlılar Hakimiyeti Devrinde Slovakia’daki Vergi Sistemi Hakkında”, **TAD 7**, (1969), 89-109
- BULDUK, Üçler; “Çorum Sancağının Osmanlı İdarî Teşkilâtındaki Yeri” I, **OTAM 3**, (Ocak 1992), 129-165.
- , “16. Yüzyılda Çorum Sancağı-II, (Dirlikler), **OTAM 6**, (Ankara 1995), 39-49.
- CASTELLAN, Georges; **Balkanların Tarihi 14-20 Yüzyıl**, (çev. Ayşegül Yaraman-Başbuğu), istanbul 1995.
- ÇADIRCI, Musa; **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, Ankara 1991.
- , “Türkiye’de Muhtarlık Teşkilâtının Kuruluşu Üzerine Bir İnceleme”, **Belleten XXXIV / 135**, (1970), 409-420.
- , “Türkiye’de Kazâ Yönetimi”, **Belleten LIII/206**, (Nisan 1989), 237-257.
- ÇAĞATAY, Neşet; “Osmanlı İmparatorluğu’nda Reayadan Alınan Vergi ve Resimler”, **DTCFD V/5**, (Kasım-Aralık 1947), 483-511.
- , “Osmanlı İmparatorluğu’nda Reâyânın Mirî Arazide Toprak Tasarrufu ve İntikal Tarzları”, **IV. TT. Kongresi** (10-14 Kasım 1948), Ankara 1952, 426-444.
- ÇETİNTÜRK, Salahaddin, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Yürük Sınıfı ve Hukukî Statüleri”, **DTCFD II/1**, (Ankara 1943), 107-115.
- DAVID, Geza, **Osmanlı Macaristan’ında Toplum, Ekonomi ve Yönetim, 16. Yüzyılda Simentornya Sancağı**, (çev. Hilmi Ortaç), İstanbul 1999.
- DEMİRKENT, Işın; “14. Yüzyıla Kadar Balkan Yarımadasında Bizans Hakimiyeti”, **I. Kosova Zaferinin 600 Yıldönümü Sempozyumu**, (26 Nisan 1989), Ankara 1992, 1-12.
- DENY, J.; “Sancak”, **İA X**, 186-189.
- DERİN, F. Çetin; “Osmanlı Devleti’nin Siyasi Tarihi” **Türk Dünyası El Kitabı**, Ankara 1976, 477-491.
- DİRİMTEKİN, Feridun; “Muasır Bizans Kaynaklarına Göre Osmanlıların Rumeli’ye Geçiş ve Yerleşmeleri”, **VII. TT. Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, II**, (25-29 Eylül 1970), Ankara 1973, 577-580.

DOĞRU, Halime; **Osmanlı İmparatorluğu'nda Yaya Müsellem Taycı Teşkilatı**, İstanbul 1990.

DONALD, M. Nicol, **Bizans'ın Son Yılları (1261-1453)**, (çev. Bilge Umar), İstanbul 1999.

Ebu'l-Ûla Mardin; "*Kadı*", **İA VI**, 42-46.

EMECEN, M. Feridun; "*Baştına*", **DİA V**, 135-136.

-----, "*Sosyal Tarih Kaynağı Olarak Osmanlı Tahrir Defterleri*", **Tarih ve Sosyoloji Semineri, Bildiriler**, (28-29 Mayıs 1990), İstanbul 1991, 143-156.

-----, "*XVI. Asırda Balkanların Kuzey Doğu Kesininde İskân Tipleri ve Özellikleri Hakkında Bazı Notlar*", **V. Milletler Arası Türkiye'nin Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Tebliğler**, Ankara 1990, 543-550.

-----, **XVI. Asırda Manisa Kazâsı**, Ankara 1989.

ERCAN Yavuz; "*Türkiye'de XV. ve XVI. Yüzyıllarda Gayrimüslimlerin Hukukî, İctimaî ve İktisadî Durumu*", **Belleten XLVII/186**, (1983), 1119-1149.

-----, "*Devşirme Sorunu, Devşirmenin Anadolu ve Balkanlardaki Türkleşme ve İslâmlaşmaya Etkisi*", **Belleten L/198**, 679-722.

-----, **Osmanlı İmparatorluğu'nda Bulgarlar ve Voynuklar**, Ankara 1989.

EREN Hasan; "*Osmanlı Kanunnâmelerinin Dili Üzerine*", **Reşit Rahmeti Arat İçin, I/2**, (Ankara 1966), 173-175

EREN, A. Cevdet; "*Niş*", **İA IX**, 293-298.

ERGENÇ, Özer; "*Osmanlı Dönemi Şehir Tarihi Araştırmaları Hakkında Düşünceler*", **Kent Tarihçiliği Sempozyumu**, (5-6 Mart 1994), Tarih Vakfı Yay., 126-133.

-----, "*Osmanlı Şehirlerindeki Yönetim Kurumlarının Niteliği Üzerinde Bazı Düşünceler*", **VII: TT. Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, II**, (25-29 Eylül 1970), Ankara 1973, 1265-1274.

-----, "*Osmanlı Şehrinde Esnaf Örgütlerinin Fiziki Yapıya Etkileri*", **Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)**, Ankara 1980, 103-109.

ERGİN, Osman; **Türk Şehirlerinde İmaret Sistemi**, İstanbul 1939.

-----, **Türkiye'de Şehirciliğin Tarihi İnkişafı**, İstanbul 1936.

- EYİCE, Semavi; “*Edirne*”, **DİA X**,
-----, “*Mescid*”, **İA VIII**, 1-118
- FAROQHI, Suraiya; “*Onsekizinci Yüzyıl Osmanlı Kentleri: Bilinenler ve Bilinmeyenler*”, Kent Tarihçiliği Sempozyumu, (5-6 Nisan 1994), Tarih Vakfı Yay. , 52-68.
- FEKETE, L.; “*Türk Vergi Tahrirleri*”, (Çev. Sadrettin Karatay), **Belleten XI / 42**, (Nisan 1947), 299-328.
-----, “*Osmanlı Türkleri ve Macarlar 1366-1699*”, **Belleten XIII/52**, (Ekim 1949), 663-743.
- GENÇ, Nevin; **XVI. Yüzyıl Sofya Mufasssal Tahrir Defterinde Sofya Kazâsı**, Eskişehir 1988.
-----, “*XVI. Yüzyılda Sultanönü Sancağının Sosyal, Demografik ve Ekonomik Açıdan Değerlendirilmesi*”, **XI. TT. Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, III**, (5-9 Eylül 1990), Ankara 1994, 1211-1222.
- GİBBONS, H. Adams; **Osmanlı İmparatorluğu’nun Kuruluşu**, Ankara 1998.
- GÜÇER Lütfi; **XVI-XVII. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu’nda Hububattan Alınan Vergiler**, İstanbul 1964.
-----, “*Osmanlı İmparatorluğu Dahilinde Hububat Ticaretinin Tâbi Olduğu Kayıtlar*” **İFM XIII/1-4**, (1951-1952), İstanbul 1953, 79-98.
- GÖKBİLGİN, M. Tayyib; **Rumeli’de Yörükler, Tatarlar ve Evlâd-ı Fâtihan**, İstanbul 1957.
-----, “*XV. ve XVI. Yüzyıllarda Eyalet-i Rum*”, **VI. TT. Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler**, (20-26 kim 1961), Ankara 1967, 358-369.
-----, “*Edirne*”, **İA IV**, 107-127.
-----, “*Nahiye*”, **İA IX**, 37-39.
-----, “*XVI. Asırda Mukataa İşlerinde Kadılık Müessesinin Rolü*”, **IV. TT. Kongresi**, Ankara 1952, 433-444.
- GÖYÜNÇ, Nejat; **XVI. Asırda Mardin Sancağı**, Ankara 1991.
-----, “*Hane Deyimi Hakkında*” **TD 32**, (1979), 331-348.

GÜNDAY, Dündar; “ *Tahrir Defterleriyle Mukataa Defterleri Arasında Bir Mukayese*”, **Prilozi (POF)**, 27 (1977), 277-281.

HAJEK, A.; “*Sırbistan*”, **İA X**, 556-566.

HALACAOĞLU, Yusuf; “*XVI. yüzyılda Sosyal, Ekonomik ve Demografik Bakımdan Balkanlarda Bazı Osmanlı Şehirleri*”, **Belleten LIII / 207-208**, (1989), 637-678.

-----, “*Kosova Savaşı*”, **I. Kosova Zaferinin 600. Yıldönümü Sempozyumu**, 26 Nisan 1989, Ankara 1992, 29-34.

-----, “*Tahrir Defterlerine Göre XVI. yüzyılda Bazı Anadolu Şehirlerinde Demografik Yapı*”, **Yakın Tarihimizde Van Uluslararası Sempozyumu**, 100. Yıl Üniversitesi Yay., 1990, 217-222.

-----, **XIV-XVII. Asırlarda Osmanlı Devlet Teşkilâtı ve Sosyal Yapı**, Ankara 1995.

-----, **XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu’nun İskân Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi**, Ankara 1997.

-----, “*Kuruluştan Günümüze Bulgaristan’da Türk Nüfusu*”, **V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi**, Tebliğler, Ankara 1990, 505-514.

-----, Yusuf; “*Osmanlı Devlet Teşkilâtı*”, **DGBİT XII**, İstanbul 1989, 315-490.

-----, “*Adıyaman*” **DİA I**, 377-379.

HEYWOOD, Colin; “*Osmanlı döneminde Via Egnatia: 17. Yüzyıl Sonu ve 18. Yüzyıl Başında Sol Kol’daki menzilhaneler*”, **Sol Kol Osmanlı Egemenliğinde Via Egnatia (1380-1699)**, (Editör, Elizabeth A. Zachariadou), (çev. Özden Arıkan, Ela Güntekin, Tülin Altınova), İstanbul, Eylül 1999.

HINZ Walter; “*İslâm’da Ölçü Sistemleri*” (çev. Sevim Acar), **M. Ü. Fen-Edebiyat Fak. Türklük Araştırmaları Dergisi**, 5, (1989) İstanbul 1990, 1-82.

İBRAHİM, Mehmet; “*Eski Yugoslav Sınırları Dahilinde Tarikat Hareketlerinin Tarih İçindeki Gelişimi ve Önemi*”, **VD XXIV**, (1994), 291-295.

- İLGÜREL, Mücteba; “XIV. Yüzyılda Osmanlı Devleti’nin Siyasi Durumu”, I. **Kosova Zaferinin 600. Yıldönümü Sempozyumu**, (26 Nisan 1989), Ankara 1992, 13-20.
- , “Süleyman I”, **DGBİT XI**, 87-92.
- , “XVII. Yüzyıl Balıkesir Şer’iyye Sicillerine Göre Subaşılık Müessesesi”, **VII. TT. Kongresi**, II, (11-15 Ekim 1976), Ankara 1982, 1275-282.
- İLHAN, M. Mehmet; “Tapu-Tahrir Defterlerinin Tarihsel Demografi İçin Önemi Hakkında Bazı Notlar”, **Erdem VIII / 19**, (1991), Haziran 1993, 263-270.
- İNALCIK, Halil; “Çiftlik” **EI, II**, 32-33.
- , “Ottoman Archival Materials On Millets”, **Christians And Jews In The Ottoman Empire, (The Functioning Of A Plural Society)**, I, New York 1982, 437-449.
- , “İslâm Arazi ve Vergi Sisteminin Teşekkülü ve Osmanlı Devrindeki Şekillerle Mukayesesi”, **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, İstanbul 1996, 15-30.
- , “Köy, Köylü ve İmparatorluk”, **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, İstanbul 1996, 1-14.
- , “Osmanlı Hukukuna Giriş Örfî-Sultanî Hukuk ve Fatih’in Kanunları”, **Ankara Ü. Sosyal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, XIII/2, (Haziran 1958), 102-126.
- , “Rumeli” **İA IX**, 766-773.
- , “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kültür ve Teşkilat”, **Türk Dünyası El Kitabı**, Ankara 1976, 457-476.
- , “V. Beynelmilel Onomastik İlimler Kongresi”, **Belleten XX/78**, (12-15 Nisan 1955), 1956, 223-228.
- , “Arnavutlukta Osmanlı Hakimiyetinin Yerleşmesi ve İskender Bey İsyanının Menşei”, **Fatih ve İstanbul I/2**, İstanbul 1953, 153-175.
- , “Çiftlik” **DİA VIII**, 313-314.
- , “Eyalet” **DİA IX**, 449-450.
- , “Mahkeme”, **İA VII**, 149-151.
- , “Osmanlılarda Raiyyet Rusumu”, **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, İstanbul 1996, 31-66.

- , "Ottoman Methods Of Conquest," , **Studia Islamica**, II, (1952), 103-129.
- , "Raiyyet Rusumu" ; **Belleten XXIII / 92**, (Ankara 1959), 575-610.
- , "Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğu'na: XV. Asırda Rumeli'de Hristiyan Sipahiler ve Menşeleri ", **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, İstanbul 1996, 67-108.
- , "Türkler ve Balkanlar", **Balkanlar**, İstanbul 1993, 9-32.
- , "Yük (huml) In the Ottoman Silk Trade, Mining And Agriculture, The Middle East And The Balkans Under The Ottoman Empire, Eassys on Economy and Society, Bloomington 1993, 432-460.
- , **The Ottoman Empire The Clasical Age (1300-1600)**, London 1973.
- , "Rice Cultiviton And The Çeltukçi-Reaya System İn The Ottoman Empire", **Turcica XIV**, (1982), 69-141.
- İNBAŞI, Mehmet; **XVI. Yüzyıl Başlarında Kayser**, İstanbul 1992.
- , **Osmanlı İdaresinde Üsküb Kazâsı (1455-1569)**, (A.Ü. Basılmamış Doktora Tezi), Erzurum 1995.
- , "Kameviot Most Vo Skopje, Slored Osmanliski İzvori", **El-Hilâl**, Yıl 9, No, 71-72, (Nisan-mayıs 1995), Üsküb 1995.
- İNCİCİYAN, P. L.-ANDREASYAN, H. D.; "Osmanlı Rumelisi Tarih ve Coğrafyası", **GDAAD 2-3**, (1973-1974), İstanbul 1974, 11-88.
- İPŞİRLİ, Mehmet; "Beylerbeyi" **DİA VI**, 69-74.
- JENNİGS, R.C.; "Kadı, Court And Legal Procedure In 17th C. Ottoman Kayseri", **Studia Islamica XLVIII**, 133-172.
- JOHN V. A. FİNE, JR.; **The Late Medieval Balkans, A Critical Survey From The Late Twelfth Century To The Ottoman Conquest**, Michigan 1987.
- KALESHİ, Hasan; "Türklerin Balkanlara Girişi ve İslâmlaştırma" , **TED 10-11**, (1981), 190-192.
- KARAL, E. Ziya; **Osmanlı İmparatorluğu'nda İlk Nüfus Sayımı 1831**, Ankara 1943.

- KAYNAK, İsmail; “*Bistra A. Tsvetkova’ya Göre Türkler Devrinde Bulgaristan’daki Vergiler ve Devlet Mükellefiyetleri*”, VI. TT. Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, (20-26 Ekim 1961), Ankara 1967, 459-471.
- KEPECİOĞLU, Kamil; **Tarih Lügati, Osmanlı Tarih Deyimleri ve Temel Terimler Sözlüğü**, Ankara 1999.
- KESER, Bilge; **XVI. Yüzyılda Delvine Sancağı (1551-1583)**, (A.Ü. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum 1998.
- KILIÇ, Orhan; **XVI. ve XVII. Yüzyıllarda Van (1548-1648)**, Ankara 1987,
- KOCACIK Faruk; “*Bulgaristan’daki Türklerin Kökeni*”, **Türk Kültürü Dergisi**, **Bulgaristan Türkleri Sayısı**, 263, (Mart 1982), 156-160.
- KOÇ, Yunus; **XVI yüzyılda Bir Osmanlı Sancağının İskân ve Nüfus yapısı**, Ankara 1989.
- KODOMAN, Bayram; “*Doğu Anadolu’nun İdarî Taksimâtı*”, **BTDD** 25, (Mart 1987), 31-37.
- KOLOĞLU Orhan; “*Osmanlı Döneminde Balkanlar (1391-1918)*”, **Balkanlar**, İstanbul 1993, 41-96.
- KÖPRÜLÜ, Fuat; **Bizans Müesseselerinin Osmanlı Müesseselerine Tesiri**, İstanbul 1981.
- KUBAN, Doğan; **Sanat Tarihimizin Sorunları**, İstanbul 1975.
- KUNT, İ. Metin; **Sancaktan Eyalete, 1550-1650 Arasında Osmanlı Ümerası ve İl İdaresi**, İstanbul 1978.
- MARCAİS, Georges; “*Manastır*”, **İA** VII, 274-276.
- MAURICE, M. Cerasi, **Osmanlı Kenti, 18. ve 19. Yüzyıllarda Kent Uygarlığı ve Mimarisi**, (Çev. Aslı Ataöv), İstanbul 1999.
- Meydan Larouse, “*Veles*”, **XII**, 552.
- MİROĞLU, İsmet; **Kemah Sancağı ve Erzincan Kazâsı (1520-1566)**, Ankara 1990.
- , “*Fetret Devrinden II. Bayezid’e Kadar Osmanlı siyasi Tarihi*”, **DGBİT**, X, Konya 1994, 167-311.
- NAGATA, Yuzo; “*16. Yüzyılda Manisa Köyleri, 1531 Tarihli Saruhan Sancağına ait Bir Tahrir Defterinin İnceleme Denemesi*”, **Studies On The Social And Economic History Of The Ottoman Empire**, İzmir 1995, 5-21

- Nazif Hoca; “*Üsküb*”, **İA XIII**, 122-127.
- NEDKOFF, Boris C.; “*Osmanlı İmparatorluğu’nda Cizye (Baş Vergisi)*”, (çev. Şinasi Altındağ), **Belleten VIII/32**, (1944), 599-652.
- OFLAZ , Mustafa; **16. Yüzyılda Niğde Sancağı**, (Ankara Üniv. Basılmamış Doktora Tezi) Ankara 1992.
- OĞUZ, Süleyman; **Osmanlı Vilayet İdaresi ve Doğu Rumeli Vilayeti (1878-1895)**, Ankara 1986.
- OLGUN İbrahim-DRAHŞAN, Cemil; **Farsça-Türkçe Sözlük**, Ankara 1984.
- ORHONLU, Cengiz; “*Köprücülük*”, **VII: TT. Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, II**, 25-29 Eylül 1970), Ankara 1973, 701-708.
- , **Osmanlı İmparatorluğu’nda Aşiretlerin İskânı**, İstanbul 1987.
- , **Osmanlı İmparatorluğu’nda Şehircilik ve Ulaşım Üzerine Araştırmalar**, (der. Salih Özbaran), İzmir 1984.
- ORTAYLI, İlber; “*Osmanlı Kadısının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine*”, **AİD IX/1**, 95-107.
- Osmanlıda Yollar Ulâklar**, (Genelkurmay Basımevi), Ankara 1966.
- ÖNGÖR, Sami; **Coğrafya Sözlüğü**, İstanbul 1961.
- ÖZBİLGEN, Erol; **Osmanlı Hukukunun Yapısı**, İstanbul 1984.
- ÖZCAN, Abdulkadir; “*Fatih’in Teşkilât Kanunnâmesi ve Nizam-ı Âlem İçin Kardeş Katli Meselesi*”, **TD 33**, (Mart 1980 / 1981), İstanbul 1982, 7-56.
- , “*Osmanlı Askerî Teşkilâtı*”, **Osmanlı Devleti ve Medeniyeti Tarihi** (edt. Ekmeleddin İhsanoğlu), IRCICA, İstanbul 1994.
- ÖZDEĞER, Hüseyin; “*XVI. Yüzyıl Tahrir Defterlerine Göre Antep’in Sosyal ve Ekonomik Durumu*”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, **16**, (Şubat 1982), 5-116.
- , **Onaltıncı Asırda Ayıntâb Livâsı I**, İstanbul 1988.
- ÖZDEMİR, Rıfat; **XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Ankara (Fizikî, Demografik, İdarî ve Sosyo-Ekonomik Yapısı) 1785-1840**, Ankara 1986.
- ÖZERGİN, M. Kemal; “*Rumeli Kadılıkalarında 1078 Düzenlemesi*”, **İ. Hakkı Uzunçarşılı’ya Armağan**, TTK, Ankara 1976, 251-309.
- ÖZNAL, Erdoğan; **Makedonya Yunan Değildir**, Ankara 1993.

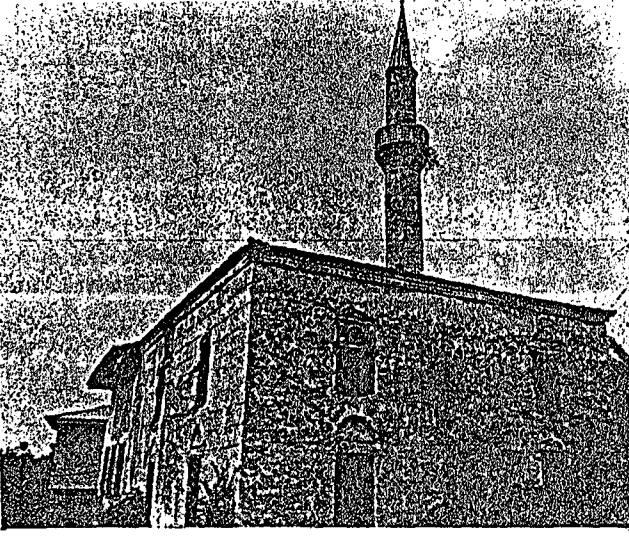
- PAKALIN, M. Zeki; **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü**, I-III, İstanbul 1993.
- RIZAJ, Skender; “*Tapu-Tahrir Defterlerinin Osmanlıcası*”, **XI. TT. Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, III**, (5-9 Eylül 1990), Ankara 1994, 1185-1190.
- , “*Kosova Vilayeti Teşkilâtı*”, **VII. TT. Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, II**, (25-29 Eylül 1970), Ankara 1973, 665-670.
- SAHİLLİOĞLU, Halil; “*Bad-ı Hevâ*”, **DİA III**, 416-418.
- SAKELLARIOU, M. L.; **Greek Lands In History Macedonia 4000 Years Of Greek History and Civilization**, Ekdotike, Athenon S.A. 1983.
- SCHNEIDER, A. Maria; “*XV. Yüzyılda İstanbul’un Nüfusu*”, **Belleten XVI/61**, (1952), 35-48.
- SERTOĞLU, Mithat; “*Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Dirliklerin Çeşitli Şekiller*”, **VI. TT. Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler**, (20-26 Ekim 1961), Ankara 1967, 281-293.
- SÖYLEMEZ, Yücel; “*The Türk Palace In Eurape; A Historic Cultural And Diplomatic Overview*”, **V. Milletlerarası Türkiye Sosyal ve İktisat Tarihi Kongresi, Tebliğler**, Ankara 1990, 681-698.
- STOYANOVSKI, Aleksandar; “*XVII. Yüzyılın Sonuna Kadar Makedonya’nın Osmanlı Hakimiyeti Devrinde İdarî Taksimâtı*”, **TED 4-5**, (İstanbul 1974), 213-230.
- SUTER, H.; “*Hayyat*”, **İA 5/1**, 395.
- SÜMER, Faruk; “*Kayı*”, **İA VI**, 459-462.
- ŞAHİN, İlhan-EMECEN, Feridun-HALAÇOĞLU, Yusuf; “*Turkish Settlements In Rumelia (Bulgaria) In The 15th And 16th Centuries: Town And Village Population*”, **IJTS IV / 2** (1988), 23-40
- ŞAHİN, İlhan; “*XV, XVI. Yüzyılda Sofya-Filibe-Eski Zağra ve Tatar Pazarı’nın Nüfus ve İskân Durumu*”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi, (Mehmet Eröz’e Armağan)**, **48**, (Haziran 1987), 249-256.

- , "1638 Bağdat Seferinde Zahirî Nakline Memur edilen Yeni-il ve Halep Türkmenleri", TD (Fatih Sultan Mehmed'e Hatıra Sayısı) 33, (Mart 1980-81), İstanbul 1982, 227-236.
- , "Dulkadir Eyaleti" DİA IX, 552-553.
- ŞİMŞİRGİL, Ahmet; Osmanlı Taşra Teşkilâtında Tokat (1455-1574), (MÜ Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul 1990.
- TANKUT, Gönül; "Osmanlı Şehirlerinde Ticarî Fonksiyonların Mekânsal Dağılımı", VII. TT. Kongresi, Kongreye Sunulan Bildiriler, II, (25-29 Eylül 1970), Ankara 1973, 773-779.
- TAŞKÖMÜR, Himmet, "Osmanlı Mahallesinde Beşerî Münasebetler", Mesken ve Mesken Mimarimiz, Ensar Neşriyat, İstanbul 1995, 43-48.
- TEKELİ, İlhan-İLKİN, Selim; "İttihat ve Terakkinin Oluşumunda Selanik'in Toplumsal Yapıcılığının Belirleyiciliği", Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920), Ankara 1980, 351-382.
- TEKİN, Zeki; 1518 Tarihli Tapu-Tahrir Defterine Göre Urfa Sancağı, (M.Ü. Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul 1984.
- TEMELKURAN, Tevfik; "Makedonya Meselesine Dâir Bir Layiha", GDAAD I, (1972), 147-164.
- TODOROV, Nikolai; The Balkan City 1400-1900, London 1983.
- TURAN, Osman; "Türkiye Selçuklulukları'nda Toprak Hukuku Mîrî Topraklar ve Hususî Mülkiyet Şekilleri", Belleten XII/47, (1948), 549-574.
- TURAN, Şerafettin; "XVII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İdarî Taksimâtı, (H. 1041/M. 1631-32 Tarihli Bir İdarî Taksimât Defteri)", AÜ İl Yıllığı, (Erzurum 1961), 201-232.
- TVERITINOVA A. S.; "XVI. Yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu'nun Malî ve İdarî Sistemini İlgilendiren Bazı Belgeler", Tarih Araştırmaları Dergisi, 7, (Ankara 1969), 65-69.
- UZUNÇARŞILI, İ Hakkı; "Evrano", İA IV, 414-418.
- , "Murad I", İA IV, 587-598.
- , Osmanlı Devleti'nde İlmiye Teşkilâtı, Ankara 1984.
- , Osmanlı Devleti'nde Merkez ve Bahriye Teşkilatı, Ankara 1984.
- , Osmanlı Tarihi I, Ankara 1984.

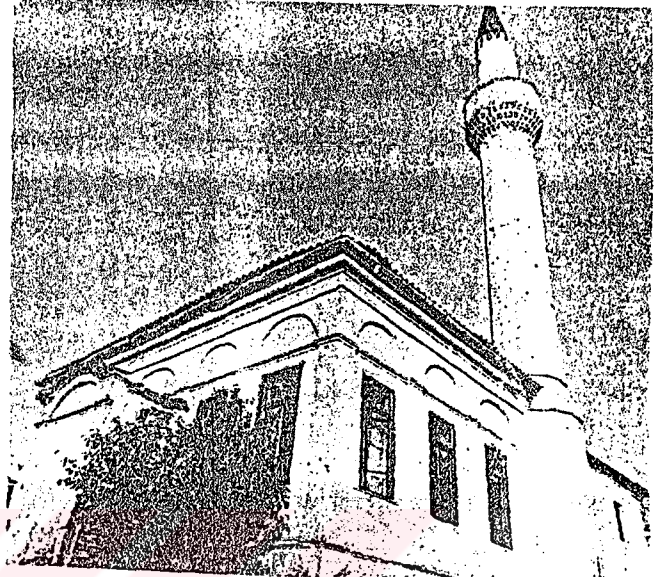
- , **Osmanlı Tarihi II, III**, Ankara 1989.
- ÜNAL, M. Ali; **Osmanlı Müesseseleri Tarihi**, Isparta 1997.
- , **XVI. Yüzyılda Harput Sancağı (1518-1566)**, Ankara 1989.
- VARLIK, M. Çetin; “*Anadolu Eyaleti*” **DİA III**, 143-144.
- WALSH, R. John; “*History: The Ottoman Empire*”, **EA XXVII**, (Canada 1978), 251-264.
- YARDIMCI, İlhan; **Tarihe Mührünü Basan Bursa’da Saltanat Süren Osmanlı Sultanları**, İstanbul 1987.
- YASAMEE, Hasan; “*Makadunya*”, **Eİ IV**, 89-90.
- YEDİYILDIZ, Bahaeddin; **Ordu Kazâsı Sosyal Tarihi**, Ankara 1985.
- YILMAZ, Ali; **XVI. Yüzyılda Birecik Sancağı**, (İ. Ü. Basılmamış Doktora Tezi), İstanbul 1996.
- YINANÇ, Halil; “*Elbistan*”, **İA IV**, 223-230.
- YÜCEL, Yaşar; “*Osmanlı İmparatorluğu’nda Desantralizasyona (Adem-i Merkeziyet) Dâir Genel Gözlemler*”, **Belleten XXXVIII / 152**, Ankara 1974, 657-708.
- , “*Balkanlarda Türk Yerleşmesi ve Sonuçları*”, **Bulgaristan’da Türk Varlığı**, Ankara 1985,

افلا حرمه التمازانی دخی کذب یفرق و سکاینه و بر لر لر سکاینه
و غیره دن اصلا بر زن حلال و کله ارض حجاز و ارض مصر و یمن
برهنی دخی ارض خرابیه و در که حین فتنه کفر فیه الذین مقرر فلو
کند بر ملک اولوب اورد لر سر حاصله ازین غیر باقی غن یا خود
شیع یا خود سکن بفسد دکن ارضک تخلفه کن و خراج مقاصد
وضع اولوب یلین بر مقاصد دخی خراج موقوف وضع اولوب
بر قسم دخی صاحب لر ملک صحیح علم بر یمن و شراب و سایر
الغنی و غیره اورد اورد اغتر این لر دخی و غیره یمن اورد اورد
بخر خراج مقاصد و خراج موقوف و بر لر اهل اسلام ازین
استند دخی کفر دن التي کلن خراجی ساقط الطان و یمن و ادا
اگرچه اسلام اید بر خراج وضع اولوب موقوف و یمن و ادا
الغنی و غیره یمن و ادا اهل اسلام ازین استند اگر اهل اسلام
ما و امکه الذین اولاد بر لر دخی و اراغت و هر ایش ایند بقیل
لر اهل اسلام و غیره و ادا اهل اسلام ازین استند اید لر
اولاد و سایر اولاد و سایر اهل اسلام ازین استند اید لر
عراق اهل اسلام و غیره و ادا اهل اسلام ازین استند اید لر
اگر این یمن و ادا اهل اسلام ازین استند اید لر
غریب و اولاد و غیره و ادا اهل اسلام ازین استند اید لر
لکن سایر اهل اسلام ازین استند اید لر
ما بیلین تقسیم اولوب بر خراج موقوف و کتب و غیره
حقه سکه کوثر و خراج موقوف و غیره و ادا اهل اسلام
و ادا اهل اسلام ازین استند اید لر
مسلمین و غیره و ادا اهل اسلام ازین استند اید لر
بر اراغت و هر ایش ایند بقیل و ادا اهل اسلام

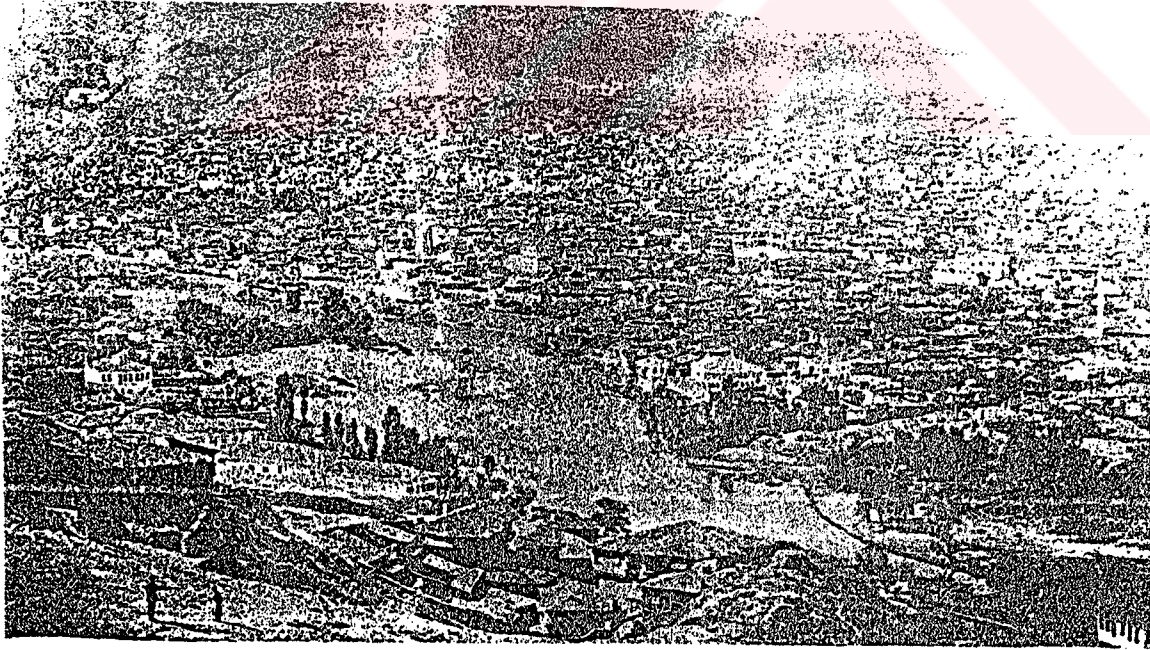
خراج مقاسمه سن و خراج موفظ و میراث امر و انچه بر سر او از غنای
 املاقی بعضی ائمه دین منع شده بود و دیگران بر سر او برکت
 شماران املاقی و انچه بر سر او اسلوب اوزر شده املاقی ملکدیده اوزر
 همه در یکدیگر معلوم و در سر عایانات ملکدیده و کلاسه های است
 طریقی ایله تصرف ایدب و زراعت و میراث و سایر وجوه استغلال
 ایله استغلال ایدب و عشاره خراج مقاسمه سن و بقیه آنچه
 از نه خراج موفظ و میراث ما دامکه بقیه ایست و وجوه مرفقه
 اوزر و نه تغییر ایدب حقوق ادا ایند که کند و فعل و تصرف ایلیب
 وقت اولخیزد که بخیر و دل را پس تصرف ایدر رفت اولوقه اولخیزد
 کند لکن مقادیر نه فایده اولوب تفصیل فرمایند و نه تصرف ایدر
 او غلای فاما را پس خارج نمیشود و در کند از اجرت محله انوب
 طابویه و بریلیم المردانی تفصیل سابق اوزر و تصرف ایدر لکن بود که
 مذکور لکن بر سر تصرف اول و از سر بر جای بیل بقیه ایلیب علیه
 السن انوب اخر طابویه و بریلیم برین لکن هیچ بر سر وجوه مرفقه
 مخالف تصرف نه اوزر و کلاسه بیلری و شراری و عیلمی و سایر وجوه
 ملکدیده و ملکدیده و وفای تملی جمعا باطلد سروانک اوزر نه تفصیلا
 و بر دکلری مختل و وفای لکل باطلد اما بر کند تصرف ایدر که
 بیرون فراغت ایدم استیجابی معرفه ایله بر کند ذات
 حق قرار ایچو سر مقدار ایچو انوب فراغت ایدم کن سیاهی اول
 کند نه طابویه و بر سر مخریج و مقبوله و فایده انوب اول

Köprülü'de Fazıl Ahmed Paşa Camii Arka Cephesi

Köprülü'de Hacı İbrahim-Kumsal Camii Cephesi

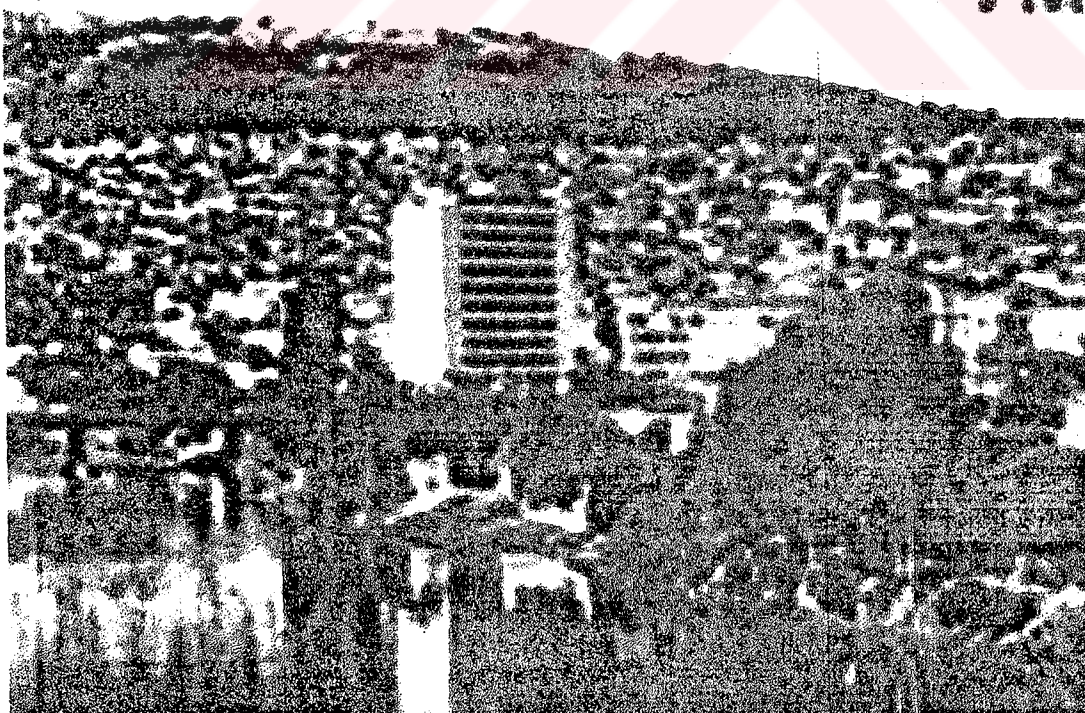

Köprülü'nün 1880'lerdeki Resmi

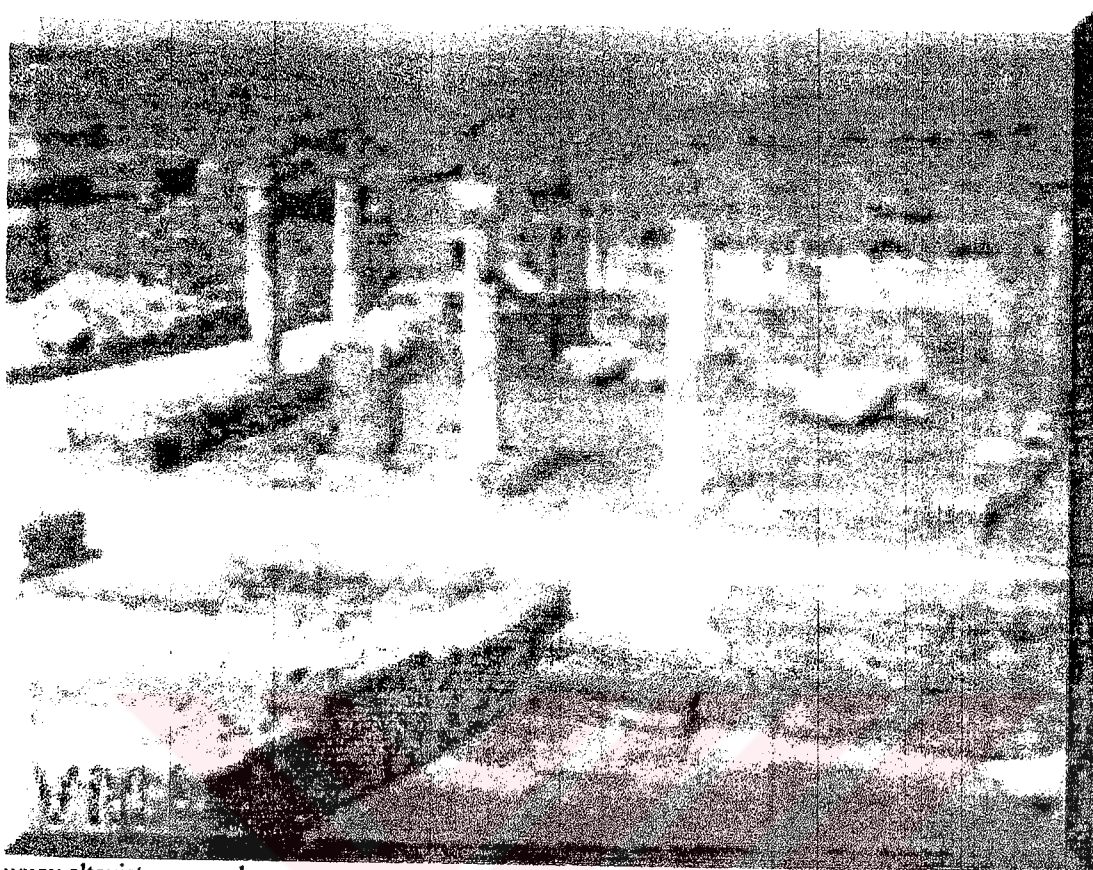
(E. Hakkı Ayverdi'nin Eserinden Alınmıştır)

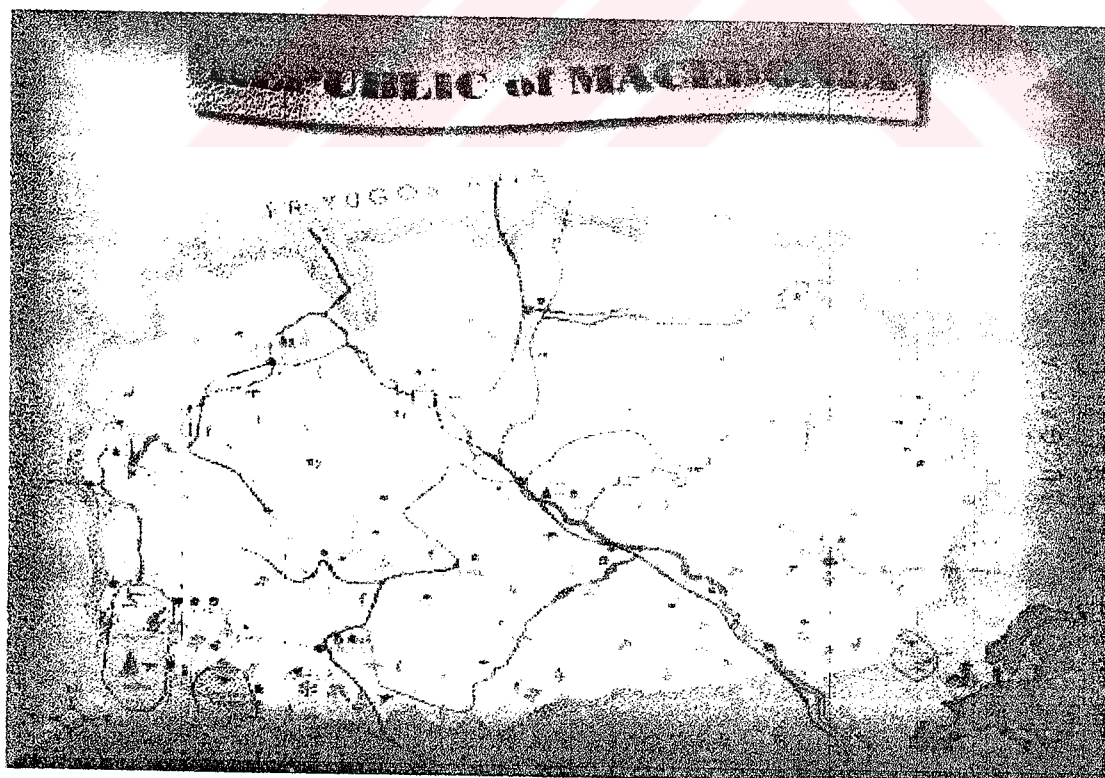
www.altavista.com.veles

www.altavista.com.veles

www.altavista.com.veles

www.altavista.com.veles

Sureiya FAROQHI
Osmanlı'da Kentler ve Kentliler
adlı eserden alınmıştır.

